

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HASAN
ALİ
EDİZ

İNSANLAR
YILLAR
HAYATLAR *ve*

İLYA
ERENBURG'UN
HATIRALARI

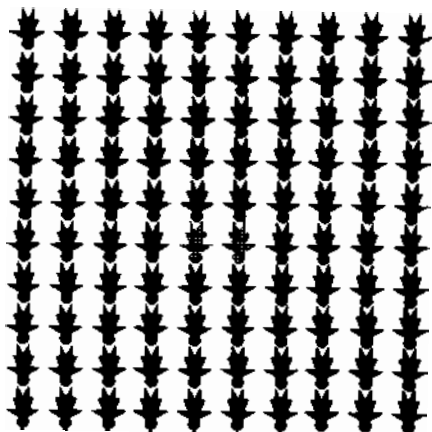
Altın Kitaplar Yayınevi

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ

ILYA ERENBURG'ın HATIRALARI

İLYA ERENBURG'UN HATIRALARI

HASAN ÂLİ EDİZ

Bu kitabı hazırlayan
Dilimize çeviren
Kapak düzeni
Baskı

Altın Kitaplar
Hasan Ali Ediz
Oral Orhon
As Basımevi — 1968

İçindekiler

Önsöz	7
Giriş	13
Elma ve Elma Ağacı	21
Özel Yaşamımın Fırtınalı Yılları	36
Geçmişin Bulanık Aynasında	44
Artık Paris'teyim	59
Lenin'le Karşıkarşıya	65
Yurt Özlemi	71
Birinci Dünya Savaşı	82
İtalya	98
Picasso	111
Rusya'da İhtilâl Olmuştu	119
Rusya Yolculuğu	124
V. Mayakovski	131
Sergey Yesenin	148
Boris Pasternak	158
Hayat Arkadaşım	169
Meyerhold	173
Yine Fransa	179
Julio Jurenito	188
İsak Babel	193
Stalin	205

André Gide	212
Kişilere Tapmak	221
Alman İşgalinde Paris	234
Savaş Yılları	241
Louis Aragon	259
Bertolt Brecht	263
Henri Matisse	266
Karanlık günler	275
Nâzım Hikmet	282
Litvinov ve Stalin	293
Sabotajcı Doktorlar Meselesi	300
Niçin Bildiklerimi Yazmadım	308
Sözlerimi Bitirirken	318

Ö N S Ö Z

Romanları ile olduğu kadar, belki de onlardan çok, denemeleriyle, anılarıyla, gezi yazılarıyla de ün sağlamış olan İlya Erenburg, 7 Eylül 1967 tarihinde öldü. Ölümünden kısa bir süre önce, başlıca eserlerini, dokuz büyük cilt halinde yayımladı. Bu dokuz cildin «İnsanlar, Yıllar ve Yaşamlar» adını taşıyan son iki cildi, yani 8 inci ve 9 uncu ciltleri, yazarın gerçekten de çok zengin olan 50 yıllık politik ve sanat anılarını kapsamaktadır.

18 yaşından başlayarak, hayatının önemli bir bölümünü Avrupada, hepsinden de çok Fransa'da geçirmiş olan Erenburg, kelimenin tam anlamıyla, batılı bir aydın, hem de kalbur üstü bir aydıındı. İlya Erenburg, olayları, kişilerin bu olaylarla olan ilişkilerini görmesini, daha da önemlisi, gördüklerini değerlendirmesini bilen kıvrak zekâlı, geniş kültürlü bir yazardı.

Erenburg, çocuk denecek yaşta yazmağa başladığı şiirleriyle, gazete yazılarıyla, sonra

denemeleriyle, romanlarıyla, gazete ve dergi fıkralariyle, eleştirileriyle, kendini çabucak batının sanat çevrelerine kabul ettirdi.

Erenburg, çocukluğunda, annesiyle birlikte yaptığı kısa Almanya gezileri bir yana bırakılırsa, ilk defa 1909 yılında Avrupaya gitti. 1917 yılına kadar sürekli olarak Fransa'da kaldı. Bu arada, büyük resim dehalarının sanat eserlerini yerinde görmek ve incelemek üzere, bir kez Holanda'ya, iki kez de İtalya'ya gitti. İtalya'da aç kaldığı günler oldu. Ama yine de, İtalya, Orta çağ ve rönesans sanatı onu çok etkiledi. Bir aralık katoliklikle ilgilendi. Katolik olmağı ve Bénédictins manastırına girmeğı düşündü. Bunlar olmadı.

1917 Büyük Ekim ihtilâlinden sonra, Rusya'ya döndü. Bir süre Leningrad'da kaldı, sonra Moskova'ya gitti. Buralarda tam bir bohem yaşamı sürdü. Adlarını duyduğu ama kendilerini tanımadığı birçok Rus şair ve edebiyatçısı ile tanıştı. Daha sonra, 1918 yılında, doğduğu Kiyev şehrine gitti. Burada evlendi. Yine burada, ayrı ayrı dört hükümet idaresine tanık oldu, gelen idareler, gidenleri arattı. Yine Kiyev'de, beyaz orduların, bulunduğu sırada, yahudi kırımı ile karşılaştı. Geceleri, apartıman kapısı çalınıyor: «çıfıtları teslim edin!» sesleri duyuluyordu. Kapıcı : «Artık kalmadı» diye cevap veriyor, istavroz çıkararak yeminler ediyor ve gelenleri savıyordu.

İç savaşın en cıvcıvli zamanında Kiyev'den Harkov'a geçti. Oradan Rostov'a gitti. Rostov'dan bir gemi ile Feodosya'ya giderken,

Vrangel ordusu subaylarından biri, yakasına yapışarak «çıfıtı denize» atmak istedi. Ama, yine aynı gemide bulunan Kornilov ordusu subaylarından bir yahudi, elinde tabanca, işe karışarak onu kurtardı.

Bir süre Tiflis'te bulundu. Oradan binbir zorlukla Moskova'ya döndü. Bir aralık Vrangeli ajanı olarak onu tutukladılar. Sonra bıraktılar.

1921 yılı ilkbaharında, bir edebiyat görevlisi olarak onu Paris'e gönderdiler. Erenburg, 1926 yılında yazdığı bir otobiyografisinde şöyle diyor: «Ne Paris eski Paris, ne de ben, eski bendim. Hiçbir şeyin eski tadı kalmamıştı. Ama yine de kafe teras'ta oturmak hoştu.»

Erenburg Fransa'da çok kalamadı. Onu sınır dışı ettiler. İlgili makamlardan nedenini sorduğu zaman ona şu cevabı verdiler: «Fransa dünyanın en özgür bir ülkesidir, sınır dışı ediyorlarsa, demek ki bir sebebi var.»

Erenburg'u Belçika'ya sürdüler. Erenburg Belçika'da bulunduğu sıralarda, uzun süredenberi konusunu tasarladığı ilk romanı olan «Julio Jurenito'nun olağanüstü Serüvenleri» adlı eserini yazdı.

Erenburg, 1924 yılında yine Rusya'ya döndü, ama artık Avrupa onun bir kapı komşusu olmuştu. Ölümüne kadar kâh «İzvestiya» gazetesinin bir muhabiri olarak, kâh cesitli edebiyat ve barış kongrelerinin organizatörü, üyesi, ya da konuğu olarak bütün Avrupayı, kuzey Amerika'yı, Lâtin Amerika'sını, Asya'yı dolaştı. İspanya iç savaşı sırasında sürekli

olarak İspanya'da bulundu. Fransa'nın ve Paris'in Almanlarca işgalini gördü.

Bütün bunlar Erenburg'a, dünyanın birçok tanınmış devlet adamlarıyla, birçok politikacılarla, yüzlerce romancı, şair, edebiyatçı, sanatçı ile kişisel ilişkiler kurmasına, onları yakından tanımasına yardım etti. Karısı Lüba'nın bir resim sanatçısı olması, kendisinin de resimle ilgilenmesi, Erenburg'un sanat çevresini daha da genişletti. Böylece Erenburg'un «Anıları», politik değerden başka büyük bir sanat değeri de kazanmış oldu.

Erenburg anılarında, kendi ülkesinin politik olaylarına değinmekten kaçındığı halde, yine de eserinin çeşitli bölümlerinde, özellikle edebiyat ve tiyatro sanatçılarının söz konusu olduğu olaylarda, Stalin devrine geniş ölçüde ışık tutmuş bulunuyor. Anıların bu bölümü, dünya kamu oyu için olduğu kadar Sovyet kamu oyu için de büyük bir merak konusu olan birçok olayların bilinmeyen yanlarını gün ışığına kavuşturmaktadır.

Anılarda Stalin'in kişiliği, Yagoda'nın, Ye-jov'un, Beriia'nın durumları, ayrıntılı olmasa bile yine de yeterince aydınlatılmaktadır.

Anıların, Türk kamu oyunu yakından ilgilendiren bölümleri de var. Özellikle Sovyetler Birliğinin bir zamanlar Ankara, sonra da Berlin ve Paris Büyük Elçisi olan Surits'in, Atatürk üzerine olan ve eserde yer alan bir yar-gısı, Türk kamu oyu için özel bir önem taşı-maktadır.

İlyâ Erenburg'un anılarına ayırdığı bu iki cildin biri 613, ötekisi ise 792 sayfadır. Toplamı 1405 sayfa eden bu anıların tümünü, «Cumhuriyet» in otuz tefrikalık sınırlı sayfalarına sığdırmak imkânsızdı. Biz orada ancak, «Anılar» ın, Türk kamu oyunu ilgilendireceğini tahmin ettiğimiz en önemli bölümlerinden parçalar vermekle yetindik. Bunu yaparken de, ister istemez kronolojik sıradan ayrıldık. Zaten eserin yazılış özelliği de böyle davranmamızı kolaylaştırdı. Çünkü yazarın kendisi de çoğu zaman, kronolojik sıradan ayrılmakta, bir kişiyi, ya da bir olayı anlatırken, çok ileriye giderek o kişi, ya da olayla ilgili başka tarihlerde geçmiş olayları ele almakta, sonra yine geri dönmektedir.

İlyâ Erenburg'un «Anılar» ını kitap haline getirirken pek tabii olarak «Cumhuriyet Gazetesi» nde çıkan bölümlerle yetinmedik. Çevirmize, gazetede hiç çıkmıyan Nazım Hikmet, Aragon, André Gide, Brecht, Matisse. Savaş Yılları, İtalya gibi yeni bölümler kattık. Ayrıca, gazetede kısaca değindiğimiz birçok bölümleri de tamamlıyarak, kimisini birkaç katına çıkardık. Böylece «Anılar» ın «Giriş» bölümüyle yazarın Paris yaşamı, Lenin, Mayakovski, Sergey Yesenin, Boris Pasternak, İsak Babel bölümleri yeniden yazılarak bir hayli büyümüş oldu.

İlyâ Erenburg'un 15 kadar romanı, birçok denemeleri, hikâye ve şiir kitapları, gezi notları, tiyatro eserleri vardır. Romanlarından ikisi, «Paris'in Düşüşü» ve «Fırtına» eserleri, Stalin edebiyat ödülünü kazandı. Eserlerinden üçü «Buzların Çözülüşü,» «Paris Düşerken,» «Moskova'da Bir Sokak» romanları, dilimize de çevrildi.

Erenburg'un romanlarını, kronolojik olarak şöyle sıralıyabiliriz :

- 1) Julio Jurenito (1922 — Berlin)
- 2) 13 Pipo (1923 — Berlin)
- 3) Jann Ney'in Aşkı (1924)
- 4) Doktor (1925 — Paris)
- 5) 1925 yılı yazı (1926)
- 6) İkinci Gün (1934)
- 7) Nefes Nefese (1935)
- 8) Büyükler İçin Kitap (1936)
- 9) Paris'in Düşüşü (1941)
- 10) Fırtına (1945)
- 11) Buzların Çözülüşü (1954)
- 12) Yıllar, İnsanlar, Yaşamlar.

15/2/1967

Hasan Âli Ediz

G İ R İ Ş

Hayatta karşılaştığım bazı kişiler üzerine, içine karıştığım, ya da yakından gördüğüm kimi olaylar üzerine düşüncelerimi yazmağı çoktandır istiyordum. Ama bu işi birçok seferler erteledim: Ya içinde bulunduğum durum buna elvermedi. Ya yılların soldurduğu tabloları, insan yüzlerini, yeniden yaratıp yarata-mıyacağım konusunda kuşkuya düştüm; ya da hafızama güvenemedim. Ama, şimdi, yine de, bu kitabı yazmağı koyuldum. Artık bunu daha fazla erteleyemezdim.

Otuz beş yıl önce, gezi yazılarımdan birinde şöyle demiştim : «Bu yaz Abramtsovo'da bahçenin akça ağaçlarına, rahat koltuklarına baktım. Bak, diye düşündüm, Aksakov'un herşeyi düşünecek vakti varmış. Onun Gogol ile mektuplaşması —işte, ruhun ve çağın rahat yazılmış bir müfredat defteri—. Biz kendimizden sonra ne bırakacağız? Bir makbuz: «Yüz ruble aldım.» Bizim ne akça ağaçlarımız, ne de rahat koltuklarımız var. Gazetede ki yor-

gunluklarımızı, tren vagonlarında ya da vapur güvertelerinde çıkarıyoruz. Herhalde bunun da kendi gerçeği var. Şimdi zaman, hızlı arabalar edinmiş. Dönüp de otomobile: «Dur, seni iyice görmek istiyorum,» diye bağıramayız. Ancak onun kaçıp giden ışığından söz edebiliriz. Onun tekerlekleri altında da kalabiliriz. Bu da bir çıkar yoldur.»

Yaşıtlarımdan çoğu zamanın tekerlekleri altında kaldı. Ben daha güçlü, ya da daha açık göz olduğum için yaşamıyorum. Öyle zamanlar vardır ki, insanın alın yazısı, bütün kurallarına uyularak oynanan bir satranç oyununa değil, bir tombala partisine benzer. Ben böyle bir zamanda yaşadım.

Daha bir hayli zaman önce, çağımızın çok az canlı deliller bırakacağını söylediğim zaman haklı imişim. hatıra defteri tutanlar çok az, yazılan mektuplar, kısa, iş mektuplarıdır: «Ben iyiyim, sen nasılsın?..» Anı edebiyatı da çok az. Bunun birçok nedenleri var. Bunlardan, belki de herkesin anlamadığı yalnız bir tanesi üzerinde duracağım: Üzerinde iyice düşünebilmek için, geçmişimizle sık sık anlaşmazlığa düşmüşüzdür. Son yarım yüzyıl içinde insanların da, olayların da değer ölçüleri birçok seferler değişmiştir. Cümleler, kelimelerin yarısında kesilmiş, düşünceler ve duygular elde olmuyarak, durumların etkisi altında kalmıştır. Yol, ham topraktan geçmekte, insanlar uçuşuma yuvarlanmakta, ayakları kaymakta, ölü ağaçların dikenli dallarına tutunmaktadır. Unutulanlar, kimi zaman kendini koruma

ıçgüdüğü tarafından dikte edilmektedir: Geçmişin anıları ile yürümek imkânsız bir hal almıştır, o artık, bir ayak bağı halini almıştır. Çocukluğumda şöyle bir atasözü duymuştum : «Herşeyi hatırlıyan çok çeker!» Anılar yükünü sürüklemek için yüzyılımızın çok çetin olduğuna, sonraları ben de inandım. Milletleri derinden sarsan Birinci ve İkinci Dünya savaşları gibi olaylar bile çok çabuk tarih oldu. Şimdi bütün ülkelerin editörleri : «savaşla ilgili kitaplar satılmıyor» diyorlar. Geçen günleri kimisi hatırlamıyor, kimisi de bilmek istemiyor. Herkes ileri bakıyor, bu, çok tabii birşey. Ama, eski Romalılar Yanüs'ü boşuna tanrılaştırmadılar. Yanüs'ün iki yüzü varmış. Ama o, sık sık kullandığımız deyimle iki yüzlü bir adam değildi. Hayır, o bir filozof, bir bilge idi. Yüzünün biri geçmişe, ötekisi de geleceğe dönüktü. Yanüs tapınağını yalnız barış yıllarında kaparlardı. Ne var ki bu olay, bin yılda topu topu iki kez olmuş. Roma'da barış, çok seyrek rastlanan bir olaydı. Benim kuşağım Romalılara benzemezdi. Ama biz de, az çok sakin geçen yılları ancak parmakla sayabiliriz. Bununla birlikte, Romalılardan farklı olarak biz, galiba, yalnız kesin barış çağlarında geçmişini düşünmek gerektiğine inanıyoruz.

Görgü tanıkları sustuğu zaman efsaneler doğar. Biz bazan «Bastil'in alınması» deriz. Oysa, Bastili kimse almamıştır. 14 Temmuz 1789, Fransız ihtilâlinin olaylarından biridir. Parisliler pek az tutuklunun bulunduğu Bastil hapishanesine kolayca girmişlerdir. Ama yine

de Bastil'in alınması Fransa Cumhuriyetinin Millî Bayramı olmuştur.

Daha sonraki kuşaklara ulaşan yazar **portreleri** saymaca (itibarî), kimi zaman da gerçeklerle tam bir çelişme halindedir. Son zamanlara kadar Stendhal okurlara bencil, yani kendi sevinç ve acılarıyla haşır neşir olmuş bir kişi olarak görünüyordu. Oysa Stendhal bencillikten tiksinen adamcıl bir insandı. Turgenyev'in Fransayı sevdiğini söylemek bir alışkanlık haline gelmiştir. Kendisi orada uzun yıllar yaşamış, Flaubert'le arkadaşlık etmiştir. Oysa Turgenyev Fransızları anlamamış ve yeterince sevmemiştir.

Gorki caddesinden geçerken çok kurumlu, tunçtan bir adam görürüm ve her seferinde bunun, Mayakovski'nin heykeli olduğuna içtenlikle şaşarım; heykeli, tanıdığım adama ne kadar da az benziyor!

Eskiden efsane tipleri, onlarca, kimi zaman da yüzlerce yıllık bir süre içinde meydana gelirdi. Şimdi yalnız uçaklar hızla Okyanusları aşmıyor, insanlar da, bir anda yeryüzünden kopuyor ve onun yükseltilerinin al'acabulacabığını ve karmakarışıklığını unutuveriyorlar. Kimi zaman bana öyle geliyor ki, yüzvılbımızın ikinci yarısında, hemen her yerde görülen, edebiyatın bir dereceye kadar solmağa yüz tutması olayı, dünyanın saymaca bir hal alışındaki hızla sıkı sıkıya bağlıdır. Yazar çok seyrek olarak gerçekten var olan kişileri: İvanov'u, Durant'ı, ya da Smith'i anlatmaktadır. Roman kişileri çoğunlukla, yazarın bir rastlantı ile

karşılaştığı tiplerden, kendi kişisel ruh tecrübesinden ve dünyayı anlayış biçiminden meydana gelmiş bir alaşımdır. Belki tarih bir romancıdır? Belki de canlı insanlar onun için birer, prototiptir, o da bunların alaşımını yaparak, iyi ya da kötü romanlar yazmaktadır?

Görgü tanıklarının, şu ya da bu olay üzerine söyledikleri sözler arasında ne büyük ayrımlar olduğunu herkes bilir. Tanıklar ne kadar vicdanlı olursa olsun, çoğu olaylarda yargıçlar, yalnız, gerçeği kendi görebilme yeteneklerine güvenmek zorunda kalırlar. Çağlarını tamamiyle tarafsız bir gözle yazdıklarını iddia eden anı yazarları, hemen her zaman kendilerini anlatmışlardır. Yakın arkadaşı Mérimée'nin tasvir ettiği Stendhal tipine inansaydık, bu zeki, bu aşırı bencil salon adamının, büyük insan tutkularını nasıl yazabildiğini bir türlü anlayamazdık. Bereket versin Stendhal hatıra defteri bırakmıştı. 15 Mayıs 1848 tarihinde Paris'te kopan politik fırtınayı, Hugo da, Gertsen de, Turgenyev de tasvir etmişti. Onların yazdıklarını okurken, başka başka olayların söz konusu olduğunu sandım.

Anlatımdaki bu gelişmeler, kimi zaman düşünce, duygu ayrılıklarının bir sonucudur, kimi zaman da düpedüz unutkanlıktan ileri gelmedir. Çehov'un ölümünden on yıl sonra, onu çok iyi tanıyan kişiler, Çehov'un gözlerinin gri mi, mavi mi, yoksa kestane renginde mi olduğu konusunda tartışmışlardır.

Hafıza birini saklar, ötekini bırakır. Çocukluğumla, delikanlılığım ile ilgili, bütün ayrıntıları ile hatırladığım öyle tablolar vardır ki, hiçbir zaman olmamışlardır. Bazı kişileri hatırlıyor, bazılarını da büsbütün unutmuş bulunuyorum. Hafıza, biraz da, geceleyin kâh bir ağacı, kâh bir bekçi kulübesini, kâh bir adamı aydınlatan otomobil farlarını andırır. Kendi yaşamlarını düzenli ve ayrıntılı olarak yazan kişiler (özellikle yazarlar) eksiklerini, alışıldığı üzere, tahminlerle tamamlarlar. Gerçek yaşamın nerede bitip hayalin nerede başladığını ayırt etmek zordur.

Geçmişî tutarlı olarak yazmak niyetinde değilim. Gerçek geçmişle uydurma geçmişî birbirine karıştırmaktan tiksiniyorum. Üstelik ben, kişisel anıları, çeşitli tahminler için materyel olarak kullandığım birçok romanlar da yazdım. Ben, geçmişle ilgili, aklımda kalan düşüncelerin yardımıyla, nöbetleşe olarak, ayrı ayrı kişilerden, çeşitli yıllardan, söz edeceğim.. Öyle görünüyor ki bu, çağı anlatan bir kitap olmaktan çok, kendimi anlatan bir kitap olacak.

Hiç şüphe yok ki, ben, tanıdığım birçok kişilerden, kimisinin adları herkesce bilinen politikacılardan, yazarlardan, resim sanatçılarından, hayalci kişilerden, maceracılar dan söz edeceğim. Ama ben tarafsız bir yazar değilim. Bunun için de bunlar birer portre denemesi olacak. Sonra, yazacağım büyük ya da önemsiz olayları da, tarihsel bir tutarlılık içinde değil de, benim küçücük alın yazımla, bugünkü düşüncelerimle bağlayarak anlatacağım..

Ben hiçbir zaman günlük tutmadım. Yaşamımın çoğu da huzursuz geçti. Dostlarımın mektuplarını koruyamadım. Faşistler Paris'i işgal ettiği zaman, yüzlerce mektubu yakmak zorunda kaldım. Bundan sonraki mektupları da, korumaktan çok, yaktım. 1936 yılında «Büyükler İçin Kitap» adlı bir roman yazdım. Bunun öteki romanlarımdan farkı, bölümlerinin bir anı niteliği taşımasıdır. Anılarımdan kimisini bu eski kitabımdan alacağım..

Henüz yaşamakta olan kişilerden, ya da tarihe mal olmamış olaylardan söz edildiği için, anılarımdan kimi bölümlerinin basılmasını vakitsiz bulmaktayım. Bilerek hiçbir şey değiştirmemeğe, romancılık mesleğini unutmağa çalışacağım..

Taş her zaman soğuktur, yapısı gereğince insan vücudünden farklıdır. Ama, en eski çağlardan beri heykeltıraşlar, insanı canlandırmak için mermeri, graniti, ya da bir madeni, tuncu, seçmişlerdir. Ağaç, hiç şüphe yok ki, insan tenine daha yakın olduğu halde, ancak dekoratif düşüncelerle ağaca başvurmuşlardır. Taş, işlenmesi zor ve uzun ömürlü olduğu için insanları çekiyordu. Çeşitli müzelerde dizi dizi taş heykeller yer almaktadır. Bunlardan çoğu çok güzeldir, hepsi de soğuktur. Ama, kimi zaman heykel, ziyaretçinin gözünden ısınır, canlanır. Geçmişin taşlaşmış fosillerinden birkaçını seven gözlerle canlandırmak ve kendimi okurlara yakınlaştırmak isterdim: Her kitap bir günah çıkartmadır. Anılar kitabı ise, uydurma kahramanların arkasına gizlenmeğe çalışmadan yapılan bir günah çıkartmadır.

ELMA VE ELMA AĞACI

14 Ocak tarihinde Kiyev şehrinde doğdum. 1891 yılı, Rus halkının ve Fransız bağcılarının çok iyi hatırladığı bir yıldır. O yıl Rusya'da açlık vardı. Rusya'nın yirmi dokuz ilinde kötü ürün alınmıştı. Tolstoy, Çehov, Korolenko, para toplayarak, lokantalar açarak açlara yardım etmeye çalışmışlardı. Ama bütün bu çabalar, devede kulak gibi kalmıştı. Çok sonraları 1891 yılına «Açlık yılı» denildi. O yıl Fransız bağcıları zengin oldular; kuraklık buğdayı kasıp kavurur ama, üzümlerin kalitesini yükseltir. Volga boyu köylülerini ağlatan bu tarih, Burgonya ve Gaskonya bağcılarının yüzünü güldürmüştü. Yüzyılımızın yirminci yılında bile, şarap meraklıları, (1891) tarihini taşıyan Fransız şaraplarını arar dururlardı.

1943 yılında, Leningrad'dan Moskova'ya, «Buzlu Yol» üzerinden, bir vagon, 1891 tarihli «Saint - Emilian» şarabı götürmüşlerdi. Kurtarılan şarabın kalitesine bakmağı, A. Tolstoy'dan ve benden rica ettiler. Şişelerde sadece

ekşimtirak bir su kalmıştı, şarap ölmüştü. (Pek yaygın olan söylentilere rağmen en iyi bir şarap bile kırk - elli yaşlarında ölmektedir.)

1891 yılı... Bu tarih şimdi bizlerden ne kadar uzak görünüyor. O sıralarda Rusya'yı Üçüncü Aleksandr idare ediyordu. Büyük Britanya tahtında, Sivastopol kuşatmasını, Gladstone'un konuşmalarını, Hindistan ayaklanmasının bastırılışını çok iyi hatırlıyan Kraliçe Victoria vardı. Viyana'da, unutulmaz 1848 yılında tahta geçen İmparator François - Joseph saltanat sürüyordu. Geçen yüzyılın dram ve fars kahramanları Bismarck, Çarlık Rusyasının ünlü diplomatı İgnatyev, Mareşal Mac - Mahon, General Galife hâlâ sağdılar. O sıralarda F. Engels de henüz sağdı. Pasteur ,Çeçenov, Maupassant, Verlaine, Çaykovski, Verdi, İbsen, Nobel henüz daha çalışıyorlardı. 1891 yılında A. Rimbaud ve Gonçarov ölmüştü.

Şimdi, 1891 yılını gözümüzün önüne getirecek olursak, dünyanın dış görünüşü öylesine değişti ki, aradan bir insan ömrü değil de, sanki bir kaç yüz yıl geçmiş gibi geliyor bize. O sıralarda Pariste ne ışıklı reklâmlar, ne de otomobiller vardı. Moskova'dan, «büyük köy» diye söz ediliyordu. Almanya'da, ıhlamurlara ve Schubert'e tutkun romantikler son günlerini yaşıyorlardı. Amerika bizler için henüz uzak bir masal diyarı idi.

Joliot Curie, Fermi, Mayakovski, Brecht, Eluard, henüz daha doğmamıştı. Hitler iki yaşında idi. Dünya durulmuşa benziyordu. Kimse savaşmıyordu. Yakın Akademi İtalya Eritre'yi gözüne

kestiriyor, Fransa Madagaskar'ı almaya hazırlanıyordu. Gazeteler, Fransız filosofunun Kronştat'i ziyaretini yorumluyorlardı. Her halde üçlü ittifaka karşı Fransız - Rus ittifakı hazırlanıyordu. Yüksek politikadan söz etmeyi sevenler «Barışı, Avrupa dengesi kurtaracak» diyorlardı.

Rusya henüz hareketsizdi, «Halkın iradesi» ni tepeliyen Çar Üçüncü Aleksandr, biraz yatışmıştı. Gerçi Petersburg'da küçük ölçüde bir Mayıs gösterileri olmuştu. Gerçi Samara'da Lenin, Marx'ı okuyordu. Ama bu küçücük şeyler yüce imparatorun rahatını bozabilir mi idi? Fransız filosofunun Rus limanını ziyareti sırasında, Fransız millî marşı «Marseyyez» çalınırken o, büyük bir iç rahatlığı ile elini şapkasının viziyerine götürmüştü. Kendisinden memnun bir eda ile: işte büyük Sibirya demiryolu da yapılıyor, diyordu, yakında trenle İrkuts'dan Moskava'ya gelinebilecek.

Hayır, 1891 yılı, sanıldığı kadar pek de öyle uzak değil; öyle işler oldu ki, bizim kuşaklar bunları düzene sokmak için yıllarca süren uzun çabalar harcamak zorunda kaldılar. Rusya'da kılığın kol gezdiği, Fransa'da en iyi şarapların elde edildiği 1891 yılında doğanlar bir çok savaşların, bir çok ihtilâllerin tanığı olacaklardı. Büyük Ekim ihtilâlini, Verdun'u, Stalingrad'ı, Osventisin'i, Hiroşima'yı, Picasso'yu, Einstein'ı, Charlie Chaplin'i, dünya uydularını göreceklerdi.

Elma, elma ağacının altına düşer, derler. Bunun böylesi de olur, tersi de olur. Ben, çoğu

zaman anketlere göre insanlar üzerine yargıda bulunulduğu bir devirde yetiştim. Gazeteler «oğulların, babalarından sorumlu olmadıklarını» yazıyorlardı. Ama, torunların dedelerinden bile sorumlu tutulduğu zamanlar oldu.

Dedelerin torunlarından sorumlu tutulacaklarını hiç sanmam. Bir kaç yıl önce «Le Monde» gazetesinde, L. Tolstoy'un torunları ve torunlarının torunları üzerine yazılmış bir makale okumuştum. Dünyanın dört bir yanına dağılan bu torunların sayısı sekseni buluyormuş. Kimisi Amerikan ordusunda subay, kimisi İtalyan tenoru, bir başkası da bir Fransız havayolları şirketinde memurmuş.

Şair Fet (A.A. Şenşin), Katkov'un dergisinde güzel şiirlerden başka kötü makaleler de yazardı. Kötülüklerin baş sorumlusu saydığı nihilistleri ve yahudileri dillere düşürürdü. Fet'in yeğeni Puzin, şairin, bir mektuptan —merhum annesinin vasiyetinden— babasının bir Hamburg yahudisi olduğunu öğrenmiş olduğunu bana anlatmıştı. Yine bana anlattıklarına göre, güya Fet, öldüğünde bu mektubun da kendisiyle birlikte gömülmesini vasiyet etmiş. Herhalde bununla, çocuklarından ve torunlarından kendi elma ağacını saklamak istemiş olsa gerekti. İhtilâlden sonra birisi, Fet'in mezarını açarak bu mektubu bulmuş.

İvan Sergeyeviç Turgenyev, anılarını şöyle anlatıyor: «Şaplağın, tekmenin, tokadın, yağın egemen olduğu bir çevrede doğdum ve büyüdüm. Ama, ne yalan söyleyeyim, bu çevre, yumruk atmak zevkini bana asılamadı. Ben

ömrümde hiç kimseyi dövmedim.» Turgenyev, kızı Pelegeya'yı, Paulina yaptı. Onu, şişe fabrikatörlerinden Gaston Bruere'le evlendirdi. Dostu Annenkov'a da şunları yazmıştı: «Bir hayli uğraştım ama, mükâfatını gördüm: kızımın mutlu olacağına kesinlikle inanıyorum.» Turgenyev, bunun arkasından, evli bir kadının çektiği acıları anlatan «Duman» romanını yazmağa başladı.

Annemle babamı, her zaman sevgi ile anmışımdır. Ama şöyle başımı çevirip geriye baktığım zaman, elmanın, elma ağacından çok uzaklara yuvarlanmış olduğunu gördüm.

Yahudi bir burjuva ailesinin çocuğu olarak doğdum. Annem birçok geleneklere sımsıkı bağlı idi : Adının söylenmesi caiz olmıyan Tanrıdan ve kurbanlar istemesinler diye birçok adaklar adadıkları «Tanrılar» dan korkan dinci bir ailenin içinde büyümüşü. Ne gökyüzündeki ulu mahkemeyi, ne de yeryüzündeki yahudi kırımını hiç unutmazdı. Babam, Getto'dan kurtulmağa çalışan Rus yahudilerinin ilk kuşağındandı. Dedem, onu, Rus okulunda okuduğu için lânetlemişti. Genel olarak dedem sert bir adamdı. sırasıyle bütün çocuklarını lânetlemişti. Ne var ki, ihtiyarlığında, zamanın kendisine karşı olduğunu anlamış ve lânetledikleriyle barışmıştı.

Dedemi elma ağacı sayarsak, bu ağaçtan düşen elmaların çok çeşitli yönlerle yuvarlandığını görürüz. Lazar Grigoryeviç adlı amcam epeyce zengin olmuştu; Harkov'da oturuyordu. Onun oğlunu Pelegeya ile İlyas Sosyal Demok-

rat partisinin üyesi idi. Uzun süre hapis yattı. Sonra da Paris'e gitti, orada ressam oldu. İç savaş sırasında Kızılorduya girdi ve Beyazlar tarafından öldürüldü. Lazar'ın kardeşi Boris Grigoryeviç amca, İrkutsk'ta oturuyordu. Orada Kiyev zenginlerinden Brodski'nin bir işletmesinde çalışıyordu. Boris çok havaî bir adammış. Brodski'nin işletmesine ait büyücek parayı cebine indirerek Amerika'ya kaçmış. Oradan da Brodski'ye küstahça mektuplar yazmış. Brodski bu işe öyle sinirlenmiş ki, gazetelere bir ilân vererek, Boris'in nerede bulunduğunu bildirene ve yakalanmasına yardım edene büyük para mükâfatları vaadetmiş. Ben o sıralarda Paris'te idim. Kaçak Boris'in sırtından zengin olmayı hayal eden bazı kişiler, Boris'i bulmalarına yardım etmem için bir çok seferler bana başvurdular.

Amcalarımın en küçüğü olan Lev Grigoryeviç, şiir yazma meraklısı idi. Ayrıca bir de gezici sirki vardı. Şairliği galiba ben ondan almışım. Onun «Hayaller ve Sesler» adlı şiir kitabını hatırlarım. Kitabın yarısı kendi şiirlerinden, yarısı Heine'den yapılmış şiir çevirilerinden meydana gelmişti. O sıralarda bende henüz şiir merakı başlamamıştı. Lev amcam, terbiyeli, ağırbaşlı bir akrabaya benzemek özelliğiyle hoşuma gidiyordu. Bir gün bana yarı çıplak kadın resimleri göstermişti. Sirki için artist alıyormuş. Annem buna fena halde kızdı. Bacak kadar çocuğu baştan çıkarmak olur mu imiş?. Bir gün Harkov sokaklarının duvarlarında «Epenburg sirki»nin afişleri

peyda olmuş. Lazar amcam, kardeşine, sirkini alıp şehirden gitmesi için para vermek zorunda kalmıştı.

Ben beş yaşında iken ailem Kiev'den Moskova'ya taşındı. Hamovniki'deki bira fabrikası görünüşte bir şirketin malı idi. Ama gerçekte, yukarıda kendisinden söz ettiğim Kiyev'li zengin Brodski'nindi, babam da o fabrikanın direktörü oldu. Bu, 1896 yılında olmuştu. 1903 yılında babamı fabrikanın başından attılar.

Moskova'da okula başladım. Annemle babam, benden bir şey gizlemek istedikleri zaman aralarında Yahudice konuşuyorlardı. Ben hiç bir Allaha, ne Rusların ne de Yahudilerin Allahına, ibadet etmiyordum. «Yahudi» sözcüğünü kendime göre anlıyordum: Ben, hakaret görmesi alında yazılı bir ırktandım. Bu bana, hem haksız, hem tabii görünüyordu. Din inancı olmayan babam, geleceklerini garantiye almak için Hristiyan olan Yahudileri ayıplardı. Ben daha çocukluğumdan beri, bir insanın aslından utanmaması gerektiğini anlamıştım. Yahudilerin İsa'yı çarmıha gerdiklerini bir yerde okumuştum. Lev amcam, İsa'nın da Yahudi olduğunu bana söyledi. Dadım Vera Platomovna, İsa'nın, bir yanağına vurdukları zaman öteki yanağını da çevirmesini insanlara öğrettiğini bana anlatmıştı. Jimnazyoma ilk girdiğim gün, hazırlık sınıfındaki çocuklardan biri: «İğneli fıçı, Yahudi piçi» diye bir tempo tutturdu. Hiç düşünmeden suratına bir yumruk indirdim. Kısa bir süre sonra da çocukla arkadaş ol-

dum. Bundan sonra da bana kimse sataşmadı.

Sınıfta üç Yahudi idik. Okulda kendimizi hiç bir zaman yabancı hissetmedik. Yalnız din derslerinde biz avluda dolaşırken öteki çocuklar bize imrenirlerdi.

Çocukluğumu ve ergenlik çağımı geçirdiğim Moskova'da, hiç bir zaman Yahudi düşmanlığı ile karşılaşmadım. Herhalde öğretmenlerim arasında, ya da arkadaşlarımin ailesi içinde ırkçılık kör inancı hastalığına yakalanmış olanlar yok değildi. Ama kendilerini belli etmiyorlardı! O çağın aydınları, böyle bir eğilimi, kötü bir hastalık gibi, açığa vurmaktan çekiniyorlardı.

Kişinev'deki Yahudi kırımını üzerine anlatılanları hatırlıyorum. Ben o sıralarda on iki yaşında idim. Korkunç birşeyler olduğunu anlıyordum. Ama bu olaylardan Çarın, Valinin, Polislerin sorumlu olduğunu biliyordum. Bütün aklı başında kişilerin Çarlık düzenine karşı olduklarını, Tolstoy'un, Çehov'un, Korolenko'nun bu olaya çok kızdıklarını biliyordum.

Suçsuz olarak mahkûm edilen bir Fransız subayının, Dreyfus'ün alın yazısı, Avrupa'nın bütün seçkin insanlarını ayaklandırmıştı.

Jimnazyomun ilk iki yılında derslerime çalışıyordum. Sonraları, havuzlu problemler çözümlmek bana usanç verdi. Evdeki lüks ciltli klâsikleri aşırıp sahaflarda satmağa başladım. Elime geçen para ile de «Yeni buluşlar» mağazasından kışın tozları, yazın tozları, açılın-

ca içinden kauçuk fareler, ya da yılanlar fırlayan bir takım kutucuklar satın alıyordum.

Evde sıkılıyordum. Misafirler geliyor, Kristina kardeşlerin koloratur sesleri olduğundan, avukat Labrori'nin, suçsuz Dereyfüs'ü, çok parlak bir konuşma ile savunduğundan; Moskova'da Endülüs mimarisi biçiminde, ayrı ayrı odaları olan lüks bir restoran açıldığından, Zumerman'ın bir komedisinin Sanat tiyatrosundaki prömiyerinden, Tolstoy'un mektubundan, en azlı kaatilleri bile kurtaran bilmem hangi avukatın parlak savunmalarından söz ediyorlardı.

Fıçılarda tozlu palmyelerin bulunduğu fabrika avlusunu bizim misafir salonundan çok daha ilginç buluyordum. Orada, çok güzel bir kokusu olan ahıra da gidebilirdim. Her atın huyunu çok iyi biliyordum. Kırk kovalık fıçıların içinde saklambaç oynanabilirdi. Fabrikanın atölyelerinden birinde, şişelere madenî bir çu bukle vurarak onların 'sağlamlığını' denerlerdi, bunu yaparken meydana gelen müzikal sesler, kimi misafirlerin bizim evde çaldıkları piyanodan üstündü.

İşçiler, yarı karanlık, boğucu koğuşlarda, ranzaların üzerinde, gocuklariyle örtünerek, uyurlardı. Bozulmuş ekşi biraları içerler, kimi zaman kâğıt oynarlar, şarkı söylerler, küfür ederlerdi. İçlerinde okuma - yazma bilenler çok azdı. Kimi zaman da canlı bir farenin üzerine gaz döker, alevler içindeki hayvanın şuraya buraya kaçışını seyrederek eğlenirlerdi. Sefil, korkunç, karanlık yaşamı görmüş, iki dün--

yanın: işçilerin yaşadığı karanlık, boğucu ko-
ğuşlarla, akıllı kişilerin koloratur seslerden söz
ettikleri bizim misafir salonunun bağdaşmazlı-
ğı beni çok sarsmıştı.

İşçiler bazan bana, köylerine mektup yaz-
dırırlardı. Bu mektuplarda, masraflardan, has-
talıklardan, ölümlerden, düğünlerden söz eder-
lerdi.

Fabrikanın bir duvarı akıl hastahanesine
bitişikti. Duvara çıkar, hırkalarına sarınmış,
pis, bitkin bir takım insanların, bir çöp yığını
haline gelmiş avluda nasıl gezindiklerini seyre-
derdim. Kimi zaman gardiyanlardan biri bun-
lardan birine saldırır, korkunç çığlıklar ortalığı
kaplardı.

L. N. Tolstoy'un evi, bira fabrikasına çok
yakındı. Lev Nikolayeviç'in Hamovniki ve Bo-
jeninov sokaklarında nasıl dolaştığını sık sık
görürdüm. Yazarın «Çocukluk ve Ergenlik
Çağları» adlı kitabını bana hediye etmişlerdi.
Kitabı sıkıcı buldum. Anbardan «Niva» dergi-
sinin koleksiyonunu çıkardım. Burada Tols-
toy'un «Diriliş» romanı tefrika edilmişti. An-
nem «Sen bu kitaptan birşey anlamazsın» de-
mişti. Romanı bir solukta okudum. Ve Tols-
toy'un bütün gerçekleri bildiğini düşündüm.
Babam Tolstoy'un sansürce yasaklanmış bir bil-
dirisini bana kopya ettirdi. Bundan göğsüm ka-
bardı. Bildiriyi büyük bir dikkatle ve matbaa
harfleriyle kopye ettim.

L. N. Tolstoy bir gün fabrikamıza geldi
ve babamdan, nasıl bira yapıldığını gösterme-

sini rica etti. Babamla fabrikanın bütün atölyelerini dolaştı. Peşlerinden bir adım bile ayrılmadım. Büyük yazarın, boyca babamdan biraz kısa oluşuna çok canım sıkıldı. Tolstoy'a bir maşrapa ile sıcak bira ikram ettiler, Lev Nikolayeviç, şaşkın bakışlarım arasında: «Çok lezzetli» dedi ve avucu ile sakalını sildi. Yazar, bu arada babama, biranın, votka ile mücadelede bir yardımcı olabileceğini ileri sürdü. Sonraları Tolstoy'un bu sözleri üzerinde uzun uzun düşündüm ve belki Tolstoy da her şeyi anlamıyordur, diye kuşkulanağa başladım. Ben onun yalan yerine gerçeği getirmek istediğine inanmıştım. O ise, votka yerine birayı getirmekten söz ediyordu. Ben o zamanlar votkayı işçilerin sözlerinden tanıyordum. İşçiler votkadan büyük bir sevgi ile söz ediyorlardı. Bana ikram ettikleri birayı ise ben beğenmemiştim.

Kimi zaman fabrikada korku ve telâş baş gösterirdi: Güya öğrencilerin Tolstoy'u görmeye gelecekleri ortalığa yayılırdı. Hemen fabrikanın kapıları sımsıkı kapanır, gerekli yerlere nöbetçiler konurdu. Ben gizlice sokağa koşar, esrarlı öğrencilerin gelmesini beklerdim. Ama kimsecikler görünmezdi.

Kızkardeşlerime, misafirliğe öğrenciler gelirdi. Ama, benim görüşüme göre bunlar sahte öğrencilerdi. Bunlar uslu uslu çay içer, Ibsen'in piyeslerinden söz eder, dans ederlerdi. Gerçek öğrencilerse kazakları atlarından alacağı etmeli, Çarı tahtından indirmeli idiler.

Gerçek öğrenciler bize gelmiyorlardı. Çocukluğunda yoksulluk çekendim. Bir gece du-

vardaki saati indirip yere çalmıştım: tiktakları beni öylesine rahatsız etmişti. Uykusuz gecelerimin hayalleri hâlâ hafızamdan silinmemiştir; Tolstoy avucuyla sakalını siliyor, deliler dolaşıyor. alevler içinde kocaman bir fare çevremde firdönüyor.

Bize de telefon girmişti artık. Ama ancak, zengin evlerde ve büyük firmalarda rastlanıyordu telefona. Telefon etmek oldukça zordu. İlk, uzun uzun kolu çevirmek, konuşma sonunda da telefonu kapatmak gerekiyordu. Tek tük elektrik lâmbaları da görülmeye başlanmıştı. Ama ben, daha uzun bir süre isli gaz lâmbalarının siyah karlıları arasında yaşadım.

Beni ilk defa tiyatroya götürdüler. «Uyan güzel!» i seyrettim.

Yirminci yüzyıl başını almış gidiyordu. Almanya eni konu savaşa hazırlanıyordu. İngilizler, askerî bir ittifak konusunda Fransızlarla anlaşmışlardı. Fransızlar ise Rusya'nın müttefiki idiler. Öte yandan İngilizler, Port - Artur'e saldırmaya hazırlanan Japonlarla bir ittifak andlaşması imzalamışlardı. Petersburg'da, Rostov'da işçiler grev ilân etmişlerdi. Brüksel'de Lenin, Menşeviklerle tartışma halinde idi. Ama, benim yaşadığım dünyada her şey, sinirleri bozacak kadar sessiz ve sâkindi. Volhonka'daki sahaflardan, büyüklerin benim yanımda adlarını anmamağa çalıştıkları Gorki gibi, Leonid Andreyev gibi, Kuprin gibi yazarların kitaplarını alıp okuyordum. Dostoyevski'yi ve

Brehm'i (1) Jules Vernè'i, Turgenyev'i ve Dickens'i okuyordum. Okudukça da, her şeye karşı olan kuşkularım gittikçe güçleniyordu. Çevremdeki yalan çemberi gittikçe daralıyor, kâh Hindistan cengellerine kaçmak, kâh Tverskaya caddesinde oturan genel valiye bomba atmak, kâh kendimi asmak sevdasına kapılıyordum.

Annemden para sızdırarak tiyatrolara da gidiyordum. Moskova Sanat Tiyatrosunda Çehov'u, Ibsen'i ve Hauptman'ı; Korş Tiyatrosunda «Vanüşin'in çocukları» nı, Küçük Tiyatroda ünlü Sadovski'nin rol aldığı «Karanlıgın Gücü» nü oynuyorlardı. Şalyapin'in bas sesi gür-lüyordu. Bir gün misafirlerden biri, yakında bir «Biyoskop» açılacağını, orada canlı fotoğ-raflar gösterileceğini söyledi.

Bir gün bizi okulun tören salonuna topladılar. Okul müdürü resmî bir edayla Çar İkinci Nikola'nın millete bir bildirisini okudu : «Biz, bütün Rusya'nın mutlak hâkimi Çar İkinci Nikola...» Böylece, Rus - Japon savaşı başlamış oldu. Okulda dualar edildi, bizler de sesimiz kısılincaya kadar «Ur-ra!» diye bağırdık. O gün ders yapılmıyacağı bildirildi. Savaş bize, çok, çok uzaklarda bir yerde oluyormuş gibi geldi.

(1) Alfred Edmund Brehm (1828 - 84) tanınmış Alman zoologudur. Hayvanlar dünyası ile ilgili dikkate değer pek çok eseri vardır.
H. A. Ediz.

Kısa bir süre sonra, yeğenlerimden Volodya Sklovski'yi er kılığıyla gördüğüm zaman, buna çok şaşıtm. Volodya Kiyev'den Mançurya'ya gidiyordu.

O yıl yazın, ikinci sefer, annemle ve kız-kardeşlerimle yurt dışına Ems'e (1) gittik. Orada tifo hastalığına tutuldum. Bununla birlikte beni şaşırtan iki olay hatırlıyorum : Rus ordusunun kaybettiği bir savaştan sonra Port Artur'ün kuşatılması ve Çehov'un ölümü (2).

Artık gazete okumaya başlamıştım. Japonlar durmadan bize dayak atıyorlardı. Bu acı bir şeydi ama, biz bütün kötülüğün Çarlık düzeninden geldiğini anlıyorduk. Arkadaşlarımdan birinin amcasının Eser (ihtilâlcı sosyalist) lerle ilişkisi vardı. Bu amca, yakında ihtilâl olacağını söylemiş. Kazakların ve bekçilerin silâhlarını almak gerekiyormuş, ondan sonra da cumhuriyeti ilân etmek kalıyormuş...

Dostoyevski'nin «Suç ve Ceza» sını okudum. Sonya'nın alınyazısı beni çok üzdü. Yeniden Hamovniki fabrikasının koğuşunu hatırladım. Her şeyin, kesin olarak her şeyin altını üstüne getirmek gerekiyordu.

Gerçi önümde ayartıcı daha başka şeyler de yok değildi: Meselâ jimnazyum öğrencisi Musya... Piyanoda «Sözsüz şarkı» yı çalardı. Onu antrede öpmüştüm. Ama ben, esrarlı, bü-

(1) Ems: Almanyanın Prusya bölgesinde bir kaplıca kasabası.

(2) Çehov'un ölümü 2 Temmuz 1904 tarihine rastlar.

yük olayların önsezisi içinde yaşıyordum. Daha bir kaç ay önce, Almanyada en küçük olaylar karşısında hayranlık duyan çocuk, bir kaç ay içinde, sanki birdenbire büyüüyormuştu. Çocukluk çağlarım sona eriyordu, bin dokuz yüz beş yılına girmiştik.

Son nüfus sayımında evimize sayım memuru olarak genç bir kız gelmişti. Uzun uzun şaşkın gözlerle duvarlara baktı : Picasso onu öfkelen-dirmişti.

— Sahi bunlar hoşunuza gidiyor mu ? diye sordu.

— Hem de pek çok.

— Size inanmıyorum. Picasso arkadaşınız olduğu için böyle söylüyorsunuz.

Sonra, sorularına cevap vermeye başladım.

— Öğrenim dereceniz ?

— Yarıda kalmış orta.

Kızın canı sıkıldı :

— Size ciddî olarak soruyorum.

— Ben de size ciddî olarak cevap veriyorum.

— Siz benimle alay ediyorsunuz. Kitaplarınızı okudum. Nüfus sayımı ciddî bir devlet işidir. Niçin ciddî cevap vermiyorsunuz ?

Kız canı sıkılmış bir halde gitti. Oysa ki ben ona gerçeği söylemiştim: 1907 yılı Ekim ayında beni Jimnazyumun (1) altıncı sınıfından kovmuşlardı.

(1) Çarlık devrinde eski Yunan ve Lâtin dillerinin de öğretildiği, aşağı yukarı liseye eşit bir orta öğretim kuruluştur. H. Â. Ediz.

ÖZEL YAŞAMIMIN FIRTINALI YILLARI

Jimnazyum yaşamımızı, yazarlarımızın bir çoğu ayrıntılı olarak anlatmışlardır, Garin - Mihaylovski, Veresayev, Paustovski ve Kaverin bunların başında gelir.

Okul yaşamımın bendeki en olumlu sonuçlarından biri, arkadaşlık duygusunu güçlendirmesidir. Birisi bir suç işlediği zaman, ister haklı ister haksız olsun, «bunu kim yaptı?» sorusuna, topumuz birden «Hepimiz! Hepimiz!» karşılığını verirdik.

1938 yılında bir çocuk yuvasını geziyordum. Burada, İspanya iç savaşı sırasında getirilmiş İspanyol çocukları da vardı. Yuvanın öğretmenlerinden biri İspanyol çocuklarından yakındı : «Bunlarla başa çıkamıyorum, bunların hepsi anarşist» dedi. Meğer çocuklar oynarken bir vazoyu kırmışlar. Öğretmenin: «Bunu kim yaptı?» sorusuna da, bir ağızdan : «Hepimiz!» karşılığını vermişler. Bunda hiç bir anarşizma olmadığına, tam tersi olduğuna, uzun uzun öğretmenini inandırmaya çalıştım. Çalıştım ama, o

inanmadı. Jimnazyumun üçüncü sınıfında el yazması bir dergi çıkardım. Dergiyi öğretmenlerimizden gizliyorduk. Dergide, özgürlük şiirleriyle okul yaşamını canlandıran hikâyelerden başka tehlikeli hiç bir şey yoktu.

Yine o sıralarda, okulun yüksek sınıflarındaki bazı çocuklarla arkadaş olmuştum. İlk defa olarak bunlardan tarihsel maddecilik, artık değer konularını duydum. Bunlar bana çok önemli göründü ve benim için bir dönüm noktası oldu.

Jimnazyumun helâlarını sevgi ile hatırlıyorum: Burası bizim kulübümüzdü. İlk dört sınıfın helâlarına mubassırlar ansızın baskın yapar, tenbel öğrencileri kovalarlardı. Ama, Beşinci sınıfa geçince, yüksek sınıf helâlarının yasama dokunulmazlıklarının olduğunu öğrendim. Bu sınıf helâlarının duvarları edepsizce resimlerle ve şiirlerle örtülü idi «Bas bakalım, keçi sakalım.»

Fırtınalı bin dokuz yüz beş yılı içinde idik. Üniversitenin konferans salonu, bir miting salonu haline gelmişti. Ben sık sık kaçıp buraya gelirdim. Bu toplantılara, öğrencilerden başka işçiler de katılıyordu.

Hep bir ağızdan «Marseyyez» ve «Varşavyanka» marşları söylenirdi.

O yılımı okulda, âdeta derslerin hiç farkında olmadan geçirdim. Bütün vaktimi, Sosyal Demokratlarla İhtilâlcî Sosyalistlerin programlarını karşılaştırmakla geçiriyordum. İhtilâlcî Sosyalistlerin programında romantizm vardı, İhtilâlcî birlikler, terör, kışınin vakti vardı. Bun-

lar bana çok romantik göründü. Hamovniki bira fabrikasının işçilerini hatırladım. Onun için romantik olmıyan bir romantizmi, yani bolşevikleri kendime daha yakın buldum. Artık Lenin'in makalelerini de okuyordum. Böylece Menşeviklerin gevşek ve babamın görüşlerine yakın olduklarını öğrenmiş oldum.

1906 yılı, alın yazımın örüldüğü yıl oldu. O yıl Bolşevik teşkilâtına girdim. Kısa bir süre sonra da okula veda ettim. 1906 yılında, Bolşevik partisi üyelerinden Yegorova adlı bir kızla tanıştım. İlk parti kitaplarını ve yayımlarını taşımakla işe başladım. Sonra, Zamoskova-retski bölgesinin parti teşkilâtçısı oldum. Bu sıralarda yaşımı öğreneceklerinden ödüm patlıyordu. Öğrenirlerse, böyle önemli parti işlerini on beş yaşında bir çocuğa gördürmek isteyecekleri çok tabî idi.

Çok sonraları, Mayakovski'nin, daha on beş yaşına basmadan parti işleriyle uğraştığını öğrendim. Demek ki o çağın karakteri böyle imiş.

Okulumuzun daha yüksek sınıfında bulunan Sena Çlenov adlı bir öğrenci vardı. Sevimli bir kedi yavrusunu andıran yüzü ablakça idi. Sık sık, sinirli sinirli gözlerini kırpıstırırdı. Toplantılarda bize ders arasında konferanslar verir, yabancı sermayenin rolünden, İngiliz-Alman rekabetinden. Rus burjuvazisinin geriliğinden ve ağızlıluluğünden söz ederdi. Konferansları bitince, bize dekadanslar, Sanat Tiyat-

rosunu, Anatole France'in satirik romanlarını anlatırdı. Çok sonraları ona Pariste rastladım. Sovyet Sefaretinde hukuk müşavirliği ediyordu.

Yine o zamanlar, parti teşkilâtında birlikte çalıştığımız okul arkadaşlarımdan Valya Neymark adlı biri vardı. Alçak gönüllülüğün ve vefalılığın canlı bir örneği idi. Benim yakalandığım gece o da yakalanmıştı. Sibiryaya sürülmüş, oradan kaçmıştı. Sonradan Avrupaya gitti. Onu İsviçre sınırına yakın bir Fransız kasabasında buldum. Bir saat fabrikasında çalışıyordu. Ben o sıralarda büyük bir kararsızlık içinde idim. Kâh Rusya'ya dönerek, gizli parti teşkilâtında çalışmayı kuruyor, kâh büyüleyici Pariste şiirler yazarak serseri serseri dolaşıyordum. Neymark, yine, eski düzenli ve sâkin yaşayışını sürdürüyor, oradaki sosyalist partisi toplantılarına katılıyordu. Geceleri buluştuğumuz zaman, bana ateşli ateşli, bir iki yıla varmadan Rusya'da ihtilâl olacağını aşılamaya çalışıyordu.

Neymark sonraları çok ağır günler geçirdi. Ama ruh sağlığını ve temizliğini hiç bir zaman kaybetmedi.

NADYA LİVOVA

Lıvov, küçük bir posta memuru idi. Beylik bir evde oturuyordu. Kızlarının rahatça kocaya varacaklarını umuyordu. Ama kızları gizli çalışmayı tercih ettiler. Nadya Lıvova'yı tutukladıkları zaman benden altı ay küçüktü, daha

on yedi yaşında bile değildi. Kanun gereğince kısa bir süre sonra da babasının kefaleti ile mahkemeye kadar onu serbest bıraktılar. Nadya hapishaneden çıkarken, jandarma subayına : «Beni serbest bırakırsanız ben yine inandığım dâvaya hizmet edeceğim» demişti. Nadya şiire tutkundu. Bana Blok'u, Balmont'u, Brüsov'u okumak denemesinde bulundu. Ben ise, insanı ikiye ayıracak olan her şeyden korkuyordum: Güzel sanatlar, beni çekiyordu, ben ise ondan nefret ediyordum. Nadya'nın bu şiir tutkusuyla alay eder, şiirin saçma olduğunu söyler : «Biraz kendini tut!» derdim. Nadya bu şiir tutkusuna bakmadan, kendisine verilen bütün parti işlerini çok iyi başarırdı.

Nadya, yumuşak başlı, geriye doğru düzgün taranmış açık sarı saçlı, saf bakışlı, sevimli bir kızdı. Daha on altı yaşında iken Jimnazyumun sekizinci sınıfına yükselmiş, altın madalya almış, okulu birincilikle bitirmişti. Abı Marusya ona saygı beslerdi. 1908 yılında birbirimizden ayrıldık. Onu son defa, Avrupa'ya giderken görmüştüm. Ben, 1909 yılında şiir yazmaya başladım, o benden bir yıl sonra.

Bilmiyorum, şair Brüsov'la ne münasebetle tanışmıştı? Sonraları birbirleri için yazdıkları duygulu şiirlerini okudum.

1913 yılı Sonbaharında iki şiir kitabı çıktı: Biri Nadya Lıvova'nın «Eski Masal» adlı şiir kitabı, ötekisi de Nadya Lıvova'ya ithaf edilmiş «Nelli'nin Şiirleri» adını taşıyan imzasız bir kitap.. Kitabın başında, bu imzasız kitabın yazarı olan Brüsov'un bir güzel şiiri var.

Brüsov bu kitabında :

«Ne yalan söyleyeyim: Ben genç değilim, yaşıım kırk..» diyor.

Nadya ise, Brüsov'dan tam on sekiz yaş küçüktü. O da şöyle yazıyordu :

**Ama bir başıma eve giderken,
Birden, genç olmadığınızı,
Sağ şakağınızın kırıldığını gördüm
Ve pişmanlıktan buz gibi oldum.**

Bu mısralar 1913 yılı Sonbaharında yazılmış, Nadya ise 24 Kasım'da kendini vurmuştu. Nadya o sıralarda, Pazar günlerinin çekilmez sıkıntısından söz eden Jules Laforgue'un şiirlerini çeviriyordu. Laforgue'un şiirlerinden birinde, bir kız öğrencinin, bilinmiyen bir sebepten kendini ırmağa attığı anlatılıyordu.

Nadya ise kendini tabanca ile öldürdü.. Ölümünden sonra çıkan biraz genişletilmiş «Eski Masal» ın ön sözünde şunları okudum:

«Lıvova'nın yaşamında önemli hiçbir olay geçmemiştir.» Aman Yarabbi, bir insanın yaşamında daha başka ne olaylar oldu? Nadya onbeş yaşında gizli bir teşkilâtın üyesi olmuştu. On altısında tutuklanmış, ondokuzunda şiir yazmağa başlamış, yirmi ikisinde de kendini öldürmüştü. Bukadarı yetmez mi?..

Nadya'nın mezar taşına Dante'nin şu mısraı yazılmıştı :

Bizi Ölüme Götüren Aşk,

Ama şimdi ben, Brüsov'u değil, Nadya'yı düşünüyorum. Nedense, onun adı yazısı beni

hâlâ heyecanlandırıyor. Ayrı bir bölüm halinde ondan söz etmeğe beni zorlayan bir yakınlık var. Evet, Nadya, kendisini ölüme götüren şeyin aşk olduğunu varsayarak kendini vurdu. Ölümünden sonra çıkan bütün şiirleri de bunu söylüyor. Kimbilir, belki de onu ölüme götüren şiirdir?

Bir insanın bir dünyadan bir başka dünyaya geçmesi çok zordur. Nadya, Blok'u seviyordu. Ama, Çernişevski'nin, Lenin'in, Plehanov'un kitaplarıyla, gizli parti buluşmalarıyla, polis izlemeleriyle, ihtilâlcî gizli çalışmanın sert iklimiyle yaşıyordu. Birdenbire kendini, sonelerin, dörtlüklerin, asonaların, aliterasyon'un kararsız, sallantılı ikliminde buluverdi. Ölümünden önceki şiirlerinde iki sefer tekrarlamıştı:

İnanın, ben - yalnız şairim,

Ah, ben kadınmıyım ki? Ben yalnız şairim.

Belki de mahvolan, aşkın çetin yüziyle karşılaşan kadın değil, «yalnız şair» di.

Nadya'nın intiharından sonra çektiği acıları anlatan Brüsov'un mektubunu aldığım zaman, ben henüz Valeriya Yakoleviç Brüsov'u tanımıyordum. Nadya'nın Brüsov'a benden söz etmiş olmasına şaşmadım. Ama, kendisine üstat göziyle baktığım ünlü şair, niçin bana içini dökmek istediğini duymuştu? Bu benim için bir bilmece olarak kaldı.

Bundan başka becerikli, okumuş Anya Vıdrina'yı, Lıvova'nın kız kardeşi, sempati duyduğum Asya Yakovleva'yı da hatırlıyorum. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Gizli parti çalışmalarında başkalarının yaptığı şeyi ben de yapıyordum: Bildiriler yazıyor, bunları hektoğrafta çoğaltıyor, «bağlantı» ları kurmağa çalışıyor, yakalanırsam yutmak kolay olsun diye adresleri sigara kâğıtlarına yazıyor, işçi toplantılarında Lenin'in makalelerini anlatıyor, sesim kısılıncaya kadar Menşeviklerle tartışıyor, elden geldiğince gizliliğin bütün koşullarına uymağa çalışıyordum.

Kışın sık sık çayhanelerde buluşuyor, müzik sesinin konuşmalarımızın duyulmasını engellemesi için latarnalara birer beşlik atıyorduk.

Bir gece arabacılar kahvesine gitmek zorunda kaldım. Bir korulukta parti toplantısı yapmıştık. Basıldık. Ama hepimiz bir yana savuşmak fırsatını bulduk. Ben polis hafiyelerinden kurtulmak için arabacılar kahvesine girdim. Kahve, gözleri uyuklu arabacılarla dolu idi. Gerçi çayı tabaktan içiyor, hatta inlemeğe bile çalışıyordum, ama, herhalde halim, mahalle polisinin rüyalarına giren «isyancı» lara çok benziyordu. Bununla birlikte arabacıların, bana aldırış ettikleri yoktu. Yalnız, bunlardan biri gürültü ile ayağa kalktı. Kurnaz bakışlarla beni süzdü ve «Sanki bu da hayat mı?» diye söylendi. Hemen kendimi sokağa attım.

GEÇMİŞİN BULANIK AYNASINDA

İnsanın kimi zaman kendisini aynada tanıyamadığını söylerler. Geçmişin bulanık aynasında tanımak ise daha da zor.

Edebiyat yaşamımın ne zaman başladığını sordukları zaman, 1909 yılı ilkbaharında yazdığım şiirlerle başladığını söylerim. Aslında ilk yazılarım 1907 yılında çıkmıştır. Ve bunlar şiir değil, politik yazılardı. Pirogov arşivinde korunmuş «Zveno» dergisinde çıkan bir başyazımı okudum. Yazı, onaltı yaşında bir müridin heyecaniyle yazılmıştı. Bu ilk edebiyat karalamamı kitabıma olduğu gibi alıyorum. Tabii bunu, yazım bana başarılı görüldüğü için değil, kelime enflasyonunun nasıl meydana geldiğini, sözlerin nasıl anlamlarını değiştirdiğini göstermek için yapıyorum.

Bu ilk yazıma şöyle başlamıştım «Çok ağır bir devirde dergimizi yayımlamağa başlıyoruz. Kapkara bir gericilik bütün Rusya'yı sarmış bulunuyor. İnkilâbın öncüsü proletarya, halâ, yenilginin etkilerinden kurtulamamış, ha-

lâ. yaralarını geçiştirmemiş bulunuyor. Düşmanlar seviniyor ve «Yenilmişlerin vav haline!» bağrıışmalariyle, inkilâpçı güçlerin lideri olan Rus Sosyal Demokrat Partisine saldırıyor...»

Gizli parti işlerine iyice gömülmüştüm. Ama bu arada romanlar okuyor, tiyatrolara da gidiyordum. Kimi zaman, politika ile hiç ilgisi olmayan arkadaşlarımla da buluşuyordum. Tarihçiler bu döneme «gericiliğin başlangıcı» diyorlardı. Işıklı 1905 yılından sonra karanlık bir döneme girmiştik. Herkes bir şeyler arıyor, ateşli ateşli tartışıyor, heyecanlanıyordu. Ama bütün bunların gerisinde bir yorgunluk, bir hayal kırıklığı, bir boşluk hissediliyordu.

Kendi uzlaşmazlığımın zırhına büründüğümü sanıyordum. Ama, hayır, san'at, benim gizli parti yaşamıma da yavaş yavaş giriyordu. Geceleri Knut Hamsun'un «Pan» ını, «Viktor-ya» sını okuyor, gösterdiğim zaafden ötürü kendime küfrediyor, ama bir hayranlık duymaktan da kendimi alamıyordum. Bir başka dünyanın, tabiatın, seslerin, renklerin, biçimlerin varlığını hissediyordum. Çehov, o zamanlar benim için anlaşılmayan, ama tartışma götürmeyen, gerçekçiliği ile beni sarsıyordu. «Mîşüs neredesin?» (1) diye fısıldıyordum. «Küçük Köpekli Kadın» a âşıktım.

Sabaha karşı saat ikide beni almağa geldi-

(1) Çehov'un «Çardaklı Ev» ya da «Bir Ressamın Hikâyesi» adlı uzun hikâyesinin başlıca kişisi.

ler. Derin bir uykuda idim Karakol komiserinin ve sivil polislerin sesleriyle uyandım. Hiç bir şeyi yok etmeğe fırsat bulamadım. Arama sabaha kadar sürdü. Annem ağlıyordu. Kiyev'den misafir olarak gelmiş olan teyzem, geceliğiyle oradan oraya koşuşup duruyordu. Aklıma gelen bir düşünce beni yatıştırıyor, hattâ sevindiriyordu: ne iyi olmuştu da iki hafta önce onyedi yaşımı bitirmiştim. Artık kimse sorumluluğumdan şüphe edemezdi.

Hapishanede topu topu beş ay kaldım. Ama ben daha henüz çocukluktan kurtulamamıştım. Bana hapishanede yıllarca kalmışım gibi geldi. Hapishanedeki saatler dışarıdakine hiç benzemiyordu. Günler de anlatılamıyacak kadar uzundu. Kimi zaman müthiş sıkılırdım. Bu, özellikle, sokaktaki gürültünün hapishane duvarlarını da aştığı akşam üzerleri olurdu. Ama ben kendimi tutmağa çalışırdım. Benim düşünceme göre hapishane olgunluk çağının bir sınavı idi.

Tutuklu kaldığım bu beş - altı ay içinde birçok hapishaneler tanıdım. Her hapishanenin kendine göre bir takım gelenekleri vardı.

O devirde hapishaneler tıklım tıklım dolu idi. Hapishanede bir yer boşalıncaya kadar beni bir hafta karakolda tuttular. Karakol çok hareketli ve gürültülü idi. Geceleri sarhoşları getiriyor ve fena halde döğdükten sonra, sarhoşanelere —yırtıcı hayvanların durduğu demir kafesleri andıran bu kocaman kafes - odalara böyle bir ad takmışlardı— dolduruyorlardı. Gecelerin beni bekçiler bekliyordu. Çoğu

zaman oturdukları yerde uyuyor, uyanınca da gürültülü gürültülü sümkürüyorlar ve kendilerine nefes aldırmayan görevlerine ağız dolusu küfür ediyorlardı. Ben kendi dünyamda yaşıyor, parti teşkilâtı ile ilgili mühürleri daha iyi bir yere gizlemediğime üzülüyordum. Yine bu arada, benden iki yaş büyük partili kız öğrencilerden Asya ile doğru dürüst sözleşemediğime canım sıkılıyordu.

Bir aralık, polis siyasî bölümüne götürüp resmimi çektiler. Dişlek bir fotoğrafçı : «Başını dik tut!. Şimdi başını bu yana döndür, bir de profilden çekeyim» sözleriyle bir kaç poz resmimi çekti. Çocukluğumdan beri fotoğraf makinelerine merakım vardı, fotoğraf çekmeği severdim. Ama, fotoğrafımın çekilmesinden hoşlanmazdım. Burada bu işe sevindim. Demek beni de adam yerine koymuşlardı.

Beni Miyasnitskaya hapishanesine verdiler. Bu hapishanenin rejimi bir dereceye kadar katlanılabilir bir halde idi. Küçücük odalara ikişer karyola konmuştu. Bazı gardiyanlar iyi yürekli idi, koridora çıkmağa izin verirlerdi. Kimisinin ağzı bozuktu. Hiç unutmam, bir gün ayakyoluna gitmek ihtiyacını duymuştum. Bu ağzı bozuk gardiyan: «Dişini sık efendim, geçer!» demişti. Üstelik okuması - yazması da kıttı. Ama yine de bizim için raporlar vermesini becermişti. İhtilâlden sonra, devlet arşivinde benim için verdiği bazı raporları görmek fırsatını buldum. Bir gün bana kitap getirmişlerdi, fena halde öfkelenip «Olmaz efendim, Kırbac-

la ilgili kitap buraya giremez!» diye bağır bağır bağırdı. Meğer bana Knut Hamsun'un bir kitabını getirmişlerdi. «Knut» (1) sözcüğü onu kuşkulandırmıştı.

Oda komşum bir ihtiyardı. Onunla dost olmuştum. Ama, yaşımı büyük bir dikkatle ondan saklıyordum. Yaşımı öğrenirse benimle arkadaşlık etmeyeceğinden korkmuştum. Bir gün bana bir yıllık getirmişlerdi. Okumak üzere oda komşuma verdim, komşum, bir saat sonra bana : «bunun içinde size yazılmış bir mektup var» dedi. Kimi harflerin altına, zor farkedilir noktacıklar konmuştu. Yıllık Asya'dan geliyordu. Sevinçten ve utançtan kıpkırmızı oldum. Birkaç gün komşumun yüzüne bakamaz oldum. Bu koşullar içinde duyguya yer vermek, affedilmez bir suçtu.

Kimi zaman bizi dışarıya, hamama götürürlerdi. Bu bizim için bir bayram olurdu. Bizi caddelerden yaya olarak geçirirlerdi. Gelip geçenler kimi acıyarak, kimi şaşarak, biz suçlulara dönüp dönüp bakarlardı. Bir ihtiyar kadın istavroz çıkararak avucuma beş kopik sıkıştırmıştı.

Dışarıya, jandarma birliğine bağlı erlerin gözcülüğünde götürülürdük. Erler yolda bizimle konuşur, bize saygı beslediklerini söylerlerdi. Biz hırsız değil, «politik» dik. Bunlardan kimisi, dışarıya göndereceğimiz mektupları bile götürmeğe razı olurlardı. Ben de bundan ya-

(1) Rusça «Knut» sözlüğü «kırbaç, kamçı» anlamına gelir. Kitap Arsivi - <https://rantey.org> H. A. Ediz

rarlanarak Asya'ya bir mektup gönderdim. Bundan önce kendisinden, canımı sıkan bir pusula almıştım. Ona şunları yazmıştım: «Sadece dışarıda olup bitenlerden haber almak, böylece hareketten geri kalmamak düşüncesiyle size bu satırları yazıyor ve arasına bana mektup yazmanızı rica ediyorum.»

Asya yakalandığı zaman benim bu mektubumu da bulmuşlar ve kızın evrakına ilıstırmışlerdi. İçinde teşkilâtla ilgili pasajlar da bulunan bu mektubum yakalandıktan sonra, beni o hapishaneden alıp bir başka hapishaneye, Suşçevskaya hapishanesine verdiler.

Yeni hapishane bana bir cennet gibi göründü. Kocaman bir koğuşta, sedirlerin üzerinde bir çok insan yatıyordu .Yanındakini uyandırmadan dönmek kabil değildi. Durmadan tartışıyorlar, bağılıyorlar, şarkı söylüyorlardı. Gardiyan sarhoşun biri idi. Para, konyak, çikolâta, kolonya gibi şeyleri pek severdi. Aydın topluluğunu da severdi. «Siz politikacılar, akıllı kişilersiniz!» derdi. Üç ruble rüşvet almadan ziyaretçilerle görüşmemize izin vermezdi. Dışarıdan her şey gelebilirdi. Ne var ki, hapishane müdürü işine gelen ve hoşuna giden şeyleri kendisine alıyordu. Kimi zaman gülümseyerek koğuşa gelir İhtilâlcı Sosyalistlerle Sosyal Demokratların tartışmalarını dinler, sonra da : «Siz burada birbirinize küfür edip duruyorsunuz, oysa ben hepinizi: İhtilâlcı Sosyalist-

leri de, Bolşevikleri de, Menşevikleri de seviyorum, derdi. Siz akıllı kişilersiniz, ama, Rusya'nın hali ne olacak, bunu ancak Allah bilir». Kocaman, kırmızı lekelerle örtülü bir burnu vardı. Ağzı her zaman alkol kokardı.

Kimi tutuklular, gürültüden, patırtıdan, bütün gün süren tartışmalardan okumak fırsatını bulamadıklarına sinirleniyorlardı. Bunun için, toplanıp gözlüklü bir Menşeviki başkan seçtiler. Başkan, sabah saat dokuzdan on ikiye kadar gürültü etmenin yasaklandığını resmî bir eda ile bildirdi. Üç anarşist, ertesi sabah, tam saat dokuzda, kısık bir sesle, avaz avaz kendi marşlarını söylemeye başladı. Onlar, hiç bir düzen, hiç bir disiplin tanımıyorlardı. Hattâ hapishane müdürü bile onlardan çekiniyordu. (1936 yılında, İspanya iç savaşında, altı ayımı, Aragon cephesinde geçirdiğim zaman, sık sık Suşçevskaya hapishanesini hatırladım.)

Bu karışıklık yalnız bizim koğuşta değil, gizli poliste de göze çarpıyordu. Rastgele tutuklanmış, her an serbest bırakılmalarını bekliyen kişilerle, silâhlı soygunlar yapmış, idamları gereken kişiler aynı odada bulunuyordu. Soyadı benzerliğinden ötürü yakalanmış bir kilise bakıcısı, tam bir hafta aramızda kalmıştı. Adamcağız, her birimize ayrı ayrı, bir rastlantı kurbanı olduğunu, yakışıksız bir davranışta bulunmak şöyle dursun, hattâ hiç bir kötü düşüncesi bile olmadığını anlatmaya çalışıyor, ~~bizim~~ niçin güldüğümüzü bir türlü anlıyamıyordu.

Jandarma dairesi Kudrinskaya meydanında idi. Sorgumun yapılması için, beni oraya bir jandarma eşliğinde araba ile götürüyorlardı. Hırsla çevreme bakıyordum: Ya bir tanıdığa rastlarsam? Ustalar, sık giyinmiş insanlar, öğrenciler, üniformalı kişiler yanımdan gelip geçiyorlardı. Bahçelerde leylâklar açmıştı. Tanıdık hiç kimseye rastlamıyordum.

Son sorgumun yapıldığı gün, Sosyal Demokrat Partisi öğrenci kolunda çalışanlardan Erenburg'un, Neymark'ın, Lıvova'nın ve daha bir kaç öğrencinin mahkemeye verileceğini bildirdiler. Soruşturmayı idare eden jandarma albayı Vasilyev, bana dönerek ayrıca şu açıklamada bulundu «Size altı yıl kürek cezası vermeleri gerekiyor. Ama, on sekiz yaşını bitirmedığınız için cezanızın üçte biri indirilecektir. Ondan sonra da ömrünüz boyunca sürgün cezası. Ama siz kaçarsınız, ben sizi bilirim. .»

Bazı tutuklular, hapishane idaresinin lâübalı tutumundan yararlanarak bir kaçış plânı düzenlediler. Hatırımda kaldığına göre dört kişi kaçabilmişti. İlk defa olarak gardiyanımızı üzüntülü gördüm. Onun, işinde kalıp kalmıyacağını bilmiyorum ama, biz hemen bunun cezasını çektik : «Kaçışı kolaylaştırdığımız» gerekçesiyle hepimizi çeşitli hapishanelere dağıttılar.

Beni, Butirskaya hapishanesinin bir kişilik bir hüccresine koydular. Bu, benim için bir ceza idi. Tabii bu, yaşa göre değişen bir görüştü. Bana şimdi, bu yaşında, genel koğuyla bir

kişilik hücre arasında bir seçme yapmayı teklif etseler, bir dakika bile duraksamazdım. Ama insanın on yedi yaşında, bir başına, hele görüşmelerden, mektuplardan, kâğıttan yoksun olarak, vaktini geçirmesi hiç de kolay bir şey değildi. Hücremde durmadan dolaşıyor, yüksek sesle şiirler okuyordum. Gardiyan bir kaç sefer işe karışmak zorunda kaldı, beni korkutmaya çalıştı.

Hapishane doktoru bende azgın bir nevrasteni buldu. Ama onun bilmediği bir çok şeyler vardı. Çeşitli parti işlerini düşünmekte devam ediyordum. Kooperatifçilikten, parti yönünden nasıl yararlanabileceğimizi, Gujon fabrikasındaki kimi işçileri düşünüyordum. Yazmadan, kafamda «Plehanov'a cevap» hazırladım. Asya'yı düşünüyordum, imtihanlarını vermiş üniversiteye gırıyordu. Bundan böyle hayatta yollarımızın birleşeceği şüpheli idi. Serbest iken düşünmeye fırsat bulamadığım büyük ve tamamiyle açık olmıyan bir takım sorunları düşünmeye başladım.

Dayak atmazlarsa, işkence etmezlerse; düşmanlarının seni hapsettiklerini, dostlarının, ülküdaşlarının seni düşündüklerini bilersen, genel olarak hapishane iyi bir okuldur.

Kendi iç dünyamda yaşarken bir sesle irkildim. Beni bir başka hapishaneye göndereceklerini sandım. Ama bana bir kâğıt göstererek : «İmzala» dediler. Polis gözetmesinde kalmak şartıyla, duruşmaya kadar beni serbest bırakıyorlardı. Ne var ki, hemen Moskova'da

ayrılmak ve Kiyev'e gitmek zorunda idim.

Dolgorukovskaya caddesine çıktım ve âdetâ donâ kaldım. İnsan her şeyi unutabilir ama bu anı asla unutamaz! İnsan sâkin zamanlarda, sâkin bir ülkede büyür, okur, evlenir, çalışır, hastalanır ve ihtiyarlar. Bu adam, serbestliğin, özgürlüğün ne olduğunu anlamadan bütün ömrünü geçirebilir. Her halde, orta hayalî bir adam için ne kadar serbest ve özgür olmak gerekiyorsa, her zaman kendini o kadar serbest ve özgür hisseder.

Hapishane kapısından çıkınca âdetâ kalbim durdu. Arabalar, armonikli delikanlı, gezginci satıcıların tablaları, sütçü Çiçkina, çörekçi Savostyanova, kızlar, köpekler, on sokak, yüz ev, dosdoğru yürümek, sağa sapmak, solasapmak... İşte o zaman özgürlüğün ne olduğunu anladım, hem de ömrüm boyunca anladım.

Dolgorukovskaya caddesinde uzun uzun durdum ve gülümsedim. Sonra, yeşil bulvarlardan geçerek ve hep gülümsiyerek evime gittim.

Kiev'de çok kısa bir süre kaldım. Kiyev, Valinsk, Kamenets Podolsk illeri dışında bir başka yere gitmemi uygun gördüler. Liberal bir avukat olan dayımın bulunduğu Poltava şehrine gitmek için izin kâğıdı aldım.

Şehir güzeldi, sevimli idi, ama, polis gözetmesinde yaşamak keyfimi kaçırıyordu. Dayımda kalmak istemediğim için uzun süre kendime bir oda aradım. Polis gözetmesinde olduğumu öğrenince, bana odalarını kiralamaktan korkuyorlardı. En sonunda bir erkek terzisi-

nin evinde küçük bir oda buldum. Uzunca bir süre Poltava'da kalmaya karar verdiğim için, defterlerimi, kitaplarımı çıkararak iyice yerleştirdim. Tabii gizli parti çalışmalarına da devam etmek niyetinde idim.

1908 yılı Kasımında, Poltava Jandarma Dairesi Başkanı Albay Nesterov, merkeze şöyle bir rapor yazıyordu: «Ekim ayı içinde, şehrimizde polis gözetmesi altında bulunan Sosyal Demokrat Partisi üyelerinin adlarını bildiriyorum.» Bu rapora eklenen listede «Öğrenci İlya Erenburg» adı da vardı. Ne yazık ki, bu jandarma albayının listesini ancak yarım yüz yıl sonra görebildim. Beni öğrenci olarak göstermesi, ne yalan söyliyeyim, bayağı koltuklarımı kabartmıştı.

Terzinin evinde de fazla kalamadım. Adamcağıza : «Bu ihtilâlciiyi evinde tutarsan başın derde girer» demişler. O da özür dileyerek beni evden çıkardı. Üç - dört günlük bir aramadan sonra bir başka oda buldum. Durumumu ev sahibine anlatınca, güldü : «Ben de polis gözetmesi altındayım» dedi. Meğer o da İhtilâlcii Sosyalist partisindenmiş. Geceleri, tarihte kişilerin rolü üzerine tartışıp dururduk. Bu tartışmalarımız kimi geceler, bekçilerin o her zamanki ziyareti ile yarıda kesilirdi.

Dayım, bölge mahkemesindeki dâvaları izlememi öğütledi. Her gün, mahkemeye gitmeye başladım. İnsanların çok kötü koşullar altında yaşadıklarını biliyordum. Hamovniki fabrika-

sının koğuşunu hatırlıyordum. Serseri barınaklarını, sabahçı kahvelerini, sarhoşları, gaddar ve cahil insanları, hapishaneleri görmüştüm. Ama bütün bunları dışarıdan görmüştüm. Burada, mahkemede ise, insanların içi - dışı tabak gibi önümde açılıyordu. Bu sessiz, bu kendi halinde köylü karısı, nasıl olmuştu da komşusunu böyle canavarca öldürmüştü? Bu ihtiyar köylü, kendisiyle yaşadığı üvey kızının canına neden kıymıştı? İnsanlar, o çopur, o suratsız mucize yaratana neden inanıyorlardı? Bunlar, neden böylesine cahil, kör inançlara bağlı, kendilerinin de anlamadığı taşkın bir takım ihtiraslara tutkun kişilerdi? Ben bundan önce de bir «temel» ile bir «üst yapı» olduğunu biliyordum. Ama Poltava'da ilk defa olarak «üst yapı»nın çirkinliği, aynı zamanda sağlamlığı üzerinde ciddi olarak düşünmeye başladım. Eskiden insanları yirmi dört saatte değiştirmenin mümkün olduğunu sanıyordum. Bunun için de Proletaryanın iktidara gelmesi yeterdi, ama, sanıkların itiraflarını, tanıkların tanıklığını dinledikten sonra, bütün bunların pek de öyle basit olmadığını anladım.

Poltava'da ancak bir buçuk ay kaldım. Bir gün Polis Müdürü beni çağırarak şehirden gitmem gerektiğini söyledi. Bu arada nereye gitmek niyetinde olduğumu da sordu. Dilimin ucuna gelen ilk şehri söyledim ve «Smolensk'e» dedim.

Oysa ben Poltava'dan Smolenske değil, Kiyev'e gittim. Böyle davranmakla, Smolensk

idarecilerini telâşa verdim. Onlar beni Smolensk'de ararlarken ben Kiyev sokaklarında dolaşıp duruyordum. Bana verilen adreste kimseyi bulamadığım için her gece bir başka yerde gecelemeğe zorunda kaldım. Bir gece gidecek yer bulamıyarak, sulu sepken yağan kar altında, bulvarlarda dolaşırken genç bir orospu ile karşılaştım. Kadının ayağında yazlık iskarpinler vardı. Beni gözüne kestirmiş olacak ki, «Gidelim mi?» dedi. Reddettim. Bir saat sonra onunla yine karşılaştım. Yatacak bir yerim olmadığını anlamış olacak ki, beni sıcak odasına götürdü. «Isınırsın» dedi. Önüme bir avuç sigara koydu (sigara içmezdim, ama verilen sigaraları da hiç bir zaman geri çevirmezdim.) Kendisi de müşteri aramaya gitti.

Kiyev'de tutunamıyacağımı anlayınca yine Moskova'ya gitmek zorunda kaldım. Ama orada da beni bir çok zorluklar bekliyormuş. Evime gidemezdim. Sığınacak bir yerim de yoktu. Parti ile ilgili olabileceklerini tahmin ettiğim tanıdıklar aramaya başladım. Eski okul arkadaşlarımdan birine gittim. Beni görünce fena halde korktu. Mezuniyet imtihanlarını vermekte olduğunu, yakalanırsam bütün hayatının mahvolacağını ileri sürerek elime biraz para tutuşturdu ve beni kapı dışarı etti. Bir ebenin evinde geceledim. Kadıncağz öylesine korktu ki, bütün gece uyuyamadı, ağlayıp durdu, beni de uyutmadı. Kısa bir süre sonra, artık gidebileceğim hiç bir yer kalmamıştı. Bir gece sokakta geceledim.

Artık kararımı vermiştim : Jandarma dairesine başvurduğum, böyle polis gözetmesi altında yaşamaktansa, hapishanede kalmayı tercih ettiğimi söyledim. Albay Vasilyev, uzun uzun güldü. Ondan sonra da : «Babanız, bir istida ile bize başvurdu, dedi, tedavi edilmeniz için, kısa bir süre Avrupaya gitmenize izin vermemizi rica etti.» Albayın benimle alay ettiğini sandım. Ama albay bana bir kâğıt gösterdi. Bu kâğıtta, polis gözetmesinin yeterli olmadığı, «mahkemede bulunmamı sağlamak için» babamın beş yüz rublelik bir kafelet akçesi yatırması gerektiği belirtiliyordu.

Avrupaya gitmek istemiyordum. Bana yaşama gücü veren herşey yurdumda idi. Partili arkadaşlarımdan birini buldum. Bana Avrupa-ya gitmemi öğütledi : «Hemen gidin, dedi. Politik öğrenim ve eğitiminizi tamamlamanız gerek. Şimdi Lenin Génèv'de değil, Paristedir. Parise gidin, orada Savçenko'yu, Lüdmilla'yı da bulursunuz!»

Bir yıl Pariste kalıp gizlice memleketime dönmeye karar verdim. Annem ağlıyordu. Almanya'ya gidip orada bir okula girmemi istiyordu : «Pariste insanı baştan çıkaran çok şey var, kadınlar açık saçık, çocuğumun aklını çelerler» deyip duruyordu. Ben «ille de Paris» diye tutturdum.

Yüreğimde ağırlıkla, elimde de ağır bir bavulla yola çıktım. Sevdiğim bütün kitapları yanıma almıştım. Sırtımda kışlık, kalın bir pal

to, başımda kulaklıklılı bir şapka, ayağımda da botlar vardı.

Koğuşturmamızla ilgili ithamname, bir buçuk yıl sonra, 31 Mayıs 1910 tarihinde sanıklara tebliğ edildi. Ben o sırada Pariste, orta çağ şövalyeleri üzerine şiirler yazıyordum.

Yurt dışına çıkışımın kanuna aykırı olduğu, babamın yatırmış olduğu 500 rublelik kefalet akçesinin de gelir kaydedildiği bana resmî olarak bildirildi.

Dâvamızla ilgili duruşmamıza, 1911 yılı Eylülünde başlandı. Fırarda bulunan Erenburg'la Neymark'ın evrakı dâva dosyasından çıkarıldı.

Benim Parise vardığım 7 Aralık 1908 tarihinde de, Smolensk jandarma komutanı Gromiko, Poltava jandarma komutanı Nesterov'a yazmış olduğu resmî bir yazıda «İlyâ Erenburg'un şu ana kadar hâlâ Smolensk'e gelmemiş olduğunu» bildiriyordu.

ARTIK PARİSTEYİM

Kuzey garından çıkıp da, çamurlu, gürültülü bir meydana ayak bastığım o Aralık gününü çok iyi hatırlıyorum. Rüzgâr beni şaşırtmıştı. Onda, denizin soluk alışını duyar gibi oldum. Hem neşelendim, hem korktum. Bavullarımı emanetçiye bıraktım, hemen kendimi serbest hissettim. Gerçi kılık kıyafetim uygun-suzdu, ama kimsenin bana aldıracağı yoktu. Hemen, daha ilk dakikalarda, bu şehirde kimsenin dikkatini çekmeden, kimse seninle ilgilenmeden yaşanabileceğini anladım.

Rus politik göçmenlerinin Lâtin mahallesine yakın bir yerde oturduklarını biliyordum. Oraya nasıl gidebileceğimi bir polise sordum. Bana bir omnibüs gösterdi. Meğer Pariste de bizim atlı tramvaylar işliyormuş.. Yalnız bunlar raysız ve iki katlı idi.

Yol bir hayli uzunmuş. Şehrin bir başından öbür başına gitmek gerekiyormuş. Bir çok bulvarlardan geçtik. Burada yalnız gelenek ve göreneklerin değil, takvimin de başka olduğunu

anladım. Meğer burada bugün 20 Aralıkmış, demek bir kaç gün sonra Noeldi. Vitrinlerdeki reklâmlar, hediyelik eşyalar bundan ileri geliyormuş.

Caddelerin köşe başlarında, bir takım şarkıcılar, nota ile hazin bir takım şarkılar okuyorlardı. Çevrelerine toplanan işsiz güçsüzler, ilgi ile onları dinliyorlardı. Soğuk bir rüzgâr esiyordu, ama kimse acele etmiyordu. Belli ki halk dolaşmaya çıkmıştı.

Sivastopol bulvarında buharlı tramvay gördüm. Paytonlar, bizim genel valilerin paytonları kadar güzeldi. Bu paytonlardan birinde öpüşen bir çifti gördüm. Onlara engel olmak için hemen başını çevirdim. Arada bir atsız işliyen arabalar da gördüm. Bunlar otomobilmiş..

Her şeyden önce kendime bir oda bulmam gerekiyordu.. Oteller pek çoktu; ben, tabelâsı en küçük olanını seçtim. Herhalde burası ucuz olmalıydı. Otelci kadın bana, mum damlaları içinde bakır bir şamdan, kocaman bir anahtar ve peçeteye benzer küçücük bir havlu verdi. Ona pasaportumu uzattım. Kadın, bunun kendisini ilgilendirmediğini söyledi. Odada, hemen hemen bütün odayı kaplayan kocaman, yüksek bir karyola vardı. Odanın döşemesi taştandı. Pencereyi, balkona açılan bir kapı sandım, oysa ortada balkon falan yoktu. Bütün evlerde pencerelerin böyle olduğunu, yerden başladığını gördüm. Ama odada masa yoktu. Bu şaşılacak şeydi. Oysa, terzi Brav'ın küçücük odasında bile masa vardı. Oda buz gibi idi. Otelci kadın-

dan şömineyi yakmasını rica ettim. Kadın, bunun çok pahalı olduğunu söyledi. Ama geceleyin yatağıma sıcak bir tuğla koymağa söz verdi. (Ertesi gün ben yine de bir hovardalık etmeğe karar verdim. Koridorun temizliğine bakan çocuğa bir çuval kömür aldirttim. Ama, şöminenin nasıl yakılacağını bilmiyordum. Kömür, maden kömürü idi. Gazete, yonga koydum. Hepsi de çabucak yandı. Melûn kömür bir türlü tutuşmadı. Yüzüm gözüm simsiyah oldu. Ben yine de soğuk odada yattım.)

Otel odasında pineklemeğe budalalıktı. Savçenko ile Ludmilla'yı aramağı ertesi güne bıraktım ve Paris şehrini dolaşmağa çıktım. Erkeklerin başında melon şapkalar, kadınların başında ise tüylü, kocaman şapkalar vardı. Kafeteraslarda âşıklar büyük bir rahatlıkla öpüşüyorlardı. Ben artık başımı çevirmez olmuştum. Saint Michel bulvarında öğrenciler, trafiği aksatacak biçimde caddenin ortasından gidiyorlardı. Ama kimse onlara engel olmuyordu. İlkin bunun bir gösteri olduğunu sandım, ama hayır, öğrenciler eğleniyorlardı. Yollarda kebab kestane satılıyordu. Yağmur çiselemeğe başladı. Luxembourg bahçesinde otlar yemyesildi. Hem de Aralık ayında!.. Pamuklu palto bana çok sıcak geliyordu (botlarımı ve kürklü şapkamı otelde bırakmıştım.) Alaca-bulaca afişler göz alıyordu. Kendimi hep tiyatrodan sanıyordum.

Uzun bir süre Paris'te kaldım. Çeşitli olaylar, kişiler, cümle parçaları hafızamda birbirine karışıyordu. Ama, Paris'teki ilk günümü

çok iyi hatırlıyorum: Bu şehir beni şaşırtmıştı. Beni en çok şaşırtan şey, şehrin hiç değişmemesidir. Moskova'yı tanıyamazsınız, ama Paris, hep o Paris'tir. Şimdi, Paris'e gittiğim zaman, içime, anlatılamıyacak kadar bir hüznün çöker. Şehir, hep o şehirdir, ama ben değişmişim. Bildik caddelerde dolaşmak bana çok zor geliyor, bunlar benim gençliğimin caddeleridir. Şüphesiz, artık, ne o paytonlar, ne omnibüsler, ne de buharlı tramvaylar kalmıştır. Neonlu tabelalar eskisinden daha parlaktır. Kırmızı kadife, ya da meşin kaplı divanları olan kahvehaneler artık çok azalmıştır. Pisuarlar da azalmış, yer altına gizlenmiştir. Ama, bunlar, ayrıntılardır. İnsanlar eskisi gibi sokaklarda yaşıyor, âşıklar, canları istediği yerde öpüşüyor, kimse kimseye dikkat etmiyor. Eski evler değişmemiş, yarım yüz yılı aşkın oldukları hallerinden belli. Söylemek gerekmez, dünya değişti, pek tabii olarak Parisliler de, eskiden akıllarına bile getirmedikleri birçok şeyleri: Atom bombasını, üretimin hızlandırıcı metodlarını, komünizmi düşünmek zorundadırlar. Ama bu yeni düşüncelerle de onlar yine Paris'li olarak kalmaktadırlar. Ben şuna inanıyorum ki, şimdi on sekiz yaşındaki bir Sovyet delikanlısı Paris'e gelse, benim 1908 yılında yaptığım gibi yine, şaşarak kollarını açacaktır: «Tiyatro...»

Ertesi gün Lâtin mahallesine gittim. Saint Michel bulvarında gelip geçenlerin

konuşmalarına kulak verdim. Rusça konuşan birini duyar duymaz, hemen Rus kitaplığı'nın nerede olduğunu soracaktım. Orada bana her halde Lüdmilla ile Savçenko'nun adreslerini söylerlerdi. Bu iş için yarım günümü harcadım. Rus kitaplığı Gobelin caddesinde, çamurlu bir avlunun dip tarafında imiş. Döner bir merdivenden çıkarak, ahıra benziyen bir binaya girdim. Etajerler Rusça kitaplarla dolu idi. Ortada bir yığın Rusça gazete vardı. Kitaplığı idare eden Miron (İngber) Yoldaşla tanıştım. Kendisi Minşevikmiş. Bu biraz canımı sıktı. Ama kısa bir süre sonra onun yalnız bir şeyle, okumak üzere kitaplıktan kitap alanların bunları geri getirmeleriyle ilgilendiğini öğrendim. Kitapların nasıl kullanılması gerektiği üzerine bana uzun bir diskur geçti. Ben de ona, sayfaların kenarlarını kıvırmıyacağıma, sayfalara yazı yazmayacağıma söz verdim. Ama o yine de beni iğnelemekten geri kalmadı; özellikle kimi Bolşeviklerin kitapların kenarlarına yazı yazmayı alışkanlık haline getirdiklerini söylemekten kendini alamadı.

Sonraları bana çok iyi davrandı; ben artık şiir yazmaya başlamıştım, o şüre bayılıyordu. Her akşam Broque caddesindeki küçük bir birahaneye gider, biraz sosisten ibaret olan akşam yemeğini yer ve üzerinde çalışmakta olduğu yabancı yayınlar kataloğunu bitirmeye çalışırdı. Lüdmilla ile Savçenko'nun adreslerini bilmiyordu ama, kitaplığa gelen Bolşevik grup üyelerinden öğrenmeğe söz verdi. Nitekim öğrendi de.

Lüdmilla ile Savçenko, ayrı mutfağı, havagazı olan iki odalı bir dairede oturuyorlardı. Odalar her haliyle, Moskova Üniversitesinin öğrenci odalarını andırıyordu. Savçenko otuz yaşlarında (bana ihtiyar göründü) becerikli bir kadındı. Otelde oturduğum için beni payladı. Ve hemen bana, çok daha ucuza gelecek olan bir pansiyon aramaya koyuldu. O akşam da beni bolşevik gurupunun toplantısına götürmeye söz verdiler. Toplantıda Lenin de buluncaktı.

LENİN'LE KARŞI KARŞIYA

Bolşevik grubu, Orléans caddesindeki bir kahvede toplanıyordu. Kahvenin üzerinde, ikinci katta büyük bir salon vardı. Toplantılar burada yapılıyordu. Paris'teki geleneğe göre salon kirası olarak bir şey verilmiyordu. Yalnız herkes kahve, bira ya da buna benzer bir şey içmek zorunda idi.

Salona ilk gelenlerden biri biz olduk. Savçenko'ya, garsona ne ısmarlamam gerektiğini sordum: «Nar şurubu, dedi. Bizimkilerin hepsi de nar şurubu içer.» Gerçekten de herkese, koyu kırmızı tatlı bir şurup getirdiler. Sonra da bu şuruba soda kattılar. Yalnız Lenin, kendisine bir duble bira getirtti. (Sonraları bir çok kişilerden işittim. Fransız garsonları buna pek şaşıyorlarmış: «Şurup içiyor, sonra da kalkıp kendilerine ihtilâlcı diyorlar.. bunlar ne biçim ihtilâlcî?» Fransızlar, genel olarak bu çeşit şuruplara, yüksek dereceli sert içkiler katıyorlarmış. Pazar günleri, aileleriyle birlikte gelenlerin çocuklarına nar şurubu parasız olarak ikram edilirmiş.)

Toplantıda otuz kişi vardı. Ben yalnız Lenin'e bakıyordum. Koyu renk bir kostüm giymiş, kolalı yaka takmıştı. Nelerden söz ettiğini pek hatırlamıyorum. Ama, oldukça küstah ve pervasız olduğum için söz istedim ve Lenin'in sözlerinden bazılarına itiraz ettim. Bana hiç kızmadı, falan ve filân noktaları anlamadığımı söyliyerek, çok yumuşak bir tonla açıklamalarda bulundu, Lüdmilla, hemen bana, çok budalaca davrandığımı söyledi. Toplantı bitince, Lenin yanıma geldi: «Siz Moskova'dan mı gelirsiniz?» diye sordu. Ocak ayına kadar Moskova teşkilâtında çalıştığımı, sonra tutuklandığımı anlattım. Lenin beni evine çağırdı.

Lenin'in evi, Montsouris parkının yakınında bir sokakta idi. (Sonraları bunun Beau-nier sokağı olduğunu öğrendim.) Kapıyı çalıp çalmamakta tereddüt ederek uzun bir süre kapının önünde durdum. Bir gün önceki küstahlıktan bende eser bile kalmamıştı. Kapıyı Lenin'in karısı Krupskaya açtı. Lenin, düşünceye dalmış bir halde, uzun bir kâğıdın başında oturmuş, çalışıyordu. Gözleri hafifçe kısıktı.

Ona öğrenci teşkilâtının durumunu anlattım. Dikkatle beni dinliyor, arada sırada da, belli belirsiz gülümsüyordu. Henüz daha çocuk olduğumu anlamış olmasından korkuyordum. Gazete göndermek için gerekli bütün adresleri ezbere bildiğimi söyledim. Krupskaya adresleri yazdı, ben gitmeye davrandım. Lenin beni alıkoydu. Gençliğin moralini, hangi yazarları en çok okuduğunu, hangi tiyatrolara gittiğini

sordu. O, o sırada dolaşüyor, ben de bir taburede oturuyordum. Krupskaya yemek vaktinin geldiğini haber verdi. Gerektiğinden fazla oturduğumu sandım. Ama, beni bırakmadılar, yemeğe alıkoydular, karnımı doyurdular. Lenin'in odasındaki düzene hayran oldum: Kitaplar etajerlere düzenle yerleştirilmişti. Lenin'in çalıştığı masanın üzerinde hiç bir dağınıklık yoktu, her şey yerliyerinde idi. Kısacası bu oda, ne bizim Moskovadaki arkadaşların odalarına, ne de Savçenko ile Lüdmilla'nın odalarına benziyordu. Lenin bir kaç sefer dönüp dönüp karısına: «Ya, işte oradan geliyor, gençliğin nasıl yaşadığını biliyor» dedi.

Lenin'in başı beni şaşırtmıştı. On beş yıl sonra Lenin'i, tabutunda gördüğüm zaman bunu hatırladım. Uzun uzun bu eşsiz kafatasına baktım: Lenin'in kafatası insanı anatomiye değil, mimarlığı düşünmeye zorluyordu.

Lenin'in ölümünden uzun yıllar sonra Krupskaya'nın «Anılar» ını okudum. Krupskaya, Lenin'in ilk romanımı okuduktan sonra: «Biliyor musun bu, dağınık saçlı İlya'nın (Erenburg'un takma adı) romanı, güzel yazmış doğrusu» dediğini yazıyor. Ben 1909 yılı başlarında Lenin'in evine gitmiştim. Ölümünden az önce 1922-1923 yıllarında ilk romanım olan «Julio Jurenito» yu okurken hayalen onunla konuştuğumu bilmiyordum.

Lenin'i birkaç sefer toplantılarda dinledim. Sakin, heyecana kapılmadan, söz oyunları yapmadan konuşuyordu. Konuşurken «r» leri hafifçe yutar, arada gülümserdi. Konuşmaları

bir helezonu andırırdı : Sözlerinin anlaşılmiyacağından korkarak, daha önce söylediği düşüncelere döner, ama asla bunları tekrarlamaz, bunlara yeni birşeyler katardı. (Sonraları, bu konuşma biçimini taklit edenlerden bazıları, helezonun daireye hem benzediğini, hem benzermediğini unutuyorlardı. Helezon ileri giderdi.)

Lenin, Fransa'nın politik yaşamını, tarihini, ekonomisini dikkatle izler, Paris işçilerinin yaşamını bilirdi. Yalnız Fransızca konuşmakla kalmaz, bu dilde makaleler de yazardı.

1909 yılı Mayısında, Paris Komünarlarının duvarlarında yapılan gösterilerde bulunmuştum. Önde, Paris Komünasma katılanlar gidiyordu. O tarihte bunların sayıları henüz çoktu. Dinç adımlarla yürüyorlardı. Bana, hepsi de çok ihtiyar görünmüştü. Paris Komünasını, çok eski tarih sayfalarını düşünür gibi düşünüyordum. Ama, aradan yalnız 38 yıl geçmişti. Komünarların duvarında Lenin'i gördüm. Bolşevik grubunun ortasında durmuş, duvara bakıyordu. Taşlardan, millî muhafızların gölgeleri çıkıyordu. Lenin'i Saint - Genèvieve kitaplığında, Montsouris parkında, ihtiyar kadınlar ve çocuklar arasında bir bankta otururken. şarkıcı Montegus'nün ihtilâlcî şarkılar söylediğini Gaîté caddesindeki işçi tiyatrosunda gördüm.

Toplumun gelişme kurallarını hiçe sayan İhtilâlcî Sosyalistlerle (Eser) yaptığım tartışmaların ateşiyle, pek tabîî olarak, kişinin tarihteki bütün rollerini inkâr etmiştim. Birkaç yıl önce F. Engels'in bir mektubunun bir cümle-

sine kafam takıldı «Gençlerin ekonomik yöne gerektiğinden çok önem vermelerinde, biraz da Marx'la ben suçluyuz. Karşımızdakilere itiraz ederken, onların reddettikleri başlıca prensipler üzerinde durmamız gerekiyordu. Karşılıklı etki yapan öteki faktörler üzerinde durmamız için her zaman, yeteri kadar zaman, yer ve sebep bulamıyorduk.» Lenin örneği birçok şeyleri yerine oturtmuş bulunuyor.

Lenin'e gittiğim zaman, kapıcı kadın bana sert sert : «Ayaklarınızı siliniz!» demişti. Acaba o, kiracısının kim olduğunun farkında mı idi? Acaba Orléans caddesindeki kahvehanenin garsonu, kahvehaneye gelip bir duble bira ısmarlıyan kişinin, sekiz yıl sonra, bütün dünyanın kendisinden söz edeceği biri olduğunu anlamış mı idi? Acaba kitaplığın ziyaretçileri, hergün düzenli olarak kitaplığa gelen ve düzenli olarak kitaplardan bir takım sayılar ve adlar çıkaran kişinin, tarihin akışını değiştireceğini ve onbinlerce yazarın bütün dünya dillerinde ondan söz edeceğini tahmin etmişler mi idi? Ve, o zaman, saygı ile Lenin'e bakan ben, insanlığın yeni bir çağının doğuşu, kendisine bağlı olacağı bir kişinin önümde durduğunu düşünebilir mi idim acaba?

Lenin, sade, demokratik, arkadaşlarına merhametli bir kişi idi. Kendisine küstahça davranan çocukla bile alay etmemiştir. Böylesine bir sadelik ancak büyük adamlara vergidir. Lenin'i düşünürken, sık sık kendi kendime sormuşumdur : Herhalde, kişilere tapmak, büyük insanlara yabancı, hattâ onların hoşuna

gitmeyen birşey olsa gerek?

Lenin büyük ve karmaşık bir adamdı. İç savaşın fırtınalı yıllarında, İssay Dobroveyni'nin çaldığı Beethoven'ın sonatlarını dinledikten sonra, Gorki'ye şunu söylemişti: «Appassionata» dan daha iyi birşey bilmiyorum. Bunu hergün dinlemeğe hazırım. İnsan üstü, eşsiz bir müzik. Ben her zaman, gururla, belki de çocukça bir gururla düşünüyorum: Şu insanlar ne harikalar yaratabiliyorlar,» sonra da gözlerini kısıarak şu sözleri eklemişti: «Ama, sık sık müzik dinliyemiyorum. Sinirlerimi çok etkiliyor. Güzel, saçma sapan lâflar etmek, pis bir cehennemde yaşadıkları halde böylesine güzel şeyler yapabilen insanların başlarını okşamak isteğine kapılıyorum. Bugün ise kimse-nin başını okşamağa gelmiyor. Elini ısırıyorlar. Tam tersine, insanlara her türlü zorun kullanılmasına karşı olan bir ülküye bağlı olduğumuz halde, onların kafasına vurmak, hem de acımadan vurmak gerekiyor. Hım... son derece zor bir görev!»

Gorki'nin anılarından bu uzun pasajı almamın sebebi, bunun, kendi kişisel yaşamımla ve düşüncelerimle — hayır zamiri yerinde kullanmadım — yüz yılımızla, alın yazımızla sıkı sıkıya bağlı olmasından ileri geliyor.

YURT ÖZLEMİ

Yurt dışında yaşamak zorunda kalmış çeşitli göçmenler gördüm: Bunların içinde solları da vardı, sağları da; zenginler de vardı, fakirler de; kendine güvenenler de vardı, güvenlerini kaybetmiş olanlar da.. Bunların içinde Ruslar da, Almanlar da İspanyollar da, Fransızlar da vardı. Bunlardan kimisi, derin derin içini çekerek geçmişini düşünüyordu, kimisi de gelecek için yaşıyordu.

Ama, çeşitli devirlerde yaşamış, çeşitli eğilimler taşıyan, bu, çeşitli milletlerin insanları arasında ortaklaşa bir şeyler vardı : bunların hepsi de, ellerinde olmıyarak bulunduklarını yabancı ülkelerden kendilerini uzaklaştıran bir gücün etkisi altında idiler. Hepsi de derin bir yurt özlemi çekiyordu. Hepsi de, bir arada, sıkı bir topluluk halinde yaşamak ihtiyacında idi. Bunun tabii bir sonucu olarak, hepsi de devamlı bir hır - güre içinde ömürlerini tüketiyordu.

Eski Bolşeviklerden Şapovalov, 1905 ihtilâlinden sonra Avrupaya göç etmek zorunda kalmıştı. Bir konuşmamızda, arkadaşlarının, Belçika geleneklerinden nasıl yakındıklarını şöyle anlatmıştı : «Pek övülen özgürlüğü ile birlikte şu Belçika yerin dibine batsın!» Zira, gece saat ondan sonra, kendi odanda bile kunduralarıyla gezemez, şarkı söyleyemez, bağırarmışsındır!» Bundan çok önce Gertsen, Londra'daki politik göçmenleri anlatırken şunları yazmıştı: «Fransız'lar, pazar günleri meyhanelerin kapalı oluşu «köleliği» ile bir türlü bağdaşamıyorlardı.»

Kart bitkileri bir yerden çıkarıp bir başka yere dikmek çok zordur. Bu bitkiler ya hastalanır, ya da kururlar. Şimdi bizde bu iş kışın, bitkiler kış uykusunda iken yapılıyor. Baharda, bunlar, yeni dikildikleri yerde, hiç bir şey olmamış gibi canlanıveriyorlar. Bitkilerin hafızaları olmadığı için doğrusu bu çok iyi bir yol.

Paris'te Miguel Unamuno'yu hatırlıyorum. Primo de Rivera zamanında o da politik göçmendi.. «Rotonde» kahvesinde otururken kâğıttan ejderhalar, boğalar yapardı. Sonra masasına İspanyollar gelip otururdu. Unamuno onlara, Fransada mahzun yüzlü Şövalyenin bulunmadığını ve olmayacağını söylerdi. (Kendisi de Don Kişot'a benzerdi.) Londra'da, sisten ve iki yüzlülükten bunalan Ernest Toller'i hatırlarım; bu göçmen yaşayışına dayanamadı ve kendini öldürdü. Jean - Richar Blok, savaş yıllarını Moskova'da geçirmişti. İradesi çok güçlü bir adamdı; üzüntüsünü hiç belli etme-

meğe çalışırdı. Ama, Fransa'dan söz ettiği zaman mahzun gözleri daha da üzüntülü bir hal alırdı. «Nasyonal» otelinin odasında, duvarda asılı duran mavi bir kutu göze çarpardı. Bu, çoktan içilmiş bir Fransız sigarasının boş kutusu idi.

Pablo Neruda, «Prag» otelinin odasında, bir Astek ilâhı gibi kocaman ve hareketsiz otururdu. Ama, Pasifik Okyanusu kıyılarındaki midyelerden, ıstırdyelerden söz açmaya görün, o saat yüzü canlanırdı. Şili diktatörlerinden birinin dalaverelerini öfke ile ama tatlı tatlı anlatırdı. Ne de olsa bu diktatör Şili'li idi.

1946 yılında Paris'te bulunduğum sıralarda Remizov'u şöyle bir yoklayayım demiştim. Ağır hasta idi. Yapayalnız, sefalet içinde yaşıyordu. Yurt dışında niçin bulunuyordu? Bunu kendisinin de açıklayabileceği şüpheli idi. Rüyalarında Rusya'yı ve eski okul arkadaşlarını gördüğünü söylüyordu. Odasının duvarlarını Rus tabloları süslüyordu.

1932 yılında, Fransa'daki Beyaz Ruslar için şunları yazmıştım: «Çevrelerinde onları hiç ilgilendirmeyen bir yaşam var. Onlar Paris'te, lüks bir otelin tavanarası hücrelerinde yaşar gibi yaşıyorlardı. Rus'cayı unutmuşlar, ama, Fransız'cayı da öğrenememişlerdi. Küçük Rus tiyatrosunda «Vanüşin'in Çocukları» nı seyrettikleri zaman ağlamaktan kendilerini alamıyorlardı. Eski takvimden bile vazgeçmemişlerdi, yeni yılı 13 Ocakta kutluyorlardı. Bunlardan birinin evinde, suyu havagazı ocağında ısıtılan bir semaver görmüştüm.»

Ellerinde olmıyarak yabancı ülkelerde bulunan bütün insanlara özgü, ortaklaşa bazı duygulardan söz ettiysem, bu sadece, 1909 yılı Ocak ayında, mobilyalı bir oda kiralayarak, kitaplarımı yaydığım ve artık burada uzun bir süre kalacağımı anladığım sıradaki, ruh halimi anlatabilmem içindir.

Paris'e hayranlık duyuyordum, sonra da, hayranlık duyacak ne var? diye kendi kendime kızıyordum. Ben artık çocuk da değildim, beni topraksız olarak bir başka bahçeye dikmişlerdi, işte ben de hastalanmıştım. Bir turist, görmediği bir tabiat karşısında bir hayranlık duyabilirdi. O buraya görmek için gelmişti. Ama, politik bir göçmen, hayranlık duyarak başını çevirirdi. Paris'te kışın bile otlar yeşildi. Genel olarak burada kış yoktu. İçim burkularak Moskova'daki sokağımın kar yığınlarını, Nadya'yı, dudaklarındaki üzüntülü kıvrımı acı ile hatırladım.

Fransızlar bana çok nazik, ama samimi olmıyan, hesaplı insanlar olarak göründü. Burada hiç kimse, ilk rastladığı kişiye oturup da içini dökmez; kimse, bir başkasının penceresinden içeri bakmaz. Herkes içer, ama kimse, üzüntüsünden, bir hafta durmadan içki içmez, gömleğini içkiye vermez. Herhalde, kimse kendini asmaz.

Daha hapishanede bulunduğum sıralarda hiç bir şey bilmediğimi anlamıştım. Sosyal Bilimler Yüksek Okuluna dinleyici olarak yazıldım. Dersler bana, hafif ve özden yoksun gö-

ründü. Ama ben yine de her dersi defterime not ettim. Kısa bir süre sonra da, bu dersleri, kitap okuyarak çok daha iyi öğrenebileceğimi anladım. Yeniden, yutarcasına okuma yılları başladı.

Kitapları Turgenyev kitaplığından alıyordum. Bu kitaplığın sonu çok acıklı oldu.

1875 yılında Paris'te Turgenyev'in, G. Uspenski'nin, Paulina Viardot'nun, şair Kuroçkin'in katıldığı bir «Edebiyat - Müzik Sabahı» düzenlenmişti. Turgenyev, biletleri satarken: «Elde edilecek para ile, varlıksız öğrencilerin kitap ihtiyacını karşılamak üzere bir kitaplık kurulacağını» söylemekten geri kalmamıştı. Büyük romancı, kimisinin sayfalarında kendi notları da da bulunan kitaplarını bu kitaplığa bağışlamıştı. İki inkılâpçı göçmen kuşağı bu «Turgenyev» kitaplığından yararlanmış, ayrıca kendi kitaplarıyla de, kitaplığı zenginleştirmişti.

Hitler'in yakın arkadaşlarından, Baltık Almanlarından ve Rus edebiyatını beğenenlerden Rozenberg, Turgenyev kitaplığını Almanya'ya taşıdı. 1945 yılında, savaşın bitiminden az önce, tanımadığım bir Sovyet subayı, benim 1913 yılında Şair M. G. Tsetlin'e göndermiş olduğum bir mektubu getirdi. Subay, Alman tren istasyonlarından birinde bir çok sandıklar görmüş; yerlerde de Rusça kitaplar, el yazıları, mektuplar yuvarlandığını farketmiş. Bunların içinde Gorki'nin bir kaç mektubunu, bu arada da, imzamdaki tanıdığı benim mektubumu bulmuş. İşte Turgenyev kitaplığının sonu.

Gobelin caddesindeki Parti kitaplığına da arasıra uğruyordum. Orada kimi tanıdıklara rastlamak kabildi. Bu yarı karanlık ahırda, örümcekler, gazeteler ve ezilmiş şapkalar arasında, bir çok kişiler, Miron'un: «Arkadaşlar, burası kitaplık!» sözlerine aldırmadan, habire tartışıp dururlardı. Kimi zaman Petersburg'dan, ya da Moskova'dan yeni gelenler olurdu. Artık onları soru yağmuruna tutarlardı.

Kişisel yaşamımda da beni titreten olaylar oldu. 1909 yılı sonlarında, politik göçmenlerin düzenlediği bir gece partisinde, tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinden Katya ile tanıştım. Bir görüşte kıza âşık oldum. Aylar süren psikolojik tahliller, aşk ilânları, kıskançlık bunalımları birbirini kovaladı.

1910 yazında, Katya ile birlikte Brugg şehrine gittik. Bu şehir beni şaşkına çevirdi. Burası gerçekten de ölü bir yerdi. Kocaman kiliseler, belediye binaları, kuleler, konaklar sıra sıra dizilmişti. Oysa şehirde yalnız rahibeler ve fukaralaşmış hayalciler yaşıyordu. Şimdi artık Brugg da değişmişti. Turist sürüleriyle yaşıyor ve tıklım tıklım dolu bir müzeyi andırıyordu. Ben onu ilk gördüğüm zaman, ne uyuklu kuğular, ne kavakların kanaldaki yansısı, ne de rahibeler beni ürkütmüştü. (Şimdi rahibeler de daha cesaretli olmuşlardı. Turistleri çağırıyor, kendi yaptıkları dantelleri satıyorlardı.) İlk defa, tabloların konuları hoşuma gitmeden resimler seyrettim. Memling'in Madonna'ları, solgun yüzleriyle kansız dudaklarıyla,

temizlik duygularıyla, herşeyden ellerini eteklerini çekmiş görünüşleriyle beni şaşırttılar. Sanatçının dünyasının, kapalı, derin, insan sırlarıyla dolu olduğunu hissettim. Ben ne eski şiiri, ne de Chartres mimarlığını henüz bilmiyordum. Ama uzak geçmiş bende büyüleyici bir etki yapıyordu. Brugg'da, kaybolan dünyanın güzelliği, şövalyeler, güzel kadınlar, Marie Stuart, Isabelle, Memling'in Madonna'ları, dünyadan ellerini eteklerini çekmiş Brugg rahibeleri üzerine elliyi aşkın şiir yazdım. Gelecek üzerine hırsla hayal kuran, yaşamındaki her şeyden kopmuş olan on dokuz yaşındaki Rus genci, şiirin bir maskeli balo olduğuna karar verdi.

**Gururlu bir senyor kılığıyla,
Sahneye çıkmayı bekledim.
Ama rejisörün bir yanlışlığı yüzünden
Tam beş yüz yıl geç kaldım.**

Gerçekten de o zamanlar, Sosyal Bilimler Yüksek Okulundan çok Haçlılar Seferi için yaratılmış olduğumu sanıyordum.

Şiirlerimi beğenen dostlarımdan biri «Rusyada her derginin kendi şairi var, senin şiirlerini basacakları şüphelidir. Burada bastırmayı niçin denemiyorsun?» dedi. Hemen Rus matbaasına koştum. Matbaacı, uzun pazarlıktan sonra, şiir kitabımı, 200 sayı olarak 125 franga basmaya razı oldu. Evimden ayda elli ruble, yani 130 frank gelmekte idi. Bu kitabı

bastırabilmem için öğle yemeklerimden vazgeçmem gerekiyordu. Ama yine de gerekli parayı biriktirdim. 1910 yılı sonunda şiirlerim kitap halinde çıktı. 50 tanesini satılmak üzere Rus mağazasına verdim. Geri kalanını, parti parti Rusya'daki şairlere gönderdim. Fransa'da topu topu on altı kitabım satılmıştı.

1911 yılı 25 Mart'ında, Nice şehrinde kızım İrina dünyaya geldi (1).

Aynı yılın yazında, Petersburg dergilerinden birinde basılan iki şiirim için, ilk defa olarak altı ruble telif hakkı aldım. Bu, büyük bir başarı idi. Katya ile şahane bir öğle yemeği yedik.

Rus şairlerinin kitabım için neler söyleyeceğini sabırsızlıkla bekliyordum. Annem çok meraklanmıştı : Okumuyordum, kendime ciddi bir meslek seçmemiştim, derken birdenbire şiir yazmaya başlamıştım. Hem de tuhaf tuhaf şiirler! Ne diye, Meryem Ana, Haçlılar Seferi, eski kiliseler üzerine şiirler yazıyordum?. Ama annem, yine de birilerinin beni övmesini istiyordu. Bir dergide Brüsov'un makalesini okuyunca, bunu bana telgrafla bildirdi. Brüsov; «Erenburg'un iyi bir şair olmayı vaadettiğini» yazıyordu.

(1) Erenburg. kızı doğduktan bir süre sonra, kızının annesi olan Katya'dan ayrıldı. Katya da yine Fransa'da bir başkasıyla evlendi, ama Erenburg'la olan dostluk ilişkilerini kesmedi.

(H. A. Ediz.)

Seyrek olmakla birlikte, şiirlerim ara sıra, Rusyada «Herkes için yeni dergi,» «Rus zenginliği,» «Rus düşüncesi,» «Herkes için yaşam» gibi dergilerde de çıkmaya başladı. Korolenko'dan, kısa, ama içten bir mektup aldım.

Evimden gönderilen paralar düzensiz gelmeye başlamıştı. Düzensiz, ara sıra da kötü bir yaşayış sürüyordum. Yattığım odanın penceresi kırıktı. Sobası da yoktu. Geceleri incecek bir battaniye ile örtünüyor, üzerine ince palto-mu atıyor, bunların üstüne de gazeteler koyuyordum. Sabahleyin erkenden kahveye gidiyor, akşama kadar orada oturuyordum. Orada okuyup orada yazı yazıyordum. Kahve sıcacıktı. Lokantaların önünden geçerken, güzel yemek kokuları âdeta başımı döndürüyordu. Moskovadan para geldiği zaman benim gibi parasızlık çeken arkadaşlarımla bunları çabucak eritiyorduk.

Turistlere kılavuzluk etmeye başladım. Kontes Panina (belki de Kontes Bobrinskaya) öğretmenler için bir Avrupa gezisi düzenlemişti. Bu geziler hiç de pahalı değildi ve ozaman-ki deyimle «ayı ininde yaşıyan» öğretmenlere, Fransa ve İtalyayı görmek, böylece görgü ve bilgilerini artırmak fırsatını vermekte idi. Böylelikle yaz aylarında para kazanmaya başladım. Mitoloji bilmek, yüzlerce ressam ve heykeltraşın adlarını öğrenmek gerekiyordu. Ama, genel olarak güç bir iş değildi bu. Güç olanı, ilk defa Avrupaya gelen bu insan kalabalığına göz kulak olmaktı. Kadın öğretmenlerden kimisi, hiç değilse uzaktan olsun görebilmek için

kaşla göz arasında moda galerilerine gitmekten kendilerini alamıyorlardı. Hayallerinde Parisin gece hayatını büyüten kimi erkek öğretmenler de açık saçık resimler satın almaktan geri kalmıyorlardı. Metroya bindirirken turistleri sayardım. İndirirken çoğu zaman bir ikisi eksilmiş olurdu. Öğrenmenlerden biri, bir gece, kendisini otelindeki odasına kilitlememi rica etti. Meğer adamcağız bir Fransız kadınıyla tanışmış. Kadını bir sefer daha görürse, evine dönmiyeceğinden korkmuş. Oysa öğretmen evli ve çoluk çocuk sahibi imiş. Ricasını yerine getirdim.

Bir başına gelen turistlere de kılavuzluk ettiğim olurdu. Ama bu iş beni tiksindiriyordu: Gelenlerin hemen hepsi de, benden onları Paris batakhanelerine götürmemi istiyorlardı. Ben de bunu yapmayınca, ne budalalığım. ne yalancılığım, ne de yobazlığım kalıyordu.

Bir seferinde de, Riga şehrinde, sağlık malzemesi satışıyle uğraşan, gelini sanat meraklısı tüccar bir turisti gezdiriyordum.

Her binanın önünde duruyor, stilini soruyordu. «Bunun stili falan yok!» dediğim zaman da kızıyordu. Bir aralık : «Viyanada kılavuza daha az ücret verdiğim halde bütün stilleri biliyordu» dedi. Beş frangı kaybedeceğimden korktum ve atmaya başladım : «Barokko... Ampir... Su katılmamış gotik...» bu söylediklerimin hepsini, büyük bir dikkatle defterine yazıyordu.

1914 yılının yazı sıcak ve güzeldi. Hiç beklemediğim bir sırada iki dergiden birden para aldım ve Holandaya gitmeye karar verdim. Rembrandt ve bir turist bürosunun duvarlarında gördüğüm beyaz başlıklı Holanda kadınları beni çekiyordu.

Holandayı sâkin ve şairce bir yer olarak buldum. Kadınların başlıkları gerçekten de beyazdı. Yeldeğirmenlerinin kanatları, gerçekten de durmadan dönüyordu. Köylüler, uzun çubuklarını keyifli keyifli tütürüyorlardı. Kocaman inekler melankolik bir eda ile, taze, yeşil otları yiyorlardı. Sabah kahvaltılarında mutlaka peynir veriliyordu. Paris'te angaje olduğum büro, beni aldatmamıştı.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Sıcak bir gündü. Her zamanki gibi, gelip geçenlerin yüzüne bakmadan Amsterdam sokaklarında dolaşıyordum. Birdenbire bir şey dikkatimi çekti; herkes heyecanla gazete okuyor, her zamankinden daha yüksek sesle konuşuyordu. Halk son haberlerin asılı olduğu tü-tüncü dükkânları önünde birikiyordu. Ne olmuştu? Her yandan aynı söz yükseliyordu; «Oorlog». Bu ne Almanca, ne de Fransızca bir söze benziyordu. İlkın, otelime dönüp, Descartes'i okumaya karar verdim. Ama içimde bir huzursuzluk duydum. Bir Fransız gazetesi satın aldım ve taş kesildim. Çoktandır gazete okumuyordum, dünyada olup bitenlerden habirim yoktu. «Matin» gazetesi, Avusturya Macarista'nın Sibirya'ya savaş açtığını, Fransa ile Rusya'nın da bugün seferberlik ilân edeceklerini yazıyordu. İngiltere susuyordu. Küçük beyaz evciklerin de, değirmenlerin de, borsanın da... her şeyin, her şeyin yıkıldığını sandım.

Elimde yirmi ruble kadar Rus parası var-

dı. Bunları değiştirmek istedim, banka, dünden-beri, ancak altın paralar değiştirildiği cevabını verdi. Otel borcumu ödeyecek param yoktu. Eşyalarımı bırakarak gara koştum.

İki Ağustos gecesı son Belçika istasyonu-na geldim. Fransaya trenler işlemedi. Belçikalılar, her ne olursa olsun kendi ülkelerinin artık tarafsız kalacağını söylüyorlardı (Almanlar ertesi gün Belçika topraklarına girmişlerdi.) Sınırı, yaya olarak geçmek gerekiyordu. Yol arkadaşlarım susuyorlardı. Boş yoldan bir inek sürüsü geçti. Nihayet, uzaktan bir adam görüldü. Bu, Fransız nöbetçisi idi. Nedenise havaya bir kaç el ateş etti. Bir kaç er, düzensiz olarak «Marseyyez» i söylemeye başladı. Karşıdan, yanlarında çocukları bulunan kadınlı erkekli bir Alman grupu geliyordu. Bunların ellerinde ağır çıkınlar vardı, Alman-yaya gidiyorlardı.

Bu yaz gününü her zaman hatırladım. İnsan yaşamında ilk aşkın anlamından sık sık söz edilir. Bu da benim için, beni çevreliyen insanlar için ilk gerçek savaştı. Kırk dört yıl, az bir zaman değil, Fransız - Prusya savaşına katılanlar ölmüş, ya da ihtiyarlamıştı. Gençler, onların anlattıklarına gülüyorlardı. O zaman hiç birimiz savaşın ne olduğunu bilmiyorduk.

Bir asker treniyle Parise dönebildim. Hemen Rus dostlarımm yanına koştum. Kimse kimseyi dinlemiyor, herkes bağırp çağırıyordu. İçlerinden biri: «Fransa demek, özgürlük demektir, ben de özgürlük için savaşacağım» di-yordu. Bir başkası ise «Bu Çar meselesi değil,

Rus meselesidir, bırakırlarsa gideceğim, bırakmazlarsa burada gönüllü yazılacağım,» diye bağııyordu.

O günlerde olup bitenleri anlatmak zordur. Herkes, âdeta aklını kaçırmıştı. Mağazalar kapanıyordu. Caddeleri dolduran insan kalabalığı «Berline! Berline!» diye bağııyordu. Bunlar gençler değildi, milliyetçi gruplar da değildi! Hayır, bu yürüyenler kocakarılar, öğrenciler işçiler, burjuvalardı. Ellerinde bayraklar, çiçekler olduğu halde gırtlaklarını yırtarcasına «Marseyyez» i söyliyerek yürüyorlardı. Bütün Paris sokağa dökülmüştü.

Geceleyin bitkin bir halde, yatağında bir sağa bir sola dönerken, pencereden hâlâ «Berlin'e! Berlin'e!» sesleri geliyordu.

Montparnasse Bulvarında, küçük, ucuz «Nice» otelinde kalıyordum. Otelin sahibi, savaştan az önce, Alsaslı gencecik bir kızla evlenmişti. Savaşın başlamasından dört, ya da beş gün sonra, onu askere aldılar. Adamcağız, gitmeden önce otelin bütün eski müşterilerini (bunların hepsi de Rus mültecileri idi) P. L. Lapinski'yi, Y. O. Martov'u ve beni yanına çağırarak eski bir Alman olmak niteliğiyle, karısını rahatsız etmeğe kalkışırlarsa, kendisine yardım etmemizi rica etti. (Onu asıl üzen şey, o günlerde karısına misafir gelen ve geri dönmeyen, üstelik hiç Fransızca bilmiyen onbeş yaşlarındaki kayın biraderinin durumu idi.) Otel sahibi savaşın sonuna kadar bizden oda parası alınmaması emrini de verdi.

Resim sanatçısı Léger'ye rastladım. Kea-

disini askere aldıklarını, avcı alayına ayırdıklarını, yarın hareket edeceğini söyledi. Elimde olmıyarak, serginin nasıl geçtiğini sordum. Gülümsedi ve elini salladı.

Dostlarımdan Tihon İvanoviç Sorokın, yeni havadislerle bana geldi: yarın, Invalides sarayında, yabancı uyruklu gönüllülerin kaydına başlanacağını bildirdi. Kendisi yarın sabah başvuracakmış.

Oturup başkalarının nasıl gittiğini seyretmek hepsinden kötü idi. Tihon'a: «Ben de giderim...» dedim. Bu savaşın Rusya için olan öneminden uzun uzun söz etti. Kendisiyle uzun uzun konuştuk. Neler konuştuğumuzu hatırlamıyorum. Yalnız hatırladığım biricik şey, giderken, onun bana söylediği şu sözler oldu: «Kardeş, sen düpedüz çıldırmışsın!»

Düşünemez bir halde idim. Ve Descartes haklı ise demek ki ben artık yoktum.

Invalides sarayı önündeki meydan insanlarla dolmuştu. İtalyanlar Polonyalılar, İspanyollar, Yunanlılar, Romanyalılar, kimisinde üç renkli, kimisinde kıvıll bayraklar olduğu halde, sıra sıra dizilmişlerdi. İlk savaş kuyruğu meydana gelmişti. Gönüllülerin alınyazılarını düşünenecek olursak, bu bir ölüm kuyruğu idi. Ama hepsi de neşeli idi. Şarkılar söylüyor, «Berline!» diye bağııyorlardı:

Ben de bu kuyruklardan birinde idim. Uzun bıyıklı bir binbaşının oturmakta olduğu masaya, ancak akşama doğru yaklaşabilmiştim. Askeri doktor, üzüntülü bir yüzle bana baktı. Elindeki borusu ile kalbimi dinledikten

sonra : «Bundan sonraki!» diye bağırdı. Bana hemen bir er elbisesi vereceklerini sanmıştım. Ama çavuş bana çıkışmaya başladı: «Ulan sen Fransızca anlamıyor musun?» Meğer beni çürüğe çıkarmışlar.. askerî doktorun ne gibi bir kusur bulduğunu bilmiyorum. Her halde ona çok zayıf ve bitkin görünmüş olacağım! Üç, dört yıl şiiri ete tercih edişim elbette cezasız kalmıyacaktı.

Birdenbire şehirde kötü bir takım söylentiler dolaşmaya başladı; savaş kaybedilmişti. Ordu düzensiz bir halde çekiliyordu. Almanlar Paris üzerine yürüyorlardı.

Akşama doğru şehrin üzerinde bir Alman uçağı görüldü. Bu, şehri bombalamaktan çok korkutmak içindi. Almanlar buna «Güvercin - Taube» diyorlardı. Beni hepsinden çok bu isim şaşırtmıştı.

Barış güvercinini bulan Picasso değildi. Bu, tufana kadar dayanan çok eski bir hikâye-dir. Zengin mahallelerinde şehirden kaçmalar başlamıştı. Evlerden kocaman sandıklar çıkarılıyordu. Hizmetçiler, uşaklar, telâşlı telâşlı : «Nice'e», «Toulouse'a» diyorlardı. Sonra da pancurlar kapanıyor, ortalık sessizleşiyordu. Hükümet Bordeaux'ya taşınmıştı.

Taksiler ortalıktan çekilmişti. General Gallieni, Marn'a yeni birlikler yetiştirmek için onlara el koymuştu. Bu da bir yenilikti. Motörize birliklerden henüz kimse söz etmiyordu. Teknik zayıf, ama hayal gücü kuvvetli idi. Her şey kocaman ve efsanelere yaraşır bir dille tasvir ediliyordu.

Artık savaş, bir mevzi savaşı halini almıştı. Siperlerde soğuktan kakırdayan erler, gömleklerinde bit arıyorlardı. Tifüs salgını başlamıştı. Bir tümseğın ele geçirilmesi için, durmadan akınlar, karşı akınlar yapılıyordu. Resmî bildiriler kısacıktı. Ama her gün binlerce kişi ölüyordu.

Kalmakta olduğum otel sahibinin genç karısı, bir saat için, orospularla müşterilerinin otelde kalmalarına göz yummaya başladı. Utangaç bir gülümseyişle (kendisi yirmi yaşında idi) «Ne yaparsın, savaş...» diyordu. Cephe-deki erlere, zaman zaman altışar gün izin veriyorlardı. Doğı garı yakınlarında, izinli gelecek erleri bekliyen binlerce orospu dolaşıyordu. Gazetelerde, erleri mermilerden koruyacak mucizeli bir zırhlı gömleğın ilânları çıkmaya başladı. Öfkeli kadınlar, cephe gerisinde «kaçak» avına çıkıyorlardı. Bir gün, iki kadının kovaladığı bir adam, malûl olduğunu inandırmak için, gözümün önünde, göz çukurundan takma gözünü çıkarmak zorunda kaldı. Kaldırımlarda sekip duran bir bacaklı malûllere sık sık rastlanır oldu.

Silâh altına alınmış ressamaları, kamyonları kamufle etmekle görevlendirdiler. Yollarda, kübistlerin tuvallerini andıran kamyonlar görülmeye başlandı.

Param yoktu. Özel kişilerin Rusyadan para göndermeleri yasaklanmıştı. Geceleri Montparnasse yük istasyonunda çalışıyor, cephanelerin yüklenmesine yardım ediyordum. (Burada doktorlar bu iş için kiralanan işçileri mua-

yene etmiyorlardı.) İşçiler önceleri benimle alay ettiler. Çünkü başımda, fötr şapka vardı. Bana «Şapka »adını taktılar. Ama bu sözcüğün, Fransızcada pek de öyle kötü bir ahengi yoktu. Burada ihtiyarlarla hastalar çalışıyordu. Onlarla arkadaş oldum. Gece yarısı mola verdiğimiz zaman yemek yiyebiliyorduk. Buna «kahvaltı» deniliyordu. Sabahleyin otele gidiyor, öğlene kadar uyuyordum. Sonra kalkıp «Rotonde» kahvesine gidiyordum «Rotonde» un gedikli müşterilerinden çoğu cephede idi.

Kötü bir haldeydim: gece işi, «Rotonde», gazete ve Dostoyevski'nin romanlarını okumak, şiirler beni nevrastenik etmişti. Üstelik o sıralarda budalaca bir iş de başıma geldi.

Grip olmuştum; aksırıyor, boyuma terliyordum. Libion, iki üç bardak punç içmemi öğütledi. Yeterince bana Rom da verdi. Mendil almak için otele koştum. Dolabı açınca dona kaldım: Başkasının eşyaları! Yoksa bir başka odaya mı girmiştım? Hayır, masada benim sulu boya resimlerim duruyordu. (Resme merak sardırmıştım, boş zamanlarımda Villon'un yaşamını, darağaçlarını, erleri, ejderhaları «Rotonde» u canlandırmağa çalışıyordum.) Ne olursa olsun mendil almağa karar vermiştim. Ama mendilin içinden yere çiy kotletler düştü. Kürklü bir kadın yakası üstüme sıçradı. Hemen otel sahibi kadına koştum. Ben delirdim, diye bağırdım: Görüntüler görüyordum. Otelci kadın hiç şaşmadı, kardeşine dönerek (kardeşi artık biraz Fransızca öğrenmişti) «Emile.

karakola koş; hemen buraya gelsinler...» dedi.

Kadından, niçin polis çağırıldığını soracağım yerde, yine odama çıktım, ışığı yakmadan işin sonunu beklemeğe başladım. Titriyordum. Kafamın içi karma karışık. Hemen gelip beni akıl hastahanesine götüreceklerini biliyordum.

Polisler, dolaptaki eşyaların listesini çıkarmağa başladılar. Bütün bu işlerin ne anlama geldiğini sormağı denedim. Onlar gülümsemekle yetindiler. Yırtık gömleklerimin arasında dantelli kadın çamaşırları, balo ıskarpinleri, kıravatlar, esans şişeleri, konyak, her çeşit kümes hayvanı etleri vardı. Uzun uzun yazdılar, dantellerin, kürklerin çeşitleri üzerinde düşünce yürüttüler.. Sonra bana bir tutanak imzalatarak, yarın sabah karakola uğramak zorunluğunda olduğumu söylediler. Otel sahibi kadına koştum. Ama artık vakit geç olmuş, kadın yatmıştı. Yarın beni, akıl hastahanesine değil hapishaneye tıkacaklarını anlamıştım. Evimde bildiriler bulunduğu için hapishaneyi boylamak iyi bir şeydi, ama bende, pis bir takım köfteler bulmuşlardı. Modigliani bana bir tarihte esrar içirmişti. İşte onun sonuçları. Kendimden yarı geçmiş bir halde yatıyordum. Herhalde ateşim yükselmiş olacaktı. Odada bir leş kokusu vardı. Işığı yaktım, odada ne leş, ne de ölü vardı. Ama koku gittikçe artıyordu. Gece nin geri kalan bölümünü, merdivenlerde oturarak geçirmeğe karar verdim. Derken, birden-

bire gözüme değirmi Kamember (1) peyniri ilişti. Dolaptan düşmüş ve karyolanın altına yuvarlanmıştı. Polis bunun farkında olmamıştı. Havanın soğuk olduğuna bakmayarak, yine de penceremi ardına kadar açtım. Demek yarın dananın kuyruğu kopuyordu. Hırsızlık suçundan beni içeri tıkacaklardı. Kim bilir, belki de bütün bunlar bir görüntüden başka birşey değildi. .

Sabahleyin otelci kadın odama geldi. İlk sözü de şu oldu «Anahtarı kapının üzerinde bırakmayın diye size kaç sefer rica etmiştim..» Bulduğum katta bir Rus kemancı oturuyordu. Genç bir Fransız kadın arkadaşı vardı. Bu kadını, bir mağazadan öteberi çalıp çantasına koyarken yakalamışlardı. Kadın durumu âşıkına haber vermek fırsatını bulmuştu. Kadının bundan önce çaldığı şeyleri biran önce saklamak telâşına kapılan kemancı, odamın her zaman açık olduğunu bildiği için bu hırsızlık mallarını getirip dolabıma koymuştu.

Karakolda beni uzun uzadıya sorguya çektiler, bana hakaret ettiler. En aşağısından benim de hırsızlara yataklık ettiğimi ileri sürdüler. Otelin sahibi kadın beni kurtardı : Kemancıyı benim odama girerken gördüğünü söyledi. Beni serbest bıraktılar. Kalkıp doğruca «Rotonde» ye gittim. Olup bitenleri Modigliani'ye anlattım. Güldü «Seni yakında

(1) Fransa'nın Camembert bölgesinde ilkel metotlarla yapılmakta olan bir pevnir çeşidi.
(H. Â. Ediz)

Santée hapishanesine tıkaçaklar dedi. Sen Fransa'yı havaya uçurmak istiyormuşsun, bunu herkes biliyor...»

Paris'te geçmiş, şimdiki zamanla birleşiyor. Bu, şaşılacak bir şehirdi. Bir plâna göre yapılmamış, orman gibi büyüyüvermişti.

Dünkü gün nerede, yarın nerede, anlamakta zorluk çekiyordum. Paris'in kendine göre bir takvimi var. Jean Jaures, sosyal ihtilâlden söz ederken, eski efsanelere dayanıyor; Maunet Sully, Kral Oidipus'u oynarken nasıl bağıırıyorsa öyle bağıırıyor, onun gibi jestler yapıyordu. Kiliselerde sık sık, Tıp ve Fizik fakültesi öğrencilerinin, kutsal su ile alınlarını ıslattıklarını, zil çaldığı zaman, hep birden diz çöktüklerini görüyordum. Şair Charles Péguy, Jeanne d'Arc üzerine şiirler yazıyor ve Katolik sayılıyordu. Şiirleri hoşuma gidiyordu : Aynı şeyi yüz defa tekrarlıyor ve her seferinde bir öncekinden uzaklaşıyordu. Onun ahengi, sahibinin gittiği yere giden, ama boyuna zikzaklar çizen bir av köpeğinin koşuşunu andırıyordu. Bir gün kendisile «*Chaières de la Quinzaine*» dergisinin idarehanesinde konuşmak fırsatını buldum. Dinden, Bergson'dan, Mesih'ten söz edeceğini sandım. O ise, Rusya'dan söz açtı: «Sizin yazarlarınızı biraz biliyorum, dedi. Belki de para egemenliğini ilk devirecek olanlar Ruslar olacak!»

François Villon'un şiirlerini okudum. O, XV inci yüzyılda yaşamış, hırsızlık ve haydutluk etmişti.

Bundan önce, yeni şiirin kurucularından biri sayılan Mallarmé'nin şiirlerini çevirmiştim. François Villon'un bana, «L'Après - Midi d'un Faune» şairinden çok daha yakın olduğunu anladım. «**Kızıl ve Kara**» yı (1) üst üste birkaç sefer okudum. Bu romanın seksen yaşında olduğunu düşünmek çok zordu. O günlerde bana, zamanımıza ışık tutan yazarın André Gide olduğunu söylemişlerdi. «**Dar Kapı**» romanını edindim. Bu kitap bana, XVIII inci yüzyılda yazılmış gibi geldi, yazarının sağ olduğunu düşünerek gülümsedim. Geçenlerde kendisini «**Vieus - Colombiers**» tiyatrosunda görmüştüm.

Herşey, umulmaz gibi görünüyordu ve her şey mümkündü. Clichy meydanından geçiyor, kafamdan şiirler düzüyordum. Birden bire meydanın halkla dolduğunu gördüm. Kalabalık bağırıp çağırıyor, polis kordonunu yararak İspanya elçiliğine girmek istiyordu Anarşist Ferrero'nun asılışını protesto ediyorlardı. Derken bir silâh sesi duyuldu. Hemen barikatlar kuruldu. Omnibüsleri, fener direklerini devirdiler. Yanan havagazı fıskiyeleri korkunç bir gürültü çıkarıyordu. Ferrero'nun kim olduğunu, niçin asıldığını pek de bilmiyordum. Ama ben de herkesle birlikte bağırıp çağırıyordum. Bu, bir ihtilâl gibi görünüyordu. Birkaç saat sonra,

(1) Stendhal'in bu romanı 1830 yılında çıkmıştı. Erenburg bunu 1910 yıllarında okumuş olacak. «**Kızıl ve Kara**» şimdi 138 yaşındadır. (H. Â. Ediz)

Clichy meydanında insanlar, büyük bir rahatlıkla kahve ve bira içiyorlardı.

O zamanlar Paris'e «Dünyanın Başkenti» diyorlardı. Gerçekten de Paris'te yüzden fazla ülkenin temsilcisi yaşıyordu. Başlı sarıklı Hintliler, İngiliz Liberallerinin iki yüzlülüğünü haykırıyordu. Makedonyalılar, gürültülü mitingler yapıyorlardı. Çinli öğrenciler; Cumhuriyetin ilânını kutluyorlardı. Polonezce, Portekizce, Fince, Arapça, Yahudice, Çekçe gazeteler çıkıyordu. Paris'liler Stravinski'nin «**Kutsal Bahar**» ını, İtalyan fütüristi Marinetti'yi alkışlıyorlardı. «Dünyanın Başkenti» aynı zamanda koyu bir taşra idi. Paris mahallelere ayrılmıştı. Bu mahallelerden her birinin, mağazalarıyla, küçük tiyatrolarıyla, dans salonlarıyla kendi büyük caddesi vardı. Herkes birbirini tanıyor, sokaklarda dedikodu ediyor, pastacı kadını çekiştiriyor, makinist Jaque'in metresinden, karısının boynuz takdirdiği kızıl saçlı Jean'dan söz ediyordu.

Paris'te her kılıkta dolaşabilir, canının istediği her şeyi yapabiliirdin. Her yıl, İlkbaharda Güzel Sanatlar Akademisi öğrencilerinin bir balosu yapılırdı. Öğrenciler ve canlı modeller çırpçılak bir halde sokaklardan geçerlerdi. En utangaçları, kısacık birer kilot giyerlerdi. Birgün, bir İspanyol ressam, «Rotonde» kahvesinin yanında çırpçılak soyundu. Yanına yaklaşan bir polis, tenbel tenbel ona : «kuzum, babalık, sen üşümüyor musun?» diye sordu.

Yılda iki sefer Karnaval yapılırdı. Maske-
li kostümler giymiş insanlarla dolu iki teker-

lekli arabalar geçerci. Sokaklarda, biçimsiz maskeler takmış insanlar dolaşır, şunun bunun yüzüne konfeti serperlerdi. Ödül kazanmış beyaz boğaları da dolaştırırlardı. Restoranlarda şu ilânlar göre çarpardı : «Yarın sayın müşterilerimize ödül kazananların etlerinden yapılmış biftekler ikram edebiliriz!» Kestane ve çınar ağaçlarının dibindeki sıralarda sevdalılar, durmadan öpüşürlerdi. Kimse onlara engel olmazdı. Birgün, bir düzüne kadar konyak kadehi konyak içen A. İ. Okulov, bir arabaya çıkarak, gelip geçenlere, yakında bütün Bakanları fenerdireklerine asacaklarını bağıra bağıra söylemeğe başladı. Gelip geçenlerden onu dinleyenler oldu ama, kimse söylediklerine inanmadı. Benim o sırada değil yalnız pasaportum, ama kimlik kâğıdım bile yoktu. Bankada kimliğimi belirten bir vesika istedikleri zaman Belediyeye başvurdum. Benden tanık olarak iki Fransızı getirmemi istediler. Bankadan parayı almakta acele ettiğim için, ekmek satın aldığım bir dükkân sahibi ile sabahtan akşama kadar kahvede oturup rom içen, şöyle böyle tanıdığım bir resim sanatçısından bana tanıklık etmelerini rica ettim. Bunlar, pek tabii olarak, benimle ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı, ama tanıklık etmeğe razı oldular. Belediyede bu işle görevli memur bana falan ve filân kişilerin, benim üzerime gerekli bilgiyi verdiklerini doğrulayan resmî bir belge verdi. Bu belge yalnız banka memurunca değil, devrin gangsterlerini yakalamak için ara sıra arama tarama yapan polislerce de geçerli görülmüştü. Kabarelerde,

Cumhur başkanının boynuzlu, Adalet bakanının hırsız, Millî Eğitim Bakanının ise küçük kızların peşinde koşan ve onlara, gramer yanlışlarıyla dolu aşk mektupları yazan bir kişi olduğunu belirten şanşonetler söylerlerdi. Gustave Ervé, «Sosyal savaş» adlı gazetede burjuvazinin yok edilmesi için çağırılarda bulunuyordu. Sabahın saat beşinde küçük dükkânların önüne gazete paketlerini getirirlerdi. Gazeteler istif edilirdi. Bunlar düpedüz sokaklarda dururdu. Gelip geçenler parayı tabağa atar gazeteyi alırlardı. Her eğilimde olmak üzere en aşağı yirmi çeşit gazete vardı. Gazetelerin yazarları birbirlerini çamura bular, sonra da, Croissant caddesindeki kahvede birlikte içki içerlerdi.

Kahvelere, tanıdıklara rastlamak, politikadan söz etmek, şunu bunu çekiştirmek, dedikodu etmek için giderlerdi. Çeşitli meslek adamlarının: avukatların, celeplerin, resim sanatçılarının, cokeylerin, aktörlerin, kuyumcuların, noterlerin, senatörlerin, jigoloların, yazarların, kürkçülerin kendi kahveleri vardı. Jaurès taraflılarının gittiği kahveye, Geda taraflıları uğramazdı. Satranç oyuncularının gittiği kahveler vardı.

Ben «Closier de lilas» kahvesine giderdim. «Leylâk Çiftliği» anlamına gelen bu yerde leylâk falan yoktu. Ama, bir kahve getirttikten sonra, biraz kâğıt istemek ve beş - altı saat yazı yazmak kabildi. Salı günleri buraya. Fransız yazarları, özellikle Fransız şairleri gelirdi; René Ghil'in buluşu olan «bilimsel şiir»

in yararları, ya da zararları üzerine tartışırlar; Saint - Pol - Roux'nın fantezilerine hayranlıklarını açığa vururlar «**Mercure de France**»'in editörüne küfür ederlerdi.

Paris'te herkesin baş aşağı dolaştığını düşünmek mümkündü. Oysa Paris'lilerin yüzyıllar boyunca, çok sağlam yerleşmiş bir yaşayışları vardı. Bir daire kiralanırken, kapıcı kadın yeni kiracısından, aynalı dolabı olup olmadığını sorardı. Karyola, masa, sandalyeler haczedilemezdi. Ama, kira, zamanında ödenmezse, aynalı dolap haczedilirdi. Cenaze törenlerinde erkekler önde, kadınlar onların arkasında yürürülerdi. Mezarlık, şehrin maketine benzerdi: Oranın da kendi sokakları vardı. Zenginlerin mezarları üzerinde «Ebedî mülkiyet» diye yazardı. Bu bir alay değildi. Fakirlerin mezarlarına yirmi yıl sonra, başkalarını koyarlardı. Ölü gömüldükten sonra, hep birlikte, mezarlığın yanındaki meyhanelerden birine gidilir. Beyaz şarap içilir ve peynir yenirdi.

Sanat her geçen gün beni biraz daha kendine çekmeğe başlamıştı. Şiir, yalnız bifteğin yerini almamıştı, ama, «sıkıcı tarih» kahramanının, onunla birlikte Çehov'un da özlemine çektiği o «Ortaklaşa Ülkü» nün de yerini almıştı. Hayır, özlem kalmıştı; ben sanatta sü-kûn değil, şahlanmış duygular arıyordum.

Paris bana çok şeyler öğretti. Dünyamın duvarlarını genişletti. Sık sık, bu şehrin neşeli

olduğunu iddia ederler. Bence Paris, üzgün üzgün gülümsemesini bilir. Onun evleri böyle, şairleri böyle, kızlarının gözleri de böyledir. Bu, üzgün anlarda neşeli, neşeli anlarda üzgün olmasını bilmek sanatı, kimi zaman ona ilham kaynağı olur, kimi zaman da ilhamını kurutur. Zaten, bundan sonraki on yıl içinde bu konuya birçok seferler değinmek zorunda kalacağım. O zaman buna benzer sonuçlar çıkarmadım.

Paris beni okuttu, zenginleştirdi, yıktı, ayağa kaldırdı, yere yuvarladı. Bütün bunlar olağan şeyler: İnsan birşeyler elde edince aynı zamanda bir şeyler kaybeder. İleri gidersin, daha dün senin yaşamın olan sevinç ve mutsuzluklardan sonsuz olarak ayrılırsın.

İ T A L Y A

Gençliğimde iki sefer İtalya'ya gitmek fırsatını buldum. Param azdı. Hanlarda da, şüpheli batakhanelerde de gecelediğim oldu. Aşçı dükkânlarında, kâsesi iki Soldo'ya makarna yiyor, birkaç saat için yalancıkdan karnımı şişiriyordum. Trenle gitmek için param yetmediği zamanlar, yaya olarak yürüyordum. İtalya'da geçen aylarımı en mutlu aylarım olarak hatırlıyorum. Sanatın geçici bir heves, bir süs, Takvimlerin bayramlık tarihleri olmadığını, onunla, çok sevilen bir insan gibi, bir odada kalınabileceğini orada anladım. Her genç ilk defa âşık olurken, o zamana kadar bilinmiyen bir dünya keşfettiğini sanır. İtalya'da ben de böyle oldum. Eskidenberi —Stendhal'den Blok'a, Goethé'den çağdaşımız V. P. Nekrasov'a kadar— bu ülkeye gelen yabancı yazarlar, yepyeni bir mutlulukla mutlu oldular, yepyeni biçimde sanatın yakınlığını duydular. (Hemingway'ın, özellikle İtalya'da, insan acısının ölçüsünü anladığı da bir gerçektir. Ama

bu, savaş yıllarında olmuştı, savaş ise, her yerde savaştır.)

İtalya benim için hem Cennet, hem okul sırası idi. 1909 yılında ben Van -Gogh'un, Gauguin'in, Matisse'in tablolarına, buzağı trene bakar gibi, güvensizlikle, adeta korkarak bakıyordum. Beş yıl sonra Picasso, Léger, Modigliani, Rivera gibi resim sanatçılarıyla arkadaş oldum. Onların, çalışmalarının umut ve şüphe yumağını çözmemde bana çok yardımları dokundu. Çağdaş sanatın anahtarını geçmişte buldum. Nasıl Blok'u, Puşkin'siz anlıyamazsak, Modigliani'yi de rönesans resmini anlamadan anlayamayız. (Blok'u, Modigliani'den önce anladım: Puşkin'i, daha çocukluğumda biliyordum. Ama resmin alfabesini bana kimse öğretmemiştir. Bana yalnız Raphael'in dünyanın en büyük resim sanatçısı olduğunu «beklemiyorlardı» tablosunun da devrimci mücadele ile bağlantılı olduğunu söylemişlerdi.)

İlk defa Louvre'a geldiğim zaman ben bir yabancı idim. Her ne bahasına olursa olsun Joconde'un esrarlı gülümseyişini görmek istiyordum; görünce de, bunun ne anlama geldiğini tahmine koyuldum. Sonra Mil Venus'ünü hatırladım. Onu görmek gerekiyordu. Zaten herkes onun güzellik ideali olduğunu, Heine ile Gleb Uspenski'nin, onun karşısında, duygulu duygulu ağladıklarını söylüyordu... Louvre, büyük bir şehirde büyük bir müze idi. Biraz durdum, içimi çektim ve gittim. Uykulu Brugge'nin küçük müzeleri benim için bir ilkokul oldu.

Ama ben sanat aşkını, gerçek olarak İtalya'da tattım.

Ben şimdi bir sanat kitabı yazmıyorum, çok eski izlenimlerimi de olduğu gibi canlandırmaya kalkışmıyorum. Yaşamımın akşamında onun sabahını hatırlamak, anlamak çok güç. Işık değişmekte, gördüklerini anlayış değişmektedir. Bir zamanlar hoşuma giden birçok şeylere şimdi ilgisizlik duyuyorum. Buna karşılık, gençliğimde, önem vermediğim birçok şeyler de, yıllar sonra önümde açılmağa başladı. Olumlu bilimlerden farklı olarak, insan, tartışmalı değer biçmelerle kendini sanata kaptırabilir.

XVIII inci yüzyılda sanatın aydın beğenicileri, gotik sanatı, çirkin bir barbarlık sayıyorlardı. Puşkin, François Villon'nun şiirlerinden küçümsiyerek söz etmişti. Stendhal, Giotto'nun, Raphael'e bir basamak olduğunu kabul etmekle birlikte, resimlerini zayıf ve çirkin bulmakta idi. O zamandanberi değer ölçüleri değişti : XVIII inci yüzyıl sonlariyle XIX uncu yüzyıl başlarındaki en parlak zekâların önem vermedikleri şeylere biz yakınlık duyuyoruz. Ama, belki de onların yanlış davranışlarını tekrarlamak ve bize yabancı gelen sanat eserlerini, küçümseyici değer biçmelerle donatmak değmez? Yalnız, değer ölçülerimizin ne kadar bağıntılı olduğunu hatırlatmak için bir adamın yargılarının değişmesinden söz edeceğim.

1911 yılında, başta Botticelli olmak üzere,

Quattrocento (1) resim sanatçıları beni büyülemişlerdi. Aman Allahım, «Venüs'ün doğuşu» ve «İlkbahar» tabloları önünde kaç saat durmuştum. Raphael'in freskleri bana sıkıcı görünmüştü. Giotto bana İkonları hatırlatmıştı. Botticelli'nin kadınları, Venedik resim sanatçılarının tablolarında olduğu gibi kaba, şişman, kırmızı değildi. Memling ya da Van Eyek'de olduğu gibi, maddesiz (bedensiz) ve aşırı derecede ruhlandırılmış da değildi. Onda Venüs, utangaç, biraz da üzgün dünyaya bakmaktadır. «İtalya'nın düşünce biçimi» adlı kitapla ilgilenmiştim. Muratov sanki ruhumu okumuştur «Venüs'ün Doğuşu,» dünyanın en büyük tablosudur, diye yazıyordu. Botticelli beni neden kendine çekmişti, şimdi bunu anlamaya çalışıyorum. Herhalde hayat neşesini hüznle bağdaştırması ile, inançsızlık çağının başlangıcı ile, heyecana bir ahenk verme bilgisi ile olsa gerek...

İki yıl sonra Floransa'ya gelince, ilk iş olarak Botticelli'nin tablolarıyla görüşmeğe gittim ve şaşırdım. Tabii bu tablolar çok güzeldi ama ben onları bir yabancı gibi seyrettim. Artık bunlar benim ruh halime uymuyorlardı. Artık canım kargaşalığa şairce bir biçim vermek istemiyordu. Beni deniz tutuyordu. Dalgasız kıyılara bakmak istiyordum. Din inancı ile dolu insanları Val Neumarck'ı, Fran-

(1) Quattrocento : İtalya Kültür (Bilim, Edebiyat, Sanat) tarihinde XV inci yüzyılın adı.

çis Jamm'ı saygı ile düşünüyordum. Fra Beato'ya aşık olmuştum : onun resimleri bir hareketti, o yalnız Madonna'nın portresini yapmakla kalmamıştı, kendi tablosu önünde ibadet ediyordu. Giotto ve Sienne'nin ustaları beni çekiyordu. O zaman şunu yazmıştım:

**Sienne'lilerin ısrarlı bakışları
Kilise balmumu kokusu
Ve çizgili mermerden
Katedral fasatları.**

Gözlerimin önünde ilk Florentins ustalarının sert ve düşünceli freskleri duruyordu. Raphael'in niçin ünlü olduğunu, Tintoretto'nun çekiçi gücünün ne olduğunu tekrar anlamağa çalıştım. Ama bu benim için kapalı bir kitap olarak kaldı.

Bundan kısa bir süre sonra fra Beato'yu unuttum. Greco'nun uzatılmış figürlerini, Michelangelo'nun devlerini, Poussin'in trajik peyzajlarını gördüm. Düzinelerce çeşitli müze tanıdım. Kimi zaman alın yazım beni İtalya'ya attı. Üzerlerine yüzlerce kitap yazabileceğim, ama yine de hepsini anlatamıyacağım çok büyük olaylar geçti. 1924 yılında, alçalmış, hakarete uğramış, öfkeli İtalya'yı gördüm: Ben Roma'da bulunduğum sıralarda Faşistler Matteotti'yi kaçırmışlardı. Sixtine şapelindeki Ermiya, üzülüyor, Peygamberlik ünvanını haklı göstermeğe çalışıyordu.

Çeyrek yüzyıl sonra kendimi yeniden İtalya'da buldum. Boticelli'nin «Bahar» ı bana yap-

macık ve fazla tatlı göründü. Giotto'nun Padova fresklerini saygı ile seyrettim, ama artık bende eski ürperti yoktu. Buna karşılık geçkin yaşımda, ilk defa olarak Raphael'i «keşf» ettim. (Vatikan localarından söz ediyorum, «Sixtine Madonnası» karşısında şimdi de bir ilgi duymuyorum.) «Atina Okulu» nda ve «Şaraplı Ekmek Münazarası» ndaki açıklık, ahenk, beni sarstı. Bunları bir delikanlının yaptığına inanmak güçtü. Resim sanatçıları, çoğunlukla, ağaçlar gibi ağır gelişirler, onların ömürleri de uzundur. Titien doksan dokuz; Ensor seksen dokuz; İngres ve Puis seksen yedi yaşına kadar yaşadılar, Michelangelo, Claude Lorraine, Chardin, Goya, Claude Monet, Degas, Matisse seksenini aşkın olarak öldüler. Raphael ise, şairlerin öldüğü yaşta, otuz yedi yaşında öldü, galiba en olgunları idi. Konular onu ne çekiyor, ne de itiyordu. Meselâ, Şaraplı Ekmek âyini ile ilgili bir münazarayı tasvir etmek zorunda kalmıştı. Konu, tam bir dünya adamı olan Raphael'e bir heyecan veremezdi. XVI ıncı yüzyılın teolojik tartışmaları bizi çok az ilgilendirir. Ama yine de bu tablo bizi büyülüyor. Bizi çarpan, Raphael'in kompozisyonudur. Stendhal : «yalnız, tarihin yargısından sonra da ilginç kalan şeyler yazılmağa elverişlidir» diyor. «Şaraplı Ekmek Âyini üzerine bir Münazara» da bizim için «ilginç» olan nedir? Herhalde tartışma konusu değil; tartışmaya katılanlar da değil... Tarih, yalnız çeşitli biçimlerde şaraplı ekmek âyininin taraflıları üzerine değil, bu âyinleri doğuran inançlar üzerine olan kendi kara-

rını verdikten dörtyüz yıl sonra da bu tablonun kompozisyonu, resmi ve boyaları bizi heyecanlandırmakta devam ediyor.

Venedik'te, Tintoretto'nun tablolarının bulunduğu San - Rokko okulunun uzun salonundan bir türlü ayrılamadım. Mesele yine, konu meselesi değildi. Onun konuları da, öteki birçok resim sanatçılarının tablolarındaki konuların aynı idi. Ama dünyayı trajik olarak gören, duyan ve anlıyan Tintoretto, bunu anlatmasını bildi. Kısa bir süre sonra Shakespeare'in yazmağa başlayacağı şeyleri dünyaya anlatması için, ona bir ayak parmağı, aşağı kayan bir kadife kıvrımı, bir bulut, bir duvar parçası yetmişti. Tintoretto'nun tablolarında, çağdaş sanatın bütün elemanları vardı.

İnsan San - Rokko okulunda, resim sorunlarının, Tintoretto'nun, Sourbaran'ın, ya da çok daha sonra Cézanne'nın yaptıklarından daha serbest, ya da isterseniz, daha derin bir çözümünü bulmağa çalışan soyut resim övücülerinin saflığını, özellikle çok açık anlamaktadır. Tintoretto'nun, Katolik kilisesinin dogmalarını, Venedik Doge'lerinin yalancı sofuluklarını, iki yüzlülüğünü, gereksiz gibi görünen birçok engelleri hesaba katması gerekiyordu. Oysa engeller büyük bir resim sanatçısı için gerekli idi. Bunlar, aşılmaz engellerin aşılması için bir başlangıç çizgisi idi.

Bir gencin, sonra kırk yaşında bir kişinin, şimdi de ihtiyarlık çağlarımin çok su götürür yargılarını anlatışım, tabii bunların herhangi bir ilginç yanı olduğu için değildir; hem zaten

ben bir sanat uzmanı da değilim. Bana kalırsa, önemli olanı değer biçme değildir. Önemli olanı, bu değer biçmelerinin, bir insanın yaşamı süresince değişmesidir. Şair Balmont, çünkü putların foyasını meydana vurmakta acele edilmesini saflıkla rica ediyor. Gerçek ustaların merhamete ihtiyaçları yoktur. Ama, en basit bir sağduyu, insana biraz ihtiyatlı davranmağı fısıldar. Gözden düşmüş putlar, yeniden tanrılaştırılır. Bilim alanındaki buluşlar, bizden öncekilerin teorilerini yıkmaktadır. Şimdi artık Astronomiyi, ne Batlamyus'a, ne de Fisagor'a göre öğrenebiliriz. Ama, eski Yunan heykelticiliği bize kusursuz görünüyor. Botticelli şimdi artık benim hoşuma gitmiyor. Onu gençliğimde sevmiş olmam pek de öyle önemli değildir. Önemli olanı, torunlarımız değilse bile, kesin olarak torunlarımızın torunlarının onu seveceğidir.

Bolonya okulu resim sanatçıları üzerine iyi şeyler söylemek, benim için biraz güçtür. Benim onlarla kişisel hesaplarım var. Tabii bu onların suçu değildir. Bolonya resmi, bir anlaşmazlık, ya da bir alışkanlık olarak bir çoklarının hâlâ gerçekçi dediği o, saymaca eklektik sanatın örneğini (modelini) üçyüzyıl için belirtmiş bulunuyor. (Şair Brüsov, 1922 yılında şunu yazmıştı : «Realizm —bir felsefe deyimi olarak değil de sanatta kullanıldığı anlamda alınır— resim sanatçılarının önüne gerçeği doğru olarak canlandırmak gibi bir ödev koymaktadır. Ama hangi resim sanatçısı, nerede, ne zaman, hangi ülkede, hangi çağda bir başka

amaç gütmüştür? Bütün ayırım yalnız, «gerçekçilik» den ne anlaşıldığındadır. Flaman'ların ve Hollandalıların yaşam konulu resimlerini seve seve bunlara karşı çıkardıkları o rönesans devri, hattâ bundan önce gelen «Raphael Öncesi» İtalyan okulu resim sanatçıları, gerçeğe aykırı birşey tasvir etmeği düşünmüşler midir? Zamanında, eleştirmecilerin yalnız, tamamiyle gerçeğe aykırı lekeler yapmakla suçladıkları empresyonistler neyi elde etmeğe çalışmışlardır? Evet, onlar özellikle bu lekeler yardımıyla gerçeği, dış duyularımızın, gözlerimizin onu kavradığı biçimde, daha doğru, noktası noktasına vermeğe çalışmışlardır.»)

Bana şunu eklemek kalıyor : 1959 yılı Sonbaharında İtalya'da bulunduğum sıralarda, beni en çok etkiliyen şey, Etrüsk lahitleri (Sarcophage), taş mezarlarından kalkmış ve sanki kendinden geçmiş erkek ve kadınlar olmuştur. Roma'dan pek de uzakta olmıyan Traquinia müzesinin avlusunda bunları uzun uzun seyrettim. Şimdi bu kitabı yazarken, geçmişi ve çoğunu kaybetmiş olduğum eski dostlarımı canlandırmağa çalışırken, doğuşumdan ikibin beşyüz yıl önce yaşamış olan erkek ve kadınları karşımda görüyorum. Bana öyle geliyor ki, ben bunları çağdaşlarım gibi biliyor ve anlıyorum.

Gençliğimde, özellikle Floransa'yı, tatlı bir sevgi ile seviyordum. Onun köy ruhunu, Donatello'nun heykelleriyle geniş hasır şapkalı köylüler arasındaki uyuşumu, Robbia'nın seramiklerini, şehri çevreliyen tepeleri, bahçeleri, seb-

ze bahçelerini, bir başına yükselen servilerini, eski köprü üzerindeki dükkânlarını, pazarlarını, bulanık dereyi, açık gökyüzünü, gölgelelerini, burada Beatrice'ine rastlayan Dante'yi seviyordum. Aynı çağda yapılmış, dolayısıyla ahenkli olan bütün şehirler gibi, Floransa da hemen anlaşılan, sevimli bir şehirdi. Zamanla Roma'yı sevdim. Burada çağlar birbirine karışmıştır. Burada, eski çağların yıkıntılarıyla yeni mahalleler; barocco heykelleriyle ilk hıristiyanlık çağının bazilikleri, yüksek rönesansla XIX uncu yüzyıl sonlarının ihtişamlı anıtları sarmaş dolaş olmuş bir haldedir. Bu düzensizlik ziyaretçileri ilk ağzıda sıkar, ama, sonraları, yüzyılların Roma'da barış içinde yaşadığını görürsün. Roma, yalnız Turist kafilelerinin seyrettiği yerlerde çok güzel olmakla kalmaz, hiç özelliği olmayan bir evin rastgele bir duvarı da gözleri sevindirir. Onun ahengi karmaşıktır: Ondaki bütünlüğe yalnız büyük sanatçı ve büyük milletler erişebilir.

İtalya'da yalnız Müzeleri ve tabiatın ölümsüz güzelliğini gören turistler (bunların arasında Goethe gibi büyükleri de var) ne kadar yanılmışlar... Beni İtalya'da büyülemiş olan, şimdi de büyülemekte olan herşey, sımsıkı insanlarla bağlıdır. Halk, tabii ki, değişiyor, ama yüzyılları kucaklamak, geçmişi unutulmaktan ve anlaşılmamaktan kurtarmak imkânı varsa, bu halkın dehasıyla, ona özgü bazı niteliklerle bağlıdır.

Uzun yıllar Fransa'da yaşadım, Fransızları anlamağı öğrendim. Fransız'lara olan sev-

gimden söz etmek gerekmez, bunu herkes bilir. İşte özellikle bunun içindir ki, Stendhal'in İtalyanların Fransızlardan daha tabîî, daha samimî olduklarını belirten sözlerini tekrarlamak cesaretini gösteriyorum. Bunun, Koziha'da, Ostijenka'da, ya da Arbat'da yaptığı cana yakın, içten konuşmaları henüz daha unutmamış olan bir gençte sempati uyandırmaması mümkün mü?.. Elbet, bütün insanlar gibi, İtalya'nlar da çeşit çeşittir. Tabîî ben, sınıf kavgasını da, Faşizm çağını da unutmuyorum. Ama yine de İtalya'nların karakterinde iyi yüreklilik yattığını düşünüyorum.

Son on yıl içinde «Bisiklet Hırsızı,» «Milâno'da Bir Mucize,» «İki Kuruşluk Umut,» «Saat onbirde Roma,» «Kalabria Geceleri» gibi İtalyan filmlerinin, çeşitli diller konuşan insanların neden böylesine hoşuna gittiğini sık sık kendime sormuşumdur. Bu filmlerin, sinema gelişiminin önemli birer olayı olduğu şüphesizdir. Ama, neorealizm, sıradan seyirciyi çok az ilgilendirir. Daha doğrusu, gerçeklerin realistce ve doğru olarak canlandırılması sayesinde, gerçek, canlı İtalyanlar seyircilerin karşısına çıkmış ve millî karakterlerindeki nitelikte onları feth etmişlerdir: Perdede ağır, umutsuz bir yaşam gelişmekte, ama insanların acı çekmesine kötü kişiler değil, koşullar; şu ya da bu kişinin kötü yürekliliği değil, sosyal düzenin kötülüğü sebep olmaktadır.

Son savaşın tabloları, yurttaşlarımdan milyonlarcasının hafızalarında henüz yaşıyor Dünyanın politik haritası değişti. Mantık, kimi

şeyleri unutmak, kimi şeyleri de öğrenmek gerektiğini söylüyor. Ama, yüreğin kendi kanunları var. 1949 yılında Berlin'de bir Alman, benim «**Fırtına**» romanımı, özellikle Rijov önlerindeki savaş sahnesini çok beğendiğini söyledi. Sonra da; «çok canlı yazılmış, belki de orada bulundunuz?» diye ekledi. Kendisine olumlu cevap verdiğim zaman, sevinerek «Ben de orada bulundum!» diye bağırdı ve bana elini uzattı. Ne yalan söylüyeyim, bu el sıkışma benim için pek de kolay olmadı. Savaş yıllarında Don havzasında bulunduklarını üzülererek söyleyen birçok İtalya'nlara rastladım. Ben onlarla dostça konuşabiliyordum. İtalyan işgalini görmüş yurttaşlarım, hiç kızmadan İtalya'nlardan söz edebiliyorlardı. Kolhoz üyelerinden bir kadın birgün bana şunu anlatmıştı : «Bir İtalyan eri, bir tavuk aşırnak istiyordu, ama utanıyor, benim bir başka yana dönmemi bekliyordu. Ona acıdım, kendiliğimden oradan uzaklaştım..»

Geçmişe, pembe gözlüklerle bakmağa çalışmıyorum. İtalya'da yaşam, hiç de mutlu değildi: Her adımda sefaletle karşılaştım. Burjuvazisi, Fransız burjuvazisinden daha aptal, kendini daha çok beğenmişti. Corso kahvesinde Milletvekillerine rastlamak mümkündü. Konuşurlar, fiskos ederler, aralarında anlaşmalar yaparlardı. Kötü bir parlamento mutfağının kokusu ortalığa yayılırdı. Paris snoblarını taklide çalışan taşralı güzellik meraklılarına da rastlardım. Her zaman olduğu gibi, öğrenciler öğretmenlerini geçmişti.

Lukki yakınlarında bir yerde, aç yorgun bir halde, bir ağacın altında uyuyakalmışım. Beni çocuklar uyandırdı. Çocukların annesi olan şişman, esmer bir köylü kadını beni evine çağırdı. Masanın üzerine bir kâse makarna ve hasırlı bir şişe içinde şarap koydu. Büyük bir iştahla makarnayı yedim. Kadın bir çocuk entarisi dikeyor, bana bakıyor ve içini çekiyordu. Birdenbire : «Annen var mı?» diye sordu. Annemin çok uzaklarda, Moskova'da olduğunu söyledim. Bunun üzerine kadın, dikişini elinden bırakmadan dokunaklı, hazin bir şarkı tutturdy. Evinden ayrıldım. Karanlık bir güney gecesi idi ve ateş böcekleri, yıldız kümeleri gibi uçuşuyordu.

Sanatın ve mutluluğun olabileceğine ben İtalya'da inandım. Oysa, sanatın mahkûm, mutluluğun imkânsız görüldüğü çağ başlıyordu.

P I C A S S O

Kendi kendime soruyordum : Picasso üzerine yazı yazmak, bana neden böylesine güç geliyor?. Belki de bu, onun çok ünlü bir kişi olmasından, onun üzerine yüzlerce kitap yazılmış bulunmasından, değil yalnız her eseri üzerine, ama, atölyeleri, güvercinleri, köpekleri, kasketleri, kazakları üzerine yazılmış uzun incelemeler bulunmasından ileri geliyordu? Evet, şüphesiz Picasso'yu bir çok kişi anlatmıştır. Onun yakın dostları da, onunla, bir rastlantı ile tanışan kişiler de, akıllıca, ya da budalaca, güçlü, ya da başarısız olarak onu anlatmışlardır. Ama, Picasso üzerine yazı yazmanın güçlüğü bundan ileri gelmiyor. Ben bir çok seferler, çoktan anlatılmış olan bir şeyi anlatmak istediğimi bile bile, herhangi bir yazar gibi, masa başına geçip oturmuşumdur. Hiç şüphe yok ki, basbayağı bir sonbahar yağmurunu tasvir etmek, tepkili bir uçağın kalkışını anlatmaktan çok daha zordur. Hem ben bu kitabımda, ben-den önce bir çok seferler, hem de çok daha iyi

yazılmış olan şeyleri yazmağı sık sık denedim. Zorluk başka şeyden, doğrudan doğruya Picas so'dan geliyor.

Büyük bir resim sanatçısı bir gün bana şöyle demişti : «Picasso bir dâhidir, ama haya tı sevmiyor. Resim san'atı ise hayatı doğrulu yor.» Bu bir gerçektir. Tıpkı Picasso'nun bü- yük bir ihtirasla insanları, tabiatı, san'atı, ya- şamı sevmesi kadar bir gerçek. Onun bir çok tabloları yalnız hayatın güzelliğini söylemiyor, aynı zamanda onun duyulan sıcaklığını, tadını, kokusunu da veriyor.

Kimi zaman bana «Picasso» adının nasıl söylenmesi gerektiğini soruyorlar: vurguyu son hece üzerine mi yapmalı, yoksa ondan bir önceki hece üzerine mi?. Yani, Picasso ne- dir: İspanyol mu, yoksa Fransız mı?. Elbet İs- panyol. Dış görünüşü, karakteri, gerçekçiliği- nin katılığı, ihtirası, derin, tehlikeli alaycılığı bakımından tamamiyle İspanyoldur. İspanya'-daki iç savaş onu derinden sarsmıştı. «Guerni- ca» belki de zamanımızın en önemli bir tablosu olarak kalacaktır. Picasso'nun Saint - Ogusten sokağındaki atelyesinde her zaman İspanyol mültecilerine rastlamışımdır. Picasso, İspan- yollardan hiç bir şeyini esirgememiştir. Burası böyle. Ama, bir başka şey üzerinde de durmak gerek: Picasso niçin bütün ömrünü, hem de is- teyerek, Fransa'da geçirmiştir? Cézanne onun için neden her zaman büyüktü ve büyük olarak kaldı? Neden Guillaume Apollinaire, Max Ja- cob, Paul Eluard gibi üç Fransız şairi onun en iyi arkadaşları idi. Hayır, Picasso'yu Fransa'--

dan koparamazsınız!.

Picasso üzerine söz söylemek neden zordur biliyor musunuz? Çünkü onun üzerine söyleyeceğin her şey, hem doğrudur, hem değil. Çeşitli ülkelerin mahkemelerinde tanıklara ettirilen yemin aynı âhengi taşır. Önce onlardan «yalnız gerçeği» söylemeleri istenir. Sonra onlardan, söylenmesi her zaman ellerinde olmayan «bütün gerçeği» söylemeleri istenir. Pek tabiidir ki, mesele, sadece, sanığın suçu işleyip işlememesinde ise, tanık için bütün gerçeği söylemek hiç de zor değildir. Ama, savcı, ya da avukat, sanığın neden sanık haline düştüğü konusunu derinleştirmeye başladılar mı, o zaman tanıktan çok şey istemiş olurlar. Çünkü o ne Shakespeare, ne Stendhal, ne de Tolstoy'dur.

Kimi yazarlar, Picasso'nun yaşamının ve eserlerinin çelişmelerle dolu olduğunu yazıyorlar. Bu pek biçimsel bir görüştür. Holânda üzerine bir kılavuz kitabı hazırlarken, bu ülkedeki manzaraların, iklim şartlarının nasıl olduğunu anlatmak çok kolaydır; dümdüz, yemyeşil ovalar, kanallar, sıcak olmayan yağışlı yazlar, yumusak bir kış.. Ama, Sovyetler Birliğindeki manzaraları ve iklim şartlarını bir kaç cümle ile anlatmak imkânsızdır. Tundralarla Kafkas dağlarını, Kırım şeftalileliyle kuzey üzümlerini «celismeli» sözüyle anlatabileceğimiz şüphelidir. Büyük ülkeler vardır, büyük insanlar da vardır. Normal ölçülere alışık kişi-

ler için karmaşalık, daima çelişme çokluğu gibi görünür.

Picasso ile tanışınca, karşımda büyük bir adam olduğunu hemen anladım; daha doğrusu hissettim. Bu, Birinci Dünya Savaşından biraz önce, 1914 yılı baharında olmuştı. «Rotonde»de, Max Jacob'la oturuyorduk. Picasso geldi, bulunduğumuz masaya oturdu. Jacob, beni ona anlatmağa başladı. Picasso susuyordu. Sonra, Rusları ve şairleri sevdiğini söyledi. Doğru mu söylüyordu, yoksa bu alaycı bir nezaket ifadesi mi idi, pek anlayamadım. (Picasso'nun en iyi arkadaşlarının şairler olduğunu yukarıda söylemiştim. Rusları ise, gerçekten de seviyordu. Rusların, İspanyollara benzediğini bana bir çok seferler söylemiştir.) O yılın ilkbaharında yeni resim sanatçılarının tabloları arttırma ile satıldı. Picasso'nun «pembe devir» e ait büyük bir tablosu da yüksek fiyatla, yanılmıyorsa on bin franga satıldı. Picasso meşhur olmuştı.

Bu olaydan çok önce bazı resim meraklıları Picasso'yu «keşf» etmiş bulunuyorlardı. Bunların arasında Moskovalı resim tabloları koleksiyoncusu Şçukin yer almaktadır. Picasso ile Matiss'in bana anlattıklarına göre, Şçukin, atelyeye gelir gelmez, en iyi tabloları seçmekte hiç yanılmazmış. Matiss, bir kaç sefer, onu yanıltmağa çalışmış, Şçukin'in seçtiği tabloların kötülüğünden söz etmişse de, koleksiyoncu, özellikle Matiss'in kötülediği bu tabloları seçmiştir. Şçukin'den sonra bu iki sanatçının atelyesini Morozov adlı bir başka resim meraklısı da ziyaret etmiştir. Mo-

rozov, rakibi olan Şçukin'in zevkine inanmakla birlikte, tabloların seçimini, sanatçılarına bırakmıştır. Bu iki resim meraklısının koleksiyonları sayesinde bugün Ermitaj ve Puşkin müzeleri, Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve Yirminci yüzyılın başlarında yaşamış Fransız resim sanatçılarının en iyi örnekleriyle süslüdür.

Başka ülkelerde de Picasso meraklılarına rastladım. 1950 yılında Çekoslovak şairi Nezval, bir gün beni Prağ şehrinin bir kenar mahallesine götürdü. Orada Kramarj adlı ihtiyar bir emeklinin evinde, Picasso'nun kübizm devrine ait çok değerli tablolar gördüm. Kramarj gençliğinde Paris'e gitmiş. O zamanlar bir hayli de parası varmış. Picasso'nun atelyesine giderek, çok az bir para karşılığında Picasso'dan on kadar tablo satın almış. O zamanlar Picasso henüz daha meşhur değilmiş. Kramarj genç sanatçıya hayran olmuştu. Picasso'nun henüz bitirmiş olduğu bir elma natürmort'u satın aldıktan sonra, Picasso'dan, bu eserine modelik eden elmayı da kendisine vermesini rica eder. Kramarj, bu elmanın mumyasını bana gösterdi. Birlikte Picasso'ya bir mektup yazdık.

1915 yılı başında, soğuk bir kış günü, Picasso beni, «Rotonde» den pek de uzak olmıyan Chelcher caddesindeki atelyesine götürdü. Atelyenin pencereleri Montparmasse mezarlığına bakıyordu. Paris mezarlıkları, Rus ve İngiliz mezarlıklarının şiiirinden yoksundur. Bunlar, dümdüz sokakları, mezarları, mezar taşları olan soyut şehirlerdir. Atelyede adım atacaktık

yer yoktu. Her yanı tablolar, karton parçaları, tenekeler, teller, ağaçlar dolduruyordu. Bir köşeyi, tüpler ve boyalar doldurmuştu. Ben bu kadar tüpü mağazada bile görmemiştim. Picasso, eskiden sık sık, boya alacak parası olmadığını, işte geçenlerde birkaç tablosunu satınca «ömrü boyunca» yetecek kadar boya almağa karar verdiğini bana açıkladı. Duvara, kırılmış bir tabureye, sigara kutusunun üzerine yapılmış resimler gördüm. Picasso, kimi zaman, üzerine resim yapılmamış bir düzey görmeğe katlanamaz olduğunu itiraf etti. Görülmemiş bir hırsla çalışıyordu. Başkalarında, yarıcıcı ayların yerini, şair ya da resim sanatçısının, —Puşkin'in deyiimiyle— «soğuk bir uykunun tadına baktığı» aylak bir devir alır. Picasso ise, ömrü boyunca, aynı ihtirasla çalıştı ve çalışmakta devam etti. Gazete muhabirlerini, ya da fotoğrafçıları çeken çeşitli tuhafliklar, Picasso'nun yaşamı değil, onun sigara molalarıdır.

Gençliğinde Picasso'nun, «politika» adını taşıyan her şeye karşı tam bir ilgisizlik gösterdiğini belirtmek bir alışkanlık haline gelmiştir. Bu kelime ile, hükûmet değişikliği, ya da gazete tartışmaları kastediliyorsa, doğrudur. Gerçekten de Picasso, «Matin» gazetesinde bildirilerden çok neş'eli fıkraları okurdu. Ama, Rusya'da Şubat ihtilâli olduğu zaman onun ne kadar sevindiğini, hiç unutamam. O gün bana kendi tablolarından birini hediye etmişti.

Paris'te barış taraflılarının kongresi olduğu gün, Picasso'nun bir kızı dünyaya gelmişti.

Kızının adını Paloma koydu. (Paloma İspanyolca güvercin anlamına gelmektedir.) O gün Eluard'ı ve beni yemeğe çağırmıştı. Uzun uzun güvercinlerden söz edildi. Gülerek «Bu obur ve kavgacı hayvanları nasıl olmuş da barış sembolü yapmışlar, anlamıyorum» demişti. Sonra bize, afişler için yaptığı yüzlerce güvercin resmi gösterdi. Milyonlarca insan, yalnız bu güvercinler yüzünden Picasso'yu tanıdı ve sevdi. Bu yüzden onunla alay edenler, onu ucuz başarı yolunu seçmekle suçlayanlar var. Ama, onun güvercinleri, onun bütün eserleriyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Kaç milyon insan Raphael'i yalnız Saint - Sixte bakiresinin röprodüksiyonlariyle tanır, kaç milyon insan Chopin'i yalnız cenaze törenlerinde dinlediği müziğinden tanır. Bunun için snopların Picasso ile alay etmesi yersizdir. Sadece bir güvercinle Picasso'yu tanımak, elbette imkânsızdır. Ama böyle bir güvercin yapmak için de Picasso olmak gerek.

Kimi zaman ülkü arkadaşlarının ona çat-tıkları olur. Buna çok üzülür ama, sakın sakın: «aile hayatında hır - gür hiç eksik olmaz» demekle yetinir.

Picasso, tablolarının, Birleşik Amerika müzelerinin duvarlarını süslediğini bilir. Ama, uluslararası barış kongresinin üyeleriyle Amerika'ya gitmek istediği zaman, Amerikalıların kendisine vize vermediklerini de bilir.

O başka şey de bilir : sevdiği ve inandığı bir ülkede, uzun süre ona «formalist» denildi-

ğini, tablolarının mahzenlerde durduğunu da bilir.

«Çelişme...» çok iyi, varsın öyle olsun «Picasso'nun eserlerinde çok çelişme var...» ama tarihleri hatırlayalım; Picasso ilk sergisini 1901 de açmıştı. Şimdi ise yıl 1966, bu 65 yıl içinde az mı çelişmeler oldu? Picasso, kendi çağının karmaşıklığını, heyecanını, umutsuzlunu, umudunu yansıttı. O hem yıkıyor, hem yapıyor, hem seviyor, hem nefret ediyor.

Ben yine de mutlu bir adammışım! Çünkü yaşamımda yüz yılın çehresini belirten birçok insanlara rastladım.

RUSYA'DA İHTİLÂL OLMUŞTU

Nasıl şair olduğumu anlatmıştım. Bu, bir zorunlukla olmuştu. Gazeteciliğe ise, tamamiyle bir raslantı olarak, kızdığım için başladım.

Savaş sırasında, Rusça gazeteler büyük bir gecikme ile, kimi zaman on tanesi bir arada Parise geliyordu. Bana «Rusya Sabahı» nı gönderiyorlardı. Bir gün, yine bir yığın gazete geldi. İlkın Rusya ile ilgili havadisleri okudum. Sonra da, «özel muhabirimizden» kaydıyle, Paris üzerine yazılmış bir makale gördüm. Okudum ve içerledim. Makalenin genel havası beni hiç de şaşırtmamıştı: Gerçeğin, gizlenmesi gereken bir askerlik sırrı olduğunu artık biliyordum. «Nihaî zafere kadar,» «kutsal ittifak,» «artık, fakir zengin ayırımı yok,» «cephe gerisi bir cephe gibi yaşıyor» biçiminde cümlelere öylesine alışılmıştı ki, kimse bunlara önem bile vermiyordu. Beni sinirlendiren başka şey oldu: Makalenin yazarı, Fransız subay ve erlerinin eski üniformalarının değiştiğini, Clemenceau'nun, artık «Euvre» gazetesinde yazı yazma-

dığını, uzun uzun tasvir ettiği kahvenin çoktan kapanmış olduğunu bilmiyordu. Ne diye «özel muhabirimiz» demişlerdi? Belli ki bu makale Moskova'da yazılmıştı. (Ben o zamanlar çok saftım, gazetelerin nasıl hazırlandığını henüz bilmiyordum.)

«Rotonde» ye gittim kalem - kâğıt rica ettim ve Paris yaşamını anlatmaya başladım. Gidip uyuyacağıma, bir kaç gün üstüste yazı yazdım. (Geceleri el arabasiyle yük istasyonu-na cephane taşımaya devam ediyordum.) Meğer makale yazmak pek de öyle kolay değilmiş! Sık sık şairiğe kaçıyor, uzun, duygulu, budalaca cümleler döktürüyordum. Yazdıklarımı çizdim, bu sefer de pek kuru oldu. Oturup baştan yazdım. Galiba bu iş için bir hafta uğraştım. En sonunda, yazdığım makalenin, gazetelerde yazılan makalelerden kötü olmadığı kanısına vardım. Küçük, nazik bir mektup ekliyerek, makalemi «Rusyanın Sabahı» gazetesine gönderdim. Cevap vermediler. «Özel muhabir» in, yazı işleri müdürünün arkadaşı olduğu kanısına geldim. Çocukluğumdan beri inatçı idim. Gazeteci olmak hevesinde değildim. Maksadım, sadece, «Rusya Sabahı» yazı işleri müdürüne, «özel muhabir» inin Fransa'da olmadığını, benim de, onun yazarından daha kötü yazı yazmadığımı ispat etmektir. Makalemi bir başka gazeteye göndermek gerekiyordu. Konu eskidiği için bir başka makale yazdım. Bir dostumun tavsiyesiyle adı hiç de hoşuma gitmiyen, ama daha ünlü, daha anlayışlı bir

gazete olan «Borsa Listeleri» adlı gazeteye gönderdim.

Kısa bir süre sonra gazeteden uzun bir telgraf aldım. Makalemi aldıklarını ve bastıklarını, parasını gönderdiklerini, yeni yazılarımı beklediklerini, kabilse, gazetenin özel muhabiri olarak cepheye gitmemi yazıyorlardı.

Dostlarımla, en iyi lokantalardan birinde güzel bir öğle yemeği yedik.

Olaylar hızla geliyordu. Bir sabahı. Her zamanki gibi boş «Rotonde» de oturmuş çeviri yapmakla uğraşıyordum. Birdenbire Fotinski, heyecanla elimden yakaladı. Kahveye ne zaman girdiğini farketmemiştim.

Sergey Fotinski bir ressamdı. Benden çok önce Paris'e gelmişti. Bütün ressamlar gibi resim yapıyor, bütün benliğiyle sanatına inanıyordu. Bir Fransız kıızıyla evlenmişti, ama her zaman «Bizde, Rusya'da...» diye konuşurdu. 1935 de iki hafta için Moskova'ya gitmeye karar verdi, tam iki yıl kaldı 1941 de Almanlar onu bir kampa hapsettiler. Bir rastlantı ile ölümden kurtuldu. Tam altmış yıl Pariste yaşadı. Ama her zaman «bizde, Sovyetler Birliğinde...» diye konuşurdu. Kendine göre bir Rusça konuşması vardı.)

— Haberin yok mu? diye bağırdı. Artık Çar yok!..

Söylediklerinden hiç bir şey anlamadım ama Fotinski'yi kucakladım. Gazetelerin birinci sayfasında: «Petrograd'da hükümet darbesi, İkinci Nikola, tahtını, kardeşi Mihail'e bırakmış...»

— Peki ne olmuş? dedim, Mihail'in Nikola'dan ne farkı var?

Ama Fotinski'yi hayal kırıklığına uğratmak zordu. Koşup bir başka gazete getirdi. Gazetede küçücük bir telgraf gözümüze ilişti: «Petrograd'da grevler, gösteriler.»

Fotinski : «Bu, gerçek bir ihtilâl» dedi. Onu bir daha kucakladım.

«Rotonde» in gedikli müşterileri yavaş yavaş sükün etmeye başladılar. Bizi tebrik ediyorlardı. Bu yeni Çar tutunur mu, tutunmaz mı, diye tartışanlar vardı. (Fransız sansürünün bir çok telgraflara el koyduğunu, Petrograd'da Mihail'in sözü bile edilmediğini, işçi Sovyet delegelerinin, geçici hükümetle olan ilişkilerini konuştuğunu bilmiyorduk.)

Rusyada olup bitenleri anlamak çok zordu. En ağır başlı «Temps» gazetesi bile, kadınların gıda maddelerinin düzensiz dağılışına karşı başkaldırdıklarını, gıda maddelerinin zamanında gelmeyişiinin karla ilgili olduğunu, Çar Nikola'nın Alman çevreleriyle ilişkisi bulunduğunu, Mihail'in ise, müttefiklere sempatisi olduğunu yazıyordu.

İki üç gün sonra Rus Elçiliğine gittim. Elçiliğin avlusu, heyecanlı mültecilerle tıklım tıklım dolu idi. Kalabalık, bağırıp çağırıyor, şarkı söylüyordu. Birbirini kutlamalar gırla gidiyordu. Çarlık elçisi İzvolski'nin, bir heyeti kabul ettiğini ve bütün siyasî mültecilerin yurda dönmesi için yardımda bulunmaya söz verdiğini bana anlattılar. Ama yine Elçinin söylediğine göre bu iş pek de kolay değilmiş. Alman-

lar, denizaltı savaşını şiddetlendirmişlerdi. Gemi konvoylarının, İngiliz savaş gemilerinin eşliğinde gitmesi gerekecekti. İngilizler ise hiç de aceleye gelmiyorlardı.

Koridorda, Çar'ın yerlere atılmış portresini gördüm.

Çok geçmeden, Fransadaki siyasî mültecilerin, parti parti gönderileceğini, önemli siyasî parti üyelerine tercih hakkı tanınacağını öğrendik. Siyasî mülteciler sık sık aralarında toplanıyor, durumu gözden geçiriyorlardı. Daha sonra, Rus ihtilâlinin onuruna bir miting düzenlendi.

Yol hazırlıklarına başlamıştım bile. Her gün resmî dairelerin eşiklerini aşındırıyordum. Kâh Rus konsoloslughuna kâh Fransız, kâh İngiliz polisine uğruyordum. Nihayet, bana geçici hükümet adına bir pasaport verdiler. İş vize almaya kalıyordu. Bu vize sözünü de ilk defa duymuştum. Savaştan önce vize almak diye bir şey yoktu. Nihayet öyle bir gün geldi ki, üç vizeyi almış bulunuyordum : İngiliz vizesini Norveç vizesini ve İsveç vizesini.

RUSYA YOLCULUĞU

Paristeki son gecemi hatırlıyorum. Chantale ile Seine nehri kıyısında dolaşıyorduk. Çevreme bakıyor ama hiç bir şey göremiyordum. Ben artık Paris'te değildim. Hem mutlu, hem mutsuzdum. Paris'te kötü yaşadım, ama yine de ben bu şehri seviyordum. Bir çocuk olarak buraya gelmiştim. Ama o zaman ne yapacağımı, nereye gideceğimi biliyordum. Şimdi yirmi altı yaşındayım. Pek çok şey öğrendim. Ama artık hiç bir şey anlamıyorum. Belki de yolumu şaşırdım.

Chantale beni avutuyordu: «Yine görüşelim!» dedi. İçimden ona «elveda!» demek geldi.

Fransızlar bütün duvarlara: «Dikkat, düşman sizi dinliyor!» diye yazmışlardı. Nereye gitseniz bu sözleri duyardınız. Bir seferinde Paris'ten Epern'e gidecek oldum. Gezi vesikamda beş ayrı makamın: Dışişleri Bakanlığının, Millî Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Bakanlığının, «Savaş bölgelerinde gezi bürosu»nun, «Yabancıları kontrol bürosu» nun mühürleri

vardı. Bu vesikayı elde edebilmek için beş günümü harcamıştım. Böylesine zorlukla elde ettiğim bu vesikayı, kimse, bir kez olsun sormamıştı.

İngilizler duvarlarına hiç bir şey yazmamışlardı. Pasaportumda topu topu bir İngiliz vizesi vardı. Ama uyanıklığın ne olduğunu İngilizlerde gördüm. Hayatta bir çok seferler üstümü aramışlardı. Ama hiç kimse bu konuda İngilizlerin gösterdiği ustalığı göstermemiştir. Beni soydular. Kunduralarımı bir yerlere götürdüler. Ceketimin ve pantolonlarımın bütün dikiş yerlerini dikkatle gözden geçirdiler. Hâtıra defterimi, Max Jacob'un şiirlerini aldılar. Uzun tartışmalardan sonra Chantale'in fotoğrafını geri verdiler. İngilizler bütün bunları, öylesine tatlı tatlı gülümsiyerek yapmışlardı ki, kızmak bile içimden gelmemiştir.

Uzun ve maceralı bir Norveç - İsveç yolculuğundan sonra Torniyo'ya gelmiştik. İşte Rus subayları.. Bizi pek de nazik karşılamadılar. Bir teğmen, pasaportuma baktıktan sonra öfkeli öfkeli: «Geç kaldınız, dedi. Saltanatınız sona erdi. Boşuna zahmet edip geldiniz!» Bu, 5 Temmuzda oluyordu. Petersburg olaylarından haberimiz yoktu, canım sıkıldı. Trenimiz şimdi güneye doğru gidiyordu. İstasyonlarda biriken Finlandiyalılar susuyorlardı. Helsinki'de birisi, Petersburg'da bolşeviklerin iktidarı ele geçirmek denemesinde bulunduklarını, ama başaramadıklarını söyledi. Trende, çeşitli eğilimdeki mülteciler arasında şiddetli tartışmalar oluyor, birbirlerini hapishane ile, darağacı ile kor-

kutuyorlardı.

Ben büzülmüş, oturuyordum; Paris'te herkes «kansız ihtilâl» den, özgürlükten, kardeşlikten söz etmişti. Oysa, biz daha Petersburg'a gelmeden, millet birbirini hapishane ile korkutmaya başlamıştı. Helsinki'de bir subay, ağzı kulaklarına vararak şunları söylemişti: «Kazaklar analarını bellediler. Zaten onlara böylesi gerekti. Baldırı çıplaklar!»

Koridorda, pencere başında duruyordum. Yerlerde erler yatıyor, kadınlar, kocaman çıkınlarını, kolları arasında sımsıkı tutuyorlardı. Adım atmaya imkân yoktu. Pencereden dışarı bakıyordum. Ne de çok asker vardı. Hepsinin görünüşleri yorgun, üstleri başları perişandı. Hepsi de küfredip duruyorlardı.

Niçin herkes küfrediyordu?

Bir başka istasyona geldik. Asıl sınır burası idi. Yeniden pasaportlarımızı kontrol ettiler, eşyalarımızı muayene ettiler. Yeniden küfrettiler. Subay, üstümün aranmasını emretti. Paltomun cebinde kolalı yaka ile bir ustura buldular. Subay bunları bir başka odaya götürdü; kolalı yakalara gizli şeyler yazılabileceğini söyledi. Usturadan hiç söz etmedi, ama onu da geri vermedi. Bizi pis bir binaya soktular, Petersburg'da, asker kaçağı olarak, konvoyla götürüleceğimizi, orada da askerî makamlara teslim edileceğimizi söylediler. Bu sözleri söylerken küfür etmeyi de hiç unutmuyorlardı.

Gerçekten de başımıza muhafızlar diktiler. Trenimiz biraz yol aldıktan sonra durdu. Erler, ağzına kadar dolu vagonlara saldırmışlar-

dı. Birisi, Çar'ın muhafızlarının sevkedilmekte olduğunu söyledi. Erler, alabildiğine küfür etmeye başladılar. Erlerden biri bana dönerek: «Seni kurşuna dizecekler, görürsün! Bu şampanya içmeye benzemez» dedi. Bir subay beni göstererek: «Şu fötr şapkalıyı görüyor musunuz, bu da «mühürlü vagon» (1) la gelenlerden biri. İyi ki çabuk enseledik..»

Tren hareket etti, ama hemen bir makasçı kulübesi yanında yine durdu. Küçük bir kız çocuğu, bir kaz sürüsünü güdüyordu. Seyrek saçlarına bir kordelâ bağlanmıştı. Kız bana baktı. Ben gülümsedim, buna bir karşılık olarak onun yüzünde de utangaç bir gülümseme dolaştı. Hemen yüreğimde bir hafiflik duydum.

Sürüsünü kaybetmiş bir kuzuya dönmüştüm. Rusyadan ayrıldığım zaman on sekizinde bile değildim. Şimdi okula yeni girmiş bir ilkokul öğrencisine dönmüştüm. Hiç bir şey anlamıyor, hiç bir şey bilmiyordum. Ne oluyordu? Önüme gelene soruyordum. Karşılık olarak; «kimsenin bir şey bildiği yok..» diyorlardı. Rusyanın ödevlerinden, Batının çürümüşlüğünden, Dostoyevski'den uzun konuşma kapıları açmak denemesinde bulundum. Ama insanlar başka şeylerle uğraşıyorlardı, konuşmuyor, yalnız küfür ediyorlardı; kimi bolşeviklere, kimi Kerenski'ye, kimi de ihtilâle küfür ediyordu.

(1) O devirde, Çarlık düzeni tarafları, bolşeviklerin, Almanlar tarafından «mühürlü vagonlar» içinde memlekete sokulduğunu iddia ediyorlardı.

(H. A. Ediz)

Petersburg'un Finlandiya garında bizi, gözlüklü, yaşlı bir menşevik kadın karşıladı. Bana: «Arkamdan geliniz» dedi. Peşimde bir nöbetçi olduğunu söyledim. Kadın, peşimdeki nöbetçiye küfür etmeye başladı, nöbetçi de ona küfür etti. Kadın ere dönüp: «Sen er değil, çapulcusun!» dedi. Gerçekten de erin elinde kocaman bir kesekâğıdı vardı. Ben durmuş, şaşkın şaşkın bu manzarayı seyrediyordum. Menşevik kadın bizi bir yurda götürdü. Burası sıkışık ve karanlık bir yerdi.

Bütün siyasî mültecilere olduğu gibi bana da bir «askerlik erteleme vesikası» verdiler. Yazı yazdığım gazete idarehanesine uğradım. Birikmiş yazı parlarımı aldım, hemen kendime bir pansiyon kiraladım. Ondan sonra da şehri dolaşmaya çıktım. Çinizelli sirkinde düzenlenen bir mitinge gittim. Büyük bir kalabalık toplanmıştı. Konuşmaların halkı bıktırdığı hemen göze çarpıyordu. İlk ayların heyecanı, her halde, sönmüş olacaktı. Önüne gelen çıkıp konuşuyordu. Kır saçlı bir kadın, ihtilâli Esperanto'nun kurtaracağını söyledi. Sonra bir anarşist çıkıp konuştu. Hemen hükümeti kaldırmak gerektiğinden söz etti. Herkes ona bağırıp çağırmaya başladı. O da ıslık çalarak karşılık verdi. Onu yaka paça dışarı attılar. Şık giyinmiş bir delikanlı, Rusyayı Kayser'e vermemeleri için yalvarmaya başladı. Mitinge gelmiş olan erlerden iki kişi hemen onun üzerine çullandılar: «Köpoğlusu, sen hiç siperlerde kaldın mı?» diye bağırıyorlardı.

Katya'nın, kocasıyla ve kızım İrina ile

Petersburg'da bulunduğunu öğrendim. Katya, adımı bile anmak istemiyen babasının yanında oturuyordu. Bütün günahlarımdan başka, Yahudi olmam da ayrı bir suçtu. Kızım İrina o sıralarda altı yaşlarında idi. Katya, babasından gizli olarak kızı bana getirdi.

Ortalıkta çeşitli söylentiler dolaşıyordu. Kimisi, çok yakında Kornilov'un iş başına geçeceğini, kimisi de, bolşeviklerin iktidarı ellerine alacaklarını söylüyordu. Ben hiç bir şey anlamıyordum. Mosko'ya gitmeye karar verdim.

İşte yine bildiğim yerlerdeyim, Ostojenka'dayım. Bütün sokakları, bütün tabelâları tanıyordum. Şehir önceleri bana daha sâkin göründü. Ama bu, dış görünüştü. Burada da kimse bir şey bilmiyordu. Eski tanıdıklarımı bulmayı denedim. Aradan sekiz yıl geçmişti, bu az bir şey değildi. 1907 yılında toplantılarımıza gelen bir okul arkadaşım, şimdi dumanı üstünde bir avukat olmuştu. Kendimi tanıttığım zaman bağırmaya başladı: «Yaptığınızı beğenirsiniz mi? Paris'te kalsaydın daha iyi ederdin. Hiç değilse orada sokaklarda ateş etmiyorlar..» Okul arkadaşlarımdan Lüsyâ adlı bir kız vardı, Lermontov'un şiirlerine bayılırdı. Şimdi, şişman, bıyıklı kocaman bir kadın olmuştu. Bana bol bol çay ikram etti, ama şikâyetleriyle de kafamı şişirdi: Ortalıkta şeker yokmuş, hizmetçi çok küstahlaşmış, geceleri sokağa çıkmak çok tehlikeli imiş.

Tverskaya caddesinde, kırmızı kadife kol-

Erenburg — F : 9

tuklu bir pastahane vardı. «Bom» adını taşıyan bu pastahaneye yazarlar geliyordu. Aleksey Tolstoy bana, kılığım la, Meksikalı haydutlara benzediğimi söyledi.

Bir gün Arbat meydanındaki kahvelerden birine gittim. Kalem kâğıt çıkarıp bir şeyler yazmaya başladım. Garson kızlardan biri, yanıma yaklaştı, öfkeyle önümdeki boş çay bardağını alarak : «Burası üniversite değil!» dedi. Rus gelenek ve göreneklerini unutmuştum. Çoğu zaman gülünç durumlara düşüyordum. Galiba da bu yüzden, memleketimde olup bitenleri bir türlü anlıyamıyordum. Aleksey Tolstoy da en az benim kadar şaşkındı.

Bütün bunları yazmaktan maksadım, 1917 1918 yıllarındaki ruh halimi anlatmak içindir.

Moskova, üçüncü kampananın çalmasını bekliyerek, bir garda yaşıyor gibi idi. Asker kaçaklarını yakalamak için baskınlar düzenleniyordu. Her yerde, hepsinden de çok, tıklım tıklım olan tramvaylarda küfür ediliyordu. «Mertopol» gazinosunda liberaller, Fransız şampanyası içiyor, hesaplarını, bozdurulmamış büyük «Kerenski» paralarıyla görüyorlardı. Bir alışkanlık olarak Rusya'yı kurtarmak gerektiğinden söz ediyorlar, belki de kendilerini kurtarmak istiyorlardı, ama artık hiç bir şeye inanmıyorlardı.

Annem Yalta'da idi. Uzun ayrılık yıllarımdan sonra onu görmek istedim. Zorlukla bilet satın alarak trene bindim. Annemi çok ihtiyarlamış buldum.

VLADİMİR MAYAKOVSKI

Beni Mayakovski ile kimin tanıştığını hatırlamıyorum. İlkin bir kahvede oturduk, sinemadan söz ettik. Sonra beni alıp, Petrovka yakınlarında, Saltikov sokağındaki San Remo adlı, möbleli pansiyonuna götürdü. Bundan kısa bir süre önce «Böğürmek kadar Sade» adlı kitabını okumuştum. Onu tıpatıp, hayalimde canlandırdığım gibi buldum : Kâh mahzun, kâh sert bakışlı, kalın sesli, geniş çeneli, iri yarı, sallapati, her an döğüşmeğe hazır, atletle şair, Tanrıya dua ederek başaşağı yürüyen ortaçağ hokkabazı ile, barışmaz İkon savaşçısı karışımı bir adam.

Pansiyona giderken, Mayakovski, François Villon'un, Darağacını beklerken yazdığı kitabeyi mırıldanıyordu :

**Ben François, neden hoşnut değilim.
Ne yazık ki, caniyi ölüm bekliyor,
Bu poponun kaç kilo geldiğini
Yakında boynun anlıyacak.**

Odasına girer girmez : «Şimdi size bir şiir okuyacağım» dedi. Ben bir sandalyeye oturdum o ayakta duruyordu. Kısa bir süre önce bitirmiş olduğu «kişi» adlı şiirini okudu. Oda küçüktü. Benden başka kimse de yoktu. Ama o, tıpkı Tiyatro Meydanında bir kalabalığa şiir okuyormuş gibi şiirini okudu. İğrenç duvar kâğıtlarına bakıyor ve gülümsüyordum. Gerçekten de çizme konçları harp çalgıları oluvermişti.

Mayakovski beni şaşırtmıştı : Şiirle ihtilâl, alt üst olmuş Moskova caddeleriyle «Ronde» in herzamanki müşterilerinin hayal ettiği yeni sanat, onda sarmaş dolaş olmuştu. Hattâ doğru yolu bulmamda bana yardımcı dokunabileceği kanısına bile kapılmışımdı. Ama, başka türlü oldu : Mayakovski benim için şiirde de, yüzyılın yaşamında da büyük bir olaydı. Ama, doğrudan doğruya üzerimde hiçbir etkisi olmadı. Hem bana yakın, aynı zamanda benden alabildiğine uzak kalmakta devam etti.

Bu belki dehanın bir özelliği idi, belki de Mayakovski'nin karakterinin bir özelliği. Mayakovski, şairlerin «çeşitli» olmaları gerektiğini söylerdi. Kendisi «Sol sanat cephesi Lef», «Yeni sol sanat cephesi - Yeni Lef» ve «İnkılâpçı sanat cephesi - Ref» gibi edebiyat kuruluşlarının yaratıcısı idi. Bir çoklarını çekmek, birleştirmek istiyordu. Ama çevresinde yalnız müridleriyle, kimi zaman izinden yürüyenler vardı. Moskova yakınlarındaki bir yazlıkta güneşle nasıl konuştuğunu anlatmıştı. Kendisi, çevresinde uydular dolaşan bir güneşti.

Onunla 1918 ve 1920 yıllarında Moskova'da; 1922 yılında Berlin'de, Paris'te, Moskova'da, sonra yine Paris'te görüşmüştüm. Kendisiyle son defa 1929 yılında, yani ölümünden bir yıl önce görüştüm. Kimi görüşmelerimiz şöyle ayaküstü, kimi görüşmelerimiz de uzunca olmuştü.

Mayakovski'yi nasıl anladığımı anlatmak isterim. Bu anlayışımın bir yanlı, öznel (sübjektif) olacağını biliyorum. Ama, bir çağdaşın tanıklığı başka türlü olabilir mi?. Çok çeşitli, kimi zaman çelişmeli hikâyelerden bir adamın portresini çizmek daha kolaydır. Felâket şu ki, çeşitli efsanelerin korkunç bir yıkıcısı olan Mayakovski, anlatılamıyacak bir hızla bir efsane kahramanı oluverdi. Sanki onun için, aslında olduğu gibi olmamak bir alın yazısı idi. Gör-gü tanıklarının anılarında anlattıkları gaddarca şakalar var; okul kitaplarının sayfaları var. Nihayet heykel var. Çocuklar «iyi» şiirinden parçalar ezberliyor. Trolleybüste ev kadını telâşlı telâşlı soruyor: «Siz Mayakovski Meydanında mı ineceksiniz?» Böyle bir kişiden söz etmek zor.

Mayakovski, bin dokuz yüz otuz (1) yılı ortalarına kadar şiddetli tartışmaların konusu olan bir kişi idi. Sovyet yazarlarının birinci kongresinde, biri onun adını söyleyince, kimi-

(1) Mayakovski, 14 Nisan 1930 tarihinde, odasında tabanca ile kendisini öldürmüştür.

(H. A. Ediz.)

leri delice alkışlardı, kimileri de susardı. Ben o zamanlar «İzvestiya» gazetesinde şunu yazmıştım : «Biz Mayakovski'yi birileri onu putlaştırmak istedikleri için alkışlamadık. Biz onu, Mayakovski adı, bizim için bütün edebiyat basma kalıpçılığından el çekme anlamına geldiği için alkışladık.» Bir yıl sonra Mayakovski'yi gerçekten de putlaştırmağa başlayacaklarına herkesten az ben inanıyordum. Cenazesinde bulunmadım. Dostları, tabutunun ona çok kısa geldiğini söylediler. Bana öyle geliyor ki, ölmünden sonraki şöhreti de Mayakovski'ye çok kısa ve en önemlisi çok dar gelmiştir.

Ben herşeyden önce insandan söz etmek istiyordum. O asla «tek parça» değildi. Güçlü iradesiyle, zaman zaman çelişmeli duygular yumağıyla, büyük, karmaşık bir kişi idi.

Anna Zegers'in romanlarından biri «Ölümler Genç Kahr» adını taşır. Hemen her zaman, daha sonraki izlenimlerimiz, ilk izlenimlerimizi gölgeler. Ben bu kitabımda genç Aleksey Tolstoy'u anlatmağa çalıştım. Karşılaştığım ilk yazarlardan biri o idi. Ama, onu düşünürken, sık sık, hep son yıllarda gördüğüm, bilinen haliyle : gürültülü kahkahalarıyla, yorgun gözleriyle, şişman vücudiyle gözlerimin önüne geliyordu. İşte Mayakovski'nin yanı başındaki Fadeyev'in resmine bakıyorum. Genç, hülyalı, yumuşak bakışlı bir delikanlı. Fadeyev'i bu haliyle hatırlamak bana çok zor geliyor: Hep iradeli, kimi zaman soğuk bakışlar görüyorum. Mayakovski ise hafızamda genç olarak kaldı.

Mayakovski, ömrünün sonuna kadar, ilk

gençliğinin kimi çizgilerini, daha doğrusu kimi alışkanlıklarını korudu. Eleştirmeciler onun «Fütürist Çağı» üzerinde durmağı sevmezler. Oysa, onun ilk şiirleri bilinmeden, şiirleri anlaşılamaz. Ama ben şimdi şiirden değil, insandan söz ediyorum. Hiç şüphe yok ki Mayakovski yalnız sarı gömleğinden değil, gençlik çağlarında yazdığı fütürist bildirilerinin dövizlerinden de çabuk vaz geçti. Bununla birlikte, «toplum zevkini tokatlama» nın ona aşıladığı o ruh, yazılı sorulara cevap verirken alay etmek gibi haller, onda yine kaldı.

1917 1918 yılı kışında «Şairler Kahvesi» ni hatırlıyorum. Kahve, Nastasyinski sokağında bulunuyordu. Burası, kendine özgü bir yerdi. Duvarlar, müşterilere çok tuhaf gelen acayip birtakım tablolarla ve bunlardan az tuhaf olmayan birtakım yazılarla süslü idi.

«Çocukların nasıl öldüğünü seyretmeği severim.»

Mayakovski'nin, inkilâptan önce yazdığı ilk şiirlerinden birinin bu mısraı, «şairler kahvesi» ne gelenleri şoke etmek için duvara yazılmıştı. «Şairler Kahvesi,» «Rotonde» ye hiç benzemiyordu. Burada kimse sanattan söz etmez, tartışmaz, acı çekmezdi. Aktörlerle seyirciler bulunurdu. Kahvenin müşterileri, o zamanın deyimile «henüz kafaları kesilmemiş burjuvalar,» karaborsacılar, edebiyatçılar ve kendilerine eğlence arayan orta halktı. Mayakovski'nin onları eğlendirebileceği şüpheli idi: çünkü onun şiirlerinden çoğunu anlamıyorlardı. Ama, bu tuhaf şiirlerle Tverskaya caddesinde

dolaşmakta olan deniz erleri arasında sıkı bir ilinti bulunduğunu hissediyorlardı. Mayakovski'nin burjuvalar üzerine yazdığı, sonunda ananas bulunan şarkıyı herkes anlıyordu. Nastasyinski sokağında ananas yoktu, ama, bayağı domuz eti, birçoklarının boğazında takılıp kalıyordu. Müşterileri başka şeyler eğlendiriyordu. Meselâ, sahneye, iyice pudralanmış olarak, elinde saplı gözlükle, David Burlük çıkar ve

«Gebe erkekleri severim»

diye okurdu. Goltssmit de halkı canlandırırıldı. Afişlerde ondan «Hayat fütüristi» diye söz edilirdi. Ama o şiir yazmaz, başındaki iki bukleyi yaldıza bular, olagan üstü güciyle dikkati çeker, tahtaları kırar, rezalet çıkaranları kahveden atardı. Bu «Hayat Fütüristi» günün birinde Tiyatro Meydanına kendi heykelini dikmeğe karar verdi. Heykel alçıdandı, pek de öyle büyük değildi, hiçbir fütürist yanı da yoktu. Goltssimit, çırcıplak duruyordu. Gelip geçenler buna fena halde sinirleniyorlar, ama bu esrarlı anıta dokunmak cesaretini gösteremiyorlardı. Sonunda heykeli yine de kırdılar.

Bütün bunlar uzak bir geçmiş oldu. İki yıl önce Moskova'ya Amerikalı turistler geldi: David Burlük ve karısı. Burlük Amerika'da resim yapıyor, iyi para kazanıyordu. Saygıdeğer, akli başında bir kişi olmuştu. Ne saplı gözlük, ne de «Gebe erkek» kalmıştı. Şimdi bana fütürizm, eski Yunanistandan daha eski görünüyor. Ama, çok erken ölen Mayakovski için fütürizm canlı değilse bile yakın olarak kalmıştı.

«Şairler Kahvesi» ne Lunaçarski'nin (1) de geldiği bir geceyi hatırlıyorum. Alçak gönüllülükle arka iskemlelerden birine oturmuş, dinliyordu. Mayakovski, onun da kalkıp bir konuşma yapmasını teklif etti. Lunaçarski istemedi. Mayakovski : «Şiirlerim için bana söylediklerinizi burada tekrarlayınız!» diye directti. Lunaçarski konuşmak zorunda kaldı : Mayakovski'nin yeteneklerini övdü, ama fütürizmi yerdı ve kişi oğlunun biraz alçak gönüllü olması gerektiğinden söz etti. Bunun üzerine Mayakovski, çok yakında şurada, «Şairler kahvesi»nde heykeli dikileceğini söyledi. Mayakovski, yalnız birkaç metre yanılmıştı. Gerçekten de heykel, Nastasyinski sokağından biraz ötede dikilmişti.

Alçak gönüllülüktan uzaklık? Kendine güven? Mayakovski'nin çağdaşlarından çoğu, sık sık bu çeşit sorunlar ortaya atmışlardır. Meselâ, Mayakovski, şairlik çalışmalarının on ikinci yıl dönümünü kutladı. Bir çok sefer de kendisine en büyük şair dedi. Bunun, kendisi sağ iken kabulünü istedi. Bu, o çağ ile, Bal-mont'un yakındığı «put» ların devrilmesi ile, her yola başvurarak dikkati sanata çekmek isteği ile bağlı idi.

«Çocukların nasıl öldüğünü seyretmeği se-verim.»

Oysa Mayakovski, bir atın kırbaçlanması-

(1) Devrin Millî Eğitim Bakanlarından, yazarlarından ve çok kültürlü kişilerinden biri.
(H. A. Ediz.)

nı görmeğe katlanamazdı. Birgün tanıdıklarım-
dan biri, kahvede çakı ile parmağını kesmişti.
Mayakovski hemen başını çevirdi. Kendine gü-
veni?.. evet, hiç şüphe yok ki o, kendisini eleş-
tirenlere çok sert cevaplar verir, edebiyat ala-
nındaki rakiplerine hakaret ederdi. Şöyle bir
karşılıklı konuşmayı hatırlıyorum Puslada
şunlar yazılı idi «Şiirleriniz insanı ısıtmıyor,
heyecanlandırmıyor (dalgalandırmıyor), sar-
mıyor.» Mayakovski'nin karşılığı da şu olu-
yor: «Ben soba değilim, ben deniz değilim, ben
çorap değilim.» Bunu herkes biliyor. Ama ben
bir başka şey biliyorum.

Paris'te «Voltaire» kahvesinde düzenlenen
bir Mayakovski gecesini hatırlıyorum. O gece
L. N. Seyfulina da vardı. 1927 yılı baharı idi.
Salonda bulunanlardan biri: «Şimdi de eski
şiirlerinizden birini okuyunuz!» diye bağırdı.
Mayakovski, her zamanki gibi alay etti. Şiir
gecesi sona erdiği zaman, Saint Michel bul-
varı yakınlarındaki gece lokallerinden birine
gittik : Aramızda Mayakovski, Seyfulina, E.
Ü. Triolet ve daha başkaları da bulunuyordu.
Müzik vardı. Birileri dans etti. Mayakovski,
kâh şiir gecesinde bulunan şair Grigori İva-
nov'un taklidini yaparak şaka ediyor, kâh asık
bir suratla çevresini süzerek uzun süre hiç ko-
nuşmadan, kafeste bir arslan gibi oturuyordu.
Ertesi sabah erken erken ona uğramam için
sözleştik. Her zaman kaldığı «Histoïr» otelinin
küçük odasında yatak hiç bozulmamıştı.
Mayakovski o gece yatağına girmemişti. Asık
bir suratla beni karşıladı, selâm bile vermeden

hemen sordu: «Siz de benim, eskiden daha iyi şiir yazdığım kanısında mısınız?» Onun hiçbir zaman kendine güveni yoktu, kesin olarak yerleşmiş yapmacık tavırlar onu aldatıyordu. Bana öyle geliyor ki bu tavırları, onun karakterinden çok aklının eseri idi. Ona yaraşan romantizm idi. Ama o, romantizmden utanıyor, kendisini çekip koparıyordu: «Deniz karşısında kim filozofluk etmez?» (Yaşamı üzerine olan acı düşüncelerden sonra) ve hemen arkasından alaycı «Su» şiiri geliyor. «Şiir nasıl yapılır» makalesinde herşey mantığa uygun ve kolaydır. Aslında ise Mayakovski, her zaman yaratıcılıkla bağlı olan acıları çok iyi biliyordu. Önceden hazırlanmış (ısmarlama) kafiyelerden uzun uzun söz ederdi. Onda, «Önceden hazırlanmış,» söylemesini sevmediği, başka şeyler de vardı: İç üzüntüleri. Ölümünden önceki bir şiirinde «Aşk kayığının hayata çarparak parçalandığını» yazmıştı. Bu, birçok seferler alay ettiği romantizme verilmiş bir haraçtı. Aslında onun yaşamı şiire çarparak parçalanmıştı. Kendinden sonra gelecek kuşaklara seslenirken, çağdaşlarına söylemek istemediği şeyleri söylemişti:

Ama ben

Kendimi,

Kendi öz şarkımın

gırtlığına basarak

tutuyorum.

Çok sağlam yapılı, sağlıklı, neşeli görünürdü. Oysa zaman zaman çekilmiyecek kadar asık suratlı olurdu. Üstelik hastalık derecesin-

de evhamlı idi: Cebinde her zaman bir sabunluk taşırdı. Nedense, vücutce beğenmediği bir kişinin elini sıkmak zorunda kalınca, hemen koşar, ellerini dikkatle yıkardı. Paris kahvelerinde sıcak kahveyi, buzlu içkiler için kullanılan kamışla içerdi. Bunu ağzı yanmasın diye değil, dudakları fincana değmesin diye yapardı. Kör inançlarla alay eder, ama her zaman, fala bakmağa, yazı mı tura mı, tek mi, çift mi oynamağa bayılırdı. Paris kahvelerinde otomatik ruletler vardı. Kırmızı, yeşil, ya da sarı renge beş su koyardın. Kazanırsan, içtiğin kahvenin, ya da biranın parasını ödemek için bir jeton düşerdi. Mayakovski saatlerce bu otomatik ruletlerin başında vakit geçirirdi. Paris'ten giderken Elza Yuryevna'ya yüzlerce jeton bıraktı. Onun için önemli olanı jetonlar değil, hangi rengin kazanacağını tahmin etmektir. Tabancasının topuzunda da bir mermi bırakmıştı — tek ya da çift..

Kadınlarla konuşurken sesi değişirdi. Her zamanki sert, kesin sesi yumuşacık bir hal alırdı.

Viktor Şklovski'nin kitabında şu satırları okudum : «Mayakovski Avrupaya gitti. Orada bir kadın vardı, bir aşk olabilirdi. Bana anlattıklarına göre, bunlar öylesine birbirlerine benziyor, öylesine birbirlerine yaraşıyorlarmış ki, kahvedekiler onları görünce anlayışla gülümseyiyorlarmış.» Geçenlerde Mayakovski'nin, Şklovski'nin sözünü ettiği T. A. Yakovleva'ya ithaf edilmiş bir şiiri yayımlandı. Bende de, Mayakovski'nin, 'Tata' (T. A. Yakovleva) ya

armağan ettiği, ama onun gereksiz diye attığı «**Tahta kurusu**» (1) piyesinin el yazması var. Hayır, onun gibi uzun boylu, güzel olmasına rağmen Yakovleva, Mayakovski'ye benzemiyordu. Mayakovski'nin haklı olarak «dedikodu» diye adlandırdığı şeyden söz etmiyeceğim. Ben (Şairin yaşamında asla en önemli bir yer tutmayan) bu olaydan, yalnız, yaşayan Mayakovski'nin, tunçtan heykeline hiç de benzediğini göstermek için söz ettim.

Mayakovski on sekiz yaşında iken bir resim okuluna girdi. Resim sanatçısı olmak istiyordu. Dünyanın tablo halindeki hayalini şiirde de korudu. Onun tipleri uydurma değil, görgüye dayanıyordu. Resmi severdi, onu duyardı. Resim sanatçılarının ortamını da severdi. Dünyayı duymaktan çok görürdü. (Kulağına bir filin bastığını şaka yollu söylerdi.)

Mayakovski üzerine, yurt dışında yazılmış bazı makaleler okumak fırsatını buldum. Bu makalelerin yazarları, inkilâbın Mayakovski'yi mahvettiğini isbata çalışıyorlardı. Büyük saçmalar uydurmak zordur : İnkilâp olmasaydı Mayakovski olmazdı. 1918 yılında, haklı olarak bana «korkmuş aydıncık» demişti. Olup bitenleri anlamam için bana iki yıl gerekmişti. Mayakovski ise inkilâbı hemen kavramış ve kabul etmişti. Sosyalist toplum kuruluşu onu yalnız çekmemiş, yutmuştu.

(1) «**Tahta Kurusu**» Mayakovski'nin bir piyesidir. (H. A. Ediz.)

Onunla inkilâp arasında hiçbir zaman bir anlaşmazlık olmamıştır. Bu, sosyalizmle mücadele için hiç bir şeyden iğrenmiyen kişilerin uydurmasıdır. Mayakovski'nin dramı, ihtilâlle şiir arasında bir uyumsuzlukta değil, Lef (Sol kanat cephesi) cilerin sanata olan davranışlarındadır.

Mayakovski, Frenand Léger'i severdi. Sanatın toplumdaki rolünü anlamada, aralarında ortaklaşa birşeyler vardı. Léger, makinelerle, şehircilikle ilgilenir, günlük yaşamda sanat ister, müzelere gitmezdi. Kendi tablolarını çizdi ve benim görüşüme göre, bizim Van Gogh'a, ya da Picasso'ya olan sevgimizi asla baltalamayan, ama herhalde yeni zamanla bağlı, güzel dekoratif bir resim meydana getirdi. Mayakovski uzun yıllar süresince yalnız bildirilerinde ya da makalelerinde şiirle savaştı. Şiirle şiiri yok etmek istedi. «Lef» de «sözüm ona şairlere,» «sözüm ona resim sanatçılarına,» «sözüm ona rejisörlere» bir seslenişle sanatın idam kararı yayımlandı. Resim sanatçılarına tablolar yerine, makine, tekstil, ev eşyası estetiğiyle uğraşmaları, rejisörlere halk bayramları ve gösteriler meydana getirmeleri, şairlere ise, şiiri bırakıp gazeteler, afişler, reklâmlar için yazı hazırlamaları öğütlendi.

Şiirden ayrılmak kolay olmadı. Mayakovski güçlü ve cesur bir kişi idi. Zaman zaman yine de programından ayrıldı. 1923 yılında «Lef» henüz daha şiiri inkâr ederken, Mayakovski «Onun üzerine» şiirini yazdı. Yakınları bile bunu anlamadı. Mayakovski'nin müttefikleri de,

edebiyattaki düşmanları da esere saldırdılar. Ama, Mayakovski bu eseriyle Rus şiirini zenginleştirdi.

Zamanla, Mayakovski'nin eski sanatı inkâr edışı zayıfladı. 1928 yılı sonlarında «Yeni Lef,» Mayakovski'nin, herkesin içinde «Rembrandt'ı bağışlıyorum» dediğini yazdı. Bir kez daha hatırlatayım : Mayakovski genç öldü. Yaşadı, düşündü, duydu, ama plânlı olarak yazmadı — her şeyden önce bir şairdi. Ülkemizin elektrikleşmesi, henüz bir tasarı halinde olduğu sıralarda, karanlık Tiyatro Meydanında karla örtülü lâmbaların soluk yandığı o uzak yıllarda, Amerika'nın yeni endüstriyel güzelliğinden nasıl bir hayranlıkla söz ettiğini hatırlıyorum. Amerika'dan döndüğü sıralarda ona rastlamıştım. Evet ,elbet Brooklyn köprüsü güzeldi, orada pek çok makine vardı. Ama, yine orada, ne yabanilikler, ne insanlığa aykırı şeyler vardı! Küfrediyor, Normandiya'da küçük bahçeleri görünce ne kadar sevindiğini anlatıyordu. «Lef» in programından, her evi eskinin bir kırıntısı olan Paris'in inkârı da, çok yeni sanayi Amerikasının övgüsü de çıkıyordu. Ama Mayakovski Amerika'ya lânet ediyor ve duygulu görünmekten utanmadan Paris'e olan sevgisini ilân ediyordu. Bu çelişme nereden geliyordu? Evet, «Lef», birkaç yıl yaşayan bir dergi idi. Mayakovski, ise büyük bir şairdi. Şiirlerinde Puşkin'in hayranlariyle, Louvre'un ziyaretçileriyle alay ediyordu, oysa, «Oneğin» in kıtalarına, eski resme hayranlık duyuyordu.

Ekim ihtilâlinin, tarihin akışını değiştirdiğini hemen anlamıştı, ama, geleceğin ayrıntılarını şarta bağlı olarak : tuval üzerinde değil, afiş üzerinde görüyordu.

Mayakovski yalnız şu ya da bu eleştirmeci ile, duygulu romanların yazarlarıyla değil, kendi kendisiyle de savaşıyordu. Bir şiirinde şöyle yazmıştı :

Yurdumun beni anlamasını istiyorum,

Ama anlamazlarsa—

elden ne gelir?

Kendi yurdumdâ

Bir kenara çekilirim

Eğri yağmur tanelerinin

Geçişi gibi.

Aşırı derecede duygulu bulduğu için bu satırları çizmişti. Ama yurdu onu anladı, onun çıkarıp attığı çok güzel şiirleri de anladı. Mayakovski'nin niçin canına kıydığı sorunu üzerinde çok durulmuştur. Kâh, edebiyat çalışmalarıyla ilgili serginin başarısızlığa uğramasından, kâh Rapp'cılarının (Rusya Proleter yazarları Birliği) saldırılarından, kâh gönül işinden söz edilmiştir. Tahminlerde bulunmak hoşuma gitmez: bildiğim bir kişinin hayatına, bir romanın plânına girdikleri gibi, giremem. Yalnız bir şey söylemek isterim : insanlar şairin aşırı derecede duygulu olduğunu sık sık unutuyorlar.. Zaten o bundan ötürü şairdir. Mayakovski kendisine «Öküz,» şiirlerine de «Su aygırı» derdi. Toplantılardan birinde de, derisinin, hiçbir kursunun işlemediği «Fil derisi» olduğunu söylemişti. Gerçekte ise o, şu bildiğimiz bas-

bayağı insan derisinden yoksun olarak yaşıyordu.

Hristiyan efsanelerine göre İsa'ya iman eden bir puta tapan, Tanrı ve Tanrıçelerin heykellerini kırmağa başlamış. Heykeller çok güzelmış, ama bizim mürit, içindeki güzellik duygusunu da yenmeği başarmış. Mayakovski yalnız geçmişin güzelliğini değil, kendisini de mahvediyordu. Onun yiğitçe davranışının büyüklüğü bundadır, onun trajedisinin anahtarı da bundadır.

Petersburg'da, Andrey Levinson adlı bir edebiyatçı vardı. Bale uzmanı olarak sayılırdı. 1918 yılında «Sanat Yaşamı» Dergisinde Mayakovski'ye karşı bir taşlama yayımladı. O zamanlar, hem birçok sanatçı, hem Lunaçarski kendisine karşılık vermişlerdi. Andrey Levinson Paris'e gitti. Mayakovski'nin trajik ölüm haberi gelince, «Nouvelle Litteraire» gazetesinde iğrenç bir iftira yazısı yayımladı. Gazeteye gönderilmek üzere, birkaç Fransız yazarı ile birlikte, hoşnutsuzluğumuzu belirten bir mektup hazırladık.

Mektubun altında, her eğilimden kalburüstü Fransız yazarlarının imzası vardı. Mektubu imzalamaktan kaçınan hiçbir yazar hatırlamıyorum. Mektubu, gazetenin yazı işleri müdürü Maurice Martin du Gard'a götürdüm. (Bu, hiç tanınmıyan ve büyük yazar Roger Martin du Gard'a hiç benzemiyen bir edebiyatçı idi.) Yazı işleri Müdürü, çok sert yazılmış

olan mektubu büyük bir serinkanlılıkla okudu ve: «Küçük bir değişiklik yapmanızı rica edeceğim» dedi. Kendisine, yazdığımız mektubun asla yumuşatılamıyacağı karşılığını verdim. «Ben zaten sizden bunu rica etmiyorum, dedi. Mektuptaki: «edebi gazetenin böyle birşey...» cümlesine iki kelimecik eklemenizi rica ediyorum «En büyük edebi gazetenin...» Tokat yemeğe razı oluyordu, ama suratının büyük olduğunu, belirtmemizi rica ediyordu. Herhalde Mayakovski bunun için güzel birşey yazardı.

Mayakovski'nin dünyada olaganüstü bir alın yazısı var. Daha geçenlerde Kara Afrika'nın yazarları bana ondan söz ettiler. Demek ki Mayakovski'nin adı oralara kadar gitmişti. O dünyayı dolaşıyor, hiç şüphe yok ki bir şiirin başka dile çevrilmesi zorluklarla doludur. Hem Mayakovski'nin, geleceğin şiir biçimi dediği biçimin birçok yanları, geçmişin şiir biçimi oldu artık. Ama, bir insan ve bir şair olarak o hâlâ gençtir. Ne Aragon, ne Pablo Neruda, ne Eluard, ne de Nezval, hiçbir zaman «Mayakovski'nin etkisi altında» şiir yazmamışlardır. Ama bunların hepsi de birçok şeylerini Mayakovski'ye borçludurlar. Mayakovski onlara yeni biçimde şiir yazmayı değil, ama, seçmek cesaretini öğretti.

Mayakovski'nin bana, birçok şeyleri anlamada yardımcı dokunabilirdi, demiştim. Geceleyin yaptığımız bir konuşmamızı hatırlıyorum. Bu, 1918 yılı şubatında, ya da Martında olmuştu. Birlikte «Şairler Kahvesi»nden çıkmıştık. Mayakovski bana, Paris üzerine, Picasso üye-

rine, Apollinaire üzerine sorular soruyordu. Sonra, Pugaçev üzerine yazdığım şiirleri beğendiğini söyledi: «Sevinmeniz gerekirdi, siz ise sızlanıyorsunuz... Hiç de iyi değil!» dedi. Düşüncelerini seve seve kabul ettim : «Tabii iyi değil» dedim. Politik bakımdan o haklı idi, ber-
bunu pek çabuk anladım. Ama biz her zaman ayrı ayrı düşünüyor, ayrı ayrı duyuyorduk. 1922 yılında «Jurenito» yu beğendiğini bana söyledi : «Siz birçok şeyleri başkalarından çok daha iyi anlamışsınız!» dedi. Ben güldüm: «Bence, ben halâ henüz hiçbir şey anlamıyorum...» diye cevap verdim. Biz sık sık birbirimize raslardık ama, bir kere olsun buluşmadık.

Mayakovski üzerine düşündüm ve düşünüyorum. Kimi zaman onunla tartışıyorum ama, her zaman onun şairce yiğitliklerine hayranlık duyuyorum. Heykeline bakmıyorum, heykeli yerinde duruyor, ama Mayakovski yürüyor, «önceden hazırlanmış» yeni kafiyelerle değil, yeni düşüncelerle, yeni duygularla, hem Moskova'nın yeni mahallelerinde, hem eski Paris'te, hem gezegenimizin her yerinde yürüyor.

SERGEY YESENİN

Çok soğuk bir kış günü, Yesenin'e, Tverskaya caddesinde rastladım. Halis bir kahve içmek için «Kislovka» adını taktığı esrarlı bir yere gitmemizi teklif etti.

Bize kapıyı açan kadın, sevinçli bir eda ile : «Ah Sergey Aleksandroviç, diye bağırdı, sizi dört gözle bekliyordum..» Komodinin üzerindeki biblolar, eski İngiliz gravürlerine bakılırsa, eskiden varlıklı bir kadınmış; şimdi ise, aktörler, yazarlar ve karaborsacılar için «gizli» bir restoran işletiyordu. Yesenin kadının kulağına bir şeyler fısıldadı. Hemen masanın üzerinde bir kahve takımı, şekerlik, pastalar, hattâ küçük bir sürahi likör de peyda oldu. Ben, daha çok bir keşiş yaşamı sürüyordum. Bu çeşit yerlerin bulunabileceğini aklıma bile getirmemiştim. Şaşırdığımı gören Yesenin bir çocuk gibi sevindi : «Paris kahvelerinden ne farkı var?» dedi.

Ev sahibi kadın Yesenin'in kravatını övdü, o yine sevindi. Sırtında açık renk bir ca-

ket, ayağında da rugan iskarpinler vardı. Gelip geçenler onu tanıdıkça, bir köy delikanlısı gibi gülümsüyor, koltukları kabarıyordu.

Çok az içtik. Sürahi küçüktü. Ama, bu sıcak ve rahat odadan bir türlü ayrılmak istemiyorduk. Yesenin beni âdeta şaşırttı: Resimden söz etmeye başladı. Geçenlerde Şçukin'in tablo koleksiyonlarını gidip görmüş, Picasso onu çok ilgilendirmiş. Meğer Verlaine ile Rimbaud'yu da çevirilerinden okumuş. Sonra Puşkin'den şiirler okumağa başladı.

Birdenbire Mayakovski'ye çatmaya başladı: «Tit ve Vlas (1)... Peki bundan ne anlıyor? Hattâ anlamış olsa bile bunun şiirle ne ilgisi var?» sözleri beni hiç de şaşırtmamıştı. Bundan bir süre önce Politeknik müzesinde, Mayakovski ile Yesenin'in bütün bir akşam birbirlerine nasıl küfür ettiklerini dinlemiştim. Ama yine de Yesenin'e Mayakovski'nin kendisini neden böylesine sinirlendirdiğini sormaktan kendimi alamadım. Yesenin'in cevabı şu oldu: «O, bir şeyler için şairdir, ben ise, bir şeylerden ötürü şairim.. Neden ötürü olduğumu kendim de bilmiyorum. O yetmiş yaşına kadar yaşıyacak, onun heykelini dikecekler... (Yesenin her zaman delice şöhrete düşkündü. Heykel onun için tunç bir anıt değil, ölümsüzlüğün bir sembolü idi.) Ben ise, onun şiirlerinin yapılandırıldığı tahta perdenin dibinde geberip gideceğim.. Ama ben yine de kendimi onunla değişmem.»

(1) Mayakovski'nin propaganda amacıyla yazdığı şiirinden bir mısra. (H. Â. Ediz.)

Ona itiraz etmeyi denedim. Yesenin'in neşesi yerinde idi. İstemiyerek Mayakovski'nin bir şair olduğunu kabul etti, ama «önemli bir şair değildi»; diye ekledi. Yeniden Puşkin'den şiirler okudu: «Ah, onun gibi şöyle bir dörtlük yazabilsem, ondan sonra ölsem de gam yemem... ben her halde yakında öleceğim..»

Sokakta vedalaşırken, Yesenin «şiir pasta değil ki onu ruble ile satın alasın!...» dedi. Bu sözleri hatırladım. Bunlar beni şaşırtmıştı: O gün ilk defa onu görüyordum. Oysa onunla daha önce tanışmıştık. Şiirlerini de çoktandır seviyordum.

1917 yılı sonbaharında, Petrograd'da, genç şair kadınlarımızdan M. M. Şkapskaya beni evine çağırmıştı. Kendisini Paris'ten tanıyordum.

Masanın başında, sırtında köylü gömleğiyle, N. A. Klüjev oturmuş, tabaktan, gürültülü gürültülü çay içiyordu. Onu hemen, binlerce defa tekrarlayıp artık iyice ezberlediği bir rolü oynayan bir aktöre benzettim. Genç, çok yakışıklı bir delikanlı (1) nın gelişiyile, konuşmamız kesildi. Gelen yakışıklı delikanlı gülümsiyerek kendini tanıttı: «Yesenin», sonra ekledi: «Sergey, Servoja..» gözleri mavi ve saftı. Şkapskaya ondan, bir şiir okumasını rica etti. Karşımda büyük bir şair bulunduğunu hemen anladım. Ama o gülümsiyerek çıkıp gitti.

(1) Sergev Yesenin 1895 doğumlu olduğuna göre o sıralarda 32 yaşında idi.

(H. A. Ediz.)

Sonraları onunla bir kaç sefer Moskova'da karşılaştık. Şiirden, olaylardan söz ettik.

Mayakovski, heyecanını, ülküsünün emrine vermişti. Yesenin ise «Domino», «Pegas'ın hayvan bölmesi» gibi şiirlerle (kendisinin bana söylediği üzere) «Delilikler edebilir» di. Ama o, hiç düşünmeden, o anda aklına nasıl eserse öyle şiir yazardı.

Sonunda, mânevi yenilgisini kabul ederek şöyle demişti

**Her şeyi kabul ediyorum
Her şeyi olduğu gibi kabul ediyorum
Bütün ruhumu Ekim,e. Mayıs'a veririm.
Ama, yalnız sevgili lirimi vermem.**

Mutlu idi.

Mayakovski, anlamamazlıklarla, kimisinin alaylariyle, kimisinin soğuk davranışlariyle savaşmak zorunda kalmıştı. Oysa Yese'nin'i anlıyorlardı. Daha sağlığında seviyorlardı. Onun şiirlerinde öylesine bir içtenlik, öylesine olağanüstü bir ahenk vardı ki, onun meyhanelerdeki o çirkin davranışlarını duyup ona kızanları bile büyülüyordu. Şöhreti hayal ediyordu. Şöhretle, gırtlığına kadar doydu. Yirmi beş yaşlarında bulunduğu sıralarda, annesiyle babasına şöyle seslenmişti:

**Oh, oğlunuzun bütün Rusya'da
En iyi bir şair olduğunu!
Bir bilseniz.!**

Daha okul sıralarında, danslarını hayranlıkla seyrettiğim ünlü dansöz İsadora Duncan

(1) Yesenin'i sevmiştii. Ünlü dansöz, Yesenin'den on yedi yaş büyüktü. Yesenin, dünyaca tanınmasının bir belirtisi olarak bu aşka sevinmişti. O, dünyayı görmek, istiyordu. Bütün Avrupayı, Amerikayı ilk dolaşanlardan biri oldu. Kadınlar ona âşık oluyorlardı. İhtiyar zenciler, Paris dilencileri ona dostça göz kırıyorlardı. Gorki'ye şiirlerini okuduğu zaman, Gorki kendini tutamıyarak ağlamıştı. Canının istediğini yapıyordu. Hattâ Sovyetlerin katı ahlâk koruyucuları bile, onun çılgınca davranışlarına göz yumuyorlardı.

Ve, bütün bunlarla birlikte, ondan daha mutsuz bir insan bulmak zordu. Kendine hiç bir yerde yer bulamıyordu: aşklarında acı çekiyor, arkadaşlarının entrikalarından şüpheleniyordu. Çok evhamlı idi, yakında öleceğine kesin olarak inanıyordu. İşsiz güçsüz gevezelerin, onun bu halini bir sözle açıkladıklarını biliyorum: «İçkici oldu.» Ama, sonuçlar bir sebep olarak alınmaz ki! Niçin içkici oldu? Yaşamının ve şairliğinin daha ilk adımlarında neden böylesine bir bitkinlik duydu? İçkiye, serseriliğe başlamadan önce, daha ilk şiirlerinde duyulan o içten, o sonsuz ve sahici acı nereden geliyordu? Diyorlar ki toplumun eski döküntüleri NEP zamanında deliklerinden çıktılar. «Meyhane Moskova'sı» şiiri o zaman doğdu. Ama «Bir külhanbeyinin itirafları,» Moskova'nın, katı kurallariyle bir manastıra, ya da bir fa-

(1) İsadora Duncan (1877 - 1929) ünlü bir Amerikalı dansözdür. (H. Â. Ediz.)

lanster'e benzediği NEP'den önceki o kış aylarında yazılmıştı. Yesenin, şöhretinin doruğuna tırmandığı bir sırada, ihtiyarlığın uzak ayak seslerini bile henüz işitmediği bir çağda, otuz yaşında, kendini niçin astı?

«Yesenin'in bütün dramı, çağıyle bağdaşmamasındadır» diyen yazılar okudum. Bence mesele çağda değildir. Hiç şüphe yok Yesenin çok çetin yıllarda yaşadı, bir çok seferler de yaşadığı çağdan, acı acı yakındı. Ama, bir çok seferler de bu çağa olan sevgisini, aşkını söyledi. İhtilâli kendine göre anlayışı vardı. 1921 yıllarında, ayaklanma düşünceleri iyice kafasında yer etmişti.

Aradan kırk yıl geçti. Ülkemizde Yesenin'i okuyup seviyorlar. Onun karmaşık politik yumağı üzerinde düşünmek, kimsenin aklına bile gelmiyor.

Yesenin, Avrupayı, Amerikayı dolaştı ve hiç bir şey görmedi. Yazdığı mektuplarda: «... Silindir şapkam, Berlin terzilerinin diktiği kostümüm herkesin dikkatini çekti, diyor. Her yanda öyle bir tekdüzenlik, mânevî sefalet var ki, insanın gönlü bulanıyor... Fokstrottan başka burada hiç bir şey yok.. İnsanlar yiyip, içip dans ediyorlar..» Hiç şüphe yok ki, Batıda o zaman yalnız fokstrot yoktu, kanlı gösteriler de, açlık da, Picasso da, Romain Rolland da, Charlie Chaplin de ve daha bir çok şeyler de vardı. Ama ben Yesenin'in durumunu anlıyorum. Mesele yalnız, üzerlerine çok yazı yazılan kayın ağaçlarını sevmek meselesi değildir. Mesele, bütün büyüklüğüyle geleceğe yönelen bir

halkı ancak uzaktan görebilmiş olmasındadır.

Rusya'ya dönünce sonuçlar çıkarmağa çalıştı : «yeni yeni soğuyan göç yerimiz hoşuma gitmiyor. Ben uygarlığı seviyorum. Bununla birlikte Amerika'yı hiç sevmiyorum. Amerika öyle bir çirkeftir ki, yalnız sanat değil, genel olarak insanlığın en iyi atılışları da orada yok olmağa mahkûmdur.» Gazetede çok saf ve beceriksizce bir de yazı yazdı. Ama Amerika'ya çok güzel damga vurdu «Demirden Mirgorod». Şunu da hatırlatmalıyız ki, Yesenin bu sözleri, 1923 yılında, «Lef» in New - York gök delenlerini öve öve bitiremediği sıralarda, Mayakovski'nin Amerika'ya gidişinden iki yıl önce söylemişti.

Yesenin her şeyden önce bir şairdi. Tarih-sel olaylar, aşk, dostluk, arkadaşlık, şiirin önünde gerilemek zorunda idi. Onda az rastlanır bir şiir yazma yeteneği vardı. Bir zoolog için bülbül, serçe familyasından bir kuştur. Ama, kuşların gırtlığını anlatan hiç bir yazı, bülbül şakımasının yüzyıllar boyunca dünyanın her yerinde insanları niçin böylesine büyülediğini açıklayamaz. Yesenin'in bir çok şiirlerinin bizi niçin duygulandırdığını da kimse anlatamaz. Uzun yıllar boyunca kendi mânevî zenginliklerini başkalarına vermek sanatını ellerinde tutan, yüksek düşüncelerle, parlak gözlemlerle, ihtirashı duygularla dolu şairler vardır. Yesenin ise yalnız, şair doğduğu için şiir yazdı.

Yesenin'in şiirleri yumuşak ve insanlık doludur. Bu şiirlerde ne sertlik, ne ruh soğukluğu var. Yavrularını suda boğdukları köpek-

le ilgili şiirini, insanların umursamazlığa alışmağa başladıkları savaş yollarında yazmıştı.

Özel yaşamında hem nazik ve duygulu, hem, moralce çöküşlerinin azgınlığı sıralarında, çekilmezdi. Onu, yumuşak, sakın, iltifatlar saçan halinde de, deliliğe yakın halinde de gördüm. Şairin ruh yapısından çok patalojiyi ilgilendiren durumlardan söz etmek istemiyorum.

Onu birkaç sefer Berlin'de, İsadora Duncan ile birlikte gördüm. İsadora, onun durumunun ağırlığını anlıyor, ona yardım etmek istiyor, ama edemiyordu. İsadora, yalnız yetenekli bir sanatçı değildi, aynı zamanda nazik, şefkatli, büyük bir insandı. Yesenin ise göçebe bir çingene idi. Her şeyden çok gönüllerde sürekli yaşayıştan korkardı.

Yanında her zaman uyduları bulunurdu: imajinistler, elinde gitarla Kusikov, ya da, sanki Paleh (1) in cilâlı kutularından gelmiş bir takım «köylü şairler». Ünlü bir kişinin sofrasında oturmuş olmaktan memnun, düpedüz sarhoşlar şairleri ikinci plâna iterdi.

(1) Paleh : İvanovskaya bölgesinin bir köyüdür. Eskiden en ünlü İkon atelyeleri burada bulunurdu. Şimdi ise burada, daha çok cilâlı ağaçlar üzerine, Sovyet konularıyla ilgili kutular, hatıra eşyaları yapılmaktadır.

(H. A. Ediz).

Eğer fütürizm, sarı gömleğe ve Burlük'ün saplı gözlüğüne rağmen, bir sanat ve bir toplum olayı idiyse, imajinistler bana her zaman, edebiyatçılar grubu için gider ayak yapılmış bir tabelâ gibi görünürdü. Yesenin döğüşü se-verdi, lisede «Yunanlılar» ile «Pers'ler» nasıl döğüşürdiyse, o da fütüristlerle döğüşmek için seve seve imajinistlerin saflarına katılıyordu. Bütün bunlar onun, biyografisinin hattâ bir sayfası değil de, yalnız edebiyat tarihçilerini ilgilendirmeğe yarıyan bir dip notudur.

Hepsinden çok insanın canını sıkan şey, tamamiyle bir rastlantı ile toplanmış, başkasının votkasını içmeği, başkasının şöhretiyle ısınmağı ve başkasının otoritesi arkasına gizlenmeği seven bu edebiyat eşkiyalarını Yese-nin'in yanında görmektir. Ama Yesenin, çevresinde bu kara sinekler uçtuğu için mahvolmadı. Bunları çevresine toplayan kendisi idi. O bunların ne olduğunu biliyordu. Ama, içinde bulunduğu durumda, küçümsediği kişiler arasında olmak onu ferahlatıyordu.

1924 yılında Yesenin'i, ortaklaşa dostlarımızda son defa gördüm. Çok içmişti. Kötü bir halde idi. Gitmek, rezalet çıkarmak istiyordu. Birkaç saat onu yatıştırmağa çalıştım. Zorla alıkoydum. O ise durmadan bağıırıyordu «Bırak, bırak beni!. Ben sana karşı değilim.. Hem genel olarak...»

Yesenin'in son şiirlerinden birinde şu mısralar vardı :

Sizi sevmemek elde mi, çiçekler?

**«Senli benli» (1) olmak için bir kadeh
içerdim sizinle.**

**Şebboyun ve Muhabbet çiçeğinin uğultu-
siyle**

Ruhuma çöreklenen dert kalktı,

Ruhuma çöreklenen dert kalktı

**Uğultusuyla Şebboyun ve Muhabbet
çiçeğinin.**

Şebboyun meşe, Muhabbet çiçeğinin de ıhlamur olmadığını, bunların uğuldamadığını herkes bilir. Ama yine de bu şiir güzel. Niçin güzel? Bunu anlatmak elde değil: şiir böyledir.. Ve Yesenin'i hatırlarken her zaman düşünüyorum: Bir şair vardı.

(1) Rusya'da birbiriyle «siz» üzerine konuşan dostlar, bundan böyle, «sen» üzerine konuşmak için, bu yakınlaşmanın bir belirtisi olarak, kadehlerini tokuştururlar.

BORIS PASTERNAK

Moskova'ya gelişimden kısa bir süre sonra B. L. Pasternak'a rastladım. Beni alıp evine götürdü. (O zamanlar Preçistenki bulvarına yakın bir yerde oturuyordu.) Günlüğümde şu kısa not var : «Pasternak, şiir, tuhaflık, merdiven.»

Bir başka günlüğü alıyorum. 1941 yılı 5 Temmuz. «Almanlar, Berezina'yı aştıklarını söylüyorlar» sözlerinden sonra «Saat 5, Lozovski» sözlerinden önce : «Pasternak. Çılgınlık» yazılı.

1917 1941... Yirmi dört yıl içinde Pasternak'la, kimi zaman seyrek, kimi zaman nerede ise hergün buluştuk. Bu sürenin, en karmaşık bir kişiyi bile tanımağa yeterli olduğu düşünülebilir. Ama, Boris Leonidoviç, çoğu zaman bana, ilk karşılaştığımız günkü kadar esrarlı görünmüştür. 1941 tarihli not da bununla açıklanabilir. Onu severdim, şiirlerini de severdim. Halâ da seviyorum. Karşılaştığım şairler içinde dili en ağır, müzik unsuruna en yakın

olanı, en çekici ve en çekilmez olanı Pasternak'tı. Onu gördüğüm gibi anlatmağa çalışacağım.. Bu, özellikle, uzun uzun konuştuğumuz, yazıştığımız 1917 1924 yılları Pasternak'ı olacak. Biz onunla 1926, 1932, 1934 yıllarında Moskova'da; 1935 yılında Paris'te; sonra tekrar Moskova'da, savaş arifesinde ve savaşın ilk haftalarında oldukça sık buluştuk. Biz onunla bozuşmadık, ama işte öyle, sessizce birbirimizden ayrıldık. Bir rastlantı ile karşılaştıkça, birbirimizin elini sıkar, herhalde görüşmemiz gerektiğini söyler ve rastlantı ile olacak yeni bir karşılaşmaya kadar, birbirimizden ayrılırdık. Tabii, Pasternak'ı bütünüyle, hattâ genç Pasternak'ı bile, anlatabileceğimi sanmıyorum. Onda anlamadığım ve bilmediğim birçok şey var. Ama yazacaklarım, ne bir İkon, ne de bir karikatür olacak, sadece bir portre denemesi niteliğini taşıyacak.

Ta başından başlayayım. Kendisiyle tanıştığımız zaman Boris Leonidoviç yirmi yedi yaşında idi. Ben şaşkın ve tasalı idim, Pasternak ise neşeli ve coşkundu.

O yıl Pasternak büyük duyguların havası içinde idi. «**Kız Kardeşim Hayat**» kitabı doğmakta idi. Bu ilk görüşmemizi şöyle anlatmıştım «Bana şiirlerini okudu. Bilmiyorum, beni en çok şaşırtan ne oldu: şiirleri mi, yüzü mü, sesi mi, yoksa söyledikleri mi? Kulaklarımda seslerle, başımda bir ağrı ile yanından ayrıldım. Aşağıdaki kapı kilitli idi. Sabahın ikisine kadar oturmuştuk. Kapıcıyı aradım, bulamadım. Geri döndüm. Ama, Pasternak'ın otur-

makta olduğu daireyi bulamadım. Burası, ge-
çit yerleriyle, koridorlarla, yarım katlarla dolu
bir apartımandı. Sabaha kadar buradan çıkamı-
yacağımı anladım. Uslu uslu merdivenlere
oturdum. Merdivenler demirdendi, gece, ayak-
larımın dibinde kaynaşıyordu. Ansızın bir kapı
açıldı. Pasternak'ı gördüm. Uyuyamamış, biraz
dolaşmağa çıkıyordu. Bulunduğu dairenin ya-
nında tam bir saat oturmuşum. Beni görünce
hiç şaşmadı, ben de şaşmadım.»

Boris Leonidoviç, çoğu zaman ünlemlili
konuşurdu. «İlk kez Urallarda» adlı bir şiiri
vardır; heyecanlı bir homurdanışı andırır. İlk
şiirlerinin gücü — hayatı ilk görüş duyguları-
na bağlıdır. O sıralarda hiç de dünyadan elini
çekmiş bir kişi olarak tanınmazdı. İnsanlarla
düşüp kalkmaktan hoşlanırdı. Neşeli idi, şiirle-
ri de neşeli idi. Yalnız büyük bir şairlik yete-
neği olduğu için değil, aynı zamanda günlük
yaşamın ayrıntılarından yüksek bir şair yarat-
masını bildiği için de bana mutlu görünüyordu.
O zamanlar, hepimizin sembolistlerin kötüye
kullandıkları «ezeli,» «ebedi,» «hudutsuz,» «fa-
ni,» «tali,» «kader» gibi parlak sözlerden mi-
desi bulanıyordu. Pasternak :

**Her şeye güçlü aşk Tanrısı, her şeye
güçlü Ayrıntılar Tanrısı** diye yazıyordu.

Sevdiği kadın için şöyle demişti

Düşünmek günah — Sen Bakirelerden

değilsin:

Sandalye ile girdin odama

Raftan indirir gibi, indirdin hayatımı

ve tozlarını üfledin.

Kitabına, «**Kız Kardeşim Hayat**» adını boşuna takmamıştı. Yalnız kendisinden yaşlı sembolist şairlerden değil, ama, kendi yaştlarının çoğundan da farklı olarak yaşamıyla iyi geçiniyordu. Şiirlerindeki gerçekçilik edebi bir programla değil (Pasternak, çeşitli eğilimlerin ve okulların kendisi için anlaşılmaz şeyler olduğunu sık sık söylerdi,) şairin yaratılışı ile bağlı idi.

Geçenlerde bir genç bana, Pasternak'ın, her halde, asık suratlı, insanlardan kaçan ve çok mutsuz bir kişi olması gerektiğini söylemişti. Oysa ben, 1921 yılında Pasternak üzerine şunları yazmıştım: «O, canlı, sağlıklı ve zamanının bir adamıdır. Onda, Sonbahardan, Gün batısından, ya da bunlar gibi sevimli ama hoş gitmeyen şeylerden hiçbiri yok.» Bir yıl sonra Pasternak'la Berlinde karşılaşan Şkolovski şunları yazmıştı : «Ne mutlu bir adam. Hiçbir zaman acı çekmiyecek. Ömrünü sevilerek, şımartılarak, büyük olarak geçirecek.»

Bütün bunlar, Pasternak'ın varlığını ancak 1958 yılında öğrenen yabancı okurları şaşırtabilir. Pasternak onlara, tarihle savaşa tuşmuş mutsuz bir kişi olarak görünür. Gerçekte ise Pasternak mutlu idi. Toplumun dışında yaşaması bu toplum kendisine uymadığından değildi; başkalarına karşı adamcıl, hattâ neşeli olan Pasternak yalnız bir muhatap tanıyordu: kendisini.

Şkolovski «Bu mutlu ve büyük adam,

sırtlarında palto, «Basın Klübü» tezgâhında sandöviç çiğneyen insanların arasında tarihin çekişini hissediyordu» derken, bir noktada yanılıyordu. Pasternak, tabiatı, aşkı, Goethe'yi, Shakespeare'i, müziği, eski Alman felsefesini, Venedik'in güzelliğini hissediyordu. Kendisini, kendisine yakın olan bazı kişileri hissediyordu. Ama tarihi asla; başkalarının yakalayamadığı sesleri duyuyordu, kalbin atışını, otların büyü-yüşünü, duyabiliyordu, ama, çağın yürüyüşünü hiçbir zaman duyamamıştır.

«Egosantrizm» sözü öylesine çok kullanıldı ki, artık kabak tadı verdi. Sonra, bu sözün alçaltıcı bir niteliği de var. Ama ben bir başka söz de bulamıyorum. Boris Leonidoviç kendisi için yaşamadı, asla bencil (egoist) değildi. Ama o, kendi içine kapalı, kendisiyle, yalnız kendisiyle başbaşa yaşadı. Çok eski buluşmalarımızı hatırlıyorum: Her biri kendi yolunda giden iki tren gibi idik. Pasternak'ın, beni dinlediğini, ama söylediklerimi işitmediğini biliyordum: Kendi düşüncelerinden, kendi duygularından, kendi çağırışlarından kopamazdı. Onunla konuşmalarımız, hattâ en candan konuşmalarımız, iki monoloğu andırırdı.

Hoş bir olay hatırlıyorum: Pasternak, 1935 yılı yazında, Paris'te kültürü savunma kongresinde bulunuyordu. Sovyet yazarlar grubu daha önce gelmişti. Fransız yazarlarının ricası üzerine bu gruba sonradan Pasternak'la Babel de katıldılar. Pasternak, kalabalık karşısında konuşmasını bilmediğini, gelmek istemediğini söylüyor, kızıp duruyordu. Yaptığı kı-

sa konuşmada, şiiri gökte aramanın gereksiz olduğunu, yere eğilmesini bilmek gerektiğini, şiirin otların içinde olduğunu söyledi. Belki bu sözler, belki de daha çok Pasternak'ın görünüşü dinleyicileri hayran bıraktı. Onu çılgınca alkışladılar. Birkaç gün sonra bana, bazı Fransız yazarlariyle tanışmak istediğini söyledi. Onları bir öğle yemeğine çağırmağı kararlaştırdık. Eşim, Boris Leonidoviç'e telefon etti : Saat birde falan restorana geliniz!... Pasternak, kızdı : «Niye böyle erken?... Saat üçte daha iyi.» Lüba ona: Paris'te öğle yemeklerinin on iki ile iki arasında, akşam yemeklerinin de yedi ile dokuz arasında yendiğini, saat üçte bütün restoranların kapalı olduğunu söyledi. Bunun üzerine Boris Leonidoviç: «Hayır, saat birde benim henüz karnım acıkamaz ki..» dedi.

Yıllar geçtikçe artan bu içine kapalılık, Pasternak'ın büyük bir şair olmasına engel olmadı, olamazdı da. Biz sık sık, daha çok alışkanlıkla, bir yazarın gözlemci olması gerektiğini söyleriz. Geçenlerde yayımlanan A. N. Afinogenov'un günlüğünde, dikkate değer şöyle bir yer var : «Eğer bir yazarın sanatı insanları gözlemesini bilmekten ibaret olsaydı, en iyi yazarlar doktorlar, sorgu yargıçları, öğretmenler, şimendifer kondüktörleri, parti komitesi sekreterleri, komutanlar olurdu. Ama işte, böyle değil. Çünkü yazarın sanatı, kendisini gözlemesini bilmek yeteneğinde toplanmaktadır,» Afinogenov, çok doğru olarak eski «gözlemcilik» kavramını bir kenara itiyor. Roman, ya da trajedi kişilerinin yaratılmasında yazarın

kendi yaşamı, kendisinin başından geçenler büyük bir rol oynar. Gerçekten de bir yazar, yalnız şu, ya da bu tutkuları bildiği, dolayısıyla, anladığı ölçüde başkalarının iç dünyasını anlayabilir.

Ne var ki, sanat çok çeşitlidir. Lirik şiirde yazar, kendini söyler. O, eşine ne kadar az benzerse benzesin, duygularını — bir ilkbahar gününü karşısındaki hayranlığı, ölümün kaçınılmazlığı duygusunu, aşkın sevincini ya da hayal kırıklığını — binlerce, milyonlarca kişi anlar. Tiyüçev'in: «Ah, bu ileri yaşlarımızda ne büyük bir şefkatle, ne delice seviyoruz,» diye yazabilmesi için, ihtiras fırtınasına yakalanmış, yaşlanan kişileri gözlemesi hiç de gerekmemiştir. İhtiyarlığının eşiğinde genç E. A. Denisyeva'ya rastlaması ona yetmişti. Genç A. P. Çehov'un, «Can sıkıcı bir hikâye» de ihtiyar profesörle onun genç kız öğrencisi arasındaki dostluğu göstermesi için, insanları, onların duygularını, alışkanlıklarını, karakterlerini, konuşma, hattâ giyinme biçimlerini çok iyi bilmesi gerekiyordu. Çağımızın en iyi lirik şairlerinden biri olan Boris Pasternak, her sanatçı gibi, kendi yaratılışıyla sınırlı idi. Romanında, düzünelerce başka insanı, bir çağı göstermeğe, iç savaşın havasını vermeğe, trendeki konuşmaları yeniden canlandırmağa kalkışınca, başarısızlığa uğradı. O yalnız kendisini görmüş, kendisini dinlemişti.

Pasternak'ı, özellikle yaşamının sonlarına doğru, başkalarının alın yazısının bilmecesi ilgilendirmişti. Yazdığı otobiyografilerden bir

tanesinde, Mayakovski'nin, Marina Tsvetayeva'nın, Fadeyev'in yaşamlarının son anlarında neler geçirdiklerini anlamağa çalıştı. Bu tahminleri okurken âdeta sıkıldım: Pasternak'ın çok zengin bir kalbi vardı, ama başkasının kalbini açacak anahtar onda yoktu.

Yaşamının son yıllarında onun neler geçirdiğini tahmin etmeğe kalkışmıyacağım. Onu görmüyordum, görseydim de yine bilmezdim, başkasının ruhu bize kapalıdır. Aynı otobiyografide, Mayakovski ile olan eski dostluğunu niçin inkâr etmişti, bilmiyorum. Ben ise bu dostluktan söz etmek istiyorum. Çünkü bu dostluğunun tanığı olmuştum.

Mayakovski'ye, kadınlarla konuşurken kullandığı ikinci bir yedek sesi olduğunu söyleyerek takılırdık. Mayakovski, anlatılamıyacak kadar yumuşak ve nazik olan işte bu yedek sesiyle, benim yanımda yalnız bir erkekle: Pasternak'la konuştu. Hatırlıyorum, 1921 yılı Martında Basın Kulübünde, Pasternak için bir edebiyat gecesi düzenlenmişti. İlk kendisi okudu. Sonra da bazı şiirlerini genç tiyatro sanatçılarından V. V. Alekseyeva - Meshiyeva okudu. Tartışma sırasında birisi, bizdeki deyiimiyle «eksiklere işaret etmek» cesaretini gösterdi. Bunun üzerine Mayakovski, bütün heybetiyle ayağa kalktı ve sesinin bütün güciyle, Pasternak'ın şiirlerini göklere çıkarmağa başladı. Şairi coşkun bir sevgi ile savundu.

Pasternak, «Koruyucu Belge» (1930) de, savaş arifesinde, savaş sırasında, ihtilâlin ilk yıllarında Mayakovski ile olan ilişkisinden söz

eder : «Mayakovski'nin delisi idim.» «Ona tapardım,» «Mayakovski, şiirde bir doruktu,» «En sevdiğim kişi ile, ilk defa olarak bir yabancı gibi konuşmak fırsatına adeta sevinmiştim» (bir dargınlıktan sonra.) «Mayakovski'nin varlığını, iki katlı bir güçle duydum. Onun varlığı bana, ilk karşılaşmamızın bütün tazeliğiyle açılmıştı.»

Dargınlıkları sık ve gürültülü olurdu. Boris Leonidoviç bazan bana bunları anlatırdı. Ben de, 1922 yılına ait bir «Sovremennik» dergisi kalmış, derginin üzerinde Pasternak'ın şöyle bir notu var : «Herhangi bir konu üzerinde seyreterek olarak birleşen, daha çok dağılan Mayakovski'yi, Aseyev'i ve öteki dostları ve mücadele arkadaşlarını hayranlıkta birleştiren «Jurénito» için teşekkür ve sevinçlerimle, dostuma ve mücadele arkadaşıma.»

Böyle dargınlıklardan birinden sonra, Mayakovski ile Pasternak, Berlin'de buluştular. Barışmaları da, bozuşmaları gibi heyecanlı ve gürültülü oldu. Bütün günümü onlarla geçirdim: Bir kahveye gittik, öğle yemeği yedik, tekrar kahvede oturduk. Boris Leonidoviç şiirlerini okudu. Akşama Mayakovski, sanat evinde konuştu. Yüzü Pasternak'a dönük olarak «Flüt - Belkemiği» şiirini okudu.

Sonraları yolları ayrıldı. Ama yine de Mayakovski, 1926 da, Pasternak'ın «o gün, tarasından ayağına kadar, hep seni» dörtlüğünü göstererek onu, «bir dehâ» diye adlandırdı. Pasternak, Mayakovski'nin ölümünden söz ederken şunu yazmıştı: «Çoktandır istediğim

gibi, hıçkıra hıçkıra ağladım».

Pasternak, geriye, kendi geçmişine bakarken, neden birçok şeyleri çıkarıp atmağa çalıştı? Kim bilir belki de bu davranışında kendisinden hoşnutsuzluk ' gizlidir? Bilmem. Bence, onun son şiirleri, açık şekilde «**Kız Kardeşim Hayat**» la sıkı sıkıya bağlıdır. O ise, herhalde, bundan bir kopuşma duymuş olacaktı. Geçenlerde Boris Leonidoviç'in eserlerini Fransızca'ya çevirmiş olan bir çevirmene yazdığı mektubunu okudum. Pasternak, «**Esprit**» Dergisinde yayımlanmış olan bu mektubunda, çevirmeni, eski çevirilerinden bazılarını yayımlamamak için inandıрмаğa çalışıyordu. Anlattıklarına göre, Pasternak'la, eski eserleri üzerine bir konuşma kapısı açtıkları zaman, şair, bundan önce yazdıklarından tümünün, son defa yazdığı yeni romanı, biricik değerli eseri, «**Doktor Jivago**» için bir hazırlık, bir etüd niteliğinde olduğunu söylemekte imiş.

«**Doktor Jivago**» nun müsveddelerini okuyunca üzüldüm. Pasternak bir tarihte şunu yazmıştı «Gerçeği bulup söylemesini bilmemek, gerçek olmıyan bir şeyi, en iyi biçimde bile söylemesini bilmenin örtemiyeceği bir kusurdur.» «**Doktor Jivago**» romanında, tabiat üzerine, aşk üzerine yazılmış eşsiz sayfalar var, ama, birçok sayfalar da, yazarın görmediği ve duymadığı şeylere ayrılmış bulunuyor. Romanın sonuna, çok güzel şiirler eklenmiş... Bunlar âdetâ, düz yazının ruhça belirsizliğini söylüyor.

Yabancı ülkelerdeki Rus şiirinin hayranlarını, Pasternak'ın büyük bir şair olduğuna es-

kiden bir türlü inandıramamıştım. (Tabii bu yargımın Rusça bilen birkaç büyük şairle hiç bir ilgisi yok. Rilke, daha 1926 yılında, Pasternak'ın şiirlerinden hayranlıkla söz etmişti). Şöhret Pasternak'a bir başka yönden geldi. Pasternak bir zamanlar şöyle bir şey yazmıştı:

**Ama sen haberci, gizli bir maksatla bana
fısıldamıştın
Hiçbir iki ayaklımın bile olmadığı şehrin
dışında
Ben de bir kimseyim... Ben yolumu şaşır-
dım:
Ne bu o şehirdir, ne de o gece yarısı.**

Nobel ödülü etrafında fırtına koptuğu sırada ben Stockholm'de bulunuyordum. Sokağa çıkıyor, gazete afişlerini görüyordum. Onlarda yalnız bir ad vardı. Birşeyler anlamağa çalışıyor, radyoyu açıyordum: Yalnız bir ad anlıyordum: «Pasternak...»

Bu, «soğuk savaş» ın olaylarından biri idi. Ne o şehir, ne o gece yarısı, ve ne o şöhret, Pasternak'ın hak ettiği şöhretti.

HAYAT ARKADAŞIMI KİYEV'DEN SEÇTİM

Kiyev, çocukluğumdan başlayarak yaşamda önemli bir rol oynamıştır. Nitekim hayat arkadaşımı da Kiyev'den seçtim.

1918 - 1919 yıllarında Kiyev şehrinde «sol» resim sanatçısı Aleksandrova Ekster'in güzel sanatlar okulu vardı. Okulda, bir düzine kadar genç kızla delikanlı okuyordu. Ekster'in öğrencileri arasında Lüba Koznitseva adlı, on sekiz yaşlarında bir kız vardı. Picasso'yu tanıdığımı öğrenen Lüba, benimle ilgilendi. Bana gelince, ben de onunla ilgilendim. Yavaş yavaş, Doktor Koznitsev'in evine gidip gelmeye başladım. Gerçi o sıralarda kararlı bir mesleğim yoktu. Ama o zamanlar hiç bir şeyde kararlılık yoktu. Ataman'ın yerini General Petlura almıştı. General Petlura'yı da Kızıl Ordu koğmuştu. Lüba arkadaşlarıyla propaganda bildirileri dağıtıyordu. Ben şiir yazmaya devam ediyordum. Ama, çeşitli anketlerdeki mesleğimle ilgili sorulara «şair» değil de «memur» diye cevap veriyordum. Bir kaç Sovyet dairesinde memur

olarak çalışmıştım. Lüba gizlice bana geliyordu. O sıralarda Reytorskaya caddesinde bir odam vardı. Bir kaç ay sonra da kimseye haber vermeden nikâh memurluğuna gittik.

1918 yılı sonbaharında annem Poltava'da öldü. Ağır hasta olduğunu biliyordum. Acele ettim. Ama dayımın evine vardığım zaman, misafir odasında, iki kat olmuş babamı gördüm. Annemin mezarından yeni dönmüştü. Tam iki gün gecikmiştim. Böylece annemle vedalaşmadım.

Daha sonraları, Kiyev şehrine her gelişimde, oradaki insanların canlılığına, neşesine şaşmışımdır. Öyle anlaşıyor ki her ülkenin kendi kuzeyi, kendi güneyi vardır. İtalyanlar Torino'luları kuzeyli sayarlar. Bunlar soğukça, ağırbaşlı kişilerdir. Çoğu iş adamıdır. Gaskonyalılar, Torinolularla aynı coğrafya enleminde yaşadıkları halde, Gaskonya Fransasının güneyinde sayılır. Fransızcada «Gaskonyalı» demek, alaycı, şakacı, biraz da hayal peşinde koşan kişi demektir. İspanyollar için Barselona kuzeydir. Ama, Barselona'dan kuzeye giderek İspanya - Fransa sınırını geçerseniz Tartarın'ın yaşadığı Tarascon'a varırsınız.

Kuzeyde insan ara sıra gülümser Her halde hoş bir şey hatırlamıştır. Ya güneyli ni-

çin gülümser? Her halde, gülümsemek hoşuna gittiği için olsa gerek. Ukrayna fantezisi, Ukrayna güldürüsü, eski Rusya'nın katı yüzünü güzelleştirmiştir. Gogol, kaprisli, hastalıklı bir insandı. Ama kitaplariyle nice nice kişileri iyileştirmiştir! Gogol'ün «büyük bir gerçekçi» olduğunu bilirim, bu, bütün okul kitaplarında yazılıdır. Okul sıralarında «Dinyeper ırmağının durgun havalarda eşsiz olduğunu» ezbere bilirdik. Aynı kitaplarda: «Dinyeper ırmağının ortasına kadar uçabilen kuşlar seyrekler» diye yazar. Kuşlar denizleri bile aşılıyorlar, ama Gogol haklıdır : Dinyeper geniştir, sanat da geniş.

İnkılâptan sonra Rus edebiyatına coşkun, alaycı ve romantik güneyliler girdi. Bunlar gözlerimizi kamaştırdı, bizi güldürdü, bize can kattı. Babel, Bagritski, Paustovski, Katayev, Svetlov, Zoşçenko, İlf, Petrov, Oleşa bunların arasında yer alır.

Küçüklüğümde Mâşâ teyzeme misafirliğe giderdim. O sıralarda teyzem Borispole yakınlarında bir çiftlik tutuyordu. Orada fuarda, körlerin eski şarkıları nasıl söylediklerini dinlerdim. Çok sonraları, şair Rılski'nin, kendi ağzından şiirlerini dinledim. Bu şiirlerde bildik bir şeyler, Ukrayna müziğinin kurnaz, ince melodisi vardı.

Ben Kiyev'in çok kötü günlerini gördüm. Şehir iç savaş sahnesi oldu : Yıktilar, öldürdü-

ler, kurşuna dizdiler. Bu kötü hikâyeleri ileride anlatacağım. Ama şimdi yalnız bir noktaya değineceğim: Hemen hemen bütün ata sözleri yalan söylüyor (daha doğrusu gerçeği ters söylüyor). Bu arada eski Romalıların: «Ubi bene, ibi paria» diyen klâsik bir ata sözleri vardır : Neresi iyi ise orası vatanımdır, anlamına geliyor. Ama aslında insanın çok kötü yaşadığı yer de vatanıdır.

MEYERHOLD

Çocukluğumda Meyerhold'u bir kaç sefer «Sanat Tiyatrosu» nda seyretmiştim.

1913 yılında Paris'te onunla tanışmak fırsatını kaçırdım : O yıl Meyerhold, Ida Rubinstein'in dâvetlisi olarak D'Annunzio'nun «Pizanelli» sini sahneye koymak üzere Paris'e gelmişti. Benim o sıralarda Meyerhold'un sahne koyuculuğu üzerine fazla bir bilgim yoktu. Buna karşılık bildiğim şey, D'Annunzio'nun bir palavracı, Ida Rubinstein'in, sahne başarısına süsemiş zengin bir kadın olduğu idi.

1920 yılı sonbaharında, Meyerhold'la tanıştığım zaman, Meyerhold kırk altı yaşında idi : saçları kırışmış, yüz çizgileri keskinleşmişti. Çok uzun kemerli burnu, kuş gagasına benziyordu.

Millî Eğitim Bakanlığı Tiyatro bölümü, Aleksandr parkının karşısında bir konakta bulunuyordu. Meyerhold, kocaman odalardan birinde, belki soğuktan, belki de makam koltuğunda oturup evrak imza etmesini bilmediğinin

den, bir aşağı, bir yukarı dolaşıp duruyordu. Birdenbire bana doğru gelerek : «Sizin yeriniz burası, dedi. Eğitim ihtilâli ve san'at! Siz Cumhuriyetin bütün Çocuk Tiyatrolarını idare edeceksiniz!..» Ona itiraz edecek oldum, sahne sanatı ile bir ilgim olmadığını söyledim. Meyerhold sözümü keserek : «Siz şairsiniz, dedi. Çocuklara da şiir gerek. Sizinle daha konuşacağız. Atanmanızla ilgili emri imzaladım bile. Yarın vaktinde geliniz!»

O zamanlar Meyerhold, tıpkı Mayakovski gibi putları yıkan bir sanatçı idi. Onunla ilk karşılaşmamız, bir çocuk piyesi yüzünden oldu. Bir gün bana bir denizci, bir çocuk piyesi getirdi. Piyenin bütün kişileri balıktı. Piyenin son perdesi, balıklardan meydana gelen Sovyet Bakanlar Kurulunun zaferiyle biter. Piyes bana başarısız göründü, reddettim. Bir süre sonra Meyerhold beni yanına çağırdı. Piyes, masasında duruyordu. Sinirli sinirli piyesi niçin kabul etmediğimi sordu. Beni dinlemeden bağırıp çağırmağa başladı. Benim devrimci propagandaya, ve tiyatrodaki eğitim inkılâbına karşı olduğumu söyledi. Ben de kızmıştım. Bunun bir «demagoji» olduğunu ileri sürdüm. Meyerhold serinkanlılığını kaybetti. İdare müdürünü çağırarak, işleri sabote ettiğimden tutuklanmamı emretti. İdare müdürü bu iş için polise başvurması gerektiğini söyliyerek verilen emri dinlemedi. Bu işe ben de sinirlendim ve bir daha Bakanlığın Tiyatro bölümüne ayak atmamağa karar vererek çekip gittim. Ertesi sabah Meyerhold bana telefon etti : Kukla tiyatrosu üzerine benimle

konusması gerektiğinden söz ederek hemen kendisini görmemi rica etti. Ben de hiçbir şey olmamış gibi kalkıp gittim. Daha sonra, başka bir konuda, Meyerhold'la aramızda çok sert tartışmalar ve yazışmalar oldu.

Meyerhold, düz yolları sevmiyen, bayırlarlan, tepelerden hoşlanan bir sanatçı idi. Sanatta onun izinde yürüyenler tiyatroyu yıkmak gerektiğini söylerlerken, Meyerhold, Ostrovski'nin «Orman» ını sahneye koymak hazırlıkları içinde idi. Bir çokları bu öfkeli put kırıcının bu tutumunun nedenlerini anlamamıştı.

«Orman» çok güzel sahneye konmuştu, oyun, seyircileri heyecanlandırdı. Meyerhold sanat trajedisini yeni bir anlayışla vermişti. Bununla birlikte eserin sahneye konuluşunda öyle ayrıntılar vardı ki, Meyerhold'un düşmanlarını çileden çıkardı (belki de sevindirdi). Aktörlerden birinin yeşil bir perük takması bunlardan biri idi. Eserin Leningrad'daki oynanışlarından birinin sonunda bir toplantı düzenlenerek, oyunun açık eleştirisi yapılmıştı. Meyerhold'u soru yağmuruna tutmuşlardı. Meyerhold, kâh sevinerek, kâh öfkelenerek, kâh alay ederek soruların hepsini cevaplandırmıştı. «Yeşil perük takmanın anlamı ne?» diye sorulduğunda Meyerhold'un aktörlere dönerek, büyük bir şaşkınlıkla: «Sahi, bunun anlamı ne? Bunu kim düşündü?» diye cevap vermesi meşhurdur.

1930 yılı sonbaharında Paris'te «Müfettiş» in Meyerhold temsilini gördüm. Eserin bu Paris oynanışında, hemen hemen hepsi de Fransız olmak üzere tiyatroyu, rejisörler, ak-

törler, yazarlar, resim sanatçıları ve tiyatro meraklıları doldurmuştu: İşte Louis Jouvet, işte Picasso, işte Dullin, işte Cocteau, işte Derème, işte Gaston Baty, hep, hep burada idiler. Oyun sona erdiği zaman, sanata doymuş olmaları gereken, değerlendirme dozlarını frenlemeye alışkın bu insanlar, yerlerinden kalktılar ve şimdiye kadar Paris'te hiç görmediğim bir sevgi gösterisinde bulundular.

Hemen sahneye koştum. Meyerhold, küçük soyunma odasında, heyecan içinde ayakta duruyordu. Saçları daha kırlaşmış, burnu daha uzamıştı. Aradan yedi yıl geçmişti. Dayanamadığımı, kendisini tebrike geldiğimi söyledim, beni kucakladı.

O gündenberi aramızda hiç bir soğukluk olmadı. O kötü atışma ve yazışmalarımızdan hiç söz etmedik. Bundan sonra da, kimi Paris'te, kimi Moskova'da olmak üzere sık sık görüştük ve uzun uzun konuştuk.

Onun bir inkılâpçı olması boşuna değildi: dünyayı değiştirmek zorunluğuna kesin olarak inanmıştı. Başkalarının delillerine değil, kendi tecrübesine dayanmakta idi. O aramızda ihtiyardı. Mayakovski bir ihtilâl çocuğu idi. Meyerhold'un arkasında ise geçtiği yolların bir yumağı; Stanislavski, Komissarjevskaya, Petersburg sembolistleri ve daha bir çok şeyler vardı. Biz daha «Rotonde» de otururken esrarlı doktor Dapertutto (Meyerhold'un edebivat takma adı) nın, nasıl bir tip olması gerektiği üzerinde tahminlerde bulunurduk.

Arkadaşım demek, hakkını kazandığım ki-

şiler içinde Meyerhold en yaşlısı idi. Ben sadece XIX uncu yüzyılda doğmuştum. O ise XIX uncu yüzyılda yaşamış, Çehov'a gidip gelmiş, Komissarjevskaya ile çalışmış, Skriyabin'i, Yermolova'yı tanımıştı. Ve en şaşılacak şey, onun her zaman, hiç değişmeden genç kalmış olmasıydı. Her zaman yeni bir şeyler bulur, mayıs sağanağı gibi gürlerdı.

Daha 1930 ağustosunda Meyerhold bana şunları yazmıştı:

«... Tiyatro mahvolabilir.. Düşmanlar uyumuyor. Moskova'da bir çok kişiler var ki, Meyerhold Tiyatrosu, bir diken gibi, gözlerine batıyor. Oh, bunu anlatmak sıkıcı ve uzun...»

Onunla son görüşmemiz çok üzücü geçti. İspanya'dan 1937 yılı aralığında gelmiştim. Meyerhold Tiyatrosu artık kapatılmış bulunuyordu (1). Bu durumun doğurduğu üzüntüden sanatçının eşi Zinayada Nikolayevna bir ruh hastalığına tutuldu. Bu sıralarda büyük sanatçı Stanislavski, Meyerhold'e maddî ve manevî yardımlarda bulunuyor, onu sık sık telefonla arıyor ona moral ve cesaret aşıyordu.

1938 baharında birbirimizden ayrıldık... Ben İspanyaya gidiyordum. Kucaklaştık. Bu

(1) Bu durum; Rusça gazete ve dergilerde yer alan «Tass» Ajansının 8.1.1938 tarihli bir bildirisi ile kamu oyuna duyurulmuştı.

(H. Â. Ediz)

ayrılık bana çok zor geldi, bir daha da onu hiç görmedim.

Meyerhold 1939 yılı temmuzunda, Lenin-grad'da tutuklandı. 1 şubat 1940 tarihinde, on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bir gün sonra da, 2 şubat 1940 tarihinde öldüğü bildirildi.

1955 yılında, daha önce Meyerhold adını hiç duymamış olan genç bir savcı, Meyerhold'un nasıl bir iftiraya kurban olduğunu anlattı ve büyük sanatçının, askerî mahkemenin kapalı oturumunda sunduğu dilekçeyi okudu. Dilekçede şunlar yazılı idi: «... Ben altmış altı yaşındayım. Kızımın ve dostlarımın, ömrümün sonuna kadar namuslu bir bolşevik olarak kaldığımı, bir gün öğrenmelerini isterim.»

Bu sözleri okuduktan sonra savcı ayağa kalktı; ben de kalktım.

Y İ N E F R A N S A

1921 yılında Fransa'da Lenin caddesi yoktu. Ama, Lenin, işçi mahallelerinde sanki yaşıyordu. O, Mareşal değildi, ama, uzun yıllar Paris'te kalmıştı, bazılarının gördüğü ve hatırladığı bir kişi idi. İşçi kasketi giyen bir adamın, nasıl olup da büyük ve esrarlı bir ülkenin başı olduğu; aç, çıplak Rus işçilerinin, nasıl olup da eski model tüfeklerle, yabancı istilâ ordularının saldırılarını püskürttükleri üzerine, Paris'in kenar mahallelerinde olmayacak hikâyeler anlatılıyor ve Birinci Dünya savaşının galiplerine uykuyu haram ediyordu.

İlk günlerin yüzeyde kalan izlenimlerinin çok aldatıcı olduğunu anlamağa başladım. Batıda pek çok yenilikler vardı. Rölativite teorisini popüler olarak açıklayan bir broşür satın aldım.

Artık ünlü bir sanatçı haline gelmiş olan Charlie Chaplin'in birkaç filmini seyrettim. Picasso'nun sergisinde, otuz kadar tablo, sanki birbiriyle tartışma halinde idi ve hepsi de yeni

çağı plâstik olarak belirtmenin önüne geçilmez zorunluğu çevresinde birleşiyordu. Birçok şey okumak, görmek ve birçok şey üzerinde düşünmek zorunda olduğumu anladım.

Diego, yeni romanımın kahramanının bir Meksikalı olacağını öğrenince sevindi. İtalya'ya gitmeğe hazırlanıyordu, ama Julio Jurenito'nun çocukluğunun ve ilk gençlik çağlarının geçtiği çevreyi bana anlatacağını söyledi.

Bir bloknot satın alarak romanıma başlamağa karar verdim. Ama, edebiyat plânıma, birdenbire Fransız hükûmeti karıştıverdi. Yoldaş Menjinski haklı imiş.

Fransa'dan sınır dışı edilmemin kesin olarak nedenini bilmiyorum. Beni niçin sınır dışı ettiklerini sorduğum zaman, Emniyet Müdürlüğü memurlarından biri bana şu cevabı verdi: «Fransa dünyanın en özgür ülkelerinden biridir. Sizi sınır dışı ediyorlarsa, demek ki bunun bir nedeni var.» Sınır dışı edilmemi önlemek için uğraşan dostlarımdan birine: «Ama siz bilmiyorsunuz, demişler, o burada bolşevik propagandası yapıyor.» Herhalde dostlarımla bulduğum kafeterasa, Fransız Millî Güvenlik Ajanları da devam etmiş olsa gerek. Fransızlar bunlara «Sinek» adını takmışlardı. Bunlar gerçekten de, Sonbahar sinekleri kadar yapışkan, bıkırtıcı kişilerdi. Ama sinekler uzun ömürlü olmadıkları halde, bu gizli Polis ajanları yalnız Bakanlar değiştikten sonra değil, kimi zaman düzen değiştikten sonra da işleri başında kalıyorlar.

Bir sabah, erken erken, iğrenç suratlı, bu-

lanık gözlü, seyrek bıyıklı bir adam kalmakta olduğum otele gelerek yakasındaki gizli polis rozetini gösterdi. Bir başka ajan da karımı tokatlamıştı. Otel sahibi küplere bindi: «Fransa hesabına utanıyorum!» diye söylendi durdu. Ama bu sözler, gizli polis ajanını hiç etkilemedi. Beni Emniyet Müdürlüğüne götürdüler. Orada, hemen bugün Fransadan çıkıp gitmemiz gerektiğini söylediler. Büyük bir saflıkla sordum:

— Vize almadan nereye gidebiliriz?

— En yakın sınır olan Belçikaya.

— Bizim Belçika vizemiz yok ki..

— Zaten alamazsınız. Belçikalılar sizi, Fransız sınırına geri çevirirler.

— Peki o zaman ne olur?

— O zaman da sizi kanunsuz olarak sınırı geçtiğiniz için tutuklarız. Cezanızı çektikten sonra bu sefer sınır dışı etmeyiz de Fransa'dan atarız.

«Sınır dışı» etmekle «Fransadan atmak» anlamları arasındaki ayrımı anlamamıştım. Oradaki memur açıkladı:

— Sınır dışı edildiğiniz zaman, normal bir vagonda kendi paranızla yolculuk edersiniz! Ajanımız, sivil olarak size eşlik eder. Ama, Fransadan atıldığınız zaman, bilet derdiyle uğraşmazsınız, biletinizi biz alır, tutuklu olarak, resmî polis eşliğinde yolculuk edersiniz! Şimdi serbestsiniz, size yalnız ajanımız eşlik edecektir.

— Peki Belçikalılar bizi geri çevirip siz de tutukladıktan ve cezamızı çektikten sonra,

bizi nereye göndereceksiniz?...

— Yine Belçika'ya.

Bizi, Belçikalılarla Fransızların oynayacakları bir futbol topu haline getirmek istediklerini anladım. Bu, tabii, pek de imrenilecek bir durum değildi. Ama, ne olursa olsun, bir öğle yemeği yemek zorunda idik. «Ronde» un karşısındaki bir restorana girdik. Orada, tanıdık bir heykeltraşa rastladık. Bizi sınır dışı ettiklerini ona söyledik. Dostum, hemen «Ronde» e ve «Dome» a koştu. Biraz sonra da kendimizi on kadar dostumuzun ortasında bulduk. Hepsi de öfkeli idiler. Paris Emniyet Müdürlüğünün ajanları da, yanı başımızdaki masada oturuyor, büyük bir iştahla yemeklerini yiyorlardı.

Sınır dışı edilmemiz emrini usta konuşmacılardan, Parlâmento bülbülü şişko Briand'ın (1) imzalamış olduğunu hatırladım ve neşelendim. Savaş yıllarında, kendisine, Rus gazete muhabiri olarak tanıtılmışımdı. Bana kısa ve nazik bir arya söylemişti.. Demek ki şimdi ben Briand'ı korkutmuştum.

Tren, akşam geç vakit kalkıyordu. Polis ajanlarından birisi biletlerimizi alacağını söyledi: «Tabii üçüncü mevki?...» Biz Paris'e üçüncü mevkiye gelmiştik. Ama, polis ajanının ses tonu beni sinirlendirdi: «Tabii birinci mevki..» dedim. Galiba bizi kurtaran da bu oldu.

(1) Aristidé Briand (1862 - 1932). O zamanın Fransız Başbakanı.

Vagonda üç kişi idik: Lüba, ben ve Fransız sınırında trenden inen polis ajanı. Lüba'ya yatmasını ve uyur gibi yapmasını öğütledim. Belçika jandarması vagondan içeri girdi. Elimle Lüba'yı göstererek, uyandırmamasını rica ettim. Jandarma, dostça, başını salladı. Polisler, birinci mevki yolcularına saygılı davranırlar. 1917 tarihli, artık yaprakları solmuş pasaportumu gösterdim. Jandarma, pasaportta Belçika vizesini aramağa koyuldu. Dikkatle pasaportu kapıyarak fısıltı ile «Pasaportunuz çok eskimiş, değiştirmek gerek» dedi. Ben de ona fısıltı ile cevap verdim: «Haklısınız, bu işi Bruxelles'de yapacağım.»

Futbol maçı olmamıştı, yolculuğumuza devam ettik.

Bruxelles'de, güney garının karşısında iki otel gördük: Birinin adı «Providence», ötekinin adı da «Espérance» (1) dı. Umudumuzu yitirmek istemediğimiz için «Espérance» oteline yollandık. Ama orada, içinde giriş vizesi ile ilgili can sıkıcı sorular bulunan birer fiş doldurmamızı rica ettiler.

Gençliğim, ne yolcu uçaklarının, ne radyo yayımlarının, ne de vizelerin bulunduğu eski bir çağda geçmiş'i. Uçaklar, eşsiz bir buluştur. Radyo ise yararlıdır. Üstelik onu her zaman dinlemek zorunluğu da yok, isteğe bağlı

(1) Fransızca «umut» anlamına gelir.

bir iş. Ama işte vizeleri, insan yaşamını kolaylaştıran bir buluş olarak sayamayız. Bu vizeler yüzünden nekadâr zaman ve güç harcadığımı, nekadâr sinir bozukluğuna uğradığımı anlatmağa kalkışmıyacağım... Üstelik vizeler, bakteriler gibi çeşitlidir. Onları sınıflara, familyalara ayırabiliriz: Giriş vizeleri, çıkış vizeleri, transit vizeleri vardır. Transit vizeleri de çeşitlidir: Kimisi transit olarak geçtiğiniz ülkede size kalma hakkı verir, kimisi vermez. Bunlardan kimisi uzun sürelidir, kimisi kısa süreli.. Vizelerin içinde, hangi sınırdan çıkacağınızı belirten vizeler de vardır, belirtmiyenler de var. Bu işi kavramak oldukça zordur, vize almak ise bundan da zor.

Otelin resepsiyonundan çabucak çıktık. Giriş vizesi ile ilgili sorunun karşısına da kıvrak bir çizgi çektik. Bu geceki başarımız, gündüz büyük bir tatsızlıkla sonuçlanabilirdi: Belçika'ya, giriş vizesi almadan girmiştik.

Savaştan önce Paris'te, Rostov'lu Nemirov'la birlikte «Akşamlar» adlı bir şiir dergiciği çıkarmıştık. Arkadaşımın, çok sevimli, neşeli, hafifçe şehlâ gözlü, durmadan şarkı söyleyen bir karısı vardı. Adı da Marusya idi. Kısa bir süre sonra Nemirov'dan ayrıldı. Savaş sıralarında, ona sık sık Fransanın güneyinde rastladım. Rusyaya dönüşümden önce, Marusya'nın, Belçikalı şair Ellence'le evlendiğini bana söylemişlerdi.

Otelden çıkınca, Ellence'i nasıl bulabileceğimi düşünmeğe başladım. Batı ülkelerinde adres büroları yoktur. Orada insanlar sessizlik

ararlar.. Onun için, kimin nerede oturduğunu Tanrı ile Polisten başka kimse bilmez. Telefon rehberinde de Ellence'i bulamadım ve (Ellence'in takma bir ad olduğunu bilmiyordum), bir kitapçıya girdim. Burada yalnız ağır başlı kitaplar satıldığını, şiir kitaplarının satılmadığını söylediler. Kitapçı dükkânlarının vitrinlerini izlemeğe koyuldum. En sonunda, Ellence'in bir kitabının durduğu bir vitrin gördüm. Sevinçle dükkândan içeri girdim. Ama, hiçbir şey elde edemedim: Kitabı yayımlıyan yayın evine bir mektup yazmamı öğütlediler.. Ellence'in eline varıncaya kadar benim artık «Espérance» otelinde değil de, yabancı bir kodeste olacağımı onlara anlatamazdım.

Yine şansım varmış: Beşinci, ya da onuncu kitapçı dükkânında iyiliksever bir şiir meraklısına rastladım. Ellence'i, Millet Meclisinde bulabileceğimi söyledi. Ellence'in soyadı Van Emergem imiş, kendisi parlâmento kitaplığını yönetiyormuş. Hemen kanatlandım: Parlâmento «Rotonde» değildi.

Ellence ile Marusya bizi eski bir dost olarak karşıladılar. Vize işini ona çıtlattım. Marusya geçmiş günleri hatırlıyor, Ellence, susuyor, kibar kibar gülümsüyordu. Kırk yaşında idi. Sert kuzeyli yüzünde, hülyacı çocuk gözleri parlıyordu.

Ellence, Bakanlardan birine, benim şair olduğumu, nedense beni Fransa'dan sınır dışı ettiklerini, bir kitap yazmak için Belçika'da birkaç ay kalmak istediğimi söylemiş. Bu işin formalitesi iki hafta kadar sürdü.

Ellence'e dost oldum, şaşılacak kadar temiz ve üzgün yüzlü bir kişi idi. Ellence, yalnız şiir yazdığı ve yazmakta olduğu için değil, düz yazısı da, bütün yaşamı da şairlik ruhiyle dopdolu olduğu için, herşeyden önce şairdi.

Baharda kendisiyle tanıştığımız zaman «**Bas-Bassina-Bulu**» adlı bir roman yazıyordu. Odasında bulunan zenci Tanrısına bu adı vermişti. Romanda bu Tanrı, akıllı, saf, neşeli ve güçsüzdü. Afrika ormanlarından kalkıp Avrupa'ya gelmişti. Ve acı bir alayla, çevresinde olup biten şeyleri anlatmaktaydı. Gorki'nin, bu kitap üzerine yazdığı bir mektubunu okudum. Mektup bir nezaket zorunluğu ile değil, sevgi ile yazılmıştı. (Gorki ile Ellence, sonraları, 1925 yılında Sorrento'da tanıştılar. Gorki, bir başka mektubunda, sert göründükleri halde, çocuksu bir hüznün ve temizlik okunan Ellence'in gözlerinden söz etmektedir). «**Bass-Bassina-Bulu**» romanı Stefan Zweig'ın da hoşuna gitmiş; eserin Almanca çevirisine bir ön söz yazmış.

Ellence'e, uzun uzun Moskova'dan söz ettim. Yesenin'in şiirleriyle ilgilendi ve Marusya'nın yardımıyla onları Fransızcaya çevirmeğe başladı.

Sonraları Ellence'e, kimi Pariste, kimi Bruxelles'de rastladım. Yıllar geçti, yaşam akıp gitti. Şimdi herşey başka türlü oldu; Ellence ise, yine o Ellence: Çocuklar ihtiyarlamaz, hayalcileri değiştiremezler, demek ki hayalciler değişmez..

Sonunda, Belçikada oturmak iznini aldım..

Aylardan Hazirandı. Fransız sınırı yakınlarında, deniz kıyısında La-Pann kasabacığına gittik. Yaz tatiline daha birkaç hafta olduğu için oteller boştu. Kıyının kimi yerlerinde yıkıntılar göze çarpıyordu: Savaşta yıkılan evler henüz yapılmamıştı. Deniz kocaman ve öfkeli idi. İnme sırasında öfkesini de birlikte götürerek uzaklara çekiliyor, sonra yine, öfkeli öfkeli, dosdoğru otele saldırıyordu.

Deniz çekildiği zaman kumların üzerinde yosunlar, deniz yıldızları ve çok sayıda ağaç parçaları kalıyordu. Koktebel'de, mangalı tutuşturmak için nasıl ağaç parçaları aradığımı hatırlıyarak, elimde olmadan bunları hemen topladım.

Çevrede, dikenli, esmer otların ürettiği kum tepecikleri vardı. Bu tepecikler gezici idi: Rüzgâr, bunları bir yerden alıp başka yerlere taşırdı. Bu tepeciklerin üzerine çıktığım zaman Fransayı görüyordum.

Penceresi denize bakan küçücük odamda, sabahdan gecenin geç saatlerine kadar çalışıyordum. «**Julio-Jurenito**» yu bir ayda yazdım.. Sanki birisi bana dikte ettiriyormuş gibi yazıyordum. Kimi zaman elim yoruluyordu, o zaman kalkıp deniz kıyısına gidiyordum. Hiç dinmeyen rüzgâr, kahvelerin boş teraslarındaki iskemleleri deviriyordu. Deniz, uslanmaz gibi görünüyordu. Bu görünüş, ruh halime çok uygundu: Kalemimi kâğıdın üzerinde kaydırmıyordum da, sanki süngü hücumuna kalkmış gibi idim.

«JULIO JURENİTO»

Yazmasını bilmiyordum. Kitapta birçok gereksiz olaylar var. Kitap yontulmamıştı, onda birçok acemice deyimler yer almıştı. Ama ben bu kitabı seviyorum.

Derler ki, güya bütün yazarlar ilk kitaplarını severlermiş. Bu doğru değil. Öyle yazarlar tanırım ki, yanlarında ilk eserlerinden söz edilmesine katlanamazlar. Hem, ne diye başkalarından söz ediyorum: İlk şiir kitabımdan hem nefret ediyorum, hem onu gülünç buluyorum. Markizler, hatta matbaa üzerine şiirler yazdığım çağları sevgi ile anıyorum. Ama o şiirler kötü ve yabancıdır. Birçok eksiklerine bakmadan «Julio Jurenito» yu seviyorum, çünkü onu ben yazdım, içindekileri yaşadım. Bu gerçekten de benim kitabımdır.

Bir yazar olarak birçok defalar maymunluk etmişimdir. İlk şiirlerimin taklitsiliğinden söz etmiştim. İşte, sonraları, «Jurenito» dan hemen sonra, o zamanlar gaddarca egemenlik eden edebiyat modasının kurbanı oldum. Andrey Belıy'nin ahenkli düz yazısı, Remizov'un eşsiz sintaksı, kimi edebiyat çağdaşlarım gibi, beni de baştan çıkardı. O yazarlarda canlı, organik olan şeyler, bende gülünç bir hal almıştı. O çağlarda çıkan kitaplarımın hiç birisini birkez daha okuyamıyorum.

Çıkan eleştiri makalelerinden «Julio Jurenito» romanımın, «Candide» in bir taklidi olduğunu öğrendim. «Candide» i ancak bu makalelerden sonra okuduğumu, utanarak itiraf

ediyorum. Gençliğimde pek çok, ama rastgele okumuştum. Hâlâ da edebiyat bilginde birçok açıklar var. Bununla birlikte, eleştirmecilerin tahminlerini anlıyorum. «**Jurenito**» da, Fransada geçirdiğim gençlik yıllarımın yansısı var. Hiç şüphe yok ki, Vojirar yük istasyonundaki işçiler de benim gibi, «**Candide**» i okumamışlardır. Ama ne var ki, onların şakalarında, Voltaire'in eserlerinde bizi büyüleyen Fransız alayının çizgileri var. Sonra, ayrıca, «**Candide**» yazarı da, Fransız ulusal dehasının yaratılışını etkilemiş olabilir.

«**Jurenito**» yu seviyorum. Çünkü ben bu eserimi iç zorunlukların bir sonucu olarak yazdım: O zamanlar kendimi bir yazar saymıyordum. Bu eseri uzun süre kafamda taşıdım. Belki bunda yeterince edebiyat yoktur (tecübem, ustalığım yoktu) ama, bu eserimde edebiyat özentisi de yok.

Pek çok kitap yazdım ve bunların bir çoğunu sevmiyorum. Kimi kitaplarımı çok seyrekleştiriyor, bunları tekrar okumuyorum. Genç okurlar için, bir yazar olarak ben, İkinci Dünya savaşında doğdum. «**Jurenito**» yu bizde özellikle emekliler hatırlar, ama işte ben ona değer veriyorum: Bu eserimde, yalnız edebiyat yolumu değil, yaşamımı da belirten birçok şeyler söyledim. Tabii ki bu eserimde saçma yargılar, saflıkla söylenmiş inanılmaz şeyler az değil. Hep geleceği görmeğe çalıştım: Biri ni gördüm, ötekinde yanıldım. Bu, bir bütün olarak kendisinden vaz geçmediğim bir kitaptır.

«Jurenito» da her türlü ırkçılığı, şovenizmi şiddetle yerdim. Savaşı, şiddet politikasını, hırsı, savaşı başlatan ve savaştan vazgeçmeyen insanların iki yüzlülüğünü, silâhları kutlayan ruhanilerin yalancı sofuluğunu, «insanlığı insanca yollarla yok etmek» çarelerini arayan uzlaşıcıları, korkunç kan dökücülüğünü beğenen yalancı sosyalistleri yerdim. Bu düşüncelerin altına şimdi de imzamı atarım. Ve, eğer ben ırkçılıktan, faşizmden nefret ediyorsam, eğer barış için yapılan savaşa katılmak gücünü kendimde buluyorsam, bu şundan ileri geliyor: Kişi, yarım yüz yıl içinde birçok elbise eskitir, ama kendisi, yine kendisi olarak kalır.

«Jurenito» da, Mister Cool'un banka çeklerinin idare ettiği para dünyasının iki yüzlülüğünü ve yalancı özgürlüğü; gömülürken bile insanları on altı sınıfa ayıran Mösyö Déler'nin toplum hiyerarşisini gösterdim, Hitler'in iktidara geçişinden on iki yıl önce sahneye «aynı zamanda hem nasyonalist, hem sosyalist olabilen» Herr Smith'i çıkardım. Smith, Fransızlarla Ruslara şunları söylüyordu: «Sizi organize etmemiz...», «Rusyayı sömürgeleştirmemiz», Fransa ile İngiltere'yi elden geldiğince, temelden yıkmamız gerekiyor.. Dünyayı çırcıplak bırakacağız.. İnsanlığın yararına olarak bir deliyi öldürmekle on milyon insanı öldürmek arasında aritmetik bir ayırım var.. Ama öldürmek zorunludur..» 1921 yılında bunu yazmasaydım 1940 yılında «Paris'in düşüşü» nü yazamazdım'

Kimi zaman yanıldım, kimi zaman da ol-

dukça doğru gördüm.

«**Julio Jurenito**» nun, düzen koruyucularını öfkeliendireceğini biliyordum: «Hangi Konsolos pasaportuma vize verebilirdi?» Beyaz Rusların bu eserime sinirleneceğini biliyordum. Ama ateş iki yanlı, makas ateşi idi. «**Nöbetde**» (1) ciler, «**Jurenito**» ya, «ihtilâl ile iftira eden» bir eser dediler. Bana da, derginin her sayısında «İftiracı» diye çattılar.

«**Julio Jurenito**» yu okurlar okuyor, eleştiriciler yeriyor, hem de uzun uzun yeriyorlar. Bundan sonraki eserlerimden söz ettikçe, başlıca delil olarak hep bu eserimi ele alıyorlardı. «**Noviy Mir**» dergisinin otuz beş yıl önce çıkmış olan bir sayısı, bir rastlantı ile elime geçti. Dergide, benim üzerime yazılmış bir makale ve «**Jurenito**» dan alınmış uzun pasajlar var. Varılan sonuç şu: «Açık savaşta yenilen Rus burjuvazisi, şimdi manen savaşıyor... Erenburg kendi sınıfına hakkıyla hizmet ediyor... Erenburg, burjuva kültürünün tekne kazıntısıdır. Eğer Erenburg yazar olmak «istegini göstermeseydi» Rus edebiyatı hiçbir şey kaybetmezdi». Bu, benim üzerime yazılan yergilerin en hafifidir.

Tabii üzüldüğüm anlar oldu. Bana rastlayan kurşunlar düşman kurşunları değil, kendi kurşunlarımızdı. Şansıma, o devirdeki kur-

(1) «**Nöbetde**»: Sovyetler Birliğinde 1925 yılına kadar bu ad altında çıkan, sonra da «**Edebiyat Nöbetinde**» adını alan bir edebiyat dergisidir. (H. A. Ediz)

şunlar kâğıttandı. Yavaş yavaş bütün suçlamlara alıştım. Sonraları tam bir umutsuzluğa kapılmaktan beni kurtaran bir çeşit bağışıklık kazandım.

«Jurenito», 1922 yılında Berlinde, «Helikon». Moskova'da da devlet yayınları arasında basıldı. Mayakovski'nin eserimi beğenmesi, değer verdiğim kimi Leningrad yazarlarının eserimi övmeleri hoşuma gitti. (1942 yılında A. Tolstoy, bir yazısında benim satirik romanlarımdan söz ederken «Julio Jurenito» yu beğendiğini söylüyor). Daha sonra okuduğum Krupskaya'nın anılarından, Lenin'in bu eserimi nasıl karşılamış olduğunu öğrenmek fırsatını buldum. Bu benim için büyük bir moral desteği oldu.

Kısa bir süre sonra bu eserimin, Almanca, Fransızca ve daha başka dillerdeki çevirileri çıktı.

Böylece, profesyonel bir yazar oldum.

İşte, «Jurenito» nun son sayfasını bitirdim. Deniz kıyısına indim. Çatlayan dalgalar uğulduyordu. Gece idi, uzaklarda, balıkçı teknelerinin ışıkları batıp çıkıyordu. Rüzgâra karşı yürüyordum. Hem rahatsız oluyor, hem neşeleniyordum.

Bir insan, bir yazar, çok şeyleri tahmin edebilir, ama her şeyi tahmin etmekten çok uzaktır. Tıraş olurken aynada ağarmış kılları görürüz, ama geleceği görmek daha zordur. İlerde daha pek çok dar boğazlar bulunduğunu, yürek çarptığı sürece rüzgârın dinmeyeceğini anlamıyordum.

İ S A K B A B E L

1926 yılı yazında Moskova çok sıcaktı. Arkadaşlarımdan çoğu ya yazlıkta oturuyordu, ya da gezide idi. Ben şehrin kızgın sokaklarında başı boş dolaşıyordum. Yağmurdan önceki boğucu bir günde, hiç beklemediğim bir mutluluğa erdim: O gün, sonraları benim en yakın, en sadık arkadaşım olacak bir yazarla, —yazar olmaya aday bir yazar kalfası gözüyle baktığım— İsak Babel"le tanıştım.

Ansızın bana geldi. İlk sözleri hâlâ hatırımdadır: «Demek siz böyle imişsiniz!» Ben de onu daha büyük bir merakla süzdüm: «Süvari ordusu», «Odesa Hikâyeleri», «Güvercinliğimin lıkâyesi» adlı eserleri yazan bu imiş demek? Hayatımda bir kaç sefer, eserlerine saygı duyduğum yazarlara beni tanıtmışlardır: Maksim Gorki, Thomas Mann, Bunin, Heinrich Mann,

Maçado, Andrey Beliy gibi... bunlar benden yaşça çok büyüktüler. Bunları herkes sayar, kendilerine, dağların uzak dorukları gibi bakardı. Ama ben iki sefer, görmeden âşık olmuşum da, nihayet sevgilimle karşılaşmışım gibi, heyecanlandım. Babel'i, on yıl sonra da Hemingway'i gördüğüm zaman böyle oldu.

Babel beni hemen bir birahaneye götürdü. Karanlık, insanlarla tıklım tıklım dolu bir dükkâna girince donakaldım. Küçük karaborsacılar, sabıkalı hırsızlar, arabacılar, eski aydınların düşkün temsilcileri burada toplanmıştı.. Birisi, «ölümsüz hayat iksiri» ni bulduklarını bağıra bağıra ilân ediyordu. Bu, alçaklıktı. Çünkü bu iksir, inanılmıyacak kadar pahalı idi. Demek ki bütün namussuzlar çok yaşıyacaktı. İlkin bu adamın bağırımlarına kimse aldırmış etmedi. Sonra, yanındaki adam bunun kafasına bir şişe indirdi. Bir başka köşede, kız yüzünden bir döğüş başladı. Kıvrıkcık saçlı bir delikanlının yüzünden kanlar akıyordu. Kız avaz avaz bağırıyordu: «Boşuna uğraşıyorsun Harri Pil, benim hoşuma giden şudur!» Kendilerini kaybedecek kadar sarhoş olan iki kişiyi. bacaklarından sürükliyerek dışarı çıkardılar. Çok nazik bir ihtiyar, gelip masamıza oturdu. Babel'e, damadının dün gece, nasıl karısını bıçaklamak istediğini anlatmaya koyuldu: «Verocka ise gözünü bile kırpmadı: Sen hava alırsın, dedi. Benim kızım çok naziktir.» Ben dayanamadım: «Gidelim mi?» dedim. Babel şaşırdı: «Ama burası çok ilginç bir yer» diye cevap verdi.

Babel'in görünüşü bir yazara hiç benzemiyordu. «Başlangıç» hikâyesinde ilk defa Petersburg'a geldiği zaman, bir mühendisin evinde nasıl oda kiraladığını anlatmaktadır (o zamanlar Babel yirmi iki yaşında imiş). Mühendis yeni kiracısını dikkatle süzdükten sonra, Babel'in mutfığa açılan oda kapısını anahtarla kilitlemelerini, antredeki palto ve papuçları içeri almalarını emretmiş. Babel yirmi yıl sonra, Paris banliyölerinden birinde yaşlı bir Fransız kadınından bir oda kiraladığı zaman, kadın, geceleyin kalkıp beni boğazlar diye Babel'in odasını kilitlermiş. Oysa Babel'in görünüşü hiç de öyle korkunç değildi. O, sadece görünüşüyle bir çoklarını şaşırtmış: «Allah bilir ne biçim adam, ne iş yapar?» dedirtmiştir.

1935 yılında, Fransada kendisiyle tanışan M. Hold: «Babel, bir edebiyatçıdan, ya da eski bir süvariden çok bir köy okulu idarecisine benziyor» diye yazmıştı. Her halde böyle bir kanıyı doğuran şey, «Süvari Ordusu» nda korkutucu bir ölçüyü bulan gözlükleri olsa gerekti.

Babel kısa boylu, tıknaz bir adamdı. Gözlükleri kâh kurnaz, kâh tasalı bir ışıkla tutuşan çok anlamlı gözlerini gizliyemiyordu. Her zaman meraklı burnu da büyük bir rol oynamakta idi. Babel her şeyi öğrenmek isterdi; iki gün aralıksız içtikten sonra, üzüntüsünden, köydeki izbesini ateşe veren, alay arkadaşı Kubanlı kazak, bu sırada neler duymuştu? «Toprak ve Fabrika» yayınlarında çalışan Mâşenka, niçin kocasına boynuz taktırıp biyo-

mekanikle uğraşmaya başlamıştı? Fransız Cumhurbaşkanı öldüren Beyaz Ruslardan Gorgulov ne gibi şiirler yazmıştı?... «**Pravda**» gazetesi saymanlık servisinde bir defa gördüğü ihtiyar sayman nasıl ölmüştü? Kahvede, yanbaşındaki masada oturmakta olan Parisli kadının çantasında acaba ne vardı?

Her şey, her şey onu ilgilendirirdi. Bir yazar, hayata ilgi duymadan nasıl edebilirdi? Bunu bir türlü anlıyamazdı. Proust'un romanlarından şöyle söz ederdi: «Büyük yazar. Ama sıkıcı... Bütün bunları yazmak belki ona da sıkıcı gelmiştir?» Yeni yazı yazmaya başlayan mülteci yazarlardan Nebokov - Sirin için şöyle demişti: «Yazmasını biliyor ama, yazacak bir şeyi yok». Şiiri severdi ve kendisine hiç benzer miyen Bagritski, Yesenin, Mayakovski gibi şairlerle arkadaşlık ederdi. Edebiyat çevrelerine ise katlanamazdı: «Yazarlar toplantısına gitmek gerektiği zaman, içimde, sanki şimdi bal ile Hintyağı karışımının çeşnisine bacakmışım gibi bir duygu uyanır» derdi.

Mutlu ya da mutsuz, hiç tanımadığı birinin aşk hikâyesini saatlerce dinliyebilirdi. Karşısındakini, ona içini dökmeye zorlayan bir özelliği vardı. Her halde insanlar. Babel'in yalnız kendilerini dinlemekle yetinmediğini, onlarla birlikte aynı duyguları paylaştığını da hissediyorlardı.

Çok çeşitli mesleklerden: mühendislerden, süvarilerden, mimarlardan, arıcılardan, müzisyenlerden dostları vardı.

1916 yılında Gorki'nin bir tavsiyesiyle işe

giren Babel, kendi yazdığı kısa biyografisine göre: 1917 - 1924 yılları arasında bir çok meslekler denemişti: Bu süre içinde Romanya cephesinde askerlik etmiş, Çeka'da, Millî Eğitim Bakanlığında, İaşe Kollarında görev almış, Kuzey ordusunda Yüdeniç'e karşı savaşmış, Birinci Süvari Ordusunda bulunmuş, Odesa il komitesinde çalışmış, Petersburg ve Tiflis'de muhabirlik etmişti.

1932 1933 yıllarında «İkinci Gün» eserimi yazdığım sıralarda, Babel hemen her gün bana uğrardı. Bitirdiğim bölümleri ona okurdum. O da, bunları ya beğenir, ya da yazılanlara itiraz ederdi. Kitabım onu çok ilgilendirmişti. Vefalı bir dosttu.

Gorki'nin öğütleriyle, eserlerini 1916 dan 1923 yılına kadar, tam yedi yıl yayımlamamıştı. Bundan sonra da «Süvari Ordusu», «Odesa Hikâyeleri», «Güvercinliğimin Hikâyesi» eserleriyle «Gün Batışı» piyesi arka arkaya çıkmıştı. Bundan sonra Babel yine susmuştu. Çok seyrek olarak küçük hikâyeler yayımlamakla yetindi. Bunların hepsi de çok güzeldi. Eleştirmecilerin en sevdiği konulardan biri «Babel'in susması» oldu. Birinci Sovyet Yazarlar Kongresinde, bu konuda ona yapılan saldırılara ben cevap vermiş ve filin gebelik süresinin tavşanın gebelik süresinden çok daha uzun olduğunu söylemiştim. Burada tavşan kendim, fil de Babel'di. Bu benzetmeme yazarların hepsi de gülmüşlerdi. Babel ise yaptığı konuşmasında, kendi kendisiyle alay ederek, «susmak» adını taşıyan yeni bir edebiyat tü-

ründe başarı sağladığını söyledi.

Babel nereye giderse gitsin, kendisini hemen, evinde imiş gibi duyar, başkasının yaşamına girerdi. Kısa bir süre Marsilya'da kalmıştı. Ama, Marsilya'nın yaşamını anlatırken, bu, bir turistin izlenimleri değildi. Gangsterlerden, Belediye seçimlerinden, limandaki grevden, beklenmedik büyük bir mirasa konduktan sonra, havagaziyle zehirlenen ihtiyar bir kadından, galiba bir çamaşırcı kadından söz ederdi.

Ne var ki, çok sevdiği Fransa'da bile yurdunun özlemini çekmişti. 1927 yılı ekiminde, Marsilya'dan şunları yazmıştı: «Rusya'nın manevi yaşamı çok daha soylu. Ben Rusya ile zehirlenmişim, onu özlüyorum, yalnız Rusya'yı düşünüyorum». Eski dostlarından İ. L. Lifşits'e, Paris'ten yazdığı bir başka mektubunda şunları söylüyordu: «Bireysel özgürlük anlamında burada yaşamak çok güzel. Ama, biz Rusyalıyız, büyük düşünce ve büyük ihtiras rüzgârlarının özlemiyle kıvranıyoruz.»

Bindokuz yüz yirmi yıllarında, gazetelerimizde sık sık «Makas» deyimini görmek mümkündü. Söz konusu olan, tabii, terzilerin aracı olan makas değil, ekmek fiyatlariyle basma, ya da kundura fiyatları arasında her gün artmakta olan ayrımdı. Ben şimdi başka «makas» ı: yaşamla sanatın anlamı arasındaki ayrılığı düşünüyorum. Ben bu «Makas» la bütün ömrümü geçirdim. Biz bu konu üzerinde sık sık Babel ile konuşurduk. Hayatı büyük bir tutku ile seven, her dakika ona katılan Babel,

çocuk yaşından beri kendini sanata vermişti.

Şöyle olmaktadır: Kişinin başından önemli bir olay geçer, bunu anlatmak ister, yetenekleri olduğu anlaşılır, böylece yeni bir yazar doğmuş olur. Fıdeyev, iç savaş sıralarında, edebiyatla ilgilenmeği aklına bile getirmediğini bana anlatmıştı. «Bozgun» kendisi için de başından geçenlerin beklenmedik bir sonucu idi. Babel ise savaşırken de, gerçeği bir sanat eseri haline getirmek zorunda kalacağını biliyordu.

Babel'in basılmamış eserlerinin el yazmaları ortadan kayboldu. Babel'in hikâyelerinin müsveddeleri, başlanmış olan bir romanın bölümleri de kayboldu. Eşi Antonina Nikolayevna bunları çok aradı. Yalnız Babel'in, birinci süvari ordusu saflarında bulunduğu sürece tuttuğu «günlük», bir mucize olarak kaldı: Kiyev'li bir kadın, pek de okunaklı olmıyan bir yazı ile yazılmış kalın bir defteri korumuş. «Günlük» çok dikkate değer bir niteliktedir: Yalnız Babel'in nasıl çalışmış olduğunu göstermekle kalmıyor, aynı zamanda yaratıcılığın psikolojisini anlamada da bize yardım ediyor.

«Günlük» ten anlaşıldığına göre Babel, kendi savaş arkadaşlarının yaşamını, zaferleriyle, yenilgileriyle, savaşçıların halka, halkın savaşçılara karşı davranışlarıyla, onlarla birlikte yaşıyordu. İyi yüreklilik, zor kullanma, savaş emirleri, kıyımlar, ölümler onu çok etkiliyordu.

Babel şairdi; ne günlük yaşamın ayrıntılarını anlatıştaki natüralizm, ne de yuvarlak

yüzdeki yuvarlak gözlükler onun şairce ruh halini gizleyemezdi. O, şiirin mısralarından, tablolardan, göğün renginden, insan güzelliğinin görünüşünden tutuşuyordu. Onun «Günlük» ü, yayımlanmak düşüncesiyle tutulan «günlük» lerden değildi. Babel açıkça kendisiyle konuşuyordu.

«Süvari Ordusu» hikâyelerinin çıkışını hatırlıyorum. Hepimiz eserdeki hayal gücü ile sarsılmıştık. Hatta, konuların hayal ürünü olusundan bile söz ediliyordu. Oysa Babel gördüklerini yazmıştı. Buna, sefere katılan ve Babel'den çok yaşayan defter tanıktı.

İşte «yedek atlar komutanı» hikâyesi. «Eski sirk atletlerinden şimdi yedek atlar komutanı, kırmızı suratlı, kır bıyıklı Diyakov, ateş gibi bir İngiliz - Arap kırması üzerinde kapının önüne geldi. Sırtında siyah bir yamçı, ayağında da gümüşü şeritli kırmızı şalvar vardı. Daha sonra Diyakov köylüye, at için onbeş bin, hatta at daha oynak olursa, yirmi bin bile alabileceğini söyledi: «Eğer at düşer de, kalkarsa, bak işte, bu attır; ama, bunun tersine, kalkmazsa bu at değildir, dedi.»

13 Temmuz 1920 tarihli günlüğünde şunlar yazılıdır: «Yedek atlar komutanı Diyakov, feerik bir tablo, gümüşü şeritli kırmızı şalvarlı, kuşağı kakmalı bir Stavropol'lu. Apollon gibi bir yüzü var, kısa kesilmiş kır bıyıklı, kırk beş yaşlarında, Atletmiş...» 16 Temmuz: «Diyakov geldi. Kısa bir konuşma: şöyle şöyle bir at için 15 bin, şöyle şöyle bir at için de 20 bin alırsın. At kalkarsa, işte bu attır.»

Savaşın dehşetine, o yılların zalim iklimine rağmen bu hikâyelerde inkılâba ve insana inanç vardı. Gerçi bazıları Babel'in kızıl süvarilere iftira ettiğini söylediler. Gorki «Süvari Ordusu» nu savundu. Ve Babel'in Birinci Süvari Ordusu kazaklarını, Gogel'in Zoporojalıları süslediğinden daha iyi «süslediğini» belirtti.

Bununla birlikte Babel, «Süvari Ordusu» nun kişilerini süslemedi, onların iç dünyalarını meydana vurdu. Yalnız ordunun günlük yaşamını değil, o zamanlar kendisini umutsuzluğa sürükleyen birçok davranışları da bir kenara itti. İnsanın açıldığı bir saati, bir dakikayı âdeta projektörle aydınlattı. Özellikle bundan ötürü Babel'i her zaman şair saymışımdır.

«Süvari Ordusu», Maksim Gorki, Thomass Mann, Henri Barbusse, Martin du Gard, Mayakovski, Yesenin, Andrey Beliy, Furmanov, Romain Rolland, Brecht gibi çok çeşitli yazarların hoşuna gitmişti.

«Noviy Mir» Dergisi, 1930 yılında, Sovyet Edebiyatı üzerine yapılmış bir anketle ilgili olarak, birçok yabancı yazarların, özellikle Alman yazarlarının mektuplarını yayımladı. Mektuplardan çoğunun en başında Babel'in adı gelmektedir.

Babel, çok yavaş ve ağır yazı yazardı. Hiçbir zaman kendisinden hoşnut değildi. İlk tanıştığımız gün bana: «İnsan zevk için: kadınla yatmak, sıcak havalarda dondurma yemek için yaşar» demişti. Bir gün kendisine gittiğim zaman onu çırcıplak bir halde oturur

buldum. Hava çok sıcaktı, o dondurma yemiyor, yazı yazıyordu.

Ben Gorki ile edebiyat üzerine topu topu iki sefer konuştum. Her iki seferinde de, Babel'in çalışmalarından, inançla ve sevgi ile söz etti. Sanki beni övmüş gibi bu benim hoşuma gitti. Romain Rolland, «İkinci Gün» adlı eserimle ilgili olarak yazdığı mektubunda «Süvari Ordusu» ndan büyük bir övgü ve heyecanla söz eder. Ben Babel'i severdim. Babel'in kitaplarını da severdim ve seviyorum.

Babel, yalnız dış görünüşüyle bir yazara benzememekle kalmazdı. Onun ev yaşamı da bir başka türlü idi. Onun ne kızıl ağaçtan yapılmış mobilyası, ne etajerleri, ne de sekreteri vardı. Yazı masası bile yoktu. Yazılarını yemek masası üzerinde yazardı. Molodenova'da köy kunduracısının küçücük evinde kiraladığı odasında ise, yazılarını tezgâhın üzerinde yazardı.

Bir burjuva ailesinin kızı olan ilk karısı Yevgeniya Borisovna, Babel'in kaprislerine alışmakta bir hayli zorluk çekmişti. Babel, aklına esince, alay ve askerlik arkadaşlarını biricik odasına getirir: «Karı, bunlar bu gece bizde yatacak» derdi.

Çeşitli insanlara karşı tabii davranmasını bilirdi. Bu konuda ona hem sanatçı nezaketi, hem kültürü yardım ederdi. Ben onun, hem hadlerini bildirerek, Paris snoblariyle, Rus köylüleriyle, Heinrich Mann'la, Barbusse'le konuşmalarını dinlemiştim.

1935 yılında Pariste, kültürü korumak

için bir yazarlar kongresi toplanmıştı. Sovyet delegeleri de geldi. Aralarında Babel yoktu... Kongreyi düzenliyen Fransız yazarları onun gelmesi için elçiliğe başvurdular. Biraz gecikerek o da geldi. Hemen konuşması gerekiyordu. Gülümsiyerek: «Aldırma, bir şeyler söyleriz» dedi. Gerçekten de kürsüye çıkıp, önce tasarlamaadan, Fransızca olarak neşeli bir konuşma yaptı. Onun o günkü konuşmasını şöyle anlatmıştım:

«Babel, konuşmasını kâğıttan okumadı. Fransızca olarak, ustaca konuştu. On beş dakika süresince, ezbere okuduğu bir kaç hikâyesi ile dinleyicileri neşelendirdi. Dinleyiciler gülüyor, ama, aynı zamanda, bu neşeli hikâyeler adı altında, aslında bizim insanlarımızın, bizim kültürümüzün söz konusu olduğunu anlıyorlardı: Kolhoz üyesi köylünün ekmeği var, evi var, hattâ madalyası bile var. Ama bu ona yetmiyor. Şimdi o, kendisi üzerine şiirler yazılmasını da istiyor...»

Babel, tutuklanmasından az önce, Odesa'da ona küçük bir ev kiralayan kadın arkadaşlarından birine şunu yazmıştı: «Şimdi benim sayılan bu evceğiz moralimi çok yükseltti. Dostoyevski bir eserinde: «Her insanın gidebileceği bir yeri olması gerek» (1) demişti. Artık benim de bir yerim olduğunu düşünerek,

(1) Dostoyevski'nin «Suç ve Ceza» adlı eserinin kişilerinden Marmelâdov'un sözleri.

kendimi şu dönen dünyada daha güvenli hissediyorum.»

Babel'i 1939 yılı ilk baharında tutukladılar. 1954 yılı sonlarında savcı, Babel'in ölümünden sonra eski itibarını kazandığını, yasak haklarının geri verildiğini bildirdi.

Babel, mücadelesiyle, hayalleriyle, kitaplarıyla sonra ölümüyle, gelecek kuşakların mutluluk bedelini ödeyenlerden biri idi.

S T A L İ N ' İ

İLK DEFA GÖRÜYORDUM

1934 yılı sonlarında, Pariste bulunduğum sıralarda yeni Paris Büyükelçimiz Potyomkin, kendisini acele görmemi rica etti. Yanına gittiğim zaman, Batılı yazarların durumuyla ilgili mektubum üzerine, Moskova'ya gitmemi rica ettiklerini, Stalin'in beni görmek istediğini bildirdi.

Moskovaya, Kasım ayında vardım. Hava çok kötü idi. Sulu bir kar yağıyordu. Ama benim neşem yerinde idi. İrina da neşeli idi. O güne kadar bana edebiyatla uğraştığından hiç söz etmemişti. Meğer «Bir Fransız öğrencisinin anıları» adlı bir eser yazmış. Eseri de, Gorki'nin idare ettiği bir dergide yayımlanmış. Yakında ayrı bir kitap halinde çıkacakmış. «Anıları» bir gecede okudum. Bunu büyük bir

ilgi ile okuduğumu söylemek gerekli mi? İrina okul yıllarını, ilk kalb ağrılarını anlatıyordu. Kimi zaman evimize gelen kız ve oğlan arkadaşlarını bir bir tanıdım. Bilmediğim bir çok şeyler öğrendim. İrina içine dönük bir kızdı.

Stalin'le görüşmeyi beklerken, gecelerimi eski arkadaşlarımla geçiriyordum. Genç yazarlardan Lâpin, Slavin, Levin, Gabriloviç, Vasiljev kardeşler ziyaretime geldiler, bana «Çapayev» i gösterdiler. Sık sık Meyerhold'u görüyordum. Herkesin neşesi, keyfi yerinde idi. Kasım ayı, Mayıs ayına dönmüştü.

Bir gün «İzvestiya» gazetesine gittim. Buharin'e de uğradım. Rengi kül gibi idi. Zorlukla şunları söyleyebildi: «Felâket! Kirov'u öldürmüşler!..» Hepimiz bu haberle üzülmüştük. Kirov'u seviyorduk. Acımıza bir de endişe eklenmişti: Kim? Niçin? Sonrası ne olacak? Dikkat etmişim, gerek insanların kişisel yaşamında, gerek milletlerin tarihinde, hemen her zaman, büyük felâketlerden önce sâkin mutluluk haftaları, ya da ayları yer alır. Belki de bu sonraları, insanlar felâket öncesi günlerini hatırladıkları zaman öyle görünmüştür. Hiç şüphe yok ki hiç birimiz, yeni bir devrin başladığını sezmemiştik. Ama, hepimiz suspus olmuş, dikkat kesilmiştik.

Bir kaç gün sonra Parti Merkez Komitesi Kültür Bölümü Şefi Stetski, kararlaştırılan Stalin'le görüşme işinin, son olaylar vîzünden yakın bir tarihte gerçekleştiremeyeceğini, beni de burada fazla alıkoymak istemediklerini bildirdi.

Yeniden Parise döndüm.

Fransada herkes savaşı yakın olduğundan söz ediyor, herkes barış istiyordu. Sağcı partilerin kurdukları millî cephe, savaşa izin vermiyeceğine yeminler ediyordu. Halk Cephesi: «Barış, ekmek, özgürlük» dövizleriyle seçimlere hazırlanıyordu. Sağcılar, komünistlerin faşist ülkelere saldırmak istediklerini iddia ediyorlardı. Ortalık karmakarışıktı. Sağcı gençlik «Marseyyez» i söyliyerek «İtalya ile yakınlaşma» istiyordu. İşçi gençlik ise «Enternasyonal» i söyliyerek İtalyan faşistlerine, Hitler'e karşı çıkıyor, Fransayı satmak isteyen «iki yüz aile» nin içyüzünü açığa vuruyordu.

Bir sabah, gazeteleri açtığım zaman, sağcı yazarların «İtalyanın kültür ödevi» olduğunu ileri sürerek, İtalyanların Habeşistan'ı saldırısını haklı çıkarmaya çalışan bildirilerini okudum.

O yıl Fransada çok güzel bir sonbahar vardı. Sağnaklar boşanıyor, bahçelerde vişneler ikinci sefer çiçek açıyorlardı. Vagonumun penceresinden bakımlı bahçelere, kiremitli küçük, beyaz evciklere, belki de mahva mahkûm, sevimli dünyaya bakıyordum. Gazetenin verdiği yıllık iznimi kullanarak Moskovaya gidiyordum.

Moskovaya geldikten kısa bir süre sonra, gazetenin yazı işleri müdürü, Stahanovçu - İşçilerin toplantısına girebilmem için bir bilet verdi. Toplantının açılışına bir saat kala gittiğim halde, Kremlin sarayının büyük salonu ta-

mamiyle dolmuştu. Gelenler, yarım sesle aralarında konuşuyorlardı. Kimse yerinden kalkmıyordu. Bu, sigara dumanları içindeki tıklım tıklım salonlarda yapılan Parisin gürültülü mitinglerine hiç de benzemiyordu. Yanımdakilere, Stahonov'un nerede oturmakta olduğunu, Krivonos'u, İzotov'u, Vinogradov'u tanıyıp tanımadıklarını sordum.

Birdenbire herkes ayağa kalktı, korkunç bir alkış koptu: Görmediğim yan kapıdan Stalin girmişti. Arkasından, Gorki yazlığında rastladığım Politbüro üyeleri yürüyordu. Salon alkışlıyor bağııyordu. Bu, uzun bir süre, on, belki de on beş dakika sürdü. Stalin de el çırpıyordu. Alkışlar diner gibi olduğu bir sırada, salondakilerden biri: «Büyük Stalin'e urra!» diye bağırdı. Ve her şey baştan başladı. Nihayet herkes oturdu, o zaman müthiş bir kaddın ığılığı yükseldi: «Stalin'e şan olsun!» Yerlerimizden fırladık ve yeniden alkışlamaya başladık.

Her şey sona erdiği zaman ellerimin ağrıdığını hissettim. Stalin'i ilk defa görüyordum, gözlerimi ondan ayırmıyordum. Yüzlerce portresinden onu tanıyordum, ceketini, bıyıklarını biliyordum. Ama, boyca çok daha uzun olduğunu sanıyordum. Saçları kapkara, alını dar, ama gözleri canlı ve anlamlı idi. Kâh biraz sağa, ya da sola eğilerek gülümsüyor, kimi zaman da salona bakarak kımıldamadan oturuyordu. Ama gözleri pırıl pırıl yanmakta devam ediyordu.

Eve dönerken kendimde bir sıkıntı duy-

dum. Stalin, elbette büyük adamdı, ama o bir bolşevik, bir Marksistti. Biz yeni kültürden söz ediyor, öte yandan da dağlık Şori'de gördüğüm Şamanlara tapanlara benziyorduk... Hemen düşüncelerimi kestim: Her halde ben aydınca düşünmüş olacağım. Biz aydınların yanıldığı-mızı, zamanın isteklerini anlamadığımızı bir çok seferler duymuştum. «Aydıncık», «karıştırıcı», «kokmuş liberal»... Ama yine de anlamak ka-bil değil; «çok akıllı Başkan», «halkın dâhi li-deri», «sevgili babamız», «dünyayı değiştiren adam», «mutluluğun kuyumcusu», «güneş»... Bununla birlikte yığın psikolojisini anlamadı-ğima kendimi inandırmayı başardım. Her şey üzerinde bir aydın gibi, hem de yaşamının ya-rısını Pariste geçirmiş bir aydın gibi yargıda bulunuyordum.

Stalin bu toplantıda; «İnsanları, tıpkı bir bahçıvanın nazlı bir meyva fidesi yetiştirmesi gibi, dikkatle, ihtimamla yetiştirmek gerek» diye konuşmuştu. Bu sözler herkesi coştur-muştu. Kremlin salonunda bulunanlar manken değil. insanlardı. Kendilerine, ihtimamla, sevgi ile davranılacağına sevinmişlerdi.

«Dinamo» kulübünü, üniversiteyi dolaş-tıktan, benim hikâyelerimin eleştirildiği top-lantılarda bulunduktan sonra şunları yazmış-tım: «Üniversite öğrencilerinin, işçilerin, Kızıl-ordu erlerinin edebiyat üzerine neler söyledik-lerini isittim. Okurlarımızın seviyesi, yazarla-rımızın tahmin ettiklerinden çok daha yüksek-

tir.» Bana öyle geldi ki, okurlarımız artık büyüdüler, çoğu zaman biz onların eline, çocuklara verilmesi gerekli kitaplar sunmaktayız. Artık çocukça kitaplar değil, büyükler için eser hazırlamamız gerekmekte idi.

Moskovada bulunduğum sıralarda Stalin: «Mayakovski, Sovyet devrinin en yetenekli şairi idi ve öyle kalacaktır» diye konuşmuştu. Herkes, hemen, yeniliğin öneminden, yeni biçimlerden, basma kalıpcılığın kötülüğünden söz etmeye başladı.

İki ay sonra «Pravda» gazetesinde «müzik yerine curcuna» başlıklı bir yazı okudum.. Stalin operaya gitmiş, Şostakoviç'in «Katerina İzmaylova» adlı operasını seyretmişti. Operanın müziği onu sinirlendirmişti. Herkes Şostakoviç'i, «samimî» olmamakla, hattâ «küstahlıkla» suçladı.

Müzikten, kolayca edebiyata, resme, tiyatroya geçildi. Eleştirmeciler «sadelik ve halkçılık» istemeye başladılar. Mayakovski'yi yine övmekte devam ediyorlardı, ama bu sefer bir başka türlü, «sadelliğini ve halkçılığı» nı övüyorlardı.

Formalizme korkunç bir saldırı başladı. Bu saldırıların ilk kurbanı, Lebedev'in resimlediği Marşak'ın çocuk şiirleri kitabı oldu. «Formalist» leri suçlamak için mimarlar bir toplantı yaptı.

Tiyatro adamlarının toplantısında Tairov'a, özellikle Meyerhold'e veriştiler.

Meyerhold'un pişmanlığı, «Dumanlı» ve «samimilikten uzak» olarak nitelendirildi. Edebiyat eleştiricileri ilkin Pasternak'ı, Zobulotski'yi, Aseyev'i, Kirsanov'u, Oleşa'yı saldırı hedefi olarak seçtiler. Ama, Fransızların dediği gibi, iştah yemekte gelirmiş; bunların arkasından sıra Katayev'e, Fedin'e, Leonov'a, Vs. İvanov'a Lidin'e, Erenburg'a geldi. En sonunda, Tihonov'u, Babel'i de bunların arasına soktular. Ostrovski'nin «Küçük Tiyatro» da oynanan «Kurtlar ve Kuzular» eserinin sahneye konuşunu formalizm ile suçlayan, hayali geniş, kişiler de çıktı.

A N D R E G İ D E

Kongre hazırlığı ile uğraşan Fransız yazarlarından André Gide, André Malraux, Jean-Richard Bloch, Moussignak, Nisane, René Bleck, sık sık, Cotentin caddesindeki küçük dairemde toplanırlardı.

O yıllarda André Gide'le sık sık görüşüyordum: Onun, Vanne caddesindeki evine giderdim, edebiyat toplantılarında, işçi mitinglerinde onu görürdüm. İkimiz başbaşa kaldığımızda hemen her zaman kendinden söz ederdi. Onu çok iyi tanıyabileceğim sanılabilirdi, ama tanıyamadım: O benim için bir başka gezegenin adamı olarak kaldı.

Politika ile ilgilenip kendisini marksizm taraflısı ilân ettiği zaman bu bana bir zafer gibi görünmüştü: André Gide, batılı aydınların bir putu idi. Onun, Faşizme karşı yapılan savaşa katılışına sevinmiştim. Ama o sıralarda bile André Gide'in, altmış yaşına kadar «önünde, kendi ihtirasının yansımasından başka birşey görmediğini» ekliyordum. 1933 yılında

romanı için şunları yazmıştım: «Hiç şüphe yok ki, «**Kalpazanlar**» romanındaki kişilerin alın yazısı kimseyi heyecanlandırmaz. Ama, bu kişiler var mıdır? Bu, hiç de insanlar üzerine değil, roman üzerine, romancı üzerine bir romandır. Bu, kitap üzerine bir kitaptır: Çölde hayat bulunmadı».

André Gide'in «seslenişi» karşısında hayranlık duymada yalnız değildim. Moskova kongresinde Maksim Gorki şunları söylemişti: «Romain Rolland'ın ve André Gide'in kendilerine «Ruh Mühendisi» demekte yerden göğe kadar hakları vardır.» Aragon ise konuşmasını şu sözlerle bitirmişti: «Bana, büyük dostumuz André Gide'in size selâmlarını söylemek kalıyor». Bir yıl sonra Paris'teki Faşizme karşı kongresinde, André Gide kadar hiç kimseyi, böylesine büyük bir ilgi ile selâmlamamışlardı.

1936 yılında André Gide Sovyetler Birliği'ne geldi. Her şey, ama her şey karşısında büyük bir hayranlık duydu. Paris'e dönünce, yine her şeyi, ama her şeyi yerdı. Bilemiyorum, ona ne olmuştu? Belli değil. 1937 yılında İspanya'da bulunduğum sıralarda, onun bir makalesini okudum. Cumhuriyetçi idareyi zor kullanmakla suçluyordu. Kendimi tutamadım, bütün gücümle ona: «Öfkeli, vicdanı lekeli döneğe ihtiyar» diye seslendim. Şimdi bütün bunlar çok gerilerde kaldı. Hayat yolumda rastladığım adamın üzerinde sakın sakın durmak denemesinde bulunmak istiyorum. Hiç şüphe yok ki, onun komünizme gelişini aşırı derecede övdü-

ğüm zaman da, onu döneklilikle suçladığım zaman da yanılmışım: Pervanenin uçuşunu bir mimarın çizdiği resimler sanmışım. Bu kitabımda birçok seferler çeşitli yanılmalarımı kabul ettim: İsteklerimi gerçek sandığım çok sık olmuştur.

Altmış yılını çölde geçiren ve yalnız kendisiyle ilgilenen bir adam, birdenbire başkalaşabilir, insan sever ve sosyal adaletin savunucusu olabilir mi? André Gide, çevresi acı ile çevrili bir kişinin mutlu olamayacağını bana birçok seferler söylemişti. Bu sözler beni duygulandırmıştı. O bu sözleri yürekten söylemişti. Yine de ben, André Gide'in politik ihtiraslarının sürekliliğine ve derinliğine, yalnız bunlara inanmağı çok istediğim için, inanabilmiştim. Onun geçtiği yolları düşünmemiştim. Birinci Dünya savaşında bir dostu ateşli bir katolik olduğu zaman büyük bir hayranlık duymuştu: «Sen beni geçtin!» Onbeş yıl sonra ise, dinin, insanın en kötü düşmanı olduğunu her yerde tekrarlayıp durdu. Bir vâize benziyordu; gözleri zeki, elleri, ince ve anlamlı idi. Her yanı kitaplarla, yazmalarla çevrili idi. Cebinde her zaman Goethé'nin, ya da Montaigne'in küçük bir cildi bulunurdu. Marx'ı incelemekte olduğunu söylerdi. Başlıca özelliğı aşırı derecedeki havailiğı idi. Kimisi cesaretine hayrandı, kimisi de, tam tersine, aşırı sakıntılı davrandığı için ona sitem ederdi. Oysa Pervane ne cesaretinden ötürü ışığa gider, ne de sakıntılı olduğu için insandan kaçar. André Gide ne bir kah-

ramandı, ne de çıkarıcı, o, düpedüz bir pervane idi.

Beni ters anlamalarını istemem: Pervane-den söz ederken Gide'in zekâsını, ya da yeteneklerini küçümsemeğe asla çalışmıyorum. Bir gün günlüğüne şunları yazmıştı: «Yumurtalarını bıraktıktan sonra kelebeğin yaşamdan çok tad aldığından şüpheliyim. İsteklerine, rüzgâra, kokulara boyun eğerek şuraya buraya uçar...» A. Gide bu satırları yazarken yetmiş iki yaşında idi. İşini yaptığına inanıyordu... Günlüğünde, belki de bir rastlantı olarak kelebekten söz etmişti, bilmiyorum: ama örnek başarılı idi: O, hem böcek meraklısının, hem de elinde file, bir çocuğun gözlerini kamaştıracak kadar az rastlanır renkte koskocaman bir pervane idi. (André Gide, parlak renkli kelebekler avlamağa meraklı olduğunu söylerdi.)

André Gide'le ne zaman karşılaştıysam, her seferinde sağlığından söz etmiştir: Kendisini üşütmekten korkuyordu, ortalıkta grip vardı, üstelik «çabuk» da yemek yiyemiyordu. Karaciğer, karaciğer... Koskoca dünyada, bir çok kişilere rastlarken, André Gide, yalnız bir kişinin, André Gide'in farkında idi. Vann sokagındaki evinde ölürken, yanında, büyük bir sevgi ile yazılmış «**André Gide üzerine notlar**» bırakan eski dostu Roger Martin du Gard vardı. Bu notlarda, benim görüşümü doğrulayan daha üstün körü gözlemler vardır: «Gide, bütünü kendi içine gömülmüş, kendi küçük üzüntüleriyle başbaşa yaşıyordu...», «O, daha da çok kendi içine kapanmıştı..»

Hangi konu üzerinde yazı yazarsa yazsın: ister Nietzsche'den, ister Dostoyevski'den, ister yakın dostlarından, ister homoseksüellikten, ya da Fransanın yenilgisinden söz etsin, hep kendini görür, kendine hayran olur, kendinden korkardı.

Açık, kesin, aynı zamanda kendine özgü, eşsiz bir dili vardı. Belki de başarısına yardım eden üslûbu olmuştur. Sembolizm çömezlerinin üslûptaki kasdî belirsizlikleri herkesi bıktırdığı bir sırada yazı hayatına atılmıştı. Başkaları Mallarmé'yi taklit ediyordu, Gide'i ise Montaigne çekiyordu.

Parlak bir üslûpcu, geniş bilgisi olan bir yazar... Evet, bunların hepsi de su götürmez bir gerçek. Ama, iki dünya savaşı arasında bir çocuklarının André Gide'i bir öğretmen, çağın vicdanı, nerede ise Peygamber saydıklarını düşünmek yine zordur.

Onu her zaman, az rastlanır karışık olaylar ilgilendirmiştir. Yirmi yılları sonlarında, çeşitli suçları kapsayan bir kitap serisinin redaksiyonunu üzerine aldı. Bu serinin bir kitabını hayal meyal hatırlıyorum: Yakınları tarafından diri diri etrafı duvarla çevrilen bir kadının hikâyesi. Şu dünyada seksüel yaşamları ayrı olan insanların bulunduğunu herkes bilir. André Gide, patalojik olaydan mücadeleci bir program çıkardı. Birçok dostlariyle, can sıkacak biçimde, gazetelerde gürültüler çıkararak bozuştı.

Sovyetler Birliğine gitmeden az önce beni evine çağırdı: «Herhalde Stalin beni kabul ede-

cektir. Düşüncelerini paylaştığım kişilerle ilişki sorununu ona açmağa karar verdim...» Gerçi Gidé'nin özelliğini biliyordum. Ama, Stalin'le hangi meseleyi konuşmak niyetinde olduğunu birdenbire anlıyamadım. O, açıklamada bulundu: «Pederas'ların hukukî durumuyla ilgili meseleyi ortaya atmak istiyorum..» Gülümsemekten kendimi zor tuttum. Nazik bir dille onu caydırmağa çalıştım. Ama o, görüşü üzerinde direndi. Kendisi protestandı, hatta yalnız formalite bakımından değil, karakter bakımından da Puritandı. Ve işte bu adam ahlâksızlığın sofu bir ahlâkçısı oldu.

Hayır, yalnız üslûbiyle değil, kendini ahlâkça çırcıplak soyma merhametsizliğiyle de okurları çekiyordu. Yalnız ünlü bir turist olarak şöyle gider ayak gördüğü Sovyet toplumunun eksiklerini değil, çok iyi bildiği burjuva ortamını da çok üstün körü eleştiriyordu. Buna karşılık hayranlık duyduğu kendisine, zerre kadar acımamıştı.

1936 yılı yazında Moskova'da bulunduğu sıralarda öğrencilere şunları söylemişti: «Sağlığım iyi olmadığına ve uzun süre yaşamağı umut edemiyeceğime göre, başarının tadını tatmadan bu dünyadan ayrılmaya hazırımdım. Kendimi seve seve, Stendhal gibi, Baudelaire gibi, Rimbaud gibi, ancak ölümünden sonra şöhrete ulaşacak bir yazar sayıyordum. Yeni Rusyanın gençleri, size niçin seslendiğimi şimdi anlıyorsunuz, ben özellikle sizi bekliyordum. Yeni kitabımı sizin için yazdım...» Bu satırları tekrar okumak nekadardaki tuhaf kaçıyor!... André Gide,

uzun yaşamanın mutluluğuna erdi: seksen iki yaşında öldü. Ama işte o, yeni kuşakların keşfettikleri yazarlardan değildir. Onu sağlığında okudular ve saydılar. İsveç Krallık Akademisi «İmmoraliste» eserine Nobel ödülünü verdi. Şimdi ise, Fransada bile okurlar, çok seyrek olarak onun eserlerine dönüyorlar. Kendisini bir ehram gibi görüyordu, oysa, yeteneklerine, ustalığına, sanat cesurluğuna rağmen, kirli işlerle uğraşan günlük bir gazeteden başka bir şey değildi.

Zamanın her şeyi yerli yerine oturttuğunu söylemiştim. André Gide'in, bizim evde nasıl «komünist kardeşliği» nden söz ettiğini hatırlıyor ve ona acıyorum. Çok yalnız bir adamdı. Onu sayarlardı, ama galiba kimse sevmezdi. O, kimseyi sever mi idi? Ölümünden sonra, yaşadığı sürece yayımlamak istemediği, günlüğünün bazı bölümleri yayımlandı. Orada, karısını sevdiğini yazıyor. Gençliğinde, yumuşak başlı, Allahtan korkan bir kızla evlenmişti. Evlenirken cinsel sapıklığını biliyordu. Karısı, köyde ayrı yaşıyordu. Karısına, aşkından söz eden mektuplar yazmıştı.

Anılarının birinci cildi için, karısına yazdığı mektupların gerekliliğini duydu. Karısının bunları yakmış olduğunu öğrendi. Günlüğüne şunları yazmıştı: «Bütün bir hafta gece gündüz ağladım. Kendimi Oedipus'e benzettim...» Ben bu göz yaşlarının içtenliğinden şüphe etmiyorum. O aşk konusu için değil, ama, aşkını söylediği için ağlamıştır. Herhalde hiç kimse onun için, kendisinin söylediğinden

daha kötü bir söz söyleyemezdi.

Sağlığında, günlüğünün, savaşın ilk yıllarıyla ilgili bölümünü yayımladı. Hitlercilerin Fransayı işgallerinden kısa bir süre sonra 5 Eylül 1940 tarihinde şunları yazmıştı: «Dünkü düşmana alışmak korkaklık değil, akıllılıktır. Kaçınılmaz şeye karşı koyan, tuzığa yakalanır. Demir parmaklıklara çarpmak neye yarar? Hapishane hücresinin darlığından daha az acı çekmek için ortada kalmak daha iyidir.»

Üç hafta sonra kendini şöyle avutuyordu: «Eğer yarın bizi, ki ben bundan korkuyorum, düşünce özgürlüğünden, ya da hiç değilse, düşüncelerimizi söylemek özgürlüğünden yoksun kılarlarsa, sanatın, düşüncenin, aşırı özgürlükten uğrayacağı kayıplara göre bundan daha az kaybedeceğine kendimi inandırmaya çalışacağım. Zulüm, iyileri alçaltamaz; Bundan ötesi önemli değil! Yaşasın baskı altındaki düşünce!»

Onun, 1930 - 1935 yılları arasında marksizme samimi olarak gönül verdiğine inanıyorum. O, bu dünyada üşüyordu. İşçi mitinglerinin sıcaklığı onu çekti. Bir serseri gibi başkasının ateşinde ısındı. Ville - Juif varoşunda yapılan sokak mitingindeki konuşmasını hatırlıyorum. Yumruğunu havaya kaldırmış, utangaç utangaç gülümsüyordu. O, kendisinden başka kimseyi aldatmak istememişti.

1934 yılında, Roger Martin du Gard, André Gide'le konuştuktan sonra şunları yazmıştı: «Yaratılışı gereğince sağlam inançlara yatkın olmayan ve her zaman, birgün önce çok

sağlam yerleştiği sanılan yerden bir başka yerde görülen bir adamın katılışına böylesine önem vermek ne ihtiyatsızlıktır! Bütün samimi ve iyi dileklerime rağmen, yeni dostlarının yanında hayal kırıklığına uğrayacaklarından korkuyorum..» Martin du Gard, Gide'i çok iyi tanıyordu. Ben ise inanmıştım. Bunu sükûnetle, acı duymadan söylüyorum: Zaman - iyi bir doktordur.

1935 yılında ise, André Gide bana sık sık geliyordu. Birlikte antifaşist yazarlar kongresini hazırlıyorduk. Bu yılları belirtirken, bunların içinden, koltuğunun altında kâh «**Kapital**», kâh Euripides'in bir cildi bulunan, altmış yaşındaki pelerinli keleşbeği çıkarıp atmak, budalaca bir küçüklük olur.

K İ Ş İ L E R E T A P M A K

1937 yılı Aralık ayında Moskovaya gelmiştik. Garda bizi İrina karşıladı. Sevinçli ve neşeli idik. Taksi ile Lavruşenski sokağına geldik. Asansörde, el ile yazılmış, beni şaşkına çeviren bir ilân gördüm: «Kitapların helâya atılması yasaktır. Bunu yapanlar bulunup cezalandırılacaktır». Bunun ne demek olduğunu İrina'ya sordum. Asansörcü kadına bir göz atan İrina: «Gelişinize öyle sevindim ki!...» diye cevap verdi.

İçeri girdiğimiz zaman İrina kulağıma eğilerek: «Olup bitenlerden haberin yok mu?» diye sordu.

Gece yarısı, İrina ile Lâpin (1) «olup bitenleri» anlatmaya koyuldular: Adlar sıralanıyor, her adın arkasından «tutukladılar» sözcüğü ekleniyordu.

«Ama Mikitenko nasıl tutuklanır- Daha geçenlerde İspanyada idi, orada kongrede konuştu...»

İrina: «Bunun ne önemi var?» dedi. «Bun-

(1) Lâpin, yazar ve Erenburg'un damadı.
(H. A. Ediz)

ların içinde, bir gün önce kongrede konuşanlar, ya da yazıları (Pravda) gazetesinde çıkanlar da var..»

Ben bir türlü yatışamıyordum. Şunun, ya da bunun adı geçtikçe: «Peki ama, onun ne suçu varmış?» demekten kendimi alamıyordum. Lâpin tahminlerde bulunmaya çalışıyordu: Piliyak Japonyaya gitmişti. Treyakov sık sık yabancı yazarlarla görüşüyordu. Pavel Vasilyev içiyor ve gevezelik ediyordu. Bruno Yassenski Polonyalı idi, Polonyalı komünistlerin çoğunu tutuklamışlardı. Artem Veslyoli bir zamanlar «sallantı »geçirmişti. Ressam Şuhayev'in karısı, Gogoberidze'nin yeğeni ile ahbaptı. Çarents'i Ermenistanda çok seviyorlardı. Nataşa Stolyarova Paris'ten yeni gelmişti. İrina, «Ben ne bileyim?» diyordu. «Bunu kimse bilmiyor...» Lâpin ise, şaşkın şaşkın gülümseyerek şu öğütte bulundu: «Kimseye bir şey sormayınız. Bu çeşit konuşmalara da katılmayınız!»

İrina hayretle: «Bana telefonda Mirova'yı niçin sordunuz?» dedi. «Nasıl oldu da anladın? Mirova'nın kocasını tutuklamışlardı. Mirova buraya gelince onu da tutukladılar.»

Ertesi sabah «İzvestiya» ya gittim. Beni çok iyi karşıladılar. Eski tanıdıklardan hemen hiç birine rastlamadım. Lâpin'in öğütlerine aldatmadan, filân veya falanın nerede olduğunu sormaya başladım. Kimisi «gürledi» diye cevap verdi. Kimisi yalnız elini sallamakla yetindi, kimisi ise hiç cevap vermeden çabuk çabuk benden uzaklaştı.

Hemen o akşam Tiflis'e hareket ettik. Yolda okumak için, yanıma Aralık ayı gazetelerini de aldım. Suya sabuna dokunmıyan makalelerden ve yazılardan başka bir şey yoktu. Arada sırada «Stalin'in Bakanı» Yejev üzerine yazılmış övgülere de rastlıyordum. Gazetelerde resmî de vardı: Basbayağı, hattâ sempatik bir yüz. Bir türlü uyuyamadım, boyuna düşündüm durdum. İrina'nın sözlerine göre kimsenin anlayamadığı şeyi anlamaya çalıştım.

Tiflis'teki toplantının açılış töreninde, başkanlık divanında Beria (1) da vardı. Konuşmacılardan kimisi onu aşırı derecede övüyordu. O zaman herkes ayağa kalkıp onu alkışlıyordu. Beria da el çırpıyor, memnun memnun gülümsüyordu. Stalin'in adı geçtikçe herkesin bunu alkışladığını, bu, konuşmanın sonuna rastlarsa, herkesin ayağa kalktığını artık biliyordum. Ama bu Beria da kim oluyordu? Buna pek şaşmıştım. Yavaşça, yanımda oturmakta olan Gürcüye sordum. O, kısaca: «Büyük adam!» dedi.

Moskovada beş ay kaldım. Şimdi talihime şükrediyorum. Biraz dinlenmek ve avunmak için Moskovaya gelmek isteyişim ne kadar da iyi olmuş: Milletlerin tarihinde öyle günler vardır ki, dostların anlattıklarından bile anlamak imkânı yoktur, bunları kendimizin yaşamamız gerek.

O devirdeki yaşamımız çok tuhaf ve anor-

(1) O sıralarda Beria Gürcistan Bolşevik Partisinin Genel Sekreteri idi. (H. A. Ediz)

maldi. Bunun üzerine kitaplar yazılabilir. Bunu bir kaç sayfaya sıkıştırabileceğimden şüpheliyim. Bunda her şey vardı: Umutla umutsuzluk, havailikle yiğitlik, korku ile erdemlik, kadere boyun eğiş ile ülküye bağlılık sarmaş dolaş bir halde idi. Çevremdeki tanıdıklardan hiç kimsenin yarına güveni yoktu. Çoğunun iki kat çamaşırı ile bavulu hazırdu. Sokağımızın evlerinde oturanların çoğu asansörün geceleri kapatılmasını rica etmişlerdi. Asansör sesine kulak vere vere geceleri uykuları kaçırıyordu.. Hiç eksik etmediği alaycılığı ile bir gün Babel gelmişti. Çeşitli yüksek yerlere atananların nasıl davrandığını anlattı: «Hepsi de koltuklarının şöyle kenarcığına ilişiveriyorlar...» «İzvestiya» gazetesinin hemen her odasının kapısında, servis şeflerinin adlarının yazılı olduğu cam tabelâlar bulunurdu. Dikkatimi çekti: Tabelâlar yerli yerinde duruyordu, ama servis şeflerinin adları yoktu. Evrak memuru kadın açıkladı: «Bugün tâyin ediyorlar yarın değiştiriyorlar...»

Şuracıkta, eşsiz bir adam olan Lâpinski'den söz etmek istiyorum. Onunla, Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında tanışmıştık. Birlikte «Nice» otelinde oturmuştuk. Ben o zamanlar Lâpinski'nin karmaşık karakterini anlayamıyacak kadar çok gençtim. Ama onun Polonya ve Amerika üzerine anlattıklarını ilgi ile dinliyordum. «Savunucu» (1) lara çattığı za-

(1) Savunucular: Birinci Dünya Savaşında emperyalistleri destekliyen sosyalistlere verilen addır. (H. A. Ediz)

luk çocuğu yoktu. Bir başına bekâr yaşamı sü-
man onunla tartışmaya kalkışmazdım. Çünkü
haklı olup olmadığını bilmezdim. Ama o sev-
diğim bir kişi idi.

Kader kimi zaman kâğıtları karıştırır:
kalkar, kişiyi, ruh yapısı ile çok az ilişkisi olan
bir yere gönderir. Diego Rivera resim sanatçı-
sı olmayabilirdi de Meksika ihtilâlinin kahra-
manı olabilirdi. Lâpinski'nin ruh yapısı aşırı
derecede yumuşaktı. Gizli parti işlerinde ça-
lıştı. Sosyal - Politik konuların yazarı oldu.
Oysa sanat konularıyla daha iyi bağdaşabilir-
di. 1930 yıllarında onunla sık sık buluşurdum.
Onun inceliği, duygululuğu beni şaşırttı. Ço-
luk çocuğu yoktu. Bir başına bekâr hayatı sü-
rüyordu. Kitaplarla tıklım tıklım dolu küçücük
evine gittiğim zaman içimi bir korku kaplardı.
Öylesine yalnızdı. Bir köpek edinmesini tek-
lif ettiğim zaman, evinin yalnızlığı bozulacak
diye ilkin ödü patlamıştı. Sonraları, mermer
rengindeki finosuna «Dezdemon» adını tak-
mıştı. Yabancı bir takım adamlar gelip efendi-
sini götürdükleri zaman Dezdemon kimbilir
ne acı acı ulumuştur.

Bir gün kulüpte Prokofyev'e rastladım.
Piyanoda kendi eserlerini çaldı. Üzüntülü, hat-
tâ somurtkandı. Bana dönüp: «Şimdi çalışmak
gerek.» dedi. «Hep çalışmak! Kurtuluş bunda.»

İrina'nın uzun tüylü, şişman Çuka adlı bir
finosu vardı. Ona bir çok numaralar öğretmiş-
tik: sigara, kibrit getirmesini, yemek odasının

kapısını kapatmasını bilirdi. Kimi zaman, misafirlerden biri, yemekte şunu ya da bunu tutukladıklarından söz açardı. Ona ikram edilecek sucuğu hayal eden Çuka, acele kapıyı kapardı. Bu hepimizi güldürürdü. Biz o zamanlarda bile gülmesini severdik.

Bildiğim bazı kişiler, kapalı yaşamağa çalışırlar, yalnız yakınlarıyla görüşürlerdi. Şüpheli, tehlike insan ilişkilerini daraltıyordu. Babel: «Şimdi insan yalnız karısıyla, geceleyin, yorganı başına çekerek açıkça konuşabiliyor» derdi.

Sık sık Meyerhold'lara giderdik. O sıralarda onun tiyatrosunu kapatmışlardı.

Bir gün Luppol bizi yemeğe çağırmıştı. Aynı sokakta oturuyorduk. Karısı yeni mobilya satın aldığından söz etti: «Avizemiz eksik, ama hiç canım satın almak istemiyor..» dedi. Luppol daha bir buçuk yıl dayanabildi. Sonra o da birçoklarının âkıbetine uğradı.

Bana pek de yakınlığı olmayan kişilerle görüşüyor, hattâ dostluk kuruyordum: bizde, tıpkı savaştaki erlerde olduğu gibi, bir dirsek değmesi duygusu vardı. Savaş henüz başlamamıştı. Ama biz onun kaçınılmaz bir şey olduğunu biliyorduk. Biz siperlerin içinde idik. topçu, tıpkı Teruel'de olduğu gibi, kendi birliklerine ateş açmıştı. Yejev cephaneye acımadan meydanlara ateş ediyordu. «Yejev» diyorum, çünkü o zamanki düşünceme göre bütün iş onda idi.

Kitabımın son bölümünde, Stalin'le, kuşağımın bütün insanların yüreğini bir ta-

ezen, her şeyle ilgili düşüncelerimi anlatacağım. Şimdi ise, o devirde olup bitenleri nasıl anladığımı (daha doğrusu anlamadığımı) kısaca anlatmakla yetineceğim. Kişileri, işlemedikleri, hattâ işlemelerine imkân olmıyan, bir takım cinayetlerle suçladıklarını anlıyordum. Kendime de, başkalarına da soruyordum: Neden, niçin? Kimse cevap veremiyordu. Biz hiç bir şey anlamıyorduk.

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin açılış töreninde bulunmak üzere bana da bir misafir bileti vermişlerdi. Toplantıyı en yaşlı milletvekillerinden, Akademi üyesi seksen yaşlarında Bak açtı. Bir kâğıda yazdığı açılış konuşmasını yaptı. Sözlerini, pek tabii olarak Stalin'in adı ile bitirdi. Korkunç bir alkış koptu. İhtiyar bilginin, bir hava dalgasına uğramış gibi sallandığını sandım, yüksek bir yerde oturuyordum. Çevremde, her zamanki Moskovalılar, işçiler, memurlar vardı. Onlar da çılğınca alkışlıyorlardı.

Moskovayı bir yana bırakalım. Uzak Andaluzya'da bile, «Estalin!» (İspanyollar Stalin'in adını böyle söylerler) nâralariyle ölüme giden partizanlar gördüm. Bizde insanlara tapmaktan çok söz edilir. 1938 yılı başlarında, ilk, dinsel anlamda olmak üzere, bayağı «tapmak» sözcüğü daha doğru kullanılmıştı. Stalin, milyonların gözünde, efsaneleşmiş yarı tanrı haline gelmişti. Herkes korku ile onun adını tekrarlar, yalnız ve yalnız onun, Sovyet devletini saldırılardan ve parçalanmaktan koruyabileceğine inanırdı.

Biz, inkılâpçılara ve Sovyet aydınlarına karşı uygulanan anlamsız baskılardan Stalin'in bilgisi olmadığına (her halde böyle düşünmek istediğimiz için olacak) inanıyorduk.

Meyerhold: «Stalinden saklıyorlar...» dedi. Bir gece, fino köpeğim Çuka ile dolaşırken, Lavruşinski sokağında Pasternak'a rastladım. Kar yığınları arasında kollarını sallıyarak: «Ah, bütün bunları Stalin'e bir anlatan olsa!» diye söylendi.

Evet, yalnız ben değil, daha bir çoklarımız, bütün kötülüklerin «Stalin'in Bakanı» adını taktıkları küçük adamdan geldiğine inanıyorduk. Çünkü biz, hiç bir zaman, hiç bir muhalefetle ilişkisi olmamış, Stalin'e candan bağlı bir çok partililerin, ya da namuslu, dürüst uzmanların nasıl tutuklandıklarını görmüştük. Halk bu yıllara «Yejov eşkiyası devri» adını takmıştı.

Bana öyle geliyor ki Babel benden, hattâ bir çoklarımızdan daha akıllı imiş. O, Yejov'un karısını daha kızlığından tanırdı. Kimi zaman onu ziyarete giderdi. Bunun tehlikeli bir iş olduğunu bilirdi ama, kendi deyimiyle, bir türlü «bilmeceyi çözmek» isteğinden vaz geçemezdi. Bir seferinde, başını sallıyarak: «İş Yejov'da değil,» dedi. «Elbet Yejov da çaba harcıyor, ama iş onda değil...» Yejov'un da sonu, Yagoda'nın sonuna benzedi. Onun yerine Beria geldi. Yejov zamanında Babel, Meyerhold, Koltsov hayatlarını kaybettiler.

Meyerhold'un evindeki korkunç günümüzü hiç unutmam. Bir gün onun evinde oturmuş.

Renoir'in monografisini inceliyorduk. Bu sırada Meyerhold'un dostlarından Korgeneral Belov geldi. Çok heyecanlı idi. Tuhaçevski ile öteki generalleri nasıl yargıladıklarını anlatmaya koyuldu. Belov o zaman yüksek mahkemenin asker üyesi olarak bulunuyormuş. «Onlar şöyle karşımızda oturuyorlardı. Uboroviç gözlerimin içine bakıyordu..» Sonra, Belov'un şu cümlesini de hatırlıyorum: «Yarın da beni onların yerine oturturlar..» Daha sonra birdenbire bana dönerek: «Uspenski'yi tanır mısınız? Gleb'i değil, Mikolay Uspenski'yi?... İşte gerçeği yazan adam!» Uspenski'nin hikâyesini, karışık olarak anlattı. Hangi hikâyesi olduğunu pek hatırlamıyorum, sert bir hikâyesi idi. General, biraz sonra hemen kalkıp gitti. Meyerhold'a baktım. Gözlerini kapamış oturuyordu. Bu haliyle vurulmuş bir kuşa benziyordu. Bu olaydan kısa bir süre sonra Belov'u da tutukladılar.

Buna benzer bir başka günü de hatırlıyorum. O gün radyo, Gorki'nin kaatillerinin yargılanacağını bilirdi. Bunların arasında doktorlar da varmış. Babel geldi. Sağlığında sık sık Gorki'ye gidip gelirdi. Babel karyolanın üzerine oturdu ve eliyle alnını göstererek: Çıldır-mışlar!.. dedi.

Durumumu uzun uzun düşündüm. Nihayet Stalin'e mektup yazmaya karar verdim. Lâpin beni bundan vazgeçirmek cesaretini gösteremedi. Ama yine de: «Üzerine dikkati çekmeye değer mi?» demekten kendini alamadı. Oturup Stalin'e bir yıl İspanyada kaldığımı, yerimin orası olduğunu, orada savaşılabileceğimi yazdım.

Aradan bir, sonra iki hafta geçti cevap gelmedi. Bu durumda en kötü şey beklemektir, ama yapılacak başka şey de yoktu. Nihayet günün birinde «İzvestiya» gazetesinin yazı işleri müdürü Selih beni çağırdı. Biraz da böbürlenerek: «Stalin Yoldaşa mektup yazmışsınız,» dedi. «Sizinle konuşmaya beni görevlendirdiler. Stalin Yoldaş, uluslararası bu durumda, Sovyetler Birliğinde kalmanızın daha doğru olacağını söylüyor. Her halde Pariste, eşyalarınız ve kitaplarınız var? Eşinizin bunları getirmesini sağlayabiliriz.»

Suratım asık bir halde eve geldim, yatıp düşünmeye başladım. Selih'in bana ulaştırdığı öğüt (buna öğüt denebilirse) pek de doğru görünmedi. Ben burada ne yapacaktım? Tinyanov, Puşkin'i, A. Tolstoy, Piyotr'i yazıyor, Mih. Koltsov yüksek politika ile uğraşıyor, benim burada yapacak hiç bir işim yok. Ben İspanya'da yararlı olabilirim. Faşizmden nefret ediyorum, Batıyı biliyorum. Benim yerim Lavruşenski sokağı değil.

Bir gün yattıktan sonra kalktım ve: «Stalin'e tekrar yazacağım» dedim. Benim bu sözlerim karşısında İrina bile irkildi: «Sen galiba aklını kaçırdın!» dedi. «Yoksa Stalin'i, Stalin'e mi şikâyet etmek istiyorsun?» Mahzun mahzun: «Evet» dedim. Budalaca davrandığımı, tabii, biliyordum. Böyle bir mektuptan sonra, beni hemen tutuklayabilirlerdi. Ama ben yine de mektubu gönderdim.

Beklemek daha da zordu. Olumlu bir cevap vereceklerine çok az umudum vardı. Baş-

ka bir şey de yapamıyacağımı biliyordum.. Radyo dinliyor, Cervantês'i tekrar tekrar okuyordum. Heyecanımdan hemen hemen hiç bir şey yiyemiyordum. Nisanın sonlarına doğru «İzvestiya» dan telefon ettiler: «Muamelenizi yaptırabilirsiniz, size pasaport veriyorlar.»

Nasıl olmuştu da böyle olmuştu? Bunu bilmiyorum.

1938 yılında beş yaşında olan genç bir yazar, geçenlerde bana şunu söyledi: «Size bir soru sorabilir miyim? Nasıl oldu da siz sağ kalabildiniz?» Ona ne cevap verebilirdim? Ancak şimdi yazdığım şeyi söyleyebilirdim: «Bilmiyorum». Dine inanan bir adam olsaydım: Allahın takdiri böyle imiş, der geçerdim. Kitabımın başında da söyledim: Öyle bir devirde yaşamıştım ki, insanın alinyazısı, bütün kurallarına uyularak oynanan bir satranç partisine değil, bir tombalaya benziyordu.

MİH. KOLTSOV

İspanya iç savaşının birinci yılını Koltsov'suz düşünmek zordur. O, İspanyollar için yalnız ünlü bir gazeteci değil, aynı zamanda politik danışmandı. Mih. Koltsov, «İspanya günlüğü» adlı kitabında, bir Sovyet gazetecisinden daha büyük bir hareket özgürlüğü olan uydurma Meksikalı Miguel Martines'in çalışmalarından belli belirsiz söz eder.

Mih. Koltsov, ufak tefek, hareketli, cesaretli, zeki, zekâsı kendisine yük olacak kadar zeki bir kişi idi. En karmaşık durumları bile çabucak kavrar, bütün eksikleri görür, hiç bir

zaman hayale kapılmazdı. Onunla, daha 1918 yılında Kiyev'de tanışmıştım. Sonra ona Moskovada rastladım. Paris yazarlar kongresinin hazırlık işlerini birlikte yürüttük. Ama onu daha sonraları, İspanyada incelemek ve anlamak fırsatını buldum.

Sovyet gazetecilik tarihi ondan daha büyük bir şöhret tanımamıştır. Edindiği şöhret yerinde ve haklı idi. Ama, sosyal - politik yazıları doruğuna çıkaran, fıkra ve makalenin bir sanat olduğuna okurları inandıran Koltsov, kendisi buna inanmazdı. Bir çok seferler bana, bu konuda, alaycı bir tonla, ama üzülererek yakınmıştır: «Başkaları roman yazıyor. Ben ne bırakacağım? Gazete makaleleri - Günlük fıkralar. Tarihçilere bile pek de gerekli olmayacak şeyler... Çünkü biz makalelerimizde İspanyada olup bitenleri değil, orada olması gerekli şeyleri yazıyoruz.»

Geçenlerde «Mih. Koltsov, nasıl idiyse öyle» adını taşıyan bir anılar antolojisi çıktı. Antolojinin en ilginç sayfaları, Koltsov'un kardeşi, karikatürist Boris Koltsov'un anılarıdır. Bu anılarda, demir çemberin, bu cesur, bu neşeli, üstelik hatırlı adamın çevresinde nasıl yavaş yavaş daraldığı anlatılmaktadır. Olayların çözümünden bir buçuk yıl önce, kısa bir süre için Madrid'den Moskovaya gelen Mih. Koltsov Stalin'e ve onun yakın arkadaşlarına İspanyadaki durumu anlatmaya gitmiş. Sözlerini bitirip susunca, Stalin, birdenbire kendisine sormuş: «Şanlı unvanınızın» İspanyolcası Miguel midir, nedir?» Koltsov, kapıya yöneldiği sıra-

da Stalin'in bir sorusu onu büsbütün şaşırtmış: «Tabancanız var mı Koltsov Yoldaş?» Koltsov, tabancası olduğunu söyleyince, Stalin: «Onunla kendinizi vurmayı düşünmüyorsunuz, değil mi?» diye sormuş. Mih. Koltsov, bu olayı kardeşine anlatırken «Patron» un gözlerinde «aşırı bir canlılık» farkettiğini de sözlerine eklemiş.

Mih. Koltsov'u herkesten iyi tanıyan kardeşinin sözlerine göre, Koltsov, son dakikaya kadar «Stalin'in akıllılığına delice» inanırmış.

Tabanca üzerine yapılan o tuhaf konuşmadan iki ay sonra Koltsov'a, Madrid'in boş sokaklarında rastladım. Tuhaçevski meselesinin aslını sordum, «Stalin bana her şeyi anlattı: Tuhaçevski Napolyoncuk olmak istemiş» cevabını verdi. Kayıtsız şartsız Stalin'e inanan Mih. Koltsov «aşırı canlılık» suçlamasına karşı kendisinin de korunmasız bir halde olduğunu bilmiyorum, o dakikada düşünmüş müdür?

Nisan akşamlarından birinde ona «Pravda» civarında rastladım. Pasaportumu aldığımı, yakında İspanyaya gideceğimi söyledim: «Bizimkilere selâm götürün,» dedi. «Burada olup bitenlerden kimseye bir şey söylemeyiniz. Sizin için daha iyi olur. Yalnız sizin için değil, hepimiz için. Oradan bir şey anlaşılmaz...» Elimi sıktı, gülümsedi: «Hoş, buradan da anlamak zor ya.»

Ondan, 1938 yılı baharında ayrılmıştım. Aynı yılın Aralık ayında Mih. Koltsov artık yoktu. O zaman topu topu kırk yaşlarında idi.

ALMAN İŞGALİNDE PARİS

Zaman bir çok adları siliyor, insanlar unutuluyor, parlak görünen yıllar soluyor, ama kimi tablolar, onları ne kadar unutmak istesek de, hâfızalarda yer ediyor. 1940 yılı haziranında, Paris'i görüyorum. Bu ölü bir şehirdi, güzelliği beni umutsuzluğa kadar sürüklüyordu. Ne otomobiller, ne mağazalara girip çıkanlar, ne de gelip geçenler artık binaları gölgelemiyordu: elbisesi çıkarılmış bir gövde, ya da sokaklardan oynak yerleriyle bir iskelet. Çeşitli yüzyıllarda kurulan, bir mimarın düşüncesine, bir çağın zevkine göre değil, halkın mirasıyla, halkın karakteriyle yoğrulan Paris şehri, kılı ve tüylü sâkinlerinin çıkıp gittiği taştan bir ormanı andırıyordu.

Yollarda seyrek olarak rastlananlar, biçimsiz bir takım insanlar, kamburlar, eli ya da ayağı olmıyan sakatlardı. İşçi mahallelerinde eski zamanlardan kalma ihtiyar kadınlar iskemlelere oturmuş çorap örüyorlardı. Sivri parmakları, uzun şişler haline geliyordu.

Almanlar şaşıyorlardı: «Yeni Babil» i böyle düşünmemişlerdi. Tek - tük açık kalmış restoranlarda iştahla yemek yiyor, Notre-Dame kilisesinin ve Eiffel kulesinin fonunda birbirlerinin resimlerini çekiyorlardı.

Kısa bir süre sonra kaçanlar dönmeğe

başladı. Büyük güçlüklerle Loire ırmağına kadar gelenler, ırmağın karşı yakasında Alman ordusunu görmüşlerdi. Paris canlanıyordu. Ama yaşamı hayalî idi, gerçeğe benzemiyordu.. Almanlar küçük dükkânlardan hatıra eşyası, açık saçık kartpostallar, cep sözlükleri satın alıyorlardı. Restoranlarda: «Burada Almanca konuşulur» yazıları görölmeğe başlandı. Oros-pular «Mein züsser...» diye cıvıldaşıyorlardı. Küçük hainler, deliklerinden çıkmışlardı. Gazeteler çıkmağa başlamıştı. «**Matin**» gazetesi, ünlü Emniyet Müdürü Chiappe'in arkadaşlarıyla Paris'te kaldığını, Almanların «Fransız mutfağının üstünlüğüne değer verdiklerini» yazmakta idi. Çok eskiden anarşist, şimdi koyu milliyetçi olan Gustave Erué, «**Victoire**» («Zafer») gazetesini yeniden çıkarmağa başladı. Gazete satıcıları «**Victoire**» diye bağırırken, seyrek gelip geçenler ırkiliyordu. «**Paris Soir**», «ticareti canlandırmak için» gazeteye Almanca ilânlar verilmesini teklif ediyordu. Gelen ilânlar azdı: «Ari ırktanım, iş istiyorum, her işi yapmağa hazırım»; «İki Fakülte bitirdim, garsonluk ya da tezgâhtarlık arıyorum, Almanca çok güzel konuşmasını biliyorum»; «Soy - sopağacım için gerekli vesikalar arıyorum». Saint - Germain bulvarında bir ekmekçi dükkânına girdim. Saygı değer Bayan, yüksek sesle: «Almanlar işçilerimize grevler yapmağı değil, çalışmağı öğretecekler», diye söylendi. Dükkânların önünde kuyruklar görölmeğe başlandı. Yeni yayımlanmağa başlıyan bir gazete, okurlarına şu öğüdü veriyordu: «Her birimizin için-

de Yahudi ruhunun bir zerresi vardır. Bunun için içimizde ruhsal bir Yahudi kırımı yapmak gerek». Saatleri bir saat ileriye aldılar. Hoparlörler: «Evlerinize dönünüz!» diye bağırmağa başladıkları zaman güneş henüz batmamış oldu. Kimi restoran ve kahvelerde şu biçim ilânlar görülmeye başlandı: «Burası Ari bir firmadır, Yahudilerin girmesi yasaktır.» Alman Komutanlığı, Alman erlerinin «şüpheli kişilerle» düşüp kalkmamaları için onları uyarıyordu. Savaştan önce resim sanatçılarının gelip gittikleri Montparnasse bulvarındaki «Dome» kahvesinin kapısında şöyle bir ilân vardı: «Alman askerî personelinin bu kahveye girmesi yasaktır». Buna karşılık «Sphinx» genelevinin kapısında ise bir başka ilân göze çarpmakta idi: «Yerli ve yabancı müşterilere açıktır». Büyük Müzik - Holde «İmmer Paris» revüsü oynanıyordu. Bu: «Paris her zaman Paris'tir» lejandı'nın Almanca çevirisi idi.

Ama artık Paris, Paris değildi.

Paris kahvelerinde Alman subaylarıyla konuşuyordum. Onlar konuşacak adam arıyorlardı, beni de Fransız sanıyorlardı. İçlerinden bazıları, her şeyden önce İngilizleri tepelemek gerektiğini söylüyorlardı. Ama çoğu: «Yakında Rusyanın işini bitireceğiz...» diyorlardı. Çok açık ve nedeni anlaşılan bir öfke ile Komünistlerden ve Sovyetler Birliğinden söz ediyorlardı. Hiç unutmam, bu subaylardan biri şöyle demişti: «Biz ilkin Rusların petrolünü, sonra da kanını emeceğiz!...»

29 Temmuz 1940 da Moskovaya döndüm..

Almanların kısa bir zaman sonra bize saldırı-
caklarına inanıyordum. Gözlerimin önünde,
Barselona'nın ve Paris'in sonuçlarının korkunç
tabloları canlanıyordu. Moskova ise sakindi.
Gazeteler, Sovyetler Birliği ile Almanya ara-
sındaki dostluk ilişkilerinin güçlendiğinden söz
ediyorlardı.

Molotov'a yazdığım bir mektupta, Fran-
sanın durumunu, Alman subay ve erlerinin ne-
ler anlattıklarını açıklamak istediğimi bildir-
dim. Beni, Molotov'un yardımcısı Lozovski ka-
bul etti. Kendisini daha ihtilâlden önce tanı-
mış, Pariste, Sosyal - Demokratların toplantı-
sındaki konuşmalarını dinlemiştim. Dalgın dal-
gın, başka yana bakarak beni dinledi. Kendimi
tutamadım: «Anlattıklarım böylesine ilgiden
yoksun şeyler mi ki?» dedim. Lozovski mah-
zun mahzun gülümsedi: «Beni çok ilgilendirir-
yor» dedi, «ama biliyorsunuz ki biz başka bir
politika güdüyoruz...» Ben hâlâ saflığımı ko-
rumakta devam ediyordum. Doğru haberlerin,
politik yönü belirtmekte yardımcı olacağını sa-
nıyordum. Meğer bunun tam tersi imiş: seçi-
len politikanın doğruluğunu destekleyecek ha-
berler gerekiyormuş.

Savaş yıllarında Lozovski, «Sovyet İnfor-
masyon Bürosu» nun başında bulunduğu sıra-
larda onunla birlikte çalıştım. Lozovski, iç dün-
yası yumuşak, çok düzenli bir insan olarak
hâfızamda yer etti. Ama elinde hiç bir güç
yoktu. Her meselede Molotov'a ya da Şçerba-
kov'a başvurmak zorunda idi. Sovyet İnfor-
masyon Bürosunun Başkanı olarak, savaşın

ilk yıllarında kurulan bir çok komitelerin, bu arada, Faşizme karşı savaşıyan Yahudi komitesinin de Başkanı idi. Lozovski 1948 yılında, bu komitenin bütün idareci üyeleriyle birlikte tutuklandı ve mahkûm edilerek yetmiş dört yaşında kurşuna dizildi. Ölümünden sonra suçsuzluğu anlaşılarak, bütün hakları geri verildi.

Onaltı eylülde «Paris'in düşüşü» romanını yazmağa başladım. Galiba bu kitabım hepsinden çok geleneksel bir romana benzemektedir.

Eleştirmecilerden biri «Paris'in düşüşü» romanında pek çok kişi bulunduğunu, ama romanın kahramanı olmadığını yazıyor. Bence, romanın kahramanı Paris şehridir. Ben bu kitabı elli yaşında yazdım. Ben artık ne bir yergici, ne de öğüt veren bir insan durumunda idim. Vaktiyle Brüsov'a yazmış olduğum o dar görüşlülükten, zamanla, bende eser bile kalmamıştı. Elli yaşındaki bir insanın değer ölçüsü, giyilmiş bir kunduraya benzer.

Oturup çalışmak, eserimi yazmak ve bunu basmak cesaretini gösterecek yer bulmak gerekiyordu. Yedi yıl emek verdiğim «İzvestiya» gazetesine gittim. Eserimi basamıyacaklarını söylediler. «Trud» gazetesinde çalışan bir dostuma gittim. Almanlar üzerine hiç bir şey yazmamam gerektiğini, ama Fransız hainlerine istediğim kadar veristirebileceğimi, bu şartlar altında eserimden bazı parçaları gazetesine basabileceğini söyledi. Uzun konuşmalardan, düzeltmelerden sonra eserimden bazı parçalar «Trud» gazetesinde basıldı. «Trud» gazetesinde çıkan bu pasajların, Génève'de broşür halinde

basılarak, gizlice Fransada dağıtıldığını sonradan öğrendim.

Yine bir başka dostum, romanımın birinci bölümünü alarak, bir yerlere «sokuşturmağa» çalışacağını söyledi. Bu bölümdeki olaylar 1935 - 1937 yılları arasında geçtiği ve o tarihte Fransada Almanlar olmadığı halde, kitabımda geçen «Kahrolsun Faşizm!...» yerine «Kahrolsun gericiler!» koymamı teklif ettiler. Ben bu teklifi reddettim, pazarlığa girişmiştim.

Yirmi nisan tarihinde, romanımın ikinci kitabının basılmasına izin vermediklerini öğrendim. Çok canım sıkıldı. Ama ben romanımın geri kalan bölümlerini yazmağa devam ettim.

Nisanın, yirmi dördünde oturmuş, romanımın üçüncü kitabının ondördüncü bölümünü yazıyordum. Telefon çaldı. Stalin'in sekreteri, Stalin'in telefonda benimle görüşmek istediğini bildirdi.

İrina, hiç de sırası olmadığı halde odada oynamağa ve havlamağa başlayan köpekleri hemen dışarı çıkardı.

Stalin, romanımı okuduğunu ve ilginç bulunduğunu söyledi. Alman Faşistlerini göstermek niyetinde olup olmadığını sordu. Ben de kendisine: Şimdi üzerinde çalışmakta olduğum kitabımın son bölümünde, savaşı, Hitler ordusunun Fransaya girişini, işgalin ilk haftalarını anlattığımı söyledim. Ama, üçüncü bölümü yasak edeceklerinden korktuğumu, çünkü Fransızlar için bile, hattâ konuşmalarda «Faşistler» sözcüğünü kullanmağa izin vermediklerini

ekledim. Stalin şaka ederek:

«Siz hele bir yazın,» dedi. «Biz sizinle bu üçüncü bölümü de geçirmeğe çalışırız...»

Lüba, İrina sabırsızlıkla bekliyorlardı: «Stalin ne söyledi?» Suratım asılmıştı: «Savaş yakın...» dedim. Tabii, romanım bakımından işlerin yolunda gittiğini de ekledim. Söz konusu olanın edebiyat olmadığını hemen anlamıştım. Stalin, kendisinin bu telefonundan her yerde söz edileceğini çok iyi biliyordu. Bu bir uyarma idi.

Nisan sonlarında Stalin herhalde telâşlanmış olacaktı. Yugoslavya'nın işgalinden sonra, aradaki saldırmazlık ve dostluk paktının Hitler'i durduracağını sanmak zordu.. Bununla birlikte aradan iki ay geçti ve Alman saldırısı bizi yine de gafil avladı.

Yirmi iki haziran sabahı telefon sesiyle uyandım. Bir arkadaşım, Almanların bize savaş açtıklarını, Sovyet şehirlerini bombaladıklarını bildirdi. Radyolarımızın başına geçerek Stalin'in konuşmasını bekledik. Onun yerine Molotov konuştu, çok heyecanlı idi.

Gece geç vakit Ordinka'da bir çiftte rastladım. Genç kadın ağlıyordu. Yanındaki erkek ise: «Kendini bitiriyorsun, Lelya,» diyordu. «Bırak şu ağlamayı! Sana söylüyorum. Kendini bitiriyorsun!»

Bu, yılın en uzun günü idi. Sovyet halkının moral gücünü gösterdiği, büyük sınavlarla, büyük yiğitliklerle, büyük felâketlerle dolu, hemen hemen dört yıl süren upuzun bir gün.

S A V A Ş Y I L L A R I

Anlatacağım yıllar, herkesin hafızasına kazındı. Nekrasov'un, Kazakeviç'in, Grossman'ın, Panova'nın, Berggolts'un, Bek'in (tabii bu liste tam olmaktan çok uzaktır) çok güzel eserleri bu yıllara ayrılmıştır. Kimi önemli olaylardan kısaca söz edişim, ya da onlardan hiç söz etmeyişim okurları şaşırtmasın. Başkalarınca çok iyi anlatılmış şeyleri tekrarlamamanın bir anlamı yok.

Barış zamanında her insanın kendi yolu, kendi sevinç, kendi acıları olduğunu söylemiştim. Oysa savaş, herkese hakî renkli üniformalar giydirmekle kalmıyor, o, ruh çeşitliliğine de katlanmıyor, onun elinde yaş da, karakter özelliği de, biyografi de geri çekiliyor. Savaş yıllarında ben, bütün yurttaşlarım gibi düşünüyorum, onlar gibi duyuyordum.

Kendimi tekrarlamak niyetinde de değilim, ama, bunun kaçınılmaz oluşundan korkuyorum. Uzun «fırtına» romanında, bu yazarın anıları ile bağlı birçok buluşmalar, konuşma-

lar, tablolar, olaylar var. İki Rıjev evini hatırlıyorum. Bunlara «Albay» ve «Yarbay» adlarını takmışlardı. Romanın kişilerinden biri olan Raya, sık sık bu evlere bakardı. Minsk'de Almanların mayınlediği evlerden biri havaya uçarken Osip'i görmüştüm. Sçigri'de, bir Alman subayı ile yaşamış olan genç bir kadının evinde doktor Kirlov olarak kaldım. Olayları yeniden canlandırmaktan çok, onlara bugünkü gözlerle bakmak istedim.

Önümde savaşın ilk ayları canlanıyor. Sonra insanlar her şeye alıştı. Savaş yaşamı kuruldu. 1941 yılı yazında ve sonbaharında şehirler, sallandı, çatırdadı, yıkıldı, ağaçlar gibi. Her şeyde bir alışılmamışlık vardı, herşey anlaşılmasız bir halde idi. Asker alma şubeleri, ayrılıklar, dokunaklı şarkılar, göz yaşları, damlarda nöbet tutmalar, uğursuz dedikodular, bir veba kadar, bir salgın kadar korkunç «çember içine alma» sözü, uzun katarlar, kaçanlarla tıkanmış yollar, gittikçe artmakta olan korku ve telâş. «Günlük» ümde şu tarih ve şehirler var: 27 Haziran — Minsk; 1 Temmuz — Riga; 10 Temmuz — Ostrov; 14 Temmuz — Pıskov; 17 Temmuz — Vitebsk; 20 Temmuz — Smolensk; 14 Ağustos — Krivoy Rog; 20 Ağustos — Kerson, Gomel, Novgorod; 26 Ağustos — Dnepropetrovsk; 7 Eylül — Gatçina, Kahovka; 13 Eylül — Romnı, Çernigov; 20 Eylül — Kiyev...

(«Kızıl Yıldız» gazetesinde öğrendiklerimi yazmıştım. Resmî bildiriler, çoğunlukla yalnız «Yönler» den söz ediyordu.) Üç ay içinde bütün

Fransa'dan daha büyük bir toprak parçası kaybettik. Şimdi bu bir tarih sayfasıdır. O zamanlar ise kahredici bir üzüntü idi. Soluğumuz tıkanarak günlük resmî bildirileri beklerdik. Kısa bir süre sonra radyoları topladılar. Yalnız «Tabaklar» (1) kaldı. Bu «tabaklar» günde iki kez, boğuk bir sesle, Çavuş Vasilyev birliklerinin üç düşman tankını tahrip ettiğini, esirlerin, Alman ordusunun moralce çöktüğünden söz ettiklerini; Yunan ve Holanda yurtseverlerinin Kızılorduyu kutladıklarını, ordumuzun çekilmekte olduğunu, boyuna çekildiğini, çekildiğini bildiriyordu.

«Kızıl Yıldız» idarehanesinde Karpov'a : «Ne haberler var?» diye sorardım. O da bana «Viyazma yönünde çekiliyoruz, ama: Viyazma'yı boşalttık» diye cevap verirdi. Hiçbir şey anlamak imkânı yoktu, inanmak kalıyordu. Resmî bildirilere, kaçanlara, Moskova caddelerini dolduran çıkınlı kadınlara bakmadan, başkalarıyla birlikte ben de inanıyordum.

Birçok insanlarla karşılaştım: Hem eski dostlarla, hem de «Kızıl Yıldız» gazetesine gelen tanımadığım kişilerle. Askerî hastahanelere, hava alanlarına gittim, cepheyi gezdim, generallerle, erlerle konuştum. Birinci Dünya Savaşını hatırlıyorum. İspanya iç savaşını yaşadım, Fransanın yıkılışını gördüm. Görünürde birçok olaylara hazırlıklı idim. Ama, ne yalan söyleyeyim, umutsuzluğa kapıldığım zamanlar oldu. Daha genç kişiler, şaşkınlık için-

(1) Yerel radyoya bağlı diskler.

de soruyorlardı: «Ne oluyoruz?» Çünkü onlara: «Düşman burnunu sınırımızdan içeri sokarsa hemen öldürücü bir darbe yer, savaş yabancı topraklarda geçer» demişlerdi. Oysa şimdi onlar Faşistlerin, hemen hemen hiç mola vermeden Brest'ten Smolensk'e kadar nasıl geldiğini görmüşlerdi. Resmî bildiriler aynı şeyi tekrarlayıp duruyorlardı: «Üstün düşman kuvvetleri...» bu sözlerin birçok şeyleri anlatması gerekiyordu. Ama en önemlisini anlatmıyorlardı: Almanların uçakları, tankları niçin daha çoktu?

Üç Temmuz sabahı, erken erken, Stalin'in konuşmasını dinledik. Heyecanlı olmalı idi. Nasıl su içtiği duyuluyordu. Sözlerine, alışmamış bir biçimde başladı. Bize: «Kardeşlerim, kız kardeşlerim», «dostlarım» diye seslendi. Askerî başarısızlıkları, saldırının aniliğiyle açıkladı, Hitler'in «hainliğinden» söz etti. Bununla birlikte, Alman Sovyet andlaşması sayesinde, vakit kazandığımızı ve savunma hazırlıklarımızı tamamladığımızı tekrarladı. Herkes onu sessizce dinledi. Gündüz şehri dolaştım. Moskova'da çok sıcak vardı. Halk bulvarlarda, bahçelerde, evlerin kapılarında toplanmış konuşuyordu. Puşkin meydanında, «İzvestiya» gazetesinin vitrinine, kocaman bir harita asılmıştı. Moskovalılar, üzgün üzgün haritaya bakıyor, sonra evlerine dağılıyorlardı.

Kim bilir, her birimizde ne kadar şaşkınlık, acı ve heyecan vardı! Ama, tarihi değerlendirmenin sırası değildi: Faşistler Moskova'yı almağa çalışıyorlardı.

Zamoskovareçsya sokaklarında, yaş aşımına uğramış kişilerden kurulu birlikler dolaşıyordu. Yılların ağırlığıyla, hastalıklarla, nefes darlığıyla ağırlaşmış adımları düzensizdi. Ama o günlerde askerlik düzenini düşünenler çok azdı.

Başkaları gibi ben de kaygılı idim. Ömrümde hiçbir zaman böylesine çok çalışmamıştım, günde üç-dört makale yazıyordum. Lavrişenski sokağındaki evimde oturuyor, yazı makinemi tıkırdatıyordum. Akşama «**Kızıl Yıldız**» gazetesine gidiyor, gazeteye makale yazıyor, Almanca vesikaları, Alman radyolarından alınan haberleri okuyor, çevirilerin redaksiyonunu yapıyor, fotoğrafların altına yazılarını yazıyordum. Yeneceğimizi ispat etmeğe çalışıyordum. Kaynaklarımıza, ya da ikinci cepheye güvendiğim için değil, çok inanmak istediğim için yeneceğimize inanıyordum. O zamanlar, ne benim için, ne de yurttaşlarım için bir başka çıkar yol yoktu.

Yurt dışından telgraflar gelmeğe başladı.. Çeşitli gazeteler; «**Daily Herald**» «**New-York Post**», «**La France**», İsveç gazeteleri, Amerikan «**United Presse**» ajansı yazı yazmamı teklif ediyorlardı. Kızılordu erleri ve tarafsız İsveçliler için yalnız sözlüğü değiştirmek değil, çeşitli deliller de bulmak gerekiyordu. Hem Sovyet yurttaşları için, hem de Fransızlar, Çekler, Polonyalılar, Norveçliler, Yugoslavlar için hemen hergün radyoda konuşmam gerekiyordu.

Temmuz sonlarında Moskova'nın havadan

bombalanması başladı. Madrid ve Barselona'dan sonra bu bombardımanlar bana zayıf göründü. Moskova'nın, uçak saldırılarına karşı savunması iyi idi. Ama bu durum, Moskova'lılar için yeni ve bilinmedik bir şeydi. İnsanların karakterleri çeşitlidir; tabii, davranışları da çeşitli oluyordu: Kimileri bu saldırılara karşı umursamaz ve sakin davranıyorlardı, kimileri, alışık olmadıkları için korkuyor, kimileri ise sığınaklara, eski püskülerini doldurdukları çıkınlarını da getiriyorlardı. Genellikle bu saldırılar, beni «**Kızıl Yıldız**» gazetesinde yakalıyordu. Tabii biz, Malaya Dimitrovka'daki konanğın bodrumunda çalışmalarımıza devam ederdik (Biz bodruma şaka yollu «ölümü küçümseme» bodrumu diyorduk). Sabahleyin erkenden evden çıkıp Gorki caddesinde yürürken: bütün evler yerli yerinde, diye sevinirdim. Bu evlerin mimarisi hiçbir zaman hoşuma gitmemişti. Ama ben onlara, savaştan sağ kurtulmuş, yakın dostlarıma bakar gibi şefkatle bakıyordum.

Birgün, Lozovski'nin basın toplantısına gitmiştim. Yabancı muhabirlere, Almanların, kimya savaşı ile ilgili vesikaları gösteriliyordu. Bu sırada alârm düdükleri çalmağa başladı. Kendimi Amerikalı yazar Erskine Caldwell ve karısı ile sığınakta buldum. Onunla konuşmağa daldık. Birkaç saatimizi hiç farkına varmadan geçirdik. Tehlikenin geçtiğini bildiren düdükler çalınca, Petrov'la birlikte eve gittim. Yolda, yıkılan evlerden ölümlerin nasıl çıkarıldı-

ğını gördüm. Uzaklarda, yanan evlerin kızılı-
ğı yansıyordu.

Daha savaşın ilk günlerinde Lozovski, yazarları toplıyarak, gazete çalışmalarının öneminden söz etti. Yazarlardan kimisi, basma kalıpcılıktan vaz geçilmesi ve yazarlara, okurlarla doğrudan doğruya kendi sesleriyle konuşmak imkânı verilmesi gerektiğini söylediler.. Lozovski birçok şeyleri anlıyordu, ama yetenekleri sınırlı idi. Her şeye karar veren Şçerbakov'du.

«Günlük» ümde, (Bu, 3 Eylülde olmuştu) Şçerbakov ile yaptığım uzun ve çetin konuşma ile ilgili birkaç satır var. Basma kalıp makaleleri, halkın ilgisizce karşıladığını söylediğim zaman Şçerbakov bana: «Savaştan önce fazla semirmişler» diye karşılık verdi. Sonra konuşmamız, müttefiklerle ilgili konulara geçti. Şçerbakov, batı için hergün yazmam gerektiğini söyledi. Makalelerimin Sovyet Enformasyon bürosunca kırpıldığını, ya da tutulduğunu söylediğim zaman, öfkelendi: «Siz de orijinallik etmeyiniz!» dedi.

Yazarlar, (tabii kendi istekleriyle değil) savaşın ilk aylarını, hiçbir şey yazmadan sessizce geçıştirdiler. Ancak, 1941 Aralığında karşı saldırıya geçmemiz üzerine, durumu, eserlerinde canlandıрмаğa başladılar. Oysa, herşey, halkın ruh gücünü gösterdiği özellikle savaşın o ilk aylarında kararlaşımtı.

Hiç şüphe yok ki, şaşkınlık ve panik eksik değildi. Birçok seferler o korkunç «oyunu kaybettik. .» sözünü işittiğim olmuştur. Briyansk

cephesinde, Afonino köyüne uğramıştım. Burasını kısa bir süre için Almanlardan geri almışlardı. Kolhozlu bir köylü kadını erlere su dağıtıyor ve ağır başlılıkla onlara, karşı koymanın boşuna olduğunu anlatmağa çalışıyordu: Almanlar'da düzen vardı, üstleri başları düzgündü, kamyonlarla gelmişlerdi, erlerine çikolata bile dağıtıyorlardı. Erlerimizden biri kadına küfretti. Ama kadına hak verenler, içlerini çekenler de oldu.

Stalin'in, 1941 Aralıkındaki konuşmasını hatırlıyorum. Onun, «aşırı derecede korkmuş aydincıklar» sözü çok canımı sıkmıştı. Hiç şüphe yok ki, aydınlar arasında da paniğe kapılanlar yok değildi. Ama, bu halkın öteki tabakalarında rastlanan panikten hiç de fazla değildi. Bilmiyorum, Stalin, niçin bir kez daha aydınları vur abalısı olarak seçmişti. Aydınlar, halkla birlikte, cephede savaşıyorlar, sağlık taburlarında, askerî fabrikalarda çalışıyorlardı. Daha savaşın ilk gününden beri, ellerinden gelen her şeyi, yapan Gaydar, Krimov, Grossman, Simonov, Tvardovski, Kirsanov, Surkov, Lidin, Gabriloviç gibi yazarları hatırlıyorum. Yine yazarların birçokları hemen cepheye gitmişti. Hepimiz, yalnız Hitler ordusu gerçekten de güçlü olduğu için değil, aynı zamanda savaş öncesi yıllarının: palavranın, halkı afyonlamanın, cartcurtların, bürokratizm'in, ve hepsinden önemlisi savaştan önce kızıl ordu komuta kadrosunun ve bütün «aydincıklar» ın uğradığı büyük kayıpların, savunmamızı ne-

kadar ağır etkilediğini gördüğümüz için de acı çekiyorduk.

1941 yılının Temmuzundan Kasımına kadar olan gazete koleksiyonlarını karıştırdım. Stalin'in adına hemen hemen hiç rastlanmıyordu. Uzun yıllar içinde ilk defa olarak ne onun portreleri basılmış, ne de parlak niteliklerinden söz edilmişti. Yakın patlamaların dumanları, buhurdanlığın dumanlarını boğmuştu. (Demek ki Stalin de sıkışmak gerektiğini anlamıştı). Kimisi Ekim inkılâbını, kalın kafalı, insafsız Faşizme karşı savunduğunu biliyor, kimisi de baba ocağını düşünüyordu, ama halk, dayanıyor, savaşıyor, onunla birlikte Sovyet aydınları da savaşa katılıyordu.

Yabancılar kafalarını yoruyor, bu dayanma gücünün bilmeceğini çözmek istiyorlardı.. Kopye ile işin içinden çıkmak isteyenler, «Rus mistisizmi» nden, «Sabır» dan, «Doğu fatalizm» inden söz edenler vardı. Moskova önlemindeki karşı saldırımızdan sonra bir Amerikalı muhabir bana şunları söylemişti: «Burada hiçbir bilmece yok, sizi topraklarınızın genişliği kurtardı.» İlk bakışta bu sözler inandırıcı gibi görünebilirdi, ama beni inandırmadı. İspanya'da faşistlerin, hemen hemen hiç durmadan nasıl Kadiks'ten Madrid'e kadar geldiklerini, sonra da hiç beklemedikleri korkunç bir direnme ile karşılaştıklarını hatırladım. Moskova Brest'e daha yakın olsaydı, Aralık ayında olanlar, Eylülde, ya da Ekimde olabilirdi.

Erskine Caldwell ile, sığınaktaki konuşmalarımızı hatırlıyorum. Bana sorular soruyor,

anlamak istiyordu: Herhalde yurdunuza çok bağlısınız? Ona cevap veriyorum: Hem yurdumuza çok bağlıyız, hem de ağır koşullara bakmıyarak Sovyet düzenine bağlıyız. (O zamanlar Caldwel'e, bütün zorluklarımızı anlatamazdım. Gururum buna engel oluyordu. Ama insanlarımız çok şey biliyorlardı, ölüme de, kendilerine: ölüm yanıbaşınızda olduğu zaman yalnız disiplin azdır, fedakârca davranışlar da gerek, emri verildiği için gitmiyorlardı.)

Askerlik tarihçisi bakımından savaşın ilk ayları, oldukça karanlık görünmekte idi. Ordularımızın Yelni'de ve Briyansk'da sağladığı küçük başarılar, Alman başarılarıyla, Almanların ellerine geçirdikleri büyük topraklarla, büyük birliklerimizi çember içine almalarla denk tutulamazdı. Ama ben umudumu yitirmiyordum. Briyansk önlerinde zayıf ve güçlü yanlarımızı görmüştüm: Pek çok düzensizlik vardı, bağlantı aksıyordu, Alman tankları, âdeta direnme görmeden ilerliyordu, göklerde düşman bizden güçlü idi. Ama işte insanlar, hattâ mahkûm olduklarını bile bile savaşıyorlardı ve Almanlar büyük kayıplar veriyorlardı..

Yollarda arabalar gıcırdıyordu. Almanlar pike uçuşlar yapıyordu. Ölmüş çocuğunun başı ucunda ağlayan bir anneyi gördüm. Herkes dertli, herkes alabildiğine acılı idi. Ama ne tuhaf, insanlar bu aylarda birbirlerine karşı çok daha iyi davranıyorlardı. Durumu idealize etmek istemiyorum, bu gerçeğin ta kendisidir: barış zamanında, apartmanlarda, bir tencere-

nin sağa ya da sola itilmesi yüzünden, dük-kân tezgâhlarında bir kostümlük kumaş yü-zünden birbiriyle kavga eden insanlar, şimdi bir dilim ekmeklerini bile aralarında paylaşı-yorlar, birbirlerinin çocuklarını taşımağa yar-dım ediyorlardı. Volga'da yaşlı bir şimendifer makinisti görmüştüm. Bir şimendifer katarını aralıksız olarak yetmiş iki saat götürmüştü.. Uyku bastırdığı zaman, inip karla yüzünü uğuşturuyormuş. Makinist, benim şaşmama şaştı: «nasıl olur?... Şimdi başka türlü olmaz ki...» Birgün gazeteye Vinitsa'dan ihtiyar bir yahudi kadını geldi. Yüz kilometrelik yolu ya-ya olarak yürümüş. Kucağında da, anasını, ba-basını Almanların öldürdüğü başkasının çocu-ğu vardı. Aryol'dan Turgenyev müzesini kaçı-rıyorlardı. Müze müdürü, her istasyonda, va-gonunu katarlarından ayırmamaları için yal-varmıştı. Halk kızıp durmuştu: «Bu eski püs-küler ne işe yarar?» Vagonda, eski, yırtık pır-tık bir divan duruyormuş, müze müdürü belki yüzüncü sefer, bunun Turgenyev'in «Sam-son» adını takdığı bir divan olduğunu söyle-miş. Halk yumuşamış. «Eh, götür öyle ise!» demişler.. Bütün bunları düzensiz, birbirini tut-maz bir biçimde anlatıyorum. «Fırtına» roma-nımda, bir plân, bir konu vardı. Şimdi ise, o ayları hatırladığım zaman, boğazıma göz yaş-ları düğümleniyor: İnsanlar çok çektiler, doğ-rusu bunu hak etmemişlerdi.

Almanlar hızla Moskova'ya yaklaşıyorlar-dı. Küçük bir kız çocuğu annesine yalvarıyor-du: «Anneciğim ne olursun, beni geri doğur!»

Birgün evime telefon ederek Şçerbakov'un emrini bildirdiler: Sovyet Enformasyon bürosu ve ona bağlı yazarlar grubu, Moskova'dan ayrılarak Kuybişev'e gidecek.

Kuybişev'de yabancı gazete muhabirleri, şikâyetleriyle beni çileden çıkarıyorlardı: cepheye gitmelerine niçin izin vermiyorlardı? Onları buraya, Kuybişev'e, niçin getirmişlerdi?... Telgraflarına neden Moskova adını koyduyorlardı? Onların kanısınca, Hitler bir iki ay içinde bütün Rusyayı işgal edecekti. Ama savaşın Mısır'da, ya da Hindistan'da sürdürüleceğini söyliyerek kendilerini ve bizi avutuyorlardı. Japonların Pearl Harbor baskını haberi gelince, «Grand-Hotel» deki Amerikalılar, Japon gazetecilerle döğüşüler.

Faşist Almanyanın başladığı bu savaş, eski savaşlara benzemiyordu: Bu savaş, yalnız insan vücutlerini yok etmekle, sakat etmekle kalmıyordu, aynı zamanda insanların ve milletlerin ruh dünyasını da değıştiriyordu. Hitlerciler, milyonlarca Alman, başka soydan gelmiş insanları küçümsemeği öğretmeği, Alman erlerinin manevi frenlerini yok etmeği, namuslariyle dürüst olarak çalışan orta halli Alman halkını, köyleri yakan, ihtiyar ve çocuk avına çıkan birer «kundakçı» haline getirmeği de başarmışlardı. Eskiden her orduda, sadık insanlara, çapulculara rastlanırdı, savaş bir ahlâk okulu değildir. Ama Hitler, yal-

nuz S. S. Birliklerini, Gestapo teşkilâtını, profesyonel cellâtları değil, bütün ordusunu canavarlığa sürükledi. Onlarca milyon Almanı, zincirleme kötülüklerle birbirine bağladı. Beyaz denecek kadar açık sarı saçlı, görünüşte iyi yürekli bir Alman tanıdım. Savaştan önce Dusseldorf'da usta olarak çalışıyormuş. Orada ailesi de varmış. İşte bu adam, küçük bir Rus çocuğunu kuyuya atmış. Çünkü kendisi uykusuzluk çekiyormuş, bir kaç lüminal tableti almış, çocuk uyumasına engel olmuş. «Hafis yahudi sabunu» damgasını taşıyan bir sabun gördüm. Kurşuna dizilmiş cesetlerden yapılmış. Zaten bunu yazmam değersiz, bu olaylar binlerce kitapta yazılı..

Rus insanı iyi yüreklidir. Gaddarlaştırması için onu çok öfkeliendirmek gerekir. Öfkelenince de korkunçtur. Ama öfkesi çabuk geçer. Bir gün «Villis» marka bir otomobilin şoför yerinde gidiyordum. Esirler arasında Alsace'lı bulunup bulunmadığını anlamamı rica ettiler.. Yanımdaki şoför Belorusyalı idi. Kısa bir süre önce ailesinin Almanlar tarafından öldürüldüğünü öğrenmişti. Karşıdan bir esir kafilesi getiriyorlardı. Şoför otomatik tüfeğine sarıldı.. Onu zor tuttum. Uzun uzun esirlerle konuştum. Geri dönerken, şoför benden sigara istedi. O sıralarda tütün çok kıttı. Yola çıkarken tümen karargâhından iki paket sigara almış, bir paketini şoförüne vermiştim. «Senin sigaraların nerede?» diye sordum. Hiç sesini çıkarmadı. Nihayet baklayı ağzından çıkardı : «Siz Fransızlarınızla konuşurken, Almanlar da

benim etrafımı aldı. İçlerinde şoför bulunup bulunmadığını sordum. İki şoför varmış. Onlara birer sigara ikram ettim. Hepsi dilenciliğe başladılar. Bence iki şeyden biri: Ya bırak hepsini öldürsünler, bunu yapmazsan, o zaman da insanın sigara tiryakiliğini tanımak gerek..» Bu, 1943 yılında olmuştı. Bir yıl sonra, Minsk yakınlarında, Hitler'cilerin kadınları, çocukları öldürdükleri, Trostiyantse'de, insanlarımızın merhametli olduklarına bir kez daha inandım. Bizim erler öfkeli öfkeli konuşuyor, kimseyi esir almamak gerektiğinden söz ediyorlardı. Yanıbaşımızdaki ormanda, Almanlar hâlâ dayanmakta idiler. Esir aldıkları bir Alman piyade erini getirdiler. Binbaşı, çevirmenlik yapmamı rica etti. Ere, Ormandaki Almanların çok olup olmadıklarını sordukları zaman, Alman eri, konuşmakta zorluk çektiğini, çok susamış olduğunu söyledi. Hemen ona bir maşrapa su getirdiler. Suratını ekşiterek maşrapanın çok pis olduğunu söyledi ve mendiliyle kenarını sildi. Bu olay beni sinirlendirdi: insan susadığı zaman temizine, kirlisine bakmaz. Az önce bağırıp çağıran, onunla konuşmamak, canavarı hemen kurşuna dizmek gerektiğini söyleyen bizim erler, oradan uzaklaştılar. Yarım saat sonra da bunlardan biri, esir Alman erine: «Ye ulan, hergele!» diyerek bir tas çorba uzattı.

Ocağın sonlarına doğru, bizim saldırı hareketinin durduğu anlaşıldı. 23 Ocakta, Pav-

lenko ile birlikte, batı cephesi karargâhına gittik. Batı cephesi komutanı general Jukov, saldırı hareketlerinin nasıl geçtiğini anlattı. Moskova için yapılan savaş sona ermişti. Kimi kesimlerde belki de biraz ilerlemek mümkün olacaktı. Ama Almanlar tahkimat yapmışlardı. Görünüşe göre savaş bahara kadar siper savaşı niteliğini taşıyacaktı. Bundan sonra general, hiç de beklemediğim bir anda, Stalin'in rolünden söz etti. General, «Dâhi strateg» gibi alışılmış basma kalıp sözler kullanmadan konuşuyordu. Sesinde de, aşırı bir saygı ve tapma tonu hissedilmiyordu. Bunun için sözleri beni etkiledi. «Bu adamın sinirleri çelikten!» diyordu. Birçok seferler Stalin'e: «düşmanı püskürtmek gerek, yoksa Moskova'ya girer», dediğini anlattı. Günde iki sefer onunla direkt olarak telefonla konuşuyormuş. Stalin her seferinde, kesin olarak şu cevabı veriyormuş: Beklememiz gerek. Üç gün sonra falan tümen gelecek, beş gün sonra da tanksavar topları ulaşacak, (Stalin'in bir not defteri vardı. Bu defterde, Moskova'ya gönderilen birlikler ve savaş araçları yazılıyordu). Ancak Jukov, Almanların ağır toplar yerleştirmekte olduklarını ve Moskova'yı döğmeğe başlayacaklarını söyledikten sonra, Stalin, harekete geçilmesi iznini vermiş. Moskova'ya döndükten sonra bunların hepsini not ettim.

Ben askerlik uzmanı değilim, elimde, Stalin'in stratejik yetenekleri üzerine yargıda bulunmağa elverişli veriler de yok. Daha yedi sekiz yıl önce tarihçilerimiz, Almanlara karşı

kazandığımız zaferi onun «dehasına» borçlu olduğumuzu yazmışlardı. Büyük Sovyet Ansiklopedisi de büyük yurt savaşı ile ilgili bir makalesinde, Stalin'i, askerî haritalar üzerine eğilmiş bir halde gösteren kötü bir tablonun renkli reproduksiyonunu vermektedir. Kronolojik olarak sıralanan altıyüz kadar önemli olaydan yüz tanesi, askerî operasyonlara değil de, Stalin'in konuşmalarına, onun çeşitli maddiyatlarla mükâfatlandırılmasına, kutlamalarına, ve kabul törenlerine ayrılmış bulunuyor. Askerî operasyonlara gelince, yine bu ansiklopediye göre, 1944 yılında düşmana «on tane Stalin darbesi» indirilmiş. «Stalin'in cephe ile konuştuğu telgraf cihazı» nın bir de fotoğrafı konmuş. Ben cihazı gözümün önüne getiriyorum, ama Stalin'in çeşitli komutanlarla neler konuştuğunu bilmiyorum. Hiç şüphe yok ki, Stalin'in sağlığında, Almanya'ya karşı kazanılan zaferde onun rolü aşırı derecede büyütülmüştü. Ama, batı cephesi komutanının anlattıkları, gerçeğe uygun sesler çıkarmaktadır. Biz hepimiz, Stalin'in Moskova'da kaldığını ve 7 Kasım'da da düşmanın durdurulacağını söylediklerini biliyoruz. (Ordumuzun Moskova önlerinde kazandığı zafer Stalin'in yurt dışındaki otoritesini çok yükseltmişti. Bizim erlerimiz ise, taparcasına ona inanmakta idiler. Berlin yıkıntılarının duvarlarında, gazetelerden, ya da «Agonyok» dergisinden kesilmiş portrelerini gördüm. Tvardovski'nin şu sözlerini yeniden hatırladım: «Bunda ne fazla ne eksik» bir şey var!)

Zamanında ölmesini bilmelidir, derler. Kim bilir, Stalin 1945 yılında ölse idi, belki de savaş birçok şeyleri gölgeliyecekti. İnsanlar, uzun bir süre, yüzbinlerce suçsuz insanın, Yagoda'nın, Yejev'un, Beriya'nın emriyle mahvolduğu düşüncesiyle yaşıyacaklar, İkinci Dünya Savaşı'na katılanların hafızasında da, er kaputuyla Stalin'in hayali ve Moskova savaşının çetin günleri kalacaktı. Puşkin, insanı yücelten aldatmaların, «alçak gerçeğin karanlığından» daha değerli olduğunu söylemişti. Bununla birlikte insanı alçaltan aldatmalar da var. Günümüze kadar yaşıyarak katı gerçeği işittiğim için çoğu zaman alın yazıma teşekkür ediyorum.

1941 Aralığında Hitler, daha elverişli mevsimlerde kışlamak üzere, Moskova'dan kendi istekleriyle geri çekildiklerini, duraklama olduysa, o zamana kadar görülmemiş bir kışın bundan sorumlu tutulabileceğini, yazın saldırıya yeniden başlayacaklarını söylemişti. Hitler'in sözlerinin son bölümü doğru çıktı. Ama, cepheyi «kendi istekleriyle daralttıkları» sözlerine, en saf Almanlar bile inanmamıştı. Moskova önlerinde Faşist Almanyanın, askerî gücünden çok prestijine ağır bir darbe indirilmişti. Hiç şüphe yoktu ki, bir çoklariyle birlikte ben de, başarılarımızın ölçüsünü çok büyültmüştüm. Kısa bir süre sonra da yanıldığımı anladım : Almanların iki - üç ay içinde Volga'ya ve Kuzey Kafkasya'ya kadar geldikleri 1942 yılının

o korkunç yazı gelip çattı. Bununla birlikte Moskova önlerindeki savaş askerî bir olay değildi, birçok şeyleri önceden belirtmişti.

Hiç kimse Alman erlerini cesaretsizlikle suçlayamaz. Alman ordusunun teknik gücü yüksekti, komuta kadrosu bilgili ve tecrübeli idi. Bunların hepsi de su götürmez birer gerçektir. Ama, 1941-1942 yıllarında Faşist ordusunun zayıf yanları ortaya çıktı. Alman ordusunun yalnız saldırıya yaradığı ve kendi üstünlüğünden ilham aldığı anlaşıldı; Hitler erlerinin moralce sarsılmaları için, gerçek bir direnişle karşılaşmaları yetti. Moskova önlerindeki savaş, Alman bozgununun ilk provası idi.

L O U I S A R A G O N

Sein nehrinin sol kıyısında, Saint - Germain bulvarı yakınlarında bir otele indim. Bana çatı katında balkonlu bir oda verdiler. Buradan, kiremitleriyle, bacalarıyla, esmer, belirsiz bir sürü halinde toplanmış koyunlar gibi, eski evleriyle Paris görünüyordu. Kimi zaman, alaca karanlıkta, bildik bir tabloyu seyrediyor, kimi zaman da bunu göremiyordum.

Denise'in, oğlu ile birlikte oturmakta olduğu Annecy'den, birkaç günlüğüne Paris'e gelmiş olduğunu söylediler. Sein kıyısındaki «Frégate» kahvesine gittik. On beş yıl önce, kimi zamanlar orada buluşurduk. Bana işgal yıllarını anlattı. Gözlerinin yine, uyur gezermiş gibi bir hali vardı. «Paris'in Düşüşü» romanındaki aktris Janette'in biraz onu andırduğuna kızıp kızmadığını sordum. «Bunu bana söylediler. Kitabı okumaktan vazgeçtim» diye karşılık verdi. Siyah mürekkebi andıran Sein ırmağında, kırmızı ve yeşil halkalar oynayıyordu.

Aragon'la Elza Yuryevna, Simonov'u ve beni «Tavan arası» na çağırdılar. Yazarlar komitesinin bulunduğu binaya bu ad verilmişti. İşgal yıllarının anıları, savaş zamanının kaynaşması hâlâ yaşıyordu. Birçok eski tanıdıkları: Eluard'ı, Vildreac'ı, Cocteau'yu, Aveline'i, Martin-Choffier'i, Polan'ı, Sartre'i gördüm. Karşılaştığım gençler mutlaka Sartre'den söz ediyorlardı. Her halde o yaşlarda bir merak uyandırıyordu. Paris, gerçekten de değişmişti: Yazarlardan çok azı realizmden, sürrealizmden, personalizm'den söz ediyordu. Direnmeden, gizlilik zamanında çıkan kitaplardan, düzensizliklerden konuşuluyordu. Herhalde çoğu, gürültülü ve çelişmeli olayların içinde kendilerini arıyorlardı.

Burada kısa da olsa, Aragon'dan söz etmek istiyorum. Ben onunla, 1928 yılında, henüz Aragon, genç, yakışıklı bir sürrealist olduğu sıralarda tanıştım. Montparnasse'de, hem onun çok güzel eseri olan «Paris Köylüsü»nden, hem birçok gürültülü gösterilerden çok söz edilmişti: Sürrealistler, canlılık bakımından bizim fütüristlere benziyorlardı. Aragon, bunların en mücadeleçilerinden biri idi. Sonraları, kendisi, realizm taraflısı ve marksist oldu, çeşitli teşkilâtlar meydana getirdi. Birçok dergi ve gazetelerin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Onunla buluşup görüşmekte devam ettik. Kimi zaman da kıyasıya tartıştık. 1957 yılında «Literaturnaya Gazete» de bir eleştiricinin bana saldırışına (bu, Stendhal üzerine yazdığım bir yazıdan sonra olmuştu), kızan Aragon,

«**Lettre Françoise**» de buna karşılık vererek özellikle şunları yazmıştı: «Eskiden de söylemiştim: otuz yıldır İlya Erenburg'la tartışmağa alışığımdır. Barış ve sosyalizm, savaş ve Faşizm gibi en önemli sorunlar bir yana, onunla her konuda birbirimizden ayrılırız...» Belki de özellikle bu bölümde Aragon'dan söz edişim, 1946 yılında «en önemli» sorunların her şeyi arka plâna itmesindendir. Hattâ bu yüzden biz onunla çok az tartışıyorduk. Genel olarak Aragon haklıdır. Kimi zaman ondan zorluk bile çekmişimdir. Ama, tartışmalarımız, bir kez bile olsun bir bozuşma halini almamıştır.

Herkesin bildiği şeylerden söz etmiyeceğim: Aragon büyük bir şair ve büyük bir düz yazı yazarıdır. Kimi kitaplarını çok beğeniyor, kimi kitaplarını da beğenmiyorum. Ama şimdi bunlardan söz etmek istemiyorum. Aragon, çok karmaşık bir kişidir. Değer ölçülerini sık sık değiştirir. Ama, yaşamının bir bölümünü öteki bölümüne karşı çıkardıkları zaman haklı olarak kızar: o, her zaman Aragon olarak kalmıştır. Hayat yolunu seçince, 1930 yıllarının başından beri, hem «en önemli» adını verdiği sorunları, hem insan olarak vaz geçemiyeceği şeyleri düşmanlarına karşı savundu, içtenlikle ve şiddetle savundu. Bu «en önemli» dediği sorunlara, Fransa'ya olan sevgisini katmak gerek. Fransa sevgisi onda derin kökler salmış ve her şeyi içine almıştır. Fransa sevgisi, hem direnme yıllarındaki şiirlerine, hem «**İhtirash Hafta**» romanına ilham kaynağı olmuştur. Ba-

na öyle geliyor ki, Aragon Hugo'nun yerine geçmiştir. Yalnız onun ne torunları, ne güzel bir sakalı, ne de Olympo'nun avunduğu bazı idilik tabloları var. Aragon Hugo'ya, pırıltısıyla, güzel konuşmasıyla, yorulmazlığıyla, açıklığıyla, öfkesiyle, gerçekçi romantizmi ve romantik gerçekçiliği ile yakındır. Tabii, Aragon'un acıları daha çoktur: Dışarda bir başka yüzyıl var.

1946 yılında Aragon neşeli idi, zafer henüz çok yeni idi.

B E R T O L T B R E C H T

Doğu Berlin'de, Brecht'le, Anna Zegers'le, Arnolde Zweig'le buluştum. Batı Berlin gazeteleri, «Moskova'ya satılmışlar», «Mevki düşkünleri», «Başkasının aletleri» diye onlara saldırıyorlardı. Bu çok budalaca bir davranıştı. Çünkü, Doğu Berlin halkından kim isterse, kolayca Potsdamerplaz'a geçebilir ve batıda «özgür» diye adlandırılan dünyada kendini bulabilirdi. Üstelik «batı markı» ile insanı satın almak, «Doğu markı» ile satın almaktan çok daha kolaydı. Anna Zegers, Meksika'dan, Brecht Birleşik Amerika'dan, Zweig ise Filistin'den buraya gelmişlerdi. Ama, Doğu Berlin'de de bazı eleştiriciler kimi zaman Brecht'e, kimi zaman Zweig'a, kimi zaman da Zegers'e saldırıyorlardı. Sanata yabancı, hatta düşman birisiyle yaptığım uzun tartışmaları hatırlıyorum. Tartıştığım adam, Zegers'in «Ölümler Genç Kalır» romanında, Hitlercilere bir sempati gösterildiğine, hatta eserin yahudilere karşı bir havası olduğuna beni inandıрмаğa çalışıyordu.

Yine ona göre Zweig, bir göziyle İsrail'e, öteki göziyle de batıya bakan «yarı siyonist yarı mistik» bir kişi idi. Brecht'e gelince, onlara göre Brecht, «düzeltilemiyen bir formalist», gerçeklerin realistçe gösterilmesine karşı olan ve piyeslerinde «yapmacık bir hayalcilik» bulunan inatçı bir kişi idi.

Ben, bunlara itiraz ederek, Zweig'i kimse-
nin zorla Filistin'den alıp Berlin'e getirmediği-
ni, Anna Zegers'in yahudi düşmanı olamayaca-
ğını, çünkü kendisinin yahudi olduğunu, Hit-
lercilerin annesini öldürdüklerini söyledim.
Fantazi çokluğuna gelince, Berlin'de bundan
söz etmemenin daha doğru olacağını, çünkü
bu şehrin fantezi bakımından, Brecht'ı da, Go-
ya'yı da Poe'yi de kat kat geçtiğini anlattım.
Boşuna öfkelenmişim. Konuşmasını bilen ama
dinlemesini bilmeyen insanlar da vardır.

Brecht'i çoktandır tanıyordum. Onunla
konuşmak kolay değildi: Çoğu zaman yokmuş
gibi görünürdü; bu, insanı aldatan bir izlenim-
di. O dinler, birçok şeylere dikkat eder, kimi
zaman gülümserdi. Bununla birlikte o her za-
man, Paris'de, ya da Berlin'de değil de, ken-
dimce «Brechtistan» adını tanıdığım bir ülke-
de, içinde yaşadığı dünyanın atmosferi ile çev-
rili olarak bulunuyordu. Onun fantezisi de, fel-
sefesi ya da şiiri gibi, bir edebiyat metodu de-
ğil, alışkısı idi. O, görüle gelen bir şair değildi,
düzeltilemez bir şairdi. Her zaman gocuğu an-
dıran bir ceketle dolaşır, kravat takmazdı. Ka-
ra, sert pürolar içerdi. Alçak gönüllü idi, ya-
vaş konuşurdu. Bütün bunlara bakmadan, yi-

ne de herkes, benim gibi, onun yanında bir huzursuzluk duyardı. Öyle sanıyorum ki bu, sessiz ve dalgın görünen bir adamın, aşırı derecede şiddetli bir iç yaşamından ileri gelmekte idi.

Anna Zegers'lerdeki son karşılaşmamızı hatırlıyorum. Bu, 1955 yılı sonbaharında, ölümünden birkaç ay önce olmuştu. Anna Zegers: «Yazarlar içinde, Babel'den sonra itibarını kazanan kim var?» diye sordu.. Ona eski taş basmasını anlattım: Halk masalı kahramanı Bo-va-Koroleviç ölümü düelloya çağırmış. Brecht, metni çevirmemi rica etti ve dikkat kesildi.. Ben de, o bildik huzursuzluğu duydum.

Batı Almanya yazarlarından biri, Brecht üzerine yazdığı bir kitabında, şairin «Kurnazlık» ettiğinden, kararlarında «hesaplı» olduğundan söz etmektedir. Oysa Brecht'in kurnazlığı çocuk kurnazlığı, bütün «hesaplılığı» da bir şairin hesap yanlışlıkları idi.

Haziran başlarında Moskova'ya döndüm.. Gezilerimden, Berlin'den söz ediyordum. Saviç: «Eh, ne dersin, sence savaş olacak mı?» diye sordu. Ona: «Asla,» diye cevap verdim. Bir kez daha kötü bir kâhin olduğumu belli ettim: İki hafta sonra, uzun bir süre dünya savaşına dönmek tehlikesini taşıyan Kore savaşı başlamıştı.

H E N R İ M A T İ S S E

Aragon'ların oturduğu, Suridiere caddesindeki, çok iyi bildiğim küçücük evde, Matisse'in eşsiz tablolarını görmüştüm. Aragon, Matisse'in sürekli olarak oturduğu Nice şehrinde, 1942 yılında, sık sık onunla görüştüğünü bana söylemişti. Şimdi Matisse Paris'te oturuyor ve halılar için kartonlar üzerinde çalışıyordu. Matisse'i 1941 yılında ameliyat ettiklerini ve midesini aldıklarını Aragon'dan duymuştum. Şimdi sanatçı, karyolada çalışmak zorunda bulunuyordu. Birkaç saat için kalktığı zaman da korsa takıyordu.

Eylülde Aragon bana, Matisse'in kendisine poz vermemi istediğini bildirdi. Matisse'in oturduğu ev, gençliğimin geçtiği «Nice» otelinin hemen hemen karşısında idi. Normal bir yatak odasının duvarlarında, renkli kâğıt parçalarının tutturulduğu kartonlar sarkıyordu. Karşımda birçok fotoğraflarından tanıdığım bir yüz görüyordum. Ama gözlüklerini çıkarınca, açık mavi gözleri beni şaşırttı.

Picasso ile, Léger ile, Modigliani ile tanıştığım zaman, çok gençtim. Zaten onlar da ben-den topu topu sekiz on yaş büyüktüler. Ben o zamanlar Matisse'in tablolarını hayranlıkla seyrederdim. Ama. onu ilk kez, yetmiş yedi yaşında iken gördüm.

Matisse, geç resim yapmağa başlamıştı.. Picasso, on dört yaşında iken tecrübeli bir usta gibi resim yapıyordu. Matisse ise hukuk okumuş, bir Noterin bürosunda çalışmıştı. Yirmi yaşında iken geçirdiği apandisit ameliyatından sonra, can sıkıntısından tabloları kopye etmeğe başlamıştı. Rönesansın büyük ustalarından Masaccio, yirmi yedi yaşında öldü. Raphael, ünlü «**Stanze**» (1) lerini bitirdiği zaman bu yaşlarda idi. Picasso, yirmi yedi yaşına kadar «**Mavi Çağ**», «**Pembe Çağ**», «**Avignon'lu Kız**» tablolarını yapmağı başarmış ve kübizme gelmişti. Eğer Matisse yirmi yedi yaşında ölseydi, yalnız yeteneğini gösteren çıraklık çağı tabloları kalmış olacaktı.

Matisse'e üç kez poz verdim. İlk seansta bana şunu anlattı: «Beni ameliyat masasına yatırdıkları zaman, içimden, hayatla vedalaştım. Bir mucize oldu. Alın yazım bana ikinci bir hayat bağışladı. Fazladan... ve, biliyor musunuz, şimdi ben her şeye: insanlara, ağaçlara, boyalara aşırı bir sevgi duyuyorum...»

Karyolanın üzerinde, mermilerle delinmiş,

(1) Raphael'in, Vatikan'ın odalarına yaptığı dört tablo..

siyah daireli karton diskler asılı idi. Matisse, kendisi için biraz güç olmakla birlikte, ara sıra atış yerine (poligona) gittiğini anlattı: «Bizim meslekte iyi görmek, sağlam elli olmak çok önemlidir. Gidip deniyorum.»

Üç seans süresince, yanılmıyorsam, onbeş kadar resmimi yaptı. İkisini bana armağan etti ve hafifçe gülümser bakışlı bir delikanlının yüzü altına: «Erenburg'a göre» cümlesini yazarak imzaladı. Bilmiyorum bu resimlere portre adını vermek gerekir mi? Matisse, canlı modele, ya da tabiata bakmadan resim yapmadığını söyledi. Yaptığı bütün resimlerimde ortaklaşa birşeyler vardı: «Sizi böyle canlandırıyorum».. Bir seferinde, yaptığı resmi göstererek: «bu baş, gözler, ağız ve sizin üzerinize bildiğim şeyler..» dedi. Çalışırken, durmadan konuştu, daha doğrusu, sorular sordu. Benim konuşmamı istedi: «Bu benim çalışmama engel olmaz, tersine, bana yardım eder» dedi. (İki resim arasında dinlenirken çok şeyler anlattı.) Son seansın sonlarına doğru, şimdi artık yüzümü ve beni tanıdığını söyledi. Ama, hemen düzelterek: «Görüyorum ve hissediyorum, demek daha doğrudur» dedi. Niçin tabiata bağlı olduğunu sorduğum zaman, gülümseyerek: «Ömrüm boyunca tabiatın hiyerogliflerini çözmeğe çalıştım. Şimdi de çalışıyorum..» dedi.

Çizgilerinin doğruluğu beni şaşırttı, eli titremiyordu, (sonraları Matisse üzerine dökümantal bir film seyretmiştim. Film çok ağır gösterildiği için, sanatçının, çizgileri ne kadar doğru çizdiği görülüyordu.) Resimdeki güve-

ne şaşıtğımı ona söyledim. Başını salladı: «Altmış yıl içinde elbet birşeyler öğrendim. Ama, her şeyi öğrenmiş olmaktan çok uzağım. Hattırıyorum: Hokusai üzerine bir kitap okumuştum. Bu sanatçı doksan yıl yaşamıştı. Ölümünden az önce öğrencilerine, hâlâ öğrenmekte devam ettiğini açıklamıştı. Benim hiçbir güvenim yok. Eskiden şairler ilhamdan söz etmeği seviyorlardı. Biz ise: «bugün iyi çalışılıyor», diyoruz. Bu, iç durumumuzla ilgilidir: Kimi zaman duyuyorsun, yani görüyorsun, kimi zaman da başaramıyorsun.. Hayatımda kaç sefer yaptığım resimleri yırtıp atmış, başarılı olmayan nice tabloları karalamışımıdır.»

Son seansta, bana sanattan söz etti. Karton işlerinde kendisine yardım eden L. S. Delektorskaya adlı bayanı çağırdı: «Bana şu fili getiriniz» dedi. Bir zencinin yaptığı çok anlamlı bir heykel gördüm. Heykeltraş, ağaçtan, azgın bir fil yapmıştı. Matisse: «Bunu beğendiniz mi?» diye sordu. «Çok» diye karşılık verdim. «Sizi rahatsız eden bir yanı var mı?» — «Hayır». «Beni de rahatsız eden bir yanı yok.» Ama işte Avrupalı bir Misyoner geliyor ve zenciye ders veriyor: «Filin dişi niçin kalkık? Fil hortumunu kaldırabilir, ama fil dişi, onun dişidir, kımıldamaz, Zenci Avrupalının öğüdü-nü dinliyor...» Matisse tekrar zile dokundu: «Lidya, lûtfen öteki fili getiriniz» dedi. Kurnaz kurnaz gülerek Avrupanın oyuncakçı mağazalarında satılan fillere benzeyen küçük bir fil heykeli gösterdi: «Dişler yerli yerinde ama, sanat yok olmuş.»

Bunun üzerine çağdaş resmin köklerinden söz etmeğe başladı: «Aragon her şeyin Courbet'den başladığını söylüyor. Olabilir. Belki de daha sonra, Manet ile başlamış olabilir... Kimbilir. Belki de daha eskiden başlamıştır. Mesele bunda değil, Çağdaş resim sanatı birçok şeyi kime borçludur, biliyor musunuz? Daguerre'e ve Niepce'e. Fotoğrafın bulunuşundan sonra tasvirî resim sanatına ihtiyaç kalmadı. Bir resim sanatçısı ne kadar objektif olursa olsun, fotoğraf makinesinin karşısında geri çekilir.. İngres'in nasıl bir kişi olduğu üzerine bir yargıda bulunabilmek için onun kendi yaptığı portresine bakmak gerekiyor. David'in portreleri, öteki resim sanatçılarının portreleri hep birbirinden farklıdır. Böylece ben, İngres'in ağzının nasıl olduğunu bilmiyorum. Hugo'yu ise fotoğraflarından bilirim. Resim sanatçısının gözü ve elleri heyecanına boyun eğer. Ben anatomi okudum. Fil cinslerini bilmek istesem fotoğraflarını rica ederim. Biz resim sanatçıları, bir Filin dişinin yukarı kalkabileceğini biliriz..»

Matisse çok sigara içiyordu. Karyolasının üstünde çeşit çeşit Fransız, Mısır, İngiliz sigara paketleri duruyordu. «Sulu yemeklerin çok tekdüzendir, göğde de birşey söylemezler.. Bana bıraktıkları biricik duygusal zevk, çeşitli sigara tatlarıdır. İlkin birine, sonra ötekine sarılıyorum. Ve tabii gözler... Eskiden bir çiçeğe, ya da güzel bir kadına hiç böylesine sevinmezdim...»

Ona son defa, 8 Ekimde geldim. Bir hal:

için arabeskler kesiyordu. Makası da, kömür ya da kalem gibi, kendisine güvenen bir kesinlikle çizgiler çekiyordu. İki halı için kartonlar, hemen hemen bitmiş gibi idi. (Çok sonraları, renkli kâğıttan yapılmış tablolarını gördüm. Sehpanın önünde oturamıyordu, ama, resimle ilgili düşünceler de yakasını bir türlü bırakmıyordu. Seksen beş yaşında öldü ve sonuna kadar da çalışmalarına devam etti. Kişisel felâketlerinden, yeni yetenekler yarattı. Yapıştırılmış küçük kâğıt parçalarından meydana gelmiş tablolara bakarken, yatağa mihlanmış adamı unutuyor, sanatın kanatlarını görüyorsun.)

Matisse bana Moskova üzerine sorular soruyordu. «Tam otuz beş yıl önce, (1) bin dokuz yüz on bir yılı Ekiminde orada idim. Beni Şçukin çağırmıştı. Orada çok kalmadım. Rublev'i (2) gördüm. Bu, belki de, dünya resim sanatçılığında en önemli olaylardan biridir. Moskova'da kimi şeyler anladım ve hissettim. Politikadan pek anlamam, ama, ülkenize olan sempatimi saklamıyorum. Tabloların kompozisyonunda olduğu gibi toplumun kuruluşunda da akıl gereklidir. Tuhafıma giden nokta, Rusların bunu herkesten önce anlamış olmalarıdır. Oysa, ben Moskova'da bulunduğum sıra-

(1) Erenburg ile Matisse arasındaki bu konuşma, 1946 yılında olmuştu. (H. A. Ediz)

(2) Rublev: 1450 yıllarında yaşamış, Rus İkon ve Fresk sanatçısıdır.

larda, Rusların günlük yaşamlarında düzensizliğe âdeta taptıklarına inanır gibi olmuştum.»

(Matisse her zaman politikadan uzak kalmıştı. Bununla birlikte, «soğuk savaş» ın başlamasından sonra, batıda bazı kişilerin akıllarını kaçırdıklarını, barışı kurtarmak gerektiğini söylemeğe başladı.)

Gerek dış görünüşü, gerek düşünce sistemi bakımından böylesine Fransız olan insanlara çok az rastladım.

Matisse, bana Rus koleksiyoncularından söz etti: «Şçukin tablolarımı bin dokuz yüz altı yılında satın almağa başladı. O sıralarda beni Fransa'da çok az tanıyorlardı. Gertrud Stein, Samba ve galiba da hepsi bukadar. Gözleri hiçbir zaman yanılmayan resim sanatçıları bulunduğunu söylerler. İşte Şçukin'in de böyle gözleri vardı. Ama Şçukin bir resim sanatçısı değil bir tüccardı. Her zaman en iyi resimleri seçerdi. Kimi zaman, onun seçtiği tablolardan ayrılmağa acırdım: «Bu tabloyu pek de iyi düşüremedim. Şimdi size başka tablolar göstereceğim..» derdim. Getirdiğim tabloları gözden geçirir, sonunda da: «şu, pek de iyi düşüremediğiniz tabloyu alıyorum» derdi. Morozov daha uysaldı. Resim sanatçılarının ona teklif ettikleri bütün tabloları satın alırdı. Bana söylediklerine göre şimdi Moskova'da, yeni batı resimlerinden kurulu çok güzel bir müze varmış...»

«Lidya, Şçukin'in portresini getirir misiniz?...» Matisse'in gençlik çağlarında yaptığı eşsiz bir tablo ile karşılaştım. «Bunu birçok kişiler satın almak istedi, ama satmadım. Ben-

ce bunun yeri Moskova'daki batı resimleri müzesidir. Sizin için zahmet olmazsa bunu alınız, benim bir armağanım olarak müzeye veriniz!» Batı resimleri müzesinin kapanmış olduğunu, Matisse'in tablolarının depolarda korunduğunu biliyordum. Onu nereye götürebilirdim? Matisse'e, tabloyu gelecek sefer alacağımı, her halde yakında, yine Paris'e geleceğimi söyledim. Sonraları bu davranışımдан ötürü kendimi yerdim. Tabloyu alıp evimde koruyabiliyordim. Şimdi de bu tablo pekâlâ Ermitaj'ın, ya da Puşkin müzesinin duvarlarını süslerdi.

Matisse, işgal yıllarında, Ronsard'ın şiirlerine resimler yaptığını hatırlattı. Ben de ona, doğu Prusya'da Ronsard'ın eserlerinin ilk baskısını nasıl bulduğumu anlattım. Mezarlar ve yıkıntılar arasında mutluluk üzerine yazılmış şiirler okumanın bana nekadardır ağır geldiğini söyledim. Matisse: «Sizi anlıyorum,» dedi. «Öyle sanıyorum ki, şair, resim sanatçısına benzer. Resim, yalnız hayata olan sevgi ile, hayata hayranlıkla yaşar. Bir resim sanatçısı dâhi olabilir ama, hayatla arası iyi değilse, her zaman bir tartışma konusu olabilir. Onu göklere çıkarırlar ama, o kimseyi sevindirmez...»

Matisse, Fransa'nın kuzeyinde doğdu. Ama, hemen hemen kırk yıl Nice'de oturdu, orada çalıştı ve orada öldü. Güneyin renklerine âşık olmuştu. Yaptığı resimler nelerdir? Parlak renkli roplar giyinmiş, alaca bulaca şallara sarınmış genç kadınlar, palmiyeler, dağ lâlele-

ri, kuşlar, altın balıklar, kaktüsler, yeşil jalu-
ziler, midye, istiridye kabukları, portakallar,
tuhaf tuhaf kabaklar, deniz, kocaman küpler,
gökyüzü, danslar.. Dünya ile, vücutle ilgili
mutlulukları biliyor ve bunları paylaşmasını
da başarıyordu. Mutlu ve insanın gözlerini ka-
maştıran bir dünyanın yaratıcısını görmek ba-
şarısına eriştiğim zaman, karşımda korkunç
bir hastalığın yok etmeğe çalıştığı, akıllı ve
—bu kelimenin bana batacağından korkmadan
söylüyorum— neşeli çalışmalarını sürdüren
bir ihtiyar buldum.

O sıralarda benim henüz yaşamımın ak-
şamı başlıyordu. Matisse'le karşılaşmak benim
için hem bir sevinç, hem bir ders oldu.

K A R A N L I K G Ü N L E R

Anlatacağım aylar, belki de yaşamımın en ağır aylarıdır. Yazılarıma bir çok seferler ara verdim: Bu bölümü yazmaya bir türlü karar veremedim. Bu pasajı büyük bir memnunlukla athyabilirdim. Ama yaşam bir tashih provası değil ki, yaşanmış olan bir parçasını çıkarıp atamazsın! O günlerin üstünden tam on beş yıl geçti (1). Kapanmakta olan bir yarayı deşmek istemem, kimisinin adından söz etmiyeceğim, beni en az ilgilendiren savcı rolüdür. Üstelik bir çok şeyleri de bilmiyorum. Çektiklerimizi, süslemeden püslemeden, kısaca anlatmakla yetineceğim.

Yazmak istediğim kimi olayların başlangıcının, S. M. Mihoels'in feci ölümüyle bağlı olduğunu şimdi anlıyorum. Bunun için de, ilkin Mihoels'den söz edeceğim. Ben onunla bir hay-

(1) Bu olaylar 1947 de geçmiş, Erenburg, anılarının bu bölümünü 1962 de yazmıştır.

li zaman önce, daha 1920 yılında tanışmıştım.. Ama kendisini çok az biliyordum. Onu savaş yıllarında anladım ve sevdim. Bir aralık bize, «Moskova» oteline sık sık gelip gitti. Kimi zaman yüksek sesle yakını, kimi zaman işi alaya vurur, kimi zaman da, kollarını, bacaklarını âdeta içine çeker, büzülür, susardı. Büyük bir aktördü ve çok tabii ki, en sevdiği alan sanatı. Kral Lear rolünde onu çok iyi hatırlıyorum. Bu rolünde, tanınmıyacak bir hale gelirdi. Aslında kısa boylu idi. Yüzü, çıkık alnı ile, sarkık alt dudağı ile, bir kiral yüzünden çok alaycı bir aydın yüzüne benziyordu. Ama sahnede, uzun boylu ve trajik Kral Lear, acısında ve öfkesinde anlatılamıyacak kadar güzeldi. Çeşitli eğilimdeki aktörler, Mihoels'in yeteneklerine değer verirlerdi. Kaçalov'un da, Meyerhold'un da, Pitoyev'in de ondan ne büyük bir hayranlıkla söz ettiklerini çok iyi hatırlarım.. Mihoels hiç bir zaman milliyetçi olmamıştır. Rus dilini seviyordu. Kimi zaman arkadaşı A. N. Tolstoy: «Anlamıyorum, Mihoels niçin Rus tiyatrosunda oynamak istemiyor?» derdi. Ama «Yahudi tiyatrosu» Mihoels'in sevgili çocuğu idi. Bu tiyatronun oyunlarına, Yahudice bilmiyen seyirciler de gelirdi. Mihoels'in ve Zuskin'in oyunları öylesine anlamlı idi ki, bütün seyirciler bunların etkisinde kalırdı.

İkinci Dünya Savaşında Mihoels, faşizme karşı savaşan Yahudi komitesinin ruhu idi.. O sıralarda sanatı kim düşünebilirdi? Hitlerciler, Ukrayna ve Belorusya kasabalarında, hem Şolom Aleyhem'in eski kahramanlarını, hem

kız çocuklarını öldürüyorlardı. Mihoels'i, şair Fefer'le Amerikaya gönderdiler. 1946 yılında Amerikalılar bana, bir sahnenin nasıl çöktüğünü anlattılar. Bir çok kişiler Sovyet sanatçılarını daha yakından görmek için sahneye saldırmışlardı. Mihoels'le Fefer, Sovyet hastaneleriyle çocuk evleri için milyonlarca para toplamışlardı.

Zaferden sonra binlerce kişi, bir takım dileklerle Mihoels'e baş vuruyordu. O, bunların gözünde, kötülük görenlerin koruyucusu olarak kalmakta idi.

Ve işte Mihoels'i öldürdüler.

O zaman bize söylediklerine göre, Mihoels, Golubov Potopov'la birlikte, Stalin armağanı komitesinin verdiği bir ödevle, yarışmaya giren bir oyunu görüp düşüncelerini bildirmek üzere, Minsk şehrine gönderilmiş. Geceleyin onları bir yere misafirliğe çağırmışlar. Yolda giderlerken, şehrin kenar caddelerinden birinde, ya gangsterler tarafından öldürülmüşler, ya da bir kamyonun altında kalmışlardı. Bu ihtimâl, 1948 yılı baharında inandırıcı görünmüştü. Altı ay sonra bir çokları bu ihtimallerin doğruluğundan kuşkulananmaya başladılar. Zuskin'i tutukladıkları zaman herkes, Mihoels'in nasıl öldüğünü düşünmeye başladı. Geçenlerde, Litvanya'da çıkmakta olan bir Sovyet gazetesi, Mihoels'i, Beriya ajanlarının öldürmüş olduklarını açıkladı. Beriya'nın, Mihoels'i kolayca tutuklaması elde iken, böyle maskeli bir cinayete başvurusunun nedenlerini araştırmaya kalkışmayacağım. Her halde böyle davranması kamu oyuna

acımasından çok, gönlünü eğlendirmek için ol-
sa gerekti.

1948 yılı Eylülünde, «Pravda» gazetesine,
«Yahudi meselesi» üzerine, Yahudi düşmanlı-
ğı ile ilgili bir yazı yazdım. O yazımın bazı pa-
sajlarını buraya alıyorum :

«... Evet, onları buna zorladıkları zaman
Yahudiler ayrı ve bir başlarına yaşadılar. Get-
to'yu bulan bir Yahudi mistiği değil, Katolik
yobazları idi. Taassup dumanı insanların gözle-
rini kararttığı devirlerde, Katolikler, Protes-
tanlar, Ortodokslar arasında olduğu gibi Yahu-
diler arasında da fanatikler vardı. Ama, Getto
kapıları açılır açılmaz, Ortaçağ gecesinin du-
manları dağılır dağılmaz, çeşitli ülkelerin Ya-
hudileri, hemen, toplum yaşamına girdiler.

«Evet, bir çok Yahudiler kendi yurtlarını
bırakarak Amerika'ya göç ettiler. Ama, bu göç
ediş, kendi yurtlarını sevmedikleri için değil,
hakarete uğradıkları, onları sevgili yurtların-
dan yoksun ettikleri için böyle davrandılar.
Hem yalnız Yahudiler mi böyle davrandı? Top-
rakları ellerinden alınan İtalyanlar da, İrlan-
dalılar da ve daha bir çok milletler de böyle
yapmadılar mı?» Makaleme, Gorki'nin, Lenin'-
in Yahudi düşmanlığı üzerine yazdıkları yazı-
lardan pasajlar aldım. Özellikle Stalin'in, bu
konudaki şu pasajına yer verdim: «İrk sove-
nizminin en aşırı bir ucu olan antisemitizm
yamyamlığın en tehlikeli bir artışıdır.»

Okurlarımın bildiği üzere Kiyev'de doğ-
dum. Ana dilim Rusçadır. Ne yeni, ne de eski
Yahudiceyi bilirim. Ne sinagog'da, ne de kilise-

de hiç bir zaman ibadet etmedim. Din inancında olanların dinle bağlı gördükleri, benim ise, insan duygu ve düşünceleriyle bağlı gördüğüm kimi sanat anıtları, bende her zaman bir hayranlık uyandırmıştır. Çocukluğum ve ergenlik çağlarım Moskova'da geçti. Arkadaşlarımın hepsi de Rustu. Gizli parti teşkilâtında çalıştığım sıralarda, birbirimizi takma adlarımızla çağırırdık. Arkadaşlarımın arasında Yahudilerin bulunup bulunmadığı beni hiç bir zaman ilgilendirmemiştir. Sonra kendimi Paris'te buldum. Orada iki büyük şairle karşılaştım : Apollinère, Polonyalı; Max Jacob, Yahudi idi. Ama bana göre bunların ikisi de Fransızdı.

Ben İspanyayı, İtalyayı, Fransayı seviyorum. Ama bütün yıllarım, Rus yaşamına sınısı bağlıdır. Aslımı hiç bir zaman gizlemedim. Kimi zamanlar bunu hiç düşünmedim. Ama kimi zamanlar oldu her yerde : «Ben Yahudiyim» diye tekrarlağım durdum. Öyle sanıyorum ki, peşine düşülenlerle dayanışma kurmak, insanlığın alfabesidir.

Zola, suçsuz olduğu halde mahkûm edilen Fransız subayı Yahudi Dreyfus'u savunmaya başladığı zaman, başta. L. Tolstoy olmak üzere Verhaerne, Mark Twain, Jaurès, Mirbau, Anatole France, Maeterlinck, Claude Monet, Jules Renard, Mallarmé, Charles Louis Philippe gibi devrin kalburüstü yazarları hep ondan yana çıkmışlardı. Dreyfus'u suçlayan ise, ilerici-lik düşmanı bir avuç Fransız antisemitisti idi.

Gelelim kendi konumuza. 1949 yılı Ocak ayında, gazeteler, «Yurt düşmanı tiyatro eleş-

tirmecileri grubunun» meydana çıkarılışından söz ettiler. Neden ikinci plândaki bir meseleden işe başlamışlardı? Bilmiyordum. Belki oyunu beğenilmiyen bir dramaturg Stalin'e şikâyet etmiştir, ya da bu bir rastlantı idi. Taşın, gölün şurasına ya da burasına atılmış olması önemli değildi. Önemli olanı, suda halkaların meydana gelişi idi.

Bu yeni kampanyanın ilk makalesinde şöyle bir cümle dikkate çarpıyordu : «A. Gurviç'in, Rus Sovyet adamının millî karakteri üzerine nasıl bir düşüncesi olabilir?» İki hafta sonra, takma adlar (1) arkasına saklanan «köksüz kozmopolitler» e karşı saldırılar başladı. Başta Fadeyev olmak üzere Rus dostlarımdan çoğu, Lenin'in anlayışına ve öğütlerine tamamiyle aykırı olan bu davranışlara karşı idiler.

1949 Şubat başlarından beri, benim de yazılarımı basmaz oldular. Telefonum sustu. Yalnız yakın dostlarım, ara sıra sağlığını soruyorlardı. Kimi tanıdıklarım da, tutuklanıp tutuklanmadığımı anlamak için telefonu açıyor, «Alo!» sesimi duyar duymaz da, bir şey söylemeden kapatıyorlardı.

Mart ayı sonunda, büyük bir telâş içinde evimize gelen dostlarımdan biri : «Demek, doğru değilmiş!» dedi. Ve bir gün önce, o sıralarda oldukça önemli yeri olan birisinin, edebiyat üzerine verdiği konferans sonunda dinleyicile-

(1) Yahudi yazar, sanatçı ve toplum adamlarının çoğu Rus soyadlarını kullanırdı.

rine dönerek : «Size iyi bir haberim var; bir numaralı kozmopolit ve halk düşmanı İlya Erenburg'un foyası meydana çıkmış, kendisi de tutuklanmıştır» dediğini anlattı.

Oturup Stalin'e kısa bir mektup yazdım: İki aydanberi bana yazı yazdırmadıklarını, dün de bir dostumun gelerek güya tutuklanmamla ilgili bir havadis verdiğini bildirdim. Henüz tutuklanmamış olduğumu ve durumumun aydınlanması için gerekli emirleri vermesini rica ettim. Mektubu kendim götürüp Kremlin kapısındaki büroya verdim. Ertesi gün Malenkov telefon etti. Aramızda şöyle bir konuşma geçti : «Stalin'e mektup yazmışsınız. Sizinle görüşmeyi bana havale etti. Bu havadis nereden çıkmış söyler misiniz?» — «Bilmiyorum. Ben bunu size sormak istiyordum.» — «Bunu bize önceden niçin söylemediniz?» — «Pospelov Yoldaşla konuştum. Bundan başka da bir şey yapamazdım..» — «Tuhaf şey, Pospelov Yoldaş çok duygulu bir adamdır. Ama bize bir şey söylemedi.» (Bir kaç yıl sonra Pospelov, bunun doğru olmadığını, onlara her şeyi anlattığını, ama sözlerine önem vermediklerini, bana anlattı.)

Hemen telefonum çalmaya başladı; bir çok gazeteler «bir yanlışlık yüzünden» yazılarının konmadığını, artık çıkmaya başlayacağını, yeni yazılarımı beklediklerini bildirdiler.

Malenkov'la aramızda bu konuşma geçtiği zaman odamda: Efros ile Çerniyavski bulunuyordu. Gripten rahatsız bulunan Koznitsev de divanda yatıyordu. Bu konuşma üzerine, sırtına bir battaniye alarak yerinden fırladı.

N Â Z İ M H İ K M E T

1949 yılında yazdığım makalelerimden birini şu satırlarla bitirmiştim :

«Yüzyılın alın yazısını düşünürken, Türk şairi Nâzım Hikmet'in «XX inci yüzyıl» başlığını taşıyan şiirini hatırladım

— Hayır, kendi yüzyılım beni korkutmuyor,

Benim zavallı,

benim büyük yüzyılım.

Hayır,

Ben kaçak değilim.

Bu dünyaya böyle erken geldim diye acı-mıyorum

Kendi yüzyılımdan da

şikâyet etmiyorum

ve korkmuyorum.

Ben - onun oğluyum

ve bununla övünüyorum.

Bunu, on iki yıl hapisshanede yattıktan sonra bir inkılâpçı yazıyordu, hem de, yirmi sekiz yıla mahkûm olduğunu, kalbinden de hasta bulunduğunu bilerek yazıyordu. Bu satırları okuyunca, boğazımızda birşeyler düğümlenir.

Onun uzak elini sıkmak ve şunları söylemek isteğine kapılırız : «Bizim böylesine çok, böylesine temiz, dürüst cesur dostlarımız olduktan sonra, ötekiler hayatı hiçbir zaman yenemezler!»

Nâzım Hikmet o zamanlar henüz daha hapishanede bulunuyordu. İki yıl sonra elini sık-tım. Bir sonbahar akşamı Lüba'yı ve beni evine çağırdı. «**Pravda**» gazetesinin karşısında, misafirhane olarak kendisine ayrılan bir evde oturuyordu. Birbirimizi pek az tanıdığımız halde, Nâzım, adeta hemen, onu heyecanlandıran konulardan söz açtı. (Nâzım Hikmet, sık sık düşündüklerini söylerdi. Bu durum bazılarını kızdırırdı, ama, eninde sonunda silâhlarını ellerinden alırdı. Birgün arkadaşlarımdan biri : «Ama bunu Nâzım Hikmet söyledi, o dalkavukluk etmez» demişti.) Birlikte geçirdiğimiz o ilk akşam, Nâzım, birçok şeyleri anlamadığını, itiraf etti. Büst'den (1) söze başladı : «Biliyor musunuz, ona bakamıyorum, dedi. Bir çirkinlik örneği, düpedüz küçük burjuvalık! ama, elden ne gelir.. Ev, beylik; ben de burada misafirim..» Emrine otomobil verdiklerini anlattı. Sabahleyin sokağa çıkınca, şoför: «Şef, nereye gidiyoruz?» diye soruyor. Ona : «Ne şefi canım?» diyorum. Ben şairim, inkilâpçiyım.. Türkiye'de hapishanede yattım..»Şoför : «Şef değilsin, anladık, o halde patronsun!» diye tutturuyor.. «Mayakovski — dâhi» dergilerdeki

(1) Nâzım'ın misafir kaldığı evde de Stalin'in bir büstü okduğu anlaşıyor.

şairlere bakıyorum, Mayakovski'nin bunlarla ne ilişkisi var? Beni tiyatroya götürdüler. San-ki ne Meyerhold, ne Tairav, ne de Vahtangov varmış...»

Bu, eski bir trajedidir : on yıl hayatın dışında kalan bir kişi, yeniden hayata dönünce, birçok şeyleri anıyamaz olur. Asker, ya da denizci üzerine düzülmüş çok eski Fransız şarkıları vardır : uzun süren bir savaştan sonra evine dönen asker, karısını tanıyamaz, karısı da onu bir yabancı sanır. Yürek de çilekler gibi dondurulabilir, bu bir zaman meselesidir. Nâzım'ı, 1937 yılında tutukladılar, ama Moskova'da değil, Türkiye'de... Adeta taptığı Meyerhold'un ölümünü bilmiyordu; şimdi, «ne çar, ne Tanrı, ne yiğit» türküsü yerine «Bizi Stalin yetiştirdi» Türküsünün söylendiğini bilmiyordu; Müzelerde, hayran kaldığı tabloların kaldırıldığını da bilmiyordu. O daha birçok şeyler bilmiyordu.

Hapishanede iken, eski bir yoldaş olarak Stalin üzerine şiirler yazmıştı. 1951 yılında da şunları söylemişti : «Stalin yoldaşa büyük saygım var. Ama, onu güneşe benzetmelerini, okumağa katlanamıyorum. Bunlar yalnız kötü şiirler olmakla kalmıyor, aynı zamanda kötü duygular da...» 1962 de Nâzım Hikmet şu şiiri yazmıştı :

**Taşdandı, tunçtandı, alçıdandı, kâğıttandı
İki santimetreden birkaç metreye kadar
Taştan, tunçtan, alçıdan ve kâğıttan
Çizimleri dibindeydik şehrin bütün mey-
danlarında.**

Onu her yerde büyük bir hayranlıkla karşıyorlardı. Büyük şair, on üç yıl hapisshanede yatmış kahraman.. konuşuyor, soruları cevaplandırıyor, doğruluğu ile, içtenliği ile gençleri hayran bırakıyordu. Kimi zaman saflığı, bilgelmesine yardım ediyordu. İlk defa 1921 yılında Moskova'ya gelmişti. O zamanlar henüz daha yirmisinde bile değildi, Sovyetler Birliği ise dört yaşında idi. O çağ, Tatli'nin «Üçüncü Enternasyonale Anıt» çağı idi. Fütüristlerle imajinistler arasındaki çekişme, Meyerhold'un «Yüce kalpli boynuzlu» çağı idi. Açlık ve sokak karnavalları çağı idi. Nâzım yurdumuzda sekiz yıl kalmıştı. Doğulu İnkilâpçılar Üniversitesi'nde okuyor, şiirler ve pıyesler yazıyor, inancını biliyor, anlıyor, pişiyordu. Eşine az rastlanır tam bir insandı. Kendi şair «otobiyografisi»nde şunları söylemişti :

**Kimi insan otların, kimi insan balıkların
çeşidini bilir
ben ayrılıkların.**

**Kimi insan ezbere sayar yıldızların adını
ben hasretlerin.**

(Bir zamanlar Osip Mandelştam da bu konuya değinmişti : «İnceledim, ayrılıkların bilimini...») Nâzım'ın yaşamı fırtınalı ve ağır geçmişti; ayrılıkların her çeşidini, bütün adlarını bildiği halde, bir defa olsun kopmanın acısını çekmemişti : ömrünün sonuna kadar gençlik yıllarının ülküsünü, tatlarını, bağılıklarını korumasını bildi. Hiç şüphe yok ki o büyüdü («ihtiyarladı» sözü ona uymuyordu). Birçok şeyleri anladı. Ölümünden bir yıl önce : «İnanmağ

unuttum, anlamağı öğreniyorum...» diye yazmıştı. Ama, anlamağı öğrenirken, eskiden inandığı şeylerin doğruluğunu anladı. Daha Stalin'in sağlığında, bir akşam Prag otelinde oturuyorduk. Nâzım şunu anlattı : «Romanya'da bulunduğum sırada, Meyerhold'un sağ olup olmadığıni sormuştum. Arkadaşlardan biri, galiba öldü, dedi. Bir başkası, iklimin daha iyi olduğu güneyde, galiba Kırım'da, ya da Soçi yakınlarında bir yerde bulunduğunu söyledi. İnkilâpçılığımın hiçbir zaman ayrılmıyacağım, çünkü bu benim için bir gerçektir. Ama, arkadaşları aldatmanın ne anlamı var?»

Nâzım, 1956, belki de 1957 yılında bana şu olayı anlatmıştı : «kişilere tapma» devrinde, Stalin'in ölümünden az önce, eski Türk inkilâpçılarından, yetmiş yaşlarında bir veterineri tutuklamışlar.. Adamcağız Rusya'da toplama kampında ölmüş. Ölümünden sonra da, suçsuzluğu meydana çıkmış..» Nâzım : «Sık sık N...nin alın yazısını düşünüyorum, dedi. Ben yine talihli imişim. Gerçi ben hapishanede yattım ama, beni oraya koyan siyasî düşmanlarımdı. Kötü durumda olduğumu biliyordum. Meğer başkaları benden çok daha kötü durumda imiş...»

Nâzım, bir sefer, Mayakovski ile birlikte şiir okuduğu için büyük bir gurur duyuyordu. «Bu, Politeknik müzesinde olmuştu. Çok korkmuştum. Mayakovski «Korkma kardeş, dedi. Sen şiirlerini Türkçe oku, kimse anlamıyacak, ama herkes seni alkışlıyacak!» Sergileri, tiyatroları hatırlıyor ve hep şaşıyordu. «Vorovski

caddesinde iki genç şairle konuştum, diye anlattı, onlara, Eluard'ın olaganüstü bir şair olduğunu söylüyorum, onlar ise gülümsüyorlar. Pablo Neruda'nın şiirleri için ne düşündüklerini soruyorum, bence bu büyük bir olaydır. Onlar yine gülümsüyorlar. Sonra da onlardan biri, kendilerinin dalkavukluğa karşı olduklarını söylüyor. Buna çok öfkelen dim. «Eluard, dedim, bir inkilâpçıdır. Neruda'da bir inkilâpçı» bu sözlerim onlara vız geldi, bence bu gençler hiç de inkilâpçı değildi».

Nâzım'ın dedesi paşa ve vali idi. Torunu gençliğinde inkilâpçı oldu ve inkilâpçı olarak öldü. Kimisinin akıl erdiremediği, kimisinin de kuşkuya kapıldığı XX inci kongreden sonra Nâzım : «Herkesin yüreği üzerinde yatan ağır taşı kaldırdılar» dedi. Paris gezisinden sonra şunu söylemişti : «Şaşılacak insanlar var. Dillerini kestikleri zaman inanıyorlardı. Gerçeği söyledikleri zaman kuşkulandılar. İnkilâpçılık bir tutku, bir yaşamdır. Ama, bu gibi kişiler için ise, bir dakikalık heves, alışılmış bir görevdir.»

Nâzım'ın inanmış bir inkilâpçı, büyük bir şair olduğunu herkes bilir. Ama onunla görüşenler, Nâzım'ın, eşine az rastlanan, iyi yürekli, iyi bir insan olduğunu da bilirler. Birgün Nâzım'a, Oradour, (1) un başına gelenleri öğ-

(1) 1450 nüfuslu küçük bir Fransız kasabası. Hitler ordusu. 10 Haziran 1944 tarihinde bütün kasaba halkını kurşuna dizmiş ya da diri diri yakmıştı.

renen Eluard'ın, Hitlercilerin çocukları okula doldurup diri diri yaktıklarının bir gerçek olduğuna ilk anlarda inanmak istemediğini anlatmıştım. Nâzım : «Ben Eluard'ı çok iyi anlıyorum, dedi. Bizde de pek çok geri kalmış insanlar var. Bizde de birçok kırımlar olmuştur. Biri, çocukların bile öldürüldüğünü anlatmıştı. Ben de her zaman bütün bunların uydurma, yani büyütülmüş şeyler olabileceği kanısına kapılmışımdır...»

Roma'da, Nâzım'ın eserlerinden iki cildini gözden geçiriyordum: Birini Guttuzo, ötekini de Nâzım'ın dostu ve Paris'te oturmakta olan Türk resim sanatçısı Abidin Dino resimlemişti. Nâzım'a Abidin'le görüştüğümü söyledim. Yüzü aydınladı : Kendi şiirlerinden söz etmek istemedi, Abidin'den söz açtı. Onun çeşitli ülkelerde pek çok dostu vardı : «Pablo Neruda, Aragon, Nezval, Brenevski, Karlo Levi, Amadu... saymakla bitmez. Birgün Eluard için bana şunları söylemişti : «Şaşılacak şey, onun bazı şiirlerini okuduğum zaman, benim de özellikle bu konu üzerine, özellikle böyle yazmak istediğim kanısına kapıldım.»

Nedense herkes Mayakovski'yi, Nâzım Hikmet'in öğretmeni sayar. Nâzım da birçok seferler, Mayakovski'nin, kendisi için bir cesaret ve insanca yiğitlik örneği olduğunu söylemişti. Ama Nâzım şiirde bir başka yoldan yürüdü. Kafiyei bıraktı. Kendisi şiirin müzikten farklı olduğunu —ona akraba olmakla birlikte— sestən çok ahenk istediğini söylerdi. Halk türkülerini sürdürmek çabasıdan, kendi biç-

mini yaratmağa, sadeliğe, saydamlığa geçmişti. Şiirlerini Türkçe nasıl okuduğunu duymuştum. Şiirlerinin Fransızca ve Rusça çevirilerini de okumuştum. Bir şair üzerine yargıda bulunmak için elbet bu kadarı yetmez. Ama yine de, Nâzım gibi ben de, hepsinden çok Eluard'ın ona yakın olduğunu sanıyorum.

Yirmi yılları (1) sanatına olan sevgisi, yaratılışıyla, güzellik anlayışıyla bağlı idi. Şiirde bütün edebiyat okullarından kurtulmuştu. Piyeslerinde ise, eskimiş bir şeyler, artık kaybolan tiyatro metodları vardı. Resmi çok severdi. Resmin, anlaşılması en zor bir sanat kolu olduğunu, «Cézanne'in elmalarının tadına» varmanın kolay olmadığını, bunun için büyük bir resim kültürü gerektiğini söylerdi. Elli yaşlarındaki bu yirmi yılları isyancısı, Akademik resim sanatından ayrılmak istediğini sezdiği her Sovyet resim sanatçısını şiddetle savunmağa hazırdı.

Onunla Roma'da buluştuk. Şiirlerini okuduğu bir şiir gecesine gittim. Roma'da bana sanattan, kolay anlaşılma isteğinde bulunulamıyacağını uzun uzun anlatmağa çalıştı. Kimi şiirlerini herkes anlıyordu. Kimi şiirlerini ise yalnız şiirden anlıyanlar anlıyordu. Birini ötekilerinden üstün tuttukları zaman şiddetle protesto ediyordu: «Gülyağı üreten bir fabrikanın direktörüne bütün güllerin bakımı emanet edi-

(1) 1920 yılları.

lemez. Çünkü her yıl yeni gül çeşitleri yetiştirilmektedir. İş yalnız gülyağında değil ki.. Güllerin renkleri, kokuları da var. Kimi kişiler —güzellik âşıkları— gülün buğdaydan, ya da mısırdan üstün tutulmasını isterler. Başkaları için ise, gül, büyük bir bütçede minnacık bir sayıdır..» Birdenbire bir çiçekçi dükkânının vitrini önünde durdu: «Rica ederim, şuradakî güllere bakın!» dedi.

Bir tutuklunun nasıl kolayca umutsuzluğa kapıldığını bilirim. Nâzım Hikmet ise on üç yıl, taş bir kafeste, umutla baş başa yaşadı. Türk halkının destanı olan «**Memleketimden İnsan Manzaraları**» nı hapishanede yazdı. Nâzım iki sefer açlık grevi yaptı. Bağlı olduğu halde insanlık erdemleri için savaştı.

Dış görünüşüyle kuzeyli bir kişiyi andırıyordu : Çok uzun boylu, mavi gözlü, açık sarı saçlı idi. Kendisini her yerde : Moskova'da, Roma'da, Varşova'da, Paris'te özgür hissediyordu. Ama Türkiye'nin özlemini çekiyordu. Divanını Türk kumaşiyle örtmüştü. Beni «Bakü» restoranına götürdü : «Burada yemekler biraz bizimkilerini andırıyor» dedi. Uluslararası barış konseyi toplantısında Türkle karşılaştığı zaman ondan bir türlü ayrılamazdı. Bir gün bana: «İzlanda diline çevrilmiş bir şiir kitabımı gönderdiler, diye anlattı. Şaşılacak şey!... Oysa Türkiye'de şiirlerimi basmıyorlar... Hoş, bassalarda, kendileri için şiirlerimi yazdıklarım nasıl olsa bunları okuyamazlar... Çünkü okuma - yazma bilmiyorlar..»

1952 yılında hepimiz büyük bir üzüntü ile : «Nâzım Nasıl...» diye sormuştuk. Sonraları kendisi şunu yazmıştı : «52 de, çatlak bir yürekle dört ay sırt üstü bekledim ölümü».

Şiddetli bir enfarktüs geçirmişti. Onu kurtarmışlardı, ama, o zamandanberi sürekli olarak ölümle hep kucak kucağa yaşamıştı. Yazlık evimde neşeli neşeli konuşurken —çok güzel anlatmasını bilirdi— birdenbire yüzünü boncuk boncuk iri ter taneleri kapladı. Şiirlerinde sık sık ölüm düşüncesine değinmişti :

**Yağmurun altında yürüyordu bahar, ince-
cik yeşil**

ayaklariyle Moskova asfaltında

**Lâstiği motora, kumaşa, derime, taşa sıkı-
şıktı**

Kardiyogramım çok bozuk çıktı bu sabah

Ya da :

Bizim avludan mı çıkacak cenazem?

Nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan?

Asansöre sığmaz tabut,

Merdivenlerse daracak

Yahut ta :

Bir yandan şiir döktür birbirinden aydınlık

Bir yandan yanındaki ölümle sohbet eyle.

Doğumunun altmışıncı yıl dönümünü kutladıkları zaman, biri, edebiyatçılar evinde yazarlar için, ötekisi de Politeknik müzesinde okurlar için olmak üzere, iki şiir gecesi düzenlenmişti. Bu ikincisinde başkanlığı ben yapmıştım. Salon tıklım tıklım dolu idi : Ayakta

duranlar, yerlerde oturanlar, koridorları dol-
duranlar da vardı. Bütün gözler sevgi ile Nâ-
zım'a çevrilmişti. Ona yavaşça sordum : «Yo-
ruldunuz mu?» Suçlu suçlu : «Biraz...» Diye
cevap verdi... «Ama çok mutluyum...»

Hayatı, çocukları, şiiri, kuşları delice se-
verdi. Ölümünden az önce şunu yazmıştı :

**Dünyayı verelim çocuklara hiç değilse bir
günüğüne,**

Allı pullu bir balon gibi verelim oynasınlar.

Sevinmekte, sevmekte devam etti. Uzak
Tanganikalara uçtu. Oradan Kara Afrika, yıl-
dızlar, savaş ve kendi sevgisi üzerine, şiir biç-
minde mektuplar yazdı.

1962 de çok sevdiği şiirini yazdı :

Ölüm düşüncesinden soyundum

**Giyindim Haziran yapraklarını bulvarla-
rım**

Tam bir yıl sonra, bir yaz başlangıcının
erken bir sabahında öldü. Uyandı. Gazeteleri
almak için antreye çıktı, geri dönmedi, oturdu
ve öldü.

Tabutunda iyi ve çok güzeldi. İhtiyar bir
kadın, hıçkırı hıçkırı, küçük bir kıza : «Kalp
durmasından» (1) diyordu. Gençliğimde en-
farktüse böyle derlerdi. Biz ise tabutun başın-
da duruyorduk. «Artık Nâzım yok!» düşünce
sinin verdiği dehşetten, galiba hepimizin kalbi
durmağa hazırды.

(1) Bizde de aynı deyim kullanılırdı. Seki-
te-i Kalp, Kalp durması (H. Â. Ediz)

LİTVİNOV VE STALİN

1952 yılı, benim için, cenaze töreniyle başladı. 1951 yılının son günü, M. M. Litvinov öldü.

Litvinov'la çeşitli yıllarda ve çeşitli durumlarda karşılaştım. Dışişleri Bakanı bulunduğu sıralarda, Moskova'da ona gidip gelirdim. Onunla Paris'te görüştüm. Gèneve'de birlikte yemek yedik. Gözden düştüğü sıralarda onu gördüm. Washington'a gitmeden önce, bir gecemi zi birlikte geçirdik. Savaş yıllarından sonra da onunla konuştum. Onu iyi bildiğimi söyleyemem. Genellikle, az konuşan bir kişi idi. Oturur, dinler, kimi zaman hafif alaycı, kimi zaman babacan bir eda ile gülümserdi. Çok az lâfa karışırdı. Ama öyle, asık suratlı, susan kişilerden de değildi; gülmesini severdi.

Litvinov büyük bir adamdı. Bunu, şundan da anlamak kabildi: En küçük bir insiyatifin şüphe uyandırdığı Stalin devrinde bile «Litvinov okulu diplomatları» kavramı vardı. Bu

«okul» un bütün diplomatlarını, kimisini az, kimisini daha iyi olmak üzere, tanırdım. Bunlardan Krasin, Dovgalevski, Kobetski, Divilovski gibileri baskı devrinden önce ölmüşlerdi. Kollontay, Surist, Steyn gibileri şanslı çıkmış, yataklarında ölmüşlerdi. Mayski, Rubinin, Gneğin ise, pek çok eziyet çektikten sonra hapis-haneden sağ olarak çıkabilmişlerdi. Bir çokları ise, iftira ve kanunsuzluğun kurbanı olmuşlardı.

Dostlarımla ve tanıdıklarımla alınyazılarını düşündüğüm zaman hiç bir mantık göremiyorum. Stalin, her zaman bağımsız davranmış olan Pasternak'a neden dokunmadı da, kendisine verilen bütün emirleri harfi harfine yerine getiren Mih. Koltsov'u yok etti? Litvinov'un hemen hemen bütün yardımcılarını öldürttü de hırçın Litvinov'u niçin kurşuna dizdirmeydi? Bütün bunlar benim için bir bilmece olarak kalmaktadır. Zaten Litvinov'un kendisi de başka bir sonuç bekliyordu. 1937 yılından başlayarak son hastalığına kadar, geceleri başucundan tabancasını hiç eksik etmezdi. Eğer geceleyin almaya gelirlerse, sonunu beklemeden işini kendisi bitirecekti.

Litvinov'un, tamamiyle barışsever bir görünüşü vardı : Şişman, iyi yürekli, iyi bir aile babası idi. Avrupada bulunduğu sıralarda, fırsat buldukça, sinemalara giderdi. İyi yemek yemesini severdi. Yemek yerken onu seyretmek zevkli bir işti. Ama bu barışsever adam, çok iyi tartışmasını bilirdi. Batılı diplomatlar ona korku ile bakarlardı. Batıyı çok iyi tanırdı. Yıllar-

ca politik göçmen olarak Avrupa'da kalnuş, bir İngiliz kadını ile evlenmişti.

Litvinov, Lenin'den saygı ile söz eder; «böyle bir adam ne gelmiş, ne gelecektir, derdi. O, yalnız Rus köylüsünün isteklerini değil, Lloyd George'un ve Wilson'un psikolojisini de bilirdi...»

Litvinov, Stalin'den üç yaş büyüktü. Stalin'den söz ederken ihtiyatla konuşur, zekâsını beğenirdi. Yalnız bir seferinde, dış politikadan söz ederken, içini çekerek şöyle demişti: «Batıyı bilmiyor.. karşımızdakiler, yalnız bir kaç şahla bir kaç şeyh olsaydı, onları mat etmek işten bile sayılmazdı...»

Litvinov, hiç de yumuşak huylu bir adam değildi. Surits, tanık olduğu bir olayı bana da anlatmıştı : 1936 yılında Surits'i Moskova'ya çağırılmışlardı. Yapılan toplantıda Litvinov kendi görüşlerini ileri sürmüş, Stalin de onun görüşlerine katılmış, sonra, Litvinov'un yanına yaklaşıp elini onun omuzuna koyduktan sonra «Görüyorsunuz, pekâlâ anlaşabiliyoruz işte» demiş. Litvinov, Stalin'in elini omuzundan indirdikten sonra : «Ama, uzun bir süre için değil.» diye karşılık vermiş. Bir gün Litvinov'a, en büyük politikacı kimdir, diye sormuştum. «Hiç şüphe yok ki Stalin», diye cevap verdi. Sonra nedense, bir İngilizin yazdığı Eski Roma tarihinden söz etti ve alay ederek İmparator Titus'u anlatmaya koyuldu. Geceleyin, sözlerini defterime not ettim.

Litvinov'a saldırdıkları ve Parti Merkez Komitesinden çıkarılmasına karar verdikleri toplantıda, Litvinov, öfke ile Stalin'e sormuştu : «Yani siz şimdi beni halk düşmanı mı sayıyorsunuz?» Kapıdan çıkmakta olan Stalin, piposunu ağzından çıkararak : «Hayır, saymıyoruz» diye cevap vermişti.

Litvinov'u tutuklamadılar. Ama Stalin onu işinden çıkardı, böylelikle de süründürmek istedi. Ne var ki o sıralarda bunu yapamadılar. Hitler'in Sovyetler Birliğine saldırısından sonra, Stalin, Litvinov'u çağırttı, dostça ona elini uzatarak Amerika'ya gitmesini teklif etti. Litvinov, daha 1933 yılındanberi, o sıralarda Birleşik Amerika'nın Cumhurbaşkanı olan Roosevelt'i tanımakta idi. Amerika'da bulunduğum sıralarda, eski Cumhurbaşkanı'nın politika arkadaşları, Roosevelt'in, Litvinov'a çok saygı beslediğini, bir çok meselelerde ondan akıl danıştığını bana anlattılar.

1943 yılında, Stalingrad zaferinden sonra Litvinov'u geri çağırdılar. 1947 yılında da emekliye ayırdılar. Stalin'in emriyle, oturmakta olduğu beylik evde kalmasına izin verdiler.

Dışişleri Bakanlığının bir odasında cenaze töreni yapıldı. Birisi, yazılı bir konuşma yaptı. Litvinov'un yüzü çok sâkin, hattâ yumuşaktı. Bu sırada yanıma Surist'in kızı Lilya yaklaşarak, babasının da oğün öldüğünü haber verdi.

Surits'le, 1922 yılında Berlinde, Sovyet sanat sergisinde tanıştım. Surits, her şeyi dik-

katle gözden geçiriyor, kâh öfkeleniyor, kâh hayranlık gösteriyordu. Beni Oslo'ya çağırdı, orada çok iyi resim sanatçılarının bulunduğundan söz etti. Sanata âdeta tapar, tablolar toplardı. Onda Rodin ile Levitan, Matisse ile Korovin; Marquet ile Benoit gibi çok çeşitli sanatçıların tabloları vardı. Bunları herkese seve seve gösterir, «sanat dünyası»nın önemini anlamadığım, Levitan'a değer vermediğim için bana çıkışırdı.

Surits'in geçmişi üzerine çok az bilgim vardı. Bir gün Hitler'cilerden söz ederken : «Üstelik Heidelberg Üniversitesinde de okudum! dedi. Eğer o zaman bunu bana söyleselerdi inanmazdım. Sık sık soyut konuşuyoruz. Belki de sözler anlamını değiştiriyor. «Yabanileşmek». O yıllarda bunun benim için ne anlamı vardı? Politik yanlışlık, Berlinde, öğrencilerin bir ihtiyarı sakalından nasıl sürüklediklerini gördüm. Adam kanlar içinde idi, onlar ise şarkı söylüyorlardı...»

Surits, galiba ilk Sovyet elçisi idi. Yeni Afgan Emiri Amanullah Han kendi temsilcilerini Moskova'ya gönderince, Lenin de onu 1919 yılında Kâbil'e göndermişti. Bu daha Sovyet diplomasisi doğmadan önce olmuştı. Surits, bir güven mektubu hazırlayabilmek için eski arşivleri karıştırmak zorunda kalmıştı. Lenin, bu güven mektubunun başka türlü yapılması gerektiğini söylemiş ve kendisi, Afganistanın egemenlik haklarının ve bağımsızlığının tanınması sözlerini ekliyerek yeni bir güven mektubu yazmıştı.

Surits Afganistanda çok kalmadı. Yerine Raskolnikov'u getirerek onu Norveç elçiliğine tâyin ettiler.

Surits, Atatürk'e hayrandı

Tarih, diplomatları, komutanlar gibi, zaferlerine, ya da yenilgilerine göre yargılar. Her diplomatın, hattâ en yeteneklisinin bile kendi Austerlitz'leri, kendi Waterloo'ları vardır. Bunların çoğu duruma bağlıdır. Surits'i Ankara'ya gönderdikleri zaman, yeni Türkiye gözlerini umutla Moskova'ya dikmişti. Surits işini bilen bir adamdı. Sıra adamları, usta diplomatların susmasını bildiklerini sanırlar. Oysa konuşmasını, iyiyi daha iyi yapmasını, kötüyü önlemek elden gelmese bile, hiç değilse frenlemesini, yumuşatmasını bilmek de gerek. Surits, Mustafa Kemal'in güvenini kazandı, iki devlet arasındaki dostluğu pekiştirdi. Surits, Mustafa Kemalden hayranlıkla söz eder : «Mustafa Kemal büyük bir zekâdır, derdi. Daldier onun yanında cahil bir kasaba politikacısı gibi kalır...»

Surits, Hitler Berlininde ne yapabilirdi? Sadece gözlemlerde bulunmak ve Moskova'ya bildirmek. Roosevelt'in dostu Amerikan Büyükelçisi Bodd, «günlük» ünde, Surits'le yaptığı dostça görüşmelerden bir çok seferler söz etmiştir. Bodd'un kızı Martha ise, Bodd'un Berlinde güvendiği biricik diplomatın Surits olduğunu bana kendi ağziyle söylemiştir.

1937 de İspanya'dan Paris'e geldiğim za-

man Sovyet Elçiliğinde Surits'i gördüm. Berlinden sonra Paris ona cennet gibi gelmişti.

Savaş başladı. Düşmana ateş açmak cesaretini gösteremiyen o devir Fransa'sının küçük adamları, Surits'in Paris'ten alınmasını istediler. Savaş sırasında, Kuybişev de beni bir gece «Grand Otel» de misafir etti. Durmamacasına üç saat nefes nefese başarısızlıklarımızdan söz etti : «O zaman Almanlarla anlaşma yapmak bir zorunluktur. Bu işte Fransızlar, İngilizler ve Beek (1) suçludur. Ama Stalin bu iki yıldan nasıl yararlandı? Bunu söylemek korkunç. O, Ribbentrop'un imzasına inandı. En yakın dostlarının kendisine oyun oynıyacaklarından şüphe etti de, gitti Hitler'e inandı!»

Surits, fısıltı ile konuştuğunu sanıyordu. Oysa bağıra bağıra konuşuyordu. Bavulundan bir takım tablolar çıkardıktan sonra yatıştı. Surits, Stalin'in davranışlarını «kişiliğinin patolojik olarak ikiye bölünüşüyle» açıklardı. Surits bir çok şeyleri Stalin'in karakteriyle, onda bulunan, teori ile bağlardı.

(1) 1939 yıllarında Polonya Dışişleri Bakanı
(H. A. Ediz.)

SABOTAJCI DOKTORLAR MESELESİ

Başımı geriye çevirip baktığım zaman, 1952 yılı bana çok uzun, aynı zamanda da çok soluk görünüyor. Bu her halde yaşamımla bağılı olsa gerek.

Hayat kendi yolunca gidiyor, halk çalışıyor, yeni fabrikalar kuruluyordu. Öğretmenler, şu anda artık birer genç haline gelmiş olan, çalışan, çocuklara okuma - yazma öğretiyorlardı. Gençler Tolstoy'u, Çehov'u, Gorki'yi okuyorlardı. Binlerce tiyatronun sahnesinde her gece Hamlet, flütten ve yalandan söz ediyor, Çehov'un kişilerinin canları sıkılıyor, ölümsüz Hlestakov (1), durup dinlenmeden yalan söylüyordu. Müzelerde her zaman bir ziyaretçi kalabalığı göze çarpıyordu. Tanımadığım kişilerle yaptığım konuşmalardan, «orta adam» dediğimiz insanların bilinç bakımından nasıl yükselmiş olduklarını görüyordum.

Prag kongresinden döneli çok olmamıştı. Beş gün önce 1953 yılını, İrina ile ve bir kaç aile dostumla kutlamıştık. Bilmem neden, yüreğimde tuhaf bir sıkıntı vardı.

On üç Ocak günü gazeteleri öğlene doğru getirdiler. İstemiye istemiye «Pravda» gazetesini açtım. «Petrol sanayiinde yeni başarılar».

(1) Gogol'un ünlü «Müfettiş» piyesinin kişilerinden.
(H. Â. Ediz.)

«Fransa'nın dış ticaretindeki düşüş». derken, birdenbire gazetenin son sayfasında «Sabotajcı doktorların tutuklanması» başlıklı haberi gördüm. «Tass» ajansı, Jdanov'un ve Sçerbakov'un ölümlerinden sorumlu tutulan bir doktor grubunun tutuklandığını bildiriyordu. Doktorlar, Sovyetler Birliği mareşallerinden Vasiljevski'yi, Govorov'u, ve Konev'i de öldürmeye hazırlandıklarını itiraf etmişler.. gazetenin yazdığına göre, tutuklananların çoğu, doktor Şimelioviç ve «Yahudi burjuva nasyonalisti Mihoels» aracılığı ile direktif alan, «Uluslararası Yahudi burjuva nasyonalist teşkilâtı «Coyut» un ajanları imişler. Tutuklananların listesinde tanınmış doktorlar vardı. Bunlardan üçü Rus, altısı Yahudi idi.

Olayın aslını anlamaya çalıştım. Kimisi, doktorları iki ay önce tutuklamaya başladıklarını söylüyordu. Kimisi de, tersine, Stalin'i tedavi eden doktorları bir konsültasyona çağırdıklarını, sonra da tutukladıklarını söylüyordu. Herkes, hastahanelerin bir cehennem haline geldiğini, hastalardan çoğunun doktorlara birer kaatil gözüyle baktığını, kendilerine verilen ilâçları almak istemediklerini anlatıyordu. Bir kadın doktor : «Dün bütün gün, belki ondan fazla hastalıkla ilgili, çeşitli haplar ve tozlar yutmak zorunda kaldım, diye yakındı. Hastalar, benim de bir «sabotajcı» olmamdan korkuyorlardı». Tişin pazarında bir sarhoşun boğazını yırtarcasına : «Yahudiler Stalin'i zehirlemek istemişler» diye bağırdığını anlattılar.

Halkımızın mânen yükseldiğini söylemiştim. Ama düşünen (kamışlar) yaratıklar kimi zaman düşünemez olur. İnsan filozof olabilir, ama yine de önünden bir kedi geçtiği zaman üzülür. Ne var ki, sözünü ettiğim bu korkuyu herkese yüklemek istemiyorum. Son kolera ayaklanması 1893 de olmuştu. Yahudi kırımları da, iç savaşların bitimiyle sona ermişti. Tamamiyle aklı başında bir çok insanların ruh lâbirentine girecek olursak, belli belirsiz bir güvensizlik, bir kuşku bulabiliriz. Hiç şüphe yok ki bu gibileri, pazardaki sütçü kadının konuşmalarına kulak verecek değillerdir. Ama, kaatil - doktorlardan söz eden adalet organlarıdır. Şimdi doktorlar daha kurnaz olmuşlar, yanlış teshis ve tedavi ile hastaları öldürüyorlarmış. Sık sık görüyordum, doktorluğa hayranlık gitmiş, onun yerini, kendilerini tedavi etmekte olan doktorlardan korkma almıştı : Doktor yanılabilirdi, ilgisizce davranabilirdi.. hattâ düşmanlarla işbirliği ettiyse, hastasını öldürebilirdi.

Lenin'in ölümünün yıldönümü olan 21 Ocak günü, gazetelerde, Lenin'in portresinin altında, «kaatil doktorların meydana çıkarılmasında hükümete gösterdiği yardım» dan ötürü. bir kadın doktora Lenin nişanının verilmesi ile ilgili bir kararname yer almakta idi.

Gazetelerde, «bevaz gömlekli kaatiller» i meydana çıkaran kadın doktora gelen hayranlık dolu mektuplar üzerine makaleler çıkmaya başladı. Mektupların çoğunda: «Rus kadını» ndan, «Rus ruhu» ndan söz edilmekte idi.

STALİN'İN ÖLÜMÜ VE SONRASI

Olaylar gelişmekte sürüp gidiyordu. Şubat ayı benim için çok çetin bir ay oldu. Milyonlarca okurun gözündeki ben, Stalin'in yanına girebilecek, şu ya da bu konuda kendisiyle uyuşmadığımı ona söyleyebilecek bir yazardım. Oysa ben de, okurlarım gibi, «küçücük bir çark»tan, bir «vidacık»tan başka bir şey değildim. Protesto etmeyi denedim. Ama işi benim mektubum değil, alınyazısı çözümlledi.

Soğuk bir gündü. Biraz avunmak, bir kaç saat için olsun kara düşünceleri kendimden uzaklaştırmak için, oturmuş Villon'u (1) çeviriyordum. Ansızın bekçi İvan İvanoviç geldi: «Radyo söylemiş, dedi. Stalin hastalanmış, felç mi ne olmuş.. durumu ağırmış..»

Moskovaya nasıl gittiğimi hatırlıyorum.

(1) François Villon: 1431 1480 yılları arasında yaşamış bir Fransız şairi.

Çok kar vardı. Çocuklar kar yığınları içinde yuvarlanıp duruyorlardı. Şimdi hepimizin ne olacağımızı düşünmek istedim. Ama, düşünecek halde değildim. O sıralarda her halde yurttaşlarımdan çoğunun duyduğu şeyi ben de duyuyordum: Uyuşukluk.

«Akşam, saat dokuzu elli geçe...»

Doktor raporları : Lokositlerden, kollaps'dan, nabız düzensizliğinden söz ediyordu. Biz ise, çoktan Stalin'in insan olduğunu unutmuştuk. O, her şeyi yapmaya güçlü, esrarlı bir tanrı haline gelmişti. Ve işte bu tanrı, beyin kanamasından ölmüştü. Bu, olmayacak bir şeymiş gibi geliyordu.

Yazarların yas mitingi, sinema sanatçılarının tiyatrosunda düzenlenmişti. Herkes ezgin ve şaşkın bir halde idi. Konuşanlar, sanki tecrübeli edebiyatçılar değil de, bir toplantıda ilk defa söz alan matematikçiler, ya da toprak işçileri imiş gibi, kesik kesik konuşuyorlardı. Konuşmacılar pek çoktu. Ben de konuştum. Ama ne söylediğimi hatırlamıyorum.

Ertesi gün bizi sütunlu salona götürdüler. Yazarlarla birlikte ben de nöbet tuttum. Mumyalanmış Stalin, doktorların söylediği şeylerden uzak, çiçeklerle ve nişanlarla süslü bir halde, şanlı şerefli yatıyordu. İnsanlar yanından geçiyor, çoğu ağlıyordu. Kadınlar, çocuklarını yukarı kaldırıyorlardı. Bandonun çaldığı yas marşı, hıçkırıklarla karışıyordu.

Sokaklarda da ağlıyanlar gördüm. Zaman zaman çığlıklar duyuluyor, halk sütunlu salona girmek için saldırıyordu. Trubnoy meydan-

nında ezilenlerden söz ediliyordu. Leningrad'tan yardımcı polis birlikleri getirtilmişti. Tarihin böyle bir cenaze töreni bildiğini sanmıyorum.

Sanki tanrı değilmiş de, basbayağı ölümlü bir kişi imiş gibi, yetmiş üç yaşında beyin kanamasından ölen tanrıya acımamıştım. Ama korkmuştum: Peki, şimdi ne olacak? Daha kötü olmasından korkuyordum. Ben bu kitabımda düşünen kamıştan çok söz ettim. Düşünce duruluğunu korumanın çok zor olduğunu şimdi görüyordum. Kişiye tapmak beni inanç sahibi yapmamıştı, ama değer ölçülerimi etkilemişti: Yurdumun geleceğini, yirmi yıl süresince, her gün tekrarlanan «dâhi liderin bilgeliği» ile bağlamakta idim.

Ben, Stalin'i sevmiyordum. Ama uzun bir süre ona inandım. Ben ondan korkuyordum. Dostlarımla ondan söz ederken, herkes gibi ben de ona «patron» diyordum. Eski İsrail Oğulları da tanrılarının adını söylemezlermiş.. Onların da Yehova'yı sevdikleri şüphelidir: O yalnız güçlü olmakla kalmıyordu, aynı zamanda gaddardı, adaletsizdi. Dürüst Eyyüb'ün başına binbir belâ sardı: Karısını, çocuklarını öldürdü, kendisine cüzam hastalığı bulaştırdı. Bütün bunları da, herkesin kendisinden yüz çevirdiği, etleri dökülen bir adamın, Yehova'nın bilgeliğini nasıl öveceğini göstermek için yaptı. Tanrı iblisle bahse tutusmustu: Bahsi kazanan tanrı oldu, kaybeden Eyyüp.

Stalin'in tanrılaştırılması birdenbire, halk duygularının bir patlaması halinde olmadı. Stalin bunu, uzun bir süre içinde, plânlı olarak gerçekleştirdi: Onun emriyle, Stalin'in gerçeklere uymıyan roller aldığı efsanevî tarihler yazıldı. Resim sanatçıları Ekim ihtilâli öncesi, Ekim ihtilâli, Sovyet devletinin ilk yılları üzerine bir çok tablolar yaptılar. Bu tabloların hepsinde Stalin, Lenin'in yanbaşında görünmektedir. Lenin'in sağlığında onun en yakın arkadaşları olan eski bolşevikler, çeşitli sebeplerle, gazetelerde lekелendiler. Stalin'in «dâhi», «en akıllı kişi» olarak ilânından önce, geniş bir temizlik hareketine girişildi.

İnanç, korku gibi, öteki bir çok duygular gibi bulaşıcıdır. Stalin'e olan inanç, yurt dışına da taşmış, hattâ Stalin'in ideoloji düşmanları arasına bile yayılmıştır.

«Dâhi» nin rolünü hemen, bir çırpıda çözümlemiş değilim. Şimdi bile, bu konuda yeterince bilgi sahibi değilim. 1937 yılında, ancak, tek tük, bazı kötülükleri öğrenebilmiştim. Bir çokları gibi ben de, Stalin'i temize çıkarmaya çalışıyor, parti içi kavgasında felâkete uğrıyan yığınlarca insanın bu durumunu Yejov'un sadikliğine veriyordum.

Stalin, çok zeki bir adamdı. Ama kurpazlığı zekâsından da üstündü. Bir çok seferler, keyfî davranışlara son vermek isteyen dürüstlük, doğruluk taraflısı bir kişi imiş gibi konuşmalar yapmıştır. «Başarı sarhoşluğu», «Oğulun babasından sorumlu olamayacağı» konuları üzerindeki konuşmalarını çok iyi hatırlıyo-

rum. Yejov eşkiyalarının kol gezdiği günlerde, falan şehirde, en namuslu komünistlerin nasıl partiden atıldıkları, filân şehirde de suçsuz bazı kişilerin nasıl tutuklandığı üzerine yaptığı yakınmaları bugünkü gibi hatırlıyorum. On yıl önce, «kozmpolit» lere karşı açılan kampanyanın en şiddetli zamanında, edebiyatçıların kullandıkları takma adların açığa vurulmasını yerdiğini hatırlıyorum.

N İ Ç İ N B İ L D İ K L E R İ M İ Y A Z M A D İ M ?

1937 yılı sonlarında İspanyadan Moskova'ya geldiğim zaman yurdunda olup bitenleri gördüm. Stalin'in bunlardan çoğunu bilmediği düşüncesiyle kendimi avutmaya çalıştım. Ama, eski bolşeviklerin yok edilmesi, yüksek rütbeli Kızılordu komutanlarının kurşuna dizilmesi emrini Stalin'den başka kim verebilirdi? Altı ay sonra Barselona'ya dönünce, Moskovada duyduklarım ve gördüklerim üzerine kimseye bir şey söyleyemedim.

Pariste, niçin, «artık susamam» diye bir şeyler yazmadım? «Derniere Nouvelle» ya da «Temps» gazeteleri, hattâ bu yazımda komünizmin geleceğine olan inancımdan bile söz etseydim, yine de bu yazımı seve seve basarlardı. Lev Tolstoy, ihtilâlin kötülükleri kaldıracağına inanmıyordu. Ama o, Çarlık Rusyasını savunmayı aklına bile getirmiyordu, tam tersine, bu düzenin kötülüklerini bütün dünyanın gözü önüne sermek istiyordu. Ama benim Sovyetler Birliğine karşı tutumum başka türlü

idi. Ben halkımızın, binbir yokluk ve zorluk içinde, Ekim ihtilâli yolunda yürümekte devam ettiğini biliyordum. Susmak benim için bir ibadet değil, bir lânetti. Onun için hayatımı anlatan bu kitabımda bu konuyu yazmadan edemezdim.

Evet, işlenen bir çok cinayetlerden habirim vardı. Ama, bunların önüne geçmek benim gücümün dışında idi. Hem bunu söylemem bile yersiz : Değil ben, ama, daha hatırlı, bu konuda bigileri daha çok olan kişiler bile bu cinayetlerin önüne geçememişlerdi. 30 Haziran 1956 tarihinde, Rus Komünist Partisi Merkez Komitesinin «kişilere tapmak eğilimini ve bunun sonuçlarını kaldırmak» konusu ile ilgili bir karar yayımlandı. Bu kararda şöyle satırlar vardı «... Merkez Komitesinin Lenin çekirdeği, Stalin'in ölümünden hemen sonra, kişilere tapmak eğilimi ile ve bunun ağır sonuçlarıyla kesin olarak savaşmak yolunu tutmuş bulunuyor. Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: Neden bunlar açıkça Stalin'e karşı cephe almadılar ve onu liderlikten uzaklaştırmadılar? O günün meydana gelmiş koşulları içinde bunu yapmak elde değildi..» Daha sonra bu kararda şunlar yazılı idi «Stalin, yapılan kanunsuz davranışların çoğundan sorumludur», ama onun otoritesi öylesine güçlü ve büyüktü ki, «Ona karşı yapılacak her çıkış, bu koşullar altında halk tarafından anlaşılmıyacaktı. Burada kişisel cesaret de söz konusu olamaz!»

Her halde Stalin, ömrünün sonuna kadar kendisini komünist ve Lenin'in öğrencisi, onun

lksnn sürdürücüsü olarak saymıştır. Halkı yüksek lklere götürdüğünü söylemekle kalmamış, bunu gerçekten yaptığını da düşünmüş, buna ulaşmak için her vasıtaya başvurmaktan kaçınmamıştır. Machiavel, güçlü bir devlet yaratmak için: Zehir, jurnal, köşe başında adam öldürme gibi her vasıtaya başvurulabileceğini söylerdi. Onun düşüncesine göre her devlet idarecisi arslan cesaretiyle tilki kurnazlığını kendinde birleştirmeli, bir insan kadar akıllı, yabani bir hayvan kadar yırtıcı olmalıdır. Bu ğtler Medicis'ler, ya da Borgia'lar için, her halde çok yararlı olmuştur. Ama, bir Marksist için makbul sayılamaz!

Eskidenberi tartışma konusu olan: Amaç, her vasıtayı geirli kılar sözü bence, soyut bir kavramdır. Bile bile adaletsizlik ederek adalet kurulamaz; halkı «arklar ve vidacıklar», kendini de efsaneli bir Tanrı haline getirmekle eşitlik de kurulamaz, vasıtalar, amacı yükselterek, ya da bozarak, onu her zaman etkiler. Öyle sanıyorum ki partinin 20 nci ve 22 nci kurultaylarından sonra, bazı yurt dışı basmakalıpcılarından başka, bu durum herkes için açık-seçik bir hale gelmiştir.

Hemşehrilerimden milyonlarcası parti XX nci kurultayının bildiri ve raporlarını okuduktan sonra yüreğimin üzerindeki taşın kalktığını duydum. Gerçi Stalin'in kullandığı metodlar, o, ölür lmez bırakılmış bulunuyordu. Ama halkımız ve bütün insanlık acı gerçeğini öğrenmek zorunda idi. Akıl ve vicdan bunu istiyordu. Geçmişteki yanılmaları ğrendik. Bu

geçmişte, Sovyet halkının bir çok yiğitçe davranışları, bir çok zaferleri vardı. Ama bunlardan söz ederken «Stalin sayesinde» yerine «Stalin'e rağmen» demek daha doğru olur. Çünkü Stalin, kendi devlet aklını, az bulunur iradesini, dayandığı ülkü ile çelişen ve her namuslu insanın vicdanını sızlatan işlere öylesine çok harcamıştı ki...

Mart günlerine dönüyorum. Lenin'in mozolesine, geceleyin Stalin'in adını yazdılar. Cenaze töreninde Malenkov, Beriya ve Molotov birer konuşma yaptılar. Konuşmaların hepsi de birer konuşma yaptılar.

Ertesi gün Moskova, hergünkü yaşamına döndü. Kapıcıların nasıl, canla başla Gorki caddesini süpürdüklerini, insanların işlerine nasıl gittiklerini, sandıkları nasıl arabalara yüklediklerini, çocukların nasıl yaramazlık ettiğini gördüm. Her şey bildiğim ve tanıdığım gibi idi. Kendi kendime : Bir hafta öncesi gibi, diye sevindim.. Ama işte bu doğruya benzemiyordu : Stalin öldü ama, hayat sürüp gidiyordu.

Fadeyev'le birlikte «Sovyet» oteline gittik. Cenaze törenine gelmiş olan yabancı dostlar burada kalıyorlardı. Farge'in gözleri üzgündü, ama, hemen bizi yüreklendirmeğe koyuldu: «Herşey yoluna girer», onun huyu böyle idi : o, başkalarını avutmak zorunda idi. Nenni beni kucakladı ve telâşla sordu : «Şimdi ne olacak?.. Bu korkunç birşey!» gözleri yaşlı idi. Bundan sonra ne olacağını ben kendim de bilmiyordum. Ama, Farge'in davranışı bize de bulaştı. Nenni'ye : «Bir hafta sonra Viyana'da.

görüşürüz» dedim. «Umutsuzluğa kapılmak gerekmez, herşey yoluna girer..»

Gorki caddesi boyunca yürüyordum. Hava soğuktu : Kış akşamı idi. Birdenbire durakladım. Basit bir düşünce aklıma gelmişti: İyi mi olacak, kötü mü olacak bilmiyordum ama, başka türlü olacak...

1953 yılı 4 Nisan sabahı, erken erken, telefon sesi ile uyandım. Heyecandan kesik kesik konuşan Saviç : «(Pravda) gazetesini al, dedi, doktorlar üzerine bir bildiri var...» İkinci sayfada basılmış olan bu kısa bildiriyi kaç sefer okuduğumu bilmiyorum. Söz konusu olan on beş doktordan hiç birisini tanıımıyordum. Ama, olağanüstü bir şey olduğunu anlıyordum. Bildiri: Doktorların kanunsuz olarak tutuklandığını, bunların tamamıyla suçsuz olduklarını, itiraflarının «Sovyet kanunlarınca sıkı sıkıya yasaklanmış olan ve uygulanması asla caiz olmayan soruşturma metodlarıyla elde edilmiş olduğunu» açıklıyordu. Bu, «Pravda» gazetesinde yazılmış, radyoda söylenmiş, açıkça, düpedüz bütün dünyaya ilân edilmişti.

Bu bildirinin altında, meyva bahçeleriyle ilgili bir makale vardı. Bir saat sonra bu makalenin altında küçücük bir haber gözüme ilişti: Kısa bir süre önce «beyaz gömlekli kaatiller» in meydana çıkarılmasında yararlılığı görüldüğü için kendisine Lenin nişanı verilen kadın doktorun bu nişanı geri alınmıştı.

İki gün sonra, aynı «Pravda» gazetesinde bir başmakale yayımlandı. Başmakalede, doktorlar işindeki soruşturmayı, şimdi tutuklu bu-

lunan Rûmin adlı birisinin idare ettiği yazılıyordu. «Pravda» gazetesi bu başyazısında, beni eskiden de rahatsız eden şu konuya parmak basmakta idi : «Rûmin tipi iğrenç maceracılar, kendi uydurmaları olan suçlara dayanarak yaptıkları koğuşurmalarla, Sovyet toplumunda, sosyalist ideolojisine tamamiyle aykırı, millî düşmanlık duygularını körüklemeye çalışmışlardır. Meselâ : Dikkatli bir araştırmadan sonra, namuslu toplum adamlarından, Sovyetler Birliği halk sanatçısı Michels'in de böyle bir iftiraya uğradığı anlaşılmıştır.»

Şaşılacak şey! Beriya kendi adamlarını ele veriyordu. Tarih, temizle kirlinin birbirine karıştığı kendi yumağını çözmeye başlamıştı. Stalin'in ölümü üzerinden topu topu bir ay geçmişti, ama dünyada bir şeyler değişmişti.

Kitabımın genç okurlarına bir kez daha şunu söylemek isterim : Tarihimizin yirmibeş yılını çıkarıp atamayız. Stalin zamanında halkımız geri kalmış bir Rusya'yı, güçlü, çağdaş bir devlet haline getirdi. Magnitogorsk'ı, Kuznetsk endüstri merkezini kurdu, kanallar açtı, yollar yaptı. Bütün Avrupa'ya boyun eğdiren Hitler ordusunu bozguna uğrattı. Okudu, bilgisini artırdı, manen yükseldi, birçok yenilikler gösterdi ve haklı olarak XX inci yüzyılın kahramanı haline geldi. O zamanlar yaşayan ve çalışan her Sovyet vatandaşı bunu hatırlar. Ama, başarılarımıza ne kadar sevinirsek sevinelim, ruh gücümüze, Halkımızın yeteneklerine ne kadar hayranlık duyarsak duyalım, Stalin'in zekâsına, iradesine ne kadar değer verirsek verelim, vic-

danınızda bir huzursuzluk duyuyor, birçok şeyleri düşünmekten dikkatle kaçınıyorduk. Gazetelerin bildirdiği büyük işlerin yanı sıra kötü işlerin yapıldığını da biz biliyorduk. İnsanlar, bunlardan, yalnız en yakınlarına, fısıltı ile söz ediyorlardı. «Biz» derken dostlarımızı: yazarları, resim sanatçılarını, kimi yaşlı Bolşevikleri, kimi subayları göz önünde bulunduruyorum. Bunlar, belki yüz, belki ikiyüz kişi idi ama öyle sanıyorum ki, Sovyet yurttaşlarının bir çoğu bu duyguları paylaşıyordu. Bunlardan hemen her birinin, suçluluğuna inanılması zor, bir arkadaşı, bir komşusu tutuklanmış, ya da habersizce ortadan kaybolmuştu. İnsanlar susuyor, ya da fısıldaşıyorlardı. Derken insanlar birdenbire, çevrelerine korku ile bakmadan, tehlikeli bir düşmanmış gibi telefona bakmadan, düpedüz, halkımızın karakterinde her zaman bulunan insanca bir duygu ile, iyi yüreklilikle, vatanlarının buyurduğu gibi konuşmağa başladılar. Bu adeta bize bir mucize gibi göründü. Ve ben bu Nisan günlerinde, birçok seferler Lenin'i; onun ruh soyluluğunu, onun ruh temizliğini hatırladım. (1)

Hemen hemen sürekli olarak yazlıkta oturuyordum. Bilmem nasıl olmuştu, Temmuzun ilk günlerinde Moskova'ya inmiştik. İrina geldi, ilk sözü şu oldu: «Yoksa biliyor musunuz?» Sokaklarda askerî birlikler gördüğünü, sinemada da, Beriia'nın tutuklandığını duyduğunu

(1) Lenin, Nisan ayında (22 Nisan 1870) doğmuştu. (H. A. Ediz.)

anlattı. Bir hafta sonra bu havadisi gazeteler yazdı. Ne yalan söyliyeyim, buna hiç de şaşmamıştım. Daha Nisan ayında, güvenlik organlarının kanuna aykırı davranışlarından söz edildiği zaman kendi kendime sormuştum: Bütün bu işler Rümin'le mi bitecek? Beriya hâlâ hükümetin bir üyesi olarak bulunuyordu, elinde büyük yetkiler vardı. Onun suçluluğuna inanmıyan bir kişi bile görmemiştım. Tutuklanmasına herkes sevinmişti. Milyonlarca kişi, hâlâ, yapılan kötülüklerle Stalin'in bir ilgisi olmadığına inanıyordu. Ama herkes Beriya'dan nefret ediyor, ondan, iktidarın soysuzlaştırdığı gaddar, aşağılık bir kişi olarak söz ediyordu.

Bir yazarlar grupunu parti merkez komitesine çağırarak, Beriya'nın tutuklanması nedenlerini anlattılar. Partisiz yazarlara, basında çıkmamış bir çok şeyler açıkladılar. Bu da bana iyi bir belirti olarak göründü. Bizimle konuşan Parti Sekreteri : «Ömrünün son yıllarında Stalin Yoldaş, ne yazık ki, Beriya'nın çok etkisi altında kalmıştı» dedi. Sonraları bu sözler üzerinde durduğum zaman 1937 yılını hatırladım. Biri çıkıp o zamanlar Yejev'un da Stalin üzerinde etkisi olduğunu söyleyebilir mi? Böylesine küçük kişilerin, devlet idaresinde Stalin'i etkileyemeyeceklerini herkes bilir. Parti XX nci kurultayını önceden göremezdim. Ama, yalnız bir suçlunun, bir cellâdın ortadan kalkmadığını, aynı zamanda Stalin yıllarının metodlarından, alışkanlıklarından, keyfî idaresinden de vazgeçilmeye başlandığını görüyordum.

İnsan ilişkilerinin nasıl değiştiğini, insan-

ların birbirleriyle nasıl serbestçe konuşmaya başladıklarını görüyordum. Hepimiz Stalin'in geç yatıp geç kalktığını, geceleri çalışmasını sevdiğini biliyorduk. Her insanın kendine göre bir takım alışkanlıkları, tuhaflıkları olabilir. Ama Stalin insan değildi, tanrı idi. Onun her manisi, bir çok insanların günlük yaşamını etkiliyordu. Stalin kendilerini arıyabilir diye, Bakanlar gece, ikiden, üçten önce işlerinin başından ayrılmaktan korkuyorlardı. Bakanlar şube müdürlerini, şube müdürleri sekreterlerini, sekreterler de daktilolarını aynı saate kadar tutmak zorunda idiler. Bir çok kocalar eşlerini ancak Pazar günleri görebiliyordu. Koca, gündüz on ikide işine gidiyor, sabaha karşı ikide dönüyordu. Kendisi evde iken karısı ya işinde, ya da uykuda oluyordu. «Gündüz» ve «gece» kavramı ortadan kalkmıştı. İşte bu da artık sona ermişti.

Politikayı, ekonomiyi değiştirmek, insan bilincini değiştirmekten çok daha kolaydır. Eski yıllardan kalma ruh esaretinden, korkudan kurtulamamış insanlara sık sık rastlamaktayım. Bununla birlikte, «gösteri halini alan şiddetli alkışlar» ı ve merdivenlerdeki ayak seslerine kulak verdiğimiz geceleri bilmeyen bir kuşak yetişmektedir. İnsanların dinden bilimsel bilince geçişleri çok uzun sürdü, ama kırk yıllarının başında doğmuş olan gençler, birgün içinde kör inançlardan eleştirmeci düşünceye geçiverdiler.

Yıllar geçtikçe, sanata olan sevgimin, sosyalizm ideale inancımın, bir şeyle - kültürün

kaderiyle bağılı olduğunu anladım. Ben yaşamağa başladığım zaman, kültür, çok az kişilerin eseri ve malı idi. Şimdi bizde kültür, şu ya da bu biçimde, şu ya da bu düzeyde olmak üzere, herkese kadar ulaşmıştır. Kırk yıl içinde insanlar okudular, düşündüler ve manevî alanda büyüdüler. «Noviy Mir» Dergisi bu «Anılar» ımı yayımladığı yıllarda birçok mektuplar aldım: yaşlılarım kendi geçmişlerini hatırlıyor, heyecan ve umutlarımı paylaşıyorlardı; gençler ise, bir zamanlar boşuna «lanetli» adı takılan sorunlar ileri sürüyorlardı. Bu çeşit mektuplar öğretici idi, bana da ilham kaynağı oluyordu.

Bu kitabımda, işlediğim yanlışlardan sık sık söz ettim. Başkaları da yanlışlar yapmışlardır, toplumun da yanlışları olmuştur. Onun listesi uzundur. Bunlardan, yalnız düşmanlarımız değil, benim yaşlılarım da sık sık söz etmişlerdir.

Savaş sonrası yıllarında batıya çok gittim. Yaşam düzeyi savaş öncesine göre çok yükselmiş; mimarlıkta, eşyada yeni sanayi üslûbu büyük bir başarı sağlamış, yaşam daha konforlu ve daha huzursuz bir hal almış. Ne var ki, huzur, yalnız makineleşmenin artışından değil, kisilerin yarına olan güvenlerini kaybedisinden ötürü de azalmış. Dördüncü Cumhuriyetin nasıl yıkıldığını, Britanya imparatorluğunun nasıl çöktüğünü gördüm. Yalnız Birleşik Amerika'da, henüz daha kapitalizmin savunulduğunu duymak mümkündür.

Öyle sanıyorum ki, maddi manevi hatalarımız, sabahın erken saatlerinin öğleve benze-memesiyle ilgilidir. Bir Fransız Atasözü: Genç-

ler bilse, yaşlılar yapabilse, der. Geçmişin yollarında ültramodern bir «Buick» arabasıyla yol almak kolaydır. Geleceğe gitmek zordur. Sık sık yolunu kaybettiğin olur, üstelik nasıl gideceğini soracak kimse de bulamazsın!

SÖZLERİMİ BİTİRİRKEN

Bu kitabımı yazmağa başlarken, beni eleştireceklerini: Kimilerinin, birçok şeyleri söylememekle, kimilerinin de gerektiğinden çok şeyler söylemekle beni suçlayacaklarını biliyordum. 1963 yılı Sonbaharında yazdığım ikinci cildin Önsözünde şunları söylemiştim: «İnsanlar, yıllar, yaşamlar» adlı kitabım birçok tartışmalara ve eleştirilere yol açtı. Bununla bağlı olarak bir kez daha belirtmek isterim ki, benim kitabım, yaşamımın, bir adamın aramalarının, yanılgılarının, buluntularının bir hikâyesidir. Kitabım, çok sübjektif (özel) dir, çağın tarihini vermek iddiasında değildir...»

Kitabımdan çok yaşamımı eleştirdiler ve eleştireceklerdir de. Ama, yaşamıma yeniden başlayamam. Kimseye ders vermeğe kalkışmadım, kimseye örnek olmak istemedim. Eski öğüt verici rolünü oynamak için de sık sık havailiğimden söz ettim, hatalarımı itiraf ettim.

Şimdi içimde pek çok istek var ama gücümün yetmiyeceğinden korkuyorum. Sözlerimi bir itirafla bitiriyorum İlgisizlikten, pencere-deki perdelerden, zulümden ve ayrılma zulmün-

den nefret ediyorum. Artık yaşamıyan dostlarla ilgili konuları yazarken, kimi zaman yazımı bırakarak pencereye yaklaşıyorum. Ölene saygı duruşunda bulunmak için, tıpkı toplantılarda olduğu gibi, ayakta duruyorum. Ne ağaçların yapraklarına, ne de kar yığınına bakıyorum. Sevdiğim yüzü görüyorum. Bana bu kitabımın bir çok sayfalarını sevgi yazdırdı. Ben hayatı seviyorum. Yaşadığımdan, çektiklerimden hiç pişmanlık duymuyorum. Yalnız çok şey yapmadığıma, çok yazamadığıma, yeterince acı çekmediğime, sevgiye doymadığıma üzülüyorum. Ama tabiatın kanunları böyle: Artık seyirciler bir an önce vestiyere gitmek için acele ederler, sahnede ise piyesin kahramanı hâlâ bağırılmaktadır: «Yarın ben...» Peki, yarın ne olacak? Bir başka piyes ve başka kahramanlar.

— B İ T T İ —

**Bu dizinin ilk iki kitabını
okudunuz mu?..**

- 1. VOLGA AVRUPADAN DOĞAR**
(Curzio Malaparte)
- 2. İKTİDAR**
(Bertrand Russell)

İLYA ERENBURG'UN HATIRALARI

Erenburg'un yaşamı, kendinin de söylediği gibi, fırtınalı yıllarla dopdoludur. Uzun süre Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dolaştı, bu arada pek çok politikacı ve sanatçı ile tanıştı, onlarla arkadaşlık etti. Bundan dolayı Erenburg'un «Anıları» politik değeri yanında, büyük sanat değeri de kazanmış oldu.

«Bana bu kitabımın birçok sayfalarını sevgi yazdırdı. Ben hayatı seviyorum. Yaşadığımdan, çektiklerimden hiç pişmanlık duymuyorum. Yalnız çok şey yapmadığıma, çok yazamadığıma, yeterince acı çekmediğime, sevgiye doymadığıma üzülüyorum. Ama tabiatın kanunları böyle: Artık seyirciler bir an önce vestiyere gitmek için acele ederler, sahnede ise piyesin kahramanı hâlâ bağırmaktadır: «— Yarın ben!». Peki, yarın ne olacak? Bir başka piyes ve başka kahramanlar..»